



**MUHAMMED TAHİR SAFVEDDİN DİVANI
(İNCELEME-METİN)**

Yunus BAŞAR

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Doç. Dr. Ahmet TOPAL

2021

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Yunus BAŞAR

MUHAMMED TAHİR SAFVEDDİN DİVANI
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Ahmet TOPAL

ERZURUM-2021



TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"Muhammed Tahir Safveddin Divanı (İnceleme-Metin)"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☒ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

29.03.2021

Yunus BAŞAR

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.



İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
KISALTMALAR	IV
ÖN SÖZ.....	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED TAHİR SAFVEDDİN'İN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. HAYATI	15
1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	20
1.2.1. Etkilendiği Şairler	25

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED TAHİR SAFVEDDİN DİVANI'NIN ŞEKİL, DİL-ÜSLUP-SANAT VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	29
2.1.1. Nazım Şekilleri ve Türleri.....	30
2.1.2. Vezin	32
2.1.3. Kafiye ve Redif	37
2.2. DİL-ÜSLUP-SANAT ÖZELLİKLERİ	42
2.2.1. Arkaik Kullanımlar	42
2.2.2. Atasözleri ve Deyimler	45
2.2.3. İkilemeler	46
2.2.4. Edebî Sanatlar	47
2.3. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	56
2.3.1. Dinî ve Tasavvufî Kavramlar.....	57
2.3.2. Ayet ve Hadis İktibasları.....	94
2.3.2.1. Ayet-i Kerimeler	94
2.3.2.2. Hadis-i Şerifler	99
2.3.3. Şahıs İsimleri	102
2.3.4. Yer İsimleri	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED TAHİR SAFVEDDİN DİVANI'NIN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

3.1. NÜSHA TAVSİFİ	127
3.2. METNİN YAZIMINDA DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR.....	129
3.3. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	131
3.4. TRANSKRİPSİYONLU METİN	132
SONUÇ	258
KAYNAKÇA.....	260
ÖZGEÇMİŞ.....	266

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Muhammed Tahir Safveddin Divanı (İnceleme-Metin)****Yunus BAŞAR****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet TOPAL****2021, Sayfa: 266 + VI****Jüri:****Doç. Dr. Ahmet TOPAL****Doç. Dr. Servet TİKEN****Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA**

19. yüzyıl Türk edebiyatı için bir dönüm noktasıdır. Divan edebiyatının yerini yeni edebiyata bıraktığı bu süreçte birçok şair eski tarzda şiirler yazmaya ve divan tertip etmeye devam etmiştir. Hazırlanan bu çalışmada divanı ele alınan Muhammed Tahir Safveddin de bu anlayışla divan kaleme almış şairlerden biridir. Edebiyat tarihi kaynaklarında hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Muhammed Tahir Safveddin'in, divanındaki bilgilerden hareketle, 19. yüzyılda yaşadığı ve Uşşaki tarikatına mensup olduğu tespit edilmiştir. Tekke ve tasavvuf şairi olarak değerlendirilen Muhammed Tahir Safveddin'in divanında toplam 163 şiir yer almaktadır.

Tez çalışması bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde divandaki şiirlerin anlaşılmasında katkı sağlayacağı düşünülen konular yer almaktadır. Birinci bölümde Muhammed Tahir Safveddin'in hayatı ve edebî kişiliği incelenmiştir. İkinci bölümde Muhammed Tahir Safveddin Divanı; şekil, dil-üslup-sanat ve muhteva açılarından değerlendirilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde ise Muhammed Tahir Safveddin Divanı'nın nüsha özelliklerine ve transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde şair ve eseri hakkında hazırlanan çalışmadan ve yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilerin genel bir değerlendirmesi yapılmış ve sonuçlar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, Muhammed Tahir Safveddin, Uşşaki tarikatı, tasavvuf şairi, şiir.

ABSTRACT**Master Thesis****Divan of Muhammed Tahir Safveddin (Analysis-Text)****Yunus BAŞAR****Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL****2021, Page: 266 + VI****Jury:****Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL****Assoc. Prof. Dr. Servet TİKEN****Assoc. Prof. Dr. Bülent ŞİĞVA**

The 19th century is a milestone for Turkish literature. Many poets continued to write old-style poems and compose their divans (compilation of poem) during this period where divan literature was replaced by new literature. Muhammed Tahir Safveddin, whose divan was the subject of this study, was one of the poets who wrote his divan with this understanding. It was found that Muhammed Tahir Safveddin, about whom no information in the literature history resources was available, lived in the 19th century based on the information in his divan and belonged to the Ussaki sect. Muhammed Tahir Safveddin, who is considered a sufi poet, has 163 poems in his divan.

This thesis study consists of an introduction and three sections. In the introduction section of the study, subjects considered to contribute to the understanding of poems in the work were addressed. In the first section, the life and literary personality of Muhammed Tahir Safveddin were evaluated. In the second section, the form, language-style-art features, and content of Muhammed Tahir Safveddin's Divan were discussed. In the third section of the thesis, the properties of the copy of Muhammed Tahir Safveddin's Divan and the transcribed text of his divan were presented. In the conclusion section, the general evaluation of the information that was obtained from studies on the poet and his work was made and the results were presented.

Keywords: Divan literature, Muhammed Tahir Safveddin, Ussaki sect, sufi poet, poem.

KISALTMALAR

akt	: aktaran
bkz	: bakınız
C	: cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
haz	: hazırlayan
Mil	: Millet Kütüphanesi
mm	: milimetre
ö	: ölüm
S	: sayı
s	: sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ş	: şiir
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb	: ve benzeri
vrk	: varak
yy	: yüzyıl
Yz	: yazmalar koleksiyonu

ÖN SÖZ

Eski Türk edebiyatı araştırmalarında temel kaynaklar divanlardır. Araştırmalar kapsamında yüzlerce divan üzerine metin, inceleme ve tahlil çalışması yapılmıştır. Her geçen gün bu çalışmalara yenileri eklenmektedir. Divanlar, geçmişten bugüne divan şiirinin aynası olmuş ve bu şiir dünyasının özünü teşkil etmiş metinlerdir. Eski Türk edebiyatı alanında yapılacak çalışmalara birçok açıdan kaynaklık eden divan metnlerinin gün yüzüne çıkartılması oldukça önem arz etmektedir.

Muhammed Tahir Safveddin, 19. yüzyılda yaşamış Uşşaki tarikatına müntesip bir şairdir. Şairin hayatı hakkında edebiyat tarihi kaynaklarında ve Uşşaki tarikatı üzerine hazırlanmış eserlerde herhangi bir bilgi yer almasa da divanındaki şiirlerden hareketle bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Muhammed Tahir Safveddin Divanı'nın tespit edilen tek nüshası Ankara Millî Kütüphane'de 06 Mil Yz A 9121 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Yazma eserin kütüphane katalog kaydında yanlışlık vardır. Kütüphane bilgilerinde eser sahibi olarak “*Mekkîzâde Mehmed Tâhir b. Mehmed Mekkî*” ismi yer almaktadır. Hâlbuki divan Mekkizade Mehmed Tahir'e değil, Muhammed Tahir Safveddin'e aittir. Yazma eserin başında Muhammed Tahir Safveddin'e ait olduğu anlaşılan ve divan metnine dâhil edilen “Hilkatü'n-Nebi” başlıklı uzun bir manzume yer almaktadır. Bu manzumenin ardından divan metni başlamaktadır. Hilkatü'n-Nebi başlıklı manzume ile birlikte divanda toplam 163 şiir bulunmaktadır. Tez çalışması hazırlanırken üzerinde çalışılan yazma eserin dijital görselleri Türkiye Yazma Eserler Kurum Başkanlığından alınmıştır.

Muhammed Tahir Safveddin Divanı'ndan hareketle ortaya konulan tez çalışmasının giriş bölümünde divanlar üzerine yapılan çalışmaların öneminden, tekke edebiyatı anlayışıyla kaleme alınmış divanların özelliklerinden, 19. yüzyıldaki divan şairlerinden ve divan şiirinin bu yüzyılda Türk edebiyatındaki konumundan, 19. yüzyılda Anadolu coğrafyasındaki tekkelerin tarikatlara göre dağılışımdan bahsedilmiştir. Hemen ardından tezde divanı konu edilen şairin mensup bulunduğu Uşşaki tarikatına ait tarihî süreç ve tarikattaki usul-erkân ele alınmıştır. Ayrıca, şairle alakalı olduğu düşünülen “Nazenin-i Uşşaki” adı verilen meşrep hakkında bilgi verilmiştir.

Tez çalışmasının birinci bölümünde, Muhammed Tahir Safveddin'in hayatı, edebî kişiliği ve etkilendiği şairler divan metninden hareketle ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Muhammed Tahir Safveddin Divanı; şekil, dil-üslup-sanat ve muhteva açısından incelenmiştir. Divanın şekil açısından incelendiği bölümde divandaki nazım şekilleri-türleri, vezin kullanımları ve şiirlerdeki kafiye-redif tercihleri ele alınmıştır. Divanın dil-üslup-sanat açısından incelenmesinde şairin kullandığı dil özellikleri, şiirlerdeki üslup tercihi ve edebî sanat kullanımları değerlendirilmiştir. İkinci bölümün sonunda divan, muhteva açısından dört ayrı başlık altında ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, öncelikle yazma nüshanın tavsifi yapılmış ve divan metninin transkripsiyonunda dikkat edilen hususlar açıklanmıştır. Bunların ardından transkripsiyon alfabesi verilmiş ve çalışmanın asıl kısmını oluşturan divanın transkripsiyonlu metni sunulmuştur.

Sonuç bölümünde, hazırlanan çalışmadan ve yapılan araştırmalardan elde edilen bilgiler değerlendirilmiş ve sonuçlar ortaya konulmuştur.

İlk teşekkürüm elbette bugünlere gelmemde sonsuz emekleri olan, dualarını her zaman yanımda hissettiğim, haklarını asla ödeyemeyeceğim çok kıymetli anneme ve babama olmalıdır. Müstesna kişiliğiyle bu gök kubbeye baki kalacak hoş bir sada bırakan ve öğrencisi olmakla daima iftihar ettiğim merhum Doç. Dr. Cemal AKSU hocama bu satırlar vesilesiyle bir kez daha rahmet diliyorum. Yüksek lisans derslerimden tezimin son anına kadar her konuda anlayışına, desteğine, yardımına ve samimiyetine şahit olduğum, kendisiyle tanışmış ve birlikte çalışmış olmayı büyük bir fırsat olarak gördüğüm değerli danışman hocam Doç. Dr. Ahmet TOPAL'a şükranlarımı sunarım. Lisans öğrenciliğimde bilgilerinden çokça istifade ettiğim ve yüksek lisans çalışmam boyunca birçok konuda fikir danıştığım sayın hocam Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN'e çok teşekkür ederim. Tez ile ilgili araştırmalarım esnasında hassasiyeti ve yardımları için Prof. Dr. Mahmud Erol KILIÇ'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmam süresince sık sık bilgilerine başvurduğum aziz dostlarım Adnan ERGÜN'e, Oğuzhan SAKOĞLU'na ve Uğur DEMİREL'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Yunus BAŞAR

GİRİŞ

Divan edebiyatının özünü teşkil eden temel kaynaklar divanlardır. 13. yüzyılın sonu ve 14. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya konulmuş eserler ile başladığı düşünülen divan edebiyatı asırlarca devam etmiş ve kendine has bir anlam dünyası meydana getirmiştir.¹ Başlangıçta İran edebiyatının tesiri altında olan divan edebiyatı, zamanla Türkçenin aruza ustaca uygulanmasıyla İran edebiyatı tesirinden kurtulmuş, Türk edebiyatının sesi olmuş ve kendi anlam dünyasını meydana getirmiştir. Bu anlayışa ve anlam dünyasına uygun olarak divan kaleme alan şairlerin “klasik divan şiiri” anlayışına sahip olduğu ifade edilir. Bununla birlikte “tekke edebiyatı” olarak isimlendirilen ve tarikat çevrelerinde yetişmiş şairlerin ürünlerinden oluşan bir edebiyat anlayışı da edebiyat tarihinde önemli bir konuma sahiptir. Tekke şairi olarak isimlendirebileceğimiz bu şairler, şiirlerini topladıkları eserlere, genellikle, klasik divan şiiri anlayışına sahip şairler gibi “divan” adını vermişlerdir. Tekke ve tarikat çevrelerinde kaleme alınan divanlarda genel olarak klasik divan şiiri mazmunlarından izler bulunmakla birlikte bu divanların kendine has bir anlam dünyası barındırdığı söylenebilir. Divan-ı İlahiyat olarak değerlendirilen bu divanlarda genellikle yaratılış, tevhid, peygamberler, tarikata ait ilkeler, usul ve erkân, tarikat ve tasavvuf yolunun büyükleri, Allah aşkı, vecd, insan-ı kâmil, dünyanın geçici oluşu, nefsin ıslahı ve terbiyesi, güzel ahlak, zikir, keramet, velayet, sohbet, halvet... gibi konular işlenir.² Bu konular oldukça sade bir dille ele alınır ve tarikat çevresindeki müritlerin irşadi amaçlanır. Bu anlayışla tertip edilmiş divanların tam olarak anlaşılabilmesi, şairinin bağlı bulunduğu ve divanını esasları üzerine oluşturduğu tarikata ait birtakım temel bilgilere sahip olmayı zorunlu kılar. Tekke çevresinde kaleme alınmış divanlarda, divan şiirinde kullanılan sanatlı ve ağır dil genellikle tercih edilmemiştir. Bununla birlikte halk şairleri tarafından benimsenen şekliyle mahallî dile de pek yer verilmemiştir. Şiirlerde edebî sanatlar, ayet-i kerime ve hadis-i şerif iktibasları sıkça kullanılsa da şairler için tasannudan uzak durmak önemli bir kıstastır.³

19. yüzyılda divan şiiri, Batı’nın etkisiyle ortaya çıkan yeni edebiyat karşısında gücünü kaybetmiş hatta kendi geleneği içinde dahi değerini koruyamaz duruma

¹ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 393.

² A. Azmi Bilgin, “Tekke Edebiyatı”, *DİA*, C. 40, İstanbul 2011, s. 381.

³ Bilgin, “Tekke Edebiyatı”, s. 384.

düşmüştür.⁴ Bu yüzyılda divan şiirinin bütün pınarları kurumuş gibidir.⁵ Buna rağmen 19. yüzyılda yaşayan şairlerin bir kısmı klasik divan şiiri anlayışıyla bir kısmı da tekke şiiri anlayışıyla divan tertip etmeye devam etmiştir. Her ne kadar divan şiiri yeni edebiyat karşısında eski gücünü koruyamasa da yazılan divanlarla şairlerin geleneği devam ettirmeye çalışması önemli bir husustur.

19. yüzyılda divan şairlerinin yetişmesinde etkili olan bir çevre de tarikat çevresidir.⁶ Tarikat, insanı ilim yoluyla eğiterek onun nefisle olan zor mücadelesini kazanmasına ve böylece Allah'ın rızasına ulaşmasına yardımcı olan yoldur. Tarikatlar, bu fonksiyonlarının yanı sıra edebî faaliyetlerin desteklendiği, sözün ve şiirin eğitim aracı olarak kullanıldığı yapılardır.⁷ Buhranlı dönemlerde daima karşılaşılan tarikata bağlanma anlayışı 19. yüzyılda da devam etmiştir. Bu dönemdeki divan şairleri içinde herhangi bir tarikata intisap etmemiş ve bir şeyhe bağlanmamış şair yok gibidir. Divan edebiyatının her döneminde karşılaşıldığı gibi, 19. yüzyılda da dinî ve tasavvufî anlayışla kaleme alınan şiirlerin belirli bir ağırlığı vardır.⁸ Böyle bir ağırlıktan söz edilse de yazılan şiirlerin genelde eskiyi tekrar ettiği ve orijinal söyleyiş barındırmadığı hakikattir. Tekke çevresinde yetişip divan tertip eden şairlerin, şiirlerini tekkedeki dervişleri eğitmek amacıyla kaleme almaları, eskiyi tekrar etmelerine ve orijinal bir söyleyiş ortaya koyamamalarına ortam hazırlamıştır. Hatta şiirlerdeki bu eğitici tavır, şairlerin şekil ve vezin konusunda rahat davranmalarına sebep olmuştur.⁹

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde birçok tekke faaliyet göstermekteydi. Hazırlanan bir doktora tezinde, 19. yüzyıldaki Anadolu coğrafyasında tekkelerin sayı bakımından tarikatlara göre dağılışı üç grupta ele alınmıştır. Nakşibendi, Kadiri, Mevlevî tarikatlarının her biri sayıları doksandan fazla tekkeye sahip olmakla birinci grupta değerlendirilmiştir. Halvetî (ayrı ayrı Şabani, Uşşaki, Sinani, Cerrahi kolları ile birlikte), Bektaşî, Rufai, Sa'dî ve Celvetî tarikatları ellinin altında tekke sayısı ile ikinci gruptadır.

⁴ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi-Metinler)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 259.

⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s. 89.

⁶ İsmail Ünver, "XIX. Yüzyıl Divan Şiiri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 1-2, 1988, s. 132.

⁷ Lokman Taşkesenlioğlu, "Halvetî Şeyhlerden Dört Kuşak Uşşâkî Şair", *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, 2017, s. 10.

⁸ Ünver, s. 132-136.

⁹ Bilgin, "Tekke Edebiyatı", s. 383.

Bedevisi, Bayrami, Gülşeni ve Şazeli tarikatları ise ondan daha az tekke sayısı ile üçüncü grubu oluşturmaktadır. Her ne kadar böyle olsa da Halveti tarikatı kolları ile beraber değerlendirildiğinde tarikata ait tekke sayısının yüzü geçtiği ve tarikatın Anadolu’da 19. yüzyılda en yaygın tarikat olduğu görülmektedir.¹⁰

Bu tezde divanı ele alınan Muhammed Tahir Safveddin de 19. yüzyılda, kolları ile birlikte düşünüldüğünde, Anadolu’da en yaygın tarikat kabul edilen Halveti tarikatının bir alt kolu olan Uşşaki tarikatına müntesip bir şairdir. Şairin tarikata müntesipliği herhangi bir tarihî kaynaktan yer almasa da divanı bu konuda önemli ipuçları sunmaktadır. Divanın en iyi şekilde anlaşılabilmesi için şairin müntesip olduğu Uşşaki tarikatı hakkında bilgi sahibi olunması önem arz etmektedir.

I. UŞŞAKİ TARİKATI

Pir Hasan Hüsameddin Uşşaki (ö. 1593) tarafından kurulmuştur.¹¹ Uşşaki tarikatı, Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin’in (ö. 1504) tesis ettiği Halvetiyye tarikatının orta kolu olan Ahmediyye tarikatının dört ana şubelerinden biridir. Tarikatın silsilesi Hasan Hüsameddin Uşşaki’nin şeyhi Emir Ahmed Semerkandi (ö. ?) kanalıyla Halvetiyye tarikatının kurucusu Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin’e ulaşmaktadır.¹² Hasan Hüsameddin Uşşaki’nin doksan dokuz halifesi olduğu zikredilmekteyse de tarikat, halifelerinden Saruhanlı Memican Efendi (ö. 1599-1600) kanalıyla devam etmiştir. Tarikat, ikinci pir olarak kabul edilen Cemaleddin Uşşaki (ö. 1751) ve üçüncü pir olarak kabul edilen Abdullah Salahi Uşşaki (ö. 1783) tarafından sistemleştirilmiştir.¹³

Tarikatın kurucusu Hüsameddin Uşşaki birçok tarikattan hilafet ve icazet aldığı için Uşşaki tarikatına “cemü’t-tarik” (tarikatlardan toplamı) denilmektedir. Bundan dolayı Uşşaki tarikatının tüm tarikatlardan içerdiği söylenmiştir. Hatta Bilal Reşit Çilli, diğer tarikatlardan Uşşaki tarikatına geçilebileceğini ve inabe alınabileceğini ancak Uşşaki tarikatından diğer tarikatlara geçilemeyeceğini nakletmektedir.¹⁴

¹⁰ Ekrem Özer, *Osmanlı’da Tekke ve Tarikat Islahatları -II. Mahmud Dönemi ve Sonrası-*, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2007, s. 49.

¹¹ Bilâl Reşit Çilli, *Uşşakilik*, Güneş Ofset, Antalya 2003, s. 114.

¹² Mahmud Erol Kılıç, *Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar II (Halvetî – Uşşâkîler)*, Sufî Kitap, İstanbul 2016, s. 34.

¹³ Kılıç, *Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar II (Halvetî – Uşşâkîler)*, s. 35.

¹⁴ Çilli, s. 128.

Uşşaki tarikatı Cemaliyye, Salahiyye, Cahidiyye, Zühdiyye, Rüşdiyye ve Hulusiyye kollarına ayrılmaktadır.¹⁵ Cemaliyye kolu ikinci pir olarak anılan Cemaleddin Uşşaki'nin koludur. Salahiyye kolu ise üçüncü pir olarak anılan Abdullah Salahi Uşşaki'nin koludur. Bu iki isim tarikatı sistemleştiren isimlerdir. Cahidiyye kolu Cemaleddin Uşşaki'nin halifesi Cahidi Ahmed Efendi (ö. 1757) kanalıyla sürmüştür. Zühdiyye kolu Abdullah Salahaddin Uşşaki'nin halifesi Nazillili Muhammed Zühdü Efendi (ö. 1807) ile devam etmiştir. Rüşdiyye kolu Muhammed Zühdü Efendi'nin halifesi Karacasulu Yemezzade Süleyman Rüşdi (ö. 1834) ile sürmüştür. Hulusiyye kolu ise Nazilli'de devam eden silsile ile sırasıyla Muhammed Zühdü Efendi, Ali Galib Vasfî Efendi (ö. 1850) ve Muhammed Tevfik Efendi (ö. 1864) üzerinden Ömer Hulûsî Efendi (ö. 1868) ile devam eden koldur. Tarikat, Ömer Hulûsî Efendi üzerinden günümüze ulaşmaktadır.¹⁶

A. “Nazenin-i Uşşaki” Meşrebi

Uşşaki tarikatı, üçüncü pir kabul edilen Abdullah Salahaddin Uşşaki'den sonra özellikle Rumeli'ye ve Batı Anadolu'ya yayılmıştır.¹⁷ Abdullah Salahaddin Uşşaki, kendisinden sonra pek çok halife bırakmıştır. Kendi kolu ise Nazillili Muhammed Zühdü Efendi yoluyla bugüne ulaşmıştır.¹⁸ Geç dönemlerde tarikatta zahitlikten rintmeşrepliğe doğru gelişen bir anlayış ön plana çıkmıştır. Bunda tarikatın yayılması ve diğer tarikatlarla yakın ilişkiler kurması etkili olmuştur. Özellikle Nazillili Ömer Hulûsî Efendi ile başlayan “nazenin” meşrep Ahmed Talib-i İrşadi (ö. 1881) kanalıyla günümüze kadar gelmiştir. Bu meşrebin mensupları kendilerini “Nazenin-i Uşşaki” olarak tanımlamışlardır.¹⁹

Uşşaki tarikatı dâhil bazı tarikatlarda görülen “nazenin” tavrın en belirgin özelliği ehl-i beyte ve evlad-ı Resul'e gösterilen aşırı muhabbettir. Bununla birlikte nazenin meşrebinde tevella ve teberrâ anlayışı da ön plandadır. Resmî otoriteden uzak kalmak ve resmî din şablonuna lakayt olmak da yine bu meşrebin özelliklerindendir. Bu özellikler

¹⁵ Çilli, s. 128.

¹⁶ Çilli, s. 128-165.

¹⁷ Kılıç, *Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar II (Halvetî – Uşşâkîler)*, s. 36.

¹⁸ Kılıç, *Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar II (Halvetî – Uşşâkîler)*, s. 103.

¹⁹ Kılıç, *Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar II (Halvetî – Uşşâkîler)*, s. 36.

18. yüzyılın sonunda Bektaşiliğin en ayırt edici özellikleri olunca bazı araştırmacılar bu durumu diğer tarikatlar üzerindeki Bektaşî tesiri olarak yorumlamıştır.²⁰

Mahmud Erol Kılıç'ın aktardığına göre, Uşşaki tarikatı silsilesinin kendisiyle bugüne ulaştığı ve Nazenin-i Uşşaki meşrebinin kendisiyle belirginleştiği Ömer Hulûsi Efendi'nin Bektaşî olduğu bazı araştırmacılar tarafından iddia edilmiştir. Ayrıca, Nazenin-i Uşşaki tabirini meşrep mensuplarının tavırlarından hareketle olsa gerek “gizli Bektaşî” şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. Esasında Nazenin-i Uşşaki meşrebi tarikatlar arasındaki etkileşim sonucunda bir neşve tedahülü olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumdan her Uşşaki tarikatı mensubu memnun değildir. Kimileri bu neşveyi Uşşakiliği bozan bir durum olarak kabul etmiştir. Hatta Mahmud Erol Kılıç, dönemin meclis-i meşayih reisi Ahmed Muhyiddin Efendi'nin (ö. 1909) Ege taraflarından gelen Uşşaki şeyhlerinin hâl ve tavırlarının İstanbul'daki Uşşakilerin hâllerine uymamasından şikâyetçi olduğunu aktarmıştır.²¹

Muhammed Tahir Safveddin'in şiirleri incelendiğinde, bahsedilen Nazenin-i Uşşaki neşvesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Divanda, ehl-i beyt'e ve evlad-ı Resul'e olan şiddetli muhabbet göze çarpmaktadır. Şairin, tevellada karar kıldığından (Ş.155/3) ve “sırr-ı Bektaşî” olduğundan (Ş.61/4) bahsettiği beyitler de yine bu neşveye işaret etmektedir. Divanın muhteva açısından incelendiği ikinci bölümde bu neşveyle alakalı olduğu düşünülen bazı beyitlere yer verilecek ve bu beyitler incelenecektir.

II. UŞŞAKİ TARİKATINDA USUL VE ERKÂN

Uşşaki tarikatının tarihî süreçteki gelişimi kadar tarikattaki usul ve erkân da bu tarikat geleneği içinde yazılmış şiirlerinin anlaşılmasında kolaylık sağlayacaktır. Ömer Hulûsi Efendi'den birkaç kuşak önceki Uşşaki şeyhleriyle sonraki Uşşakilerin uygulamalarında, usul ve erkânında farklılıklar bulunmaktadır.²² Bu usul ve erkân farklılığının Nazenin-i Uşşaki neşvesiyle alakalı olup olmadığı ise başka bir araştırma konusudur.

²⁰ Kılıç, “Nazênin-i Uşşâkiler”, *Derin Tarih: Osmanlı Medeniyetinin Özü: Tasavvuf*, Özel Sayı: 7, 2012, s. 129.

²¹ Kılıç, “Nazênin-i Uşşâkiler”, s. 129-132.

²² Mehmet Şamil Baş, “Aydınlı Bir Uşşâkî Şeyhi Ömer Hulûsî ve Dîvân'ı”, *Okur Akademisi*, İstanbul 2014, s. 95-96.

A. Uşşaki Tarikatında İntisap ve El Alma

Uşşaki tarikatındaki intisap ve el alma merasiminde öncelikle el alacak olan talipler için bir gün tayin edilir ve kendilerine bildirilir. O gün tekke veya zaviyede hazırlıklar yapılır. Merasimde dergâhın kıdemlileriyle birlikte misafir şeyh ve halifeler hazır bulunur. Resmî kıyafeti ile mihraba gelen dergâhın şeyhi diz çökerek oturur. Dergâh şeyhinin sağ tarafına misafir olan şeyh ve halifeler sol tarafına ise diğer dervişler oturur. Halktan talip olanlar ve misafirler de uygun bir yerde bulunurlar. İntisap günü nasiplenecek talipler şeyhin karşısında ay biçiminde kavisli olarak otururlar. Taliplere, odadan çıkıp nasiplenecek olan talibe dikkatle bakmaları ve o nasıl davranırsa öyle davranmaları tembih edilir. Dergâhta rehber olarak görevlendirilen bir halife, taliplerden birini yanına alır ve hazırlanmış odaya götürür. Odada talibe, şeyhin huzurundayken nasıl davranması gerektiğini anlatır. İntisap gününün, bir tür yeniden doğuş günü olması sebebiyle günahlardan arınacağını anlatır ve artık günah işlememesini tavsiye eder. Rehber, elini talibin sol omzuna koyar ve sağ tarafında durur. Bu vaziyette birlikte odadan çıkarlar ve şeyhin karşısında, beş altı adım kadar ilerisinde, sağ ayak başparmaklarını sol ayak başparmak ucuna koyarak dururlar. Bu şekilde durmak oldukça önemlidir. Böyle dururlarken rehber, şeyh efendiye “*Selamun aleykum ya ehli şeriat.*” der ve taliple birlikte şeyh efendiye doğru bir adım atar. Sağ ayak başparmağı yine sol ayak başparmak ucuna konulur. Şeyh efendi, “*Aleykümüsselam ve rahmetullah.*” diyerek cevap verdiğinde rehber ve talip bir adım yaklaşırlar ve aynı biçimde durarak bu defa “*Selamun aleykum ya ehli tarikat*” şeklinde selam verirler. Şeyh efendi, “*Aleykümüsselam ve rahmetullah*” diyerek verilen selamı alınca rehber ve talip bir adım daha atarlar ve aynı biçimde durduktan sonra “*Selamun aleykum ya ehli marifet.*” diyerek tekrar selam verirler. Şeyh efendi, “*Aleykümüsselam ve rahmetullah.*” diyerek selamı alınca rehber ve talip dördüncü ve son adımı atarlar yine aynı vaziyette “*Selamun aleykum ya ehli hakikat.*” derler ve böylece son selamı verirler. Şeyh efendi, “*Aleykümüsselam ve rahmetullah.*” diyerek selamı aldıktan sonra rehberin görevi bitmiş olur. Rehber, talibi şeyh efendiye teslim ettiği için şeyhin sağ tarafına geçer ve oturur. Talip, şeyh efendinin sırasıyla sağ dizini, sol dizini, sağ elinin ayasını (avuç içini), sol elinin ayasını öper. Daha sonra diz kapaklarını şeyh efendinin diz kapaklarına iyice temas ettirecek biçimde diz çökerek oturur. Şeyh efendi, talibin sağ elinin üzerine kendi sağ elini, el tutmuş biçimde koyar. Bu hâldeyken hem şeyh efendinin hem de talibin sol eli sol dizin üzerinde

serbesttir. Daha sonra şeyh efendi telkine başlar. Telkin, destur ile başlar euzubesmele ve kelime-i tevhit ile devam eder. Telkin esnasında mürşit üç, beş, yedi, dokuz ya da daha fazla kelime-i tevhidi talibin kalbine yüksek sesle darp eder. Bu esnada talip de şeyh efendiye uyar ve kelime-i tevhidi söyler. Talip, şeyh efendi ile el ele tutuştuğu andan itibaren gözünü şeyh efendinin iki kaşı arasından ayırmaz ve gönlünü dünya işlerinden uzak tutar. Bu esnada huzur ve huşu içindedir. Kelime-i tevhit talibin kalbine darp ve telkin edildikten sonra şeyh efendi avuçlarını açar, mecliste bulunanlar da şeyh efendiye uyarak avuçlarını açar ve kısa bir dua edilir. Salavatlar ile birlikte Fatıha suresi okunur. Ardından şeyh efendi talibe: “*Evlat! Eline, diline, beline sahip ol! Bu ikrarın katiyetle bozulmaz. Şimdi dünyaya geldin. Yolumuz ahlak yoludur, insanlıkta daima terakki edesin.*” diye nasihat eder ve duada bulunur. Talip, el aldığı için artık taliplikten dervişliğe adım atmış ve “muhibban” sınıfına dâhil olmuştur. Talip, şeyhinin yaşı kaç olursa olsun, onun elden gelen evladı ve müridi olmuştur. İntisap eden her talip için “Uşşaki tarikatının has bahçesindeki solmayan gül” benzetmesi yapılır. Bundan dolayı tarikattaki dervişler, kendilerine “*hangi bahçenin gülüsün?*” diye sorulduğu zaman “*Uşşaki gülüyüm.*” diye cevap verirler. Şeyhin nasihatlerinden sonra talip şeyhinin önce sağ, sonra da sol avuç içini (el ayasını) öper. Hemen ardından şeyhinin önce sağ, sonra sol dizlerini öpüp ayağa kalkar. Sağ taraftan başlayarak yaşı ne olursa olsun mecliste hazır bulunanların ve yeni nasiplenmiş olanların hem sağ hem sol avuç içini öper ve yerine oturur.²³

Bilal Reşit Çilli, dergâhlarda yapılmış olan bu el alma merasiminin aynen evlerde de yapılabileceğini söylemektedir.²⁴ Ömer Hulûsi Divanı üzerine doktora çalışması yapan Mehmet Şamil Baş, Uşşaki tarikatında intisap ve el alma merasimini Bilal Reşit Çilli’nin eserinden aktardıktan sonra Ömer Hulûsi Divanı’ndan “biziz uşşâkî gülleri” redifli bir beyite yer vermiştir.²⁵ Muhammed Tahir Safveddin de aynı redifi kullanarak bir gazel kaleme almıştır. Bu gazelin, özetle aktarılan el alma merasiminden sonra dervişlere sorulan “hangi bahçenin gülüsün” sorusuna verilen “Uşşaki gülüyüm” cevabıyla alakalı olduğu düşünülebilir. Gazelin tamamı şöyledir:

²³ Çilli, s. 221-223.

²⁴ Çilli, s. 222.

²⁵ Baş, s. 97.

Elā ey tālib-i billāh biziz ‘Uşşākī gülleri
 Hākīkat bezmine āgāh biziz ‘Uşşākī gülleri

Kul olduk dergāh-ı ‘aşka erişdik hüsni ahlāka
 Bugün da‘vetciyiz halka biziz ‘Uşşākī gülleri

Sır olduk kalb-i vālāda bir olduk ‘arş-ı a‘lāda
 Karār kıldık tevellāda biziz ‘Uşşākī gülleri

Tarīkat menba‘ı hādī olup mürşidimiz Mehdī
 ‘Umūm ‘āşıklara nādī biziz ‘Uşşākī gülleri

Hākīkat erleri Tāhir fenādan oldular dilgīr
 Kelāmım aña gel ey pīr biziz ‘Uşşākī gülleri (Ş.155)

B. Uşşaki Tarikatında Talim ve Ders Değiştirme

Bilal Reşit Çilli’nin aktardığına göre, Uşşaki tarikatında esma-i seb’a (yedi isim) ve beş fūrūāt (beş dal, detay) olmak üzere on iki esma-i celile talim ve telkin edilmektedir. Yedi isim, insanda bulunan yedi nefsin ıslahı içindir. Bu nefisler ve esmaları şu şekildedir:

- 1 Emmare: La İlahe İllallah
- 2 Levvame: Ya Allah.
- 3 Mülhime: Ya Hu
- 4 Mutmainne: Ya Hakk
- 5 Radiyye: Ya Hayy
- 6 Mardiyye: Ya Kayyum
- 7 Safiyye: Ya Kahhar

Buraya kadar olan kısma usul adı verilmektedir.

Beş Fūruat ise şöyledir:

- 1 Ya Fettah
- 2 Ya Vahid

- 3 Ya Ahad
- 4 Ya Samed
- 5 Allah

Mürit, talime birinci mertebeden yani kelime-i tehvitten başlatılır. Eğer müritte ilerleme görülürse şeyh tarafından bir üst esma verilir. Mürit böyle ilerleyerek Allah ismine ulaştığında seyrüsülukunu yapmış, mertebeleri tamamlamış ve halifelige yükselmiştir. Bir mürit esmalara göre, bir makamdan başka bir makama geçtiğinde, o makamın esması, müride darp ve telkin edilir. Bu uygulamaya ders değiştirme adı verilir. Bir müritte eğer zikrettiği esmanın sırrı tecelli ederse mürit bu tecelliyi bilmez. Şeyh efendi, müridin zuhuratlarına göre eğer hak ettiyse bir üst esmanın zikrini darp ve telkin eder. Şeyh efendi, müridin ikmal ettiği esmanın içeriğini ve tecelli şeklini söylemez. Esmaların içeriği ve sırları özel zaman ve zeminde açıklanır. Zuhuratların anlatılması için önceden özel zuhurat odalarının olduğu nakledilmiştir. Mürit, zuhuratını anlatırken odada mürşid ve halifeden başkasının bulunması sakıncalı görülmüştür. Sadece mürşidin izniyle başkalarının bulunması mümkündür. Mürit, zuhuratını anlatırken, dinleyen kişi salavat okur ve kesinlikle hiçbir şeyle meşgul olmaz. Bir müridin dersi değiştirildiği sırada rehberinin orada bulunması şarttır ve usuldendir.²⁶

C. Uşşaki Tekke ve Zaviyelerinde Zikir Usul ve Erkânı²⁷

Tekke ve zaviyelerde genellikle perşembe gününü cumaya; pazar gününü de pazartesiye bağlayan gecelerde ve ihya gecelerinde zikir usulü yapılmıştır. Zikir için semahaneye giren müritler evvela mihraba karşı ayakta dururlar. Sağ ayak başparmaklarını sol ayak parmak uçlarına basarak, kollarını sağ kol üstte olacak şekilde göğüs hizasında çapraz tutarak baş eğip niyaz ederler. Sonrasında uygun olan bir yere otururlar. Posta oturan şeyhin (mürşidin) yeri mihrapdır. Mihrabın sağ tarafına şeyhler ve hilafeti olanlar; sol tarafına ise hilafeti olmayanlar oturur. Namaz vakti geldiğinde namaz kılınır. Namazdan sonra sesi ve kıraati düzgün bir kişi Tebareke (Mülk) suresini okur. Bütün müritler huşu içinde dinler. Kıraatten sonra şeyh efendi eliyle tevhidi işaret buyurur ve zikir başlar. Şeyh efendi zikrin öncesinde mihrapta ayakta durarak içinden pir, piran

²⁶ Çilli, s. 228.

²⁷ Bu bölüm Çilli, s. 232-246'dan özetlenmiştir.

ve ehlullahın ruhlarını zikir meclisine davet etmiştir. Bütün dervişler oturdukları yerde kelime-i tevhit zikrine sesli olarak devam ederler. Eğer zikir durgun olursa şeyh efendi eliyle işaret buyurarak “*Aşk!*” diye seslenir. Böylelikle zikir hızlanır. Zikrin durumuna göre şeyh efendinin zikri bazen hızlandırdığı bazen yavaşlattığı olur. Son olarak şeyh efendi eliyle işaret eder ve şiddetli darp etmeyi söyler. Böylece üç beş defa zikredildikten sonra şeyh efendi sükût eder ve hareket etmez. Bir süre sonra sesli olarak kelime-i tevhidi okur. Hazır bulunanlar da aynısını söyler ve başlarını kalplerinin üzerine eğip zikredilen tevhidin sevincine ve hasıl olan ilahi nurun hikmetine varırlar. Bu arada zikredenler ehlullah ilahisini okumaya başlarlar. Müritler, tevhidin tesiriyle hoş nağmeler eşliğinde söylenen ilahiye huşu içinde ve zevkle dinlerler. İlahi bittikten sonra şeyh efendi bir süre istirahatata çekilir. Bu sırada semahanedeki halılar ve kilimler görevliler tarafından toplanıp bir kenara konur.

Daha sonra şeyh efendi mihraptaki posta geçer ve sesli olarak “*Allah*” der ve Allah ismini secdeden alıp, semaya veriyormuş gibi yapar. Müritler de bu sırada şeyhe uyarak üç kez bu hareketi yaparlar. Şeyh efendi bir de semadan alıp zikrullah halkasına veriyormuş gibi “*Allah, Allah*” der ve bu hareketi üç kez tekrarlar. Müritler de kısık sesle aynen katılırlar. Daha sonra mecliste hazır ve nazır bulunan ehlullahın ruhlarına, Hz. Peygamber’in ruhuna, pirlere ruhlarına, Uşşaki tarikatının piri Hüsameddin Uşşaki’nin ruhuna, bütün velilerin ruhlarına ve son olarak mecliste hazır olan ihvanın birbirlerinin yüzlerine karşı hep birlikte “secde-i tazim” (ululama, saygı gösterme) ve “tevkir” (hürmetle anma) edilip ayağa kalkılır. Müritler zikir halkası oluşturduktan sonra şeyh efendi, levvame nefsi ezmek için Allah ismini edatsız olarak darba başlar ve müritlere eliyle bir kez işaret eder. Bu esnada hep bir ağızdan yavaş yavaş “*Allah, Allah, Allah...*” denilerek zikre başlanır. Halifeler, teker teker devran meydanına çıkar ve mihraba karşı şeyhin cemaline bakarak baş keserler (eğerler) ki bu hareket teslimiyet anlamındadır. Sonra hep birlikte el ele tutuşulur ve bütün hareketler bir vücudun hareketiymiş gibi toplanır. Müritler, bir nokta, bir kişi, bir vücutmuş gibi, nidaları da aynı olmak üzere devrana başlarlar. Devran esnasında sağ taraftan niyaz kapısına gidilir. Buradan, mihrabın soluna doğru yürünüp ruhlar âlemi makamının misali olan mihraba varılır. Mihrabın önünden kalben ve fikren tazim ile geçilir. Bu esnada göz ucuyla mihraba bakılır. Tazim geçişi bir kez yapılır. Fazlası aşka ve şevke bağlıdır. Allah zikrine devam edilirken soldan sağa dönülür. El, ayak ve bütün vücut uygun adımlarla, Allah zikri ile, levvame nefsi ıslah

eder. Eğer zikir neşesiz giderse şeyh efendi “*Aşk!*” diye ikazda bulunur, böylelikle devran hareketlenir ve coşar. Eğer devran haddi aşarsa şeyh efendi bu defa “*Usul!*” der ve devran sakinleşir. Böylece levvame nefis ezilir ve ıslah edilir. Allah zikrinin çekildiği halkanın ortasına “kutbiyet meydanı” adı verilir. Bu meydan şeyh efendiye özeldir. Dergâhın şeyhi, zikir halkasının ortasına geçer ve tavafı erkân üzere oradan yönetir. “*Allah Allah*” diyerek yekvücut halde ve vahdet içinde zikre devam edilirken semadan nur ve feyizlerin inmeye başladığına inanılır. Şeyh efendi, semadan yağın nurları ve feyzi müritlerinin üzerine serper. Müritler da böylece feyiz sahibi olur. Bu devran anında şuurlar kalkmıştır. Zaman, mekân ve cihet kalmamıştır. Şeyh efendi, halka ortasında vazifesini tamamladıktan sonra sağ tarafına doğru, adım adım zikir ile giderek, halkaya dâhil olur ve müritlerle el tutuşur. Halka zikre devam eder. Mihraba gelince, şeyh efendi halkadan çıkar ve makamı olan mihraba ulaşır.

Zikir halkası birkaç kez daha döndükten sonra şeyh efendi “Hu” ism-i şerifini telkin amacıyla “*Hu*” diye seslenir. Bu esnada zikir halkası yavaşlayıp Hu ismiyle zikre başlar. Bu sefer soldan sağa değil, sağdan sola dönülür. Mihrabın sol tarafına doğru aynı usul üzere adım adım devran başlar. Birkaç devirden sonra şeyh efendi, zikri darp için eliyle işaret buyurur. Böylece zikir hızlanır ve darp ile zikredilerek devran sürer. Hu isminin devranında kutbiyet meydanı olan halkanın ortasına; misafir bir postnişin şeyh ya da yaşlı ihvanlardan arif-i billah bir halife veya da hangi tarikattan olursa olsun bu özelliklere sahip sevilen ve sayılan bir kişi çıkartılır. Sonrasında varsa şeyhzadeler, tekkeye nezaret etmekte olan halife ve tekkenin rehberi halkanın ortasına çıkarlar. Hu zikri, şeyh efendinin “*Hayy Allah, Hakk Hayy Allah*” diye işaret etmesi ve seslenmesiyle bitirilir. Bunun üzerine zikir halkasının devranı durur. Ayakta darp ile “*Hayy, Hayy, Hayy Allah*” ifadesi üç, beş ve yedi kez tekrarlanır. Sonra el, ayak, baş, gövde; darp ile hepsi aynı hareketle, lisanen ve kalben zikre devam ederken önce sağ adım atılarak sağa doğru dönmeye başlanır. Bu şekliyle zikir usul üzere yavaş yavaş bir süre devam eder. Bu arada halifeler ve halifelerden sonra diğer tekkelerden gelen misafir halifeler sırası ile kutbiyet makamına yani halkanın ortasına girip çıkarlar.

Tekkenin rehberi ya da şeyh efendi, bir halifeyi devranın ortasına çıkartır. Üç-beş kez Hayy ismi zikredildikten sonra, zikredenlerden biri Bedevi ilahisini okumaya başlar. Ahmed Bedevi (ö. 1276) hazretlerinin kurduğu Bedevi tarikatının kolu olan Sadi

tarikâtının piri Şeyh Sadeddin Cibavi (ö. 1300-1301) hazretlerinin usul ayinini teberrükten, bir miktar icra için, şeyh efendi “*Bedevis Usulü*” diye seslenir. Bunun üzerine zikir halkası, ortadaki meydanda bir top olur. “*Biz hepimiz bir vücuduz, hiç ayırımız yoktur. Bir Allah vardır, ikilik yoktur.*” denir ve “*Tehvid-i safî, işte biziz*” anlamında bir tevhid edilmiş olur. Bu hâl vahdet-i vücud ile ilgilidir. Bütün Uşşaki tekkelerinde icra edilen bu Bedevi Topu zikir usulünü tertip eden kişi Şeyh Sadeddin Cibavi’dir. Ortadaki top şeklini halifeler ve şeyhzadeler oluşturlardı. Ortada üç halife ellerini birbirlerinin omuzlarına koyar ve diğerleri de onları aynen taklit edip bir top haline gelirlerdi. Zikir; edatsız olarak sadece “*Hayy, Hayy*” şeklinde, hızlı değil, yavaş yavaş ve ses gırtlaktan çıkarılarak yapılırdı. Bu esnada gırtlaktan çıkarılan sese, testere sesi nağmesi verilirdi. Zekerîyya aleyhisselamın kavak ağacında testere ile biçilmesine atfen böyle yapılırdı. Bu zikir usulüne “testere zikri” de denilirdi. Bu usul üzere bir süre zikir yapıldıktan sonra şeyh efendinin işareti ile idarecilerden biri, Bedevi Topu zikir halkasının içinde bulunan halife ya da rehberlerden birini, elini uzatarak dışarıya çeker. Bu şekilde Bedevi Topu dağılmış olur. Ortada sadece şeyhzadelerden biri ve birkaç halife kalır. Birkaç devirden sonra mihraba yönelerek şeyh efendiye, “*Hayy*” diyerek Hayy ismini teslim edip baş keserek selam verirler ve şeyh efendiyle birlikte edatsız bir şekilde Hayy ismini zikrederek adım adım mihraba yaklaşır ayakta dururlar. Şeyh efendi tarafından salat ü selama başlanır. Zikir halkasında bulunanlar da üç kez salat ü selam getirir. Daha sonra şeyh efendi “*tekbir*” diye seslendiğinde hep birlikte bir kez tekbir alınır ve herkes yerine oturur. Sesi güzel bir kişi tarafından Kur’an-ı Kerim’den bir bölüm okunur. Bu sırada herkes huşu ile dinler. Kur’an tilavetinden sonra duaya, ya şeyh efendi ya da belirttiği bir kişi başlar. Dua boyunca kısık sesle “*Allah, Allah...*” diyen ihvanlar yeri geldikçe “*âmin*” derler. Dua bitiminde şeyh efendi ya da duayı yapan kişi hüzünlü bir ses tonuyla “*Fatiha*” der ve herkes salavat ile birlikte Fatiha okur. Âmin denildikten sonra ihvan kollarını göğüs ve omuzları üzerinde bağlar ve tazarru ile “*Allah, Allah...*” demeye başlar. Bu esnada şeyh efendi, “*nur-u nebi, keremî Ali, sırr-ı sultan-ı şahbaz-ı veli, pirimiz, sultanımız, hazret-i pîr Hasan Hüsameddin Uşşaki demine, hazır erenler ve gayb erenler, gerçek erenler demine; diyelim Ya Allah Hu!*” der ve hep birlikte bir kez şükür secdesi yapılır, sonra ayağa kalkılır.

Postnişin olan şeyh efendi müritlere doğru bir adım atar “*Esselamüaleyküm ya eyyühel arifun*” diyerek selam verir. Sağ taraftan halifeler sol taraftan da zakirler,

nezaretçiler, meydancılar ve şeyhzadeler hep beraber “*Aleykümsesselam ve rahmetullahi ve berekatuhu*” derler ve baş eğerek selamı alırlar. Şeyh efendi daha sonra mihraba döner ve vicdanındaki ricasını mürşidi aracılığıyla pirine ulaştırır ve bazı niyazlarda bulunur. Sonra dönüp yavaş yavaş yürüyerek niyaz kapısına gelir ve “*Esselamüaleyküm ya eyyühel âşikin*” diye selam verir. Kapının sağında ve solundakiler “*Ve aleykümsesselam ve rahmetullahi ve berekatuhu*” diyerek selamı alırlar. Bundan sonra şeyh efendi evine gider. Geride kalanlar ise mihraba baş keserek mihrabı selamlar, sonrasında misafir odasına geçip oturur ve sohbete başlarlar.²⁸

Bilal Reşid Çilli, Uşşaki tekke ve zaviyelerinde yapılan ayinlerin sadece bu kadar olduğunu ve başkaca bir ayin yapılmadığını, ayrıca Nazilli’de Muhammed Zühdü Efendi’nin tekkelerinde uygulanan usul ve erkânın yukarıda alıntılanan şekilde olduğunu kesin olarak ifade etmektedir.²⁹ Nazilli’deki Uşşaki tekkelerinde bu usul ve erkânın aktarılan şekliyle aynen uygulanması Uşşaki tarikatının “Nazilli Şeceresi”nden el almış olan Muhammed Tahir Safveddin’in yetiştiği çevresi ve seyrüsüluku hakkında önemli ipuçları sunabilir.

D. Uşşaki Tarikatında Halvete Girme Usulü

Zahitler ve mutasavvıflar yalnız yaşamaya ve Allah’la olmak için halktan uzak kalmaya önem vermişlerdir. İlk zamanlar toplum hayatından uzaklaşıp evinde inzivaya çekilen ya da ıssız mekânlarda yaşamayı seçen zahitler, sonraları da bu adetlerini devam ettirmişlerdir. Bazı tarikat mensupları ve mutasavvıflar zahitlerin bu tavrını takip etmişler ve halvet anlayışını tasavvufi hayatın bir unsuru kabul etmişlerdir.³⁰

Uşşakilikte, halvete girilen hücreye “çilehane” denir. Halvete on ya da kırk gün kalınır. Kırk gün kalmaya “erbain çıkarmak” adı verilir. Derviş, halvete kendi isteğiyle ve şeyhinin müsaadesiyle ya da şeyhinin gerekli görmesi hâlinde girer. Bununla birlikte, sülukunu tamamlamış ve hilafet alacak halifenin erbain çıkarması gerekli görülmüştür. Hilafet alacak halifeye önceleri seyahat verilirdi. Bu seyahatinde hilafet alacak kişi, dergâh dergâh ve memleket memleket gezerek tecrübe sahibi olup olgunlaşırdı. Ayrıca

²⁸ Çilli, s. 232-246.

²⁹ Çilli, s. 247.

³⁰ Süleyman Uludağ, “Halvet”, *DİA*, C. 15, İstanbul 1997, s. 386.

hilafet sofrası masrafı için para da kazanırdı. Hilafet sofrası merasimi mutlaka yapılır, maddi durumu iyi olmayanlar için şeyhin müsaadesiyle sofrası masrafları dergâh tarafından karşılanırdı. Halvete girilecek odanın (hücrenin) belirli özellikleri vardır. Hücre; dar, alçak tavanlı, temiz ve karanlık olmalıdır. Oda içinde post, tespih, su ve su konulacak kap dışında hiçbir eşya bulunmamalıdır. Halvete ya da erbain çıkarmaya cumartesi günü ikindiden sonra şeyhin duası ve Fatiha okumasıyla girilirdi. Gerekli görülen süre tamamlanınca cuma günü cuma namazından önce yine şeyhin duası ve Fatiha okumasıyla halvetten çıkılırdı. Halvet boyunca odadan dışarıya çıkılmaz, sadece zorunlu ihtiyaçlar için çıkılıp ihtiyaç giderildikten hemen sonra odaya dönülürdü. Halvete genellikle baharda ve serin havalarda girilmesi uygun görülmüştür. Halvette uyumak için yatılmaz ve boylu boyunca uzanılmaz. Halvete giren kişi uyumak için oturduğu yerde duvara hafifçe başını dayayıp biraz uyuyabilir. Halvetteyken bit, pire, sinek ve benzeri hiçbir canlı öldürülmez. Halvetteki kişi vücudundan saç, kaş, kirpik gibi herhangi bir kıl koparamaz, tıraş olamaz ve tırnak kesemez. Bu ihtiyaçlar halvete girmeden önce görülür ve halvete boy abdesti alınarak temiz bir şekilde girilir. Eğer halvetteyken boy abdesti alınması gerekirse halvetten çıkılır ve abdestten hemen sonra halvete geri dönülür. Halvetteyken hücrede daima abdestli bulunulur. Kabızlık ya da ishale sebep olacak yemekler yenilmez. Hayvani gıdalardan et-balık benzeri yiyeceklerden ve süt gibi gıdalardan uzak durmak faydalıdır. Halvette başın örtülü olması gerekir. Akıl-fikir her zaman sadece Allah'a yönelir. Dünyadan ve masivadan uzaklaşarak namazla ve zikirle meşgul olunur. Eğer şeyhi izin verirse halvetteki kişi cuma namazını tekkede kılabilir. Halvete, mescit, tekke, ev gibi halvete girilmesinde sakınca olmayan yerlerde girilebilir. Halvetteki kişi, halvetten çıkarken sol eliyle başörtüsünü tutar, sağ eliyle şeyhinin her iki el ayasını (avuç içini) öper. Böylece halvet tamamlanmış olur. Halvete bu şartlarda girmeye sağlığı elvermeyen ve halvete girmek isteyen kişi, halvete niyet ederek evinde de benzer şartları kendisi oluşturarak halvete girebilir. Bu kişinin halvetin genel şartlarına uyması faydalıdır. Halvet için evin bir odası hazırlanır. Evdeki halvete başa örtü alınmayabilir fakat alınırsa daha iyi olur. Bu tür halvete de “*ayak halveti*” adı verilir. Tarikatın efendileri bazı usullere kolaylıklar getirmişlerdir. Uşşaki tarikatındaki halvet anlayışı ve uygulaması bu şekildedir.³¹

³¹ Çilli, s. 248.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED TAHİR SAFVEDDİN'İN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. HAYATI

Muhammed Tahir Safveddin'in hayatı hakkında edebiyat tarihi kaynaklarında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Şairin bağlı olduğu Uşşaki tarikatı hakkında hazırlanmış eserlerde de şairle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Divan metninin başlangıcında “Şeyh Muhammed Tahir Safveddin” ibaresi yer almaktadır. Muhammed Tahir Safveddin'in isminin önünde her ne kadar “şeyh” ibaresi yer almışsa da Uşşaki tarikatına ait silsilelerin hiçbirisinde bu isme rastlanmamıştır. Tarikata ait kaynaklarda ve silsilenamelerde Muhammed Tahir Safveddin'in şeyhlik yaptığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Divandaki bazı şiirler Muhammed Tahir Safveddin'in şeyhlik yaptığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu ihtimale işaret eden bazı şiir bölümleri şunlardır:

Ṭāhir saña kim bende ise oldu muzaffer
Nefsin bilecek Rabbine öylece mazhar (Ş.46/6)

Ṭāhir Hāḫdan almış naşīb
Sözlerini gördüm muşīb
Aña olalım müntesib
Dem bu demdir o dem bu dem (Ş.105/5)

Ṭāhirā sālīklere irşād içün nuṭkuñ seniñ
Sem‘-i nāḫābil olan nādāna pinhānız bugün (Ş.113/7)

Aktarılan ilk beyitte şair kendisine seslenerek, kim sana bende oldu ise muzaffer oldu demektedir. Başka bir şiirinden alıntılanan dördlükte ise Hak’tan nasip aldığını ifade etmekte ve hayali bir üçüncü şahıs ağzından kendisine müntesip olunması tavsiyesinde bulunmaktadır. Son aktarılan beyitte de tarikattaki salikleri irşat etmek için şiir yazdığından bahsetmektedir. Bütün bu ifadelerden Muhammed Tahir Safveddin'in şeyhlik yaptığı sonucu çıkartılabilir. Fakat bu konuda tarihî herhangi bir kaynakta bir

ipucuna ve bilgiye ulaşamadığı için bu hususun bir ihtimal olarak değerlendirilmesi doğru olacaktır.

Uşşaki tarikatından hilafeti de olan³² Osmanzade Hüseyin Vassaf'ın (ö. 1929) *Sefine-i Evliyâ* isimli eserinde Muhammed Tahir ismi on farklı yerde geçmektedir.³³ Ayrıca, Muhammed-i Tahir ismi de bir yerde zikredilmektedir.³⁴ Safveddin ismi ise eserde yer almamaktadır. Muhammed Tahir isminin geçtiği on bir yerden sadece bir tanesinin Muhammed Tahir Safveddin ile alakalı olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Vassaf, eserinin dördüncü cildinde Uşşaki tarikatına yer vermiştir. Eserde, Uşşaki tarikatının incelendiği bölümde sadece bir kez Muhammed Tahir ismi geçmektedir. Uşşaki tarikatının incelendiği bölümde Şeyh Mustafa Hilmi-i Safi Efendi (ö. 1926) anlatılırken Muhammed Tahir ismine şu ifadelerle yer verilmiştir:

*“Mesnevî-i şerîfi, Şeyh Hüsâm Efendi merhûmun telâmizinden Hacı Muhammed Tâhir Efendi merhûmdan taallüm ederek iktisâb-ı feyz eylemekle beraber 1300/(1883) târîhinde Nazilli'ye azîmetle nûr-ı dîde-i uşşâk Şeyh Şihâbeddin Efendi'ye Şeyh-zâde Şeyh Muhammed Efendi delâletiyle intisâb eylemişler, onlar da Şeyh Fahreddîn Efendi'ye emânet buyurmuşlardır.”*³⁵

Burada Şeyh Hüsam Efendi'nin öğrencisi olarak bahsedilen Hacı Muhammed Tahir'in Muhammed Tahir Safveddin olup olmadığı konusunda herhangi bir somut bilgi yoktur. Fakat aynı cümle içerisinde Şeyh Şehabeddin ismine yer verilmesi bu kişinin Muhammed Tahir Safveddin olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir çünkü divanda da Şehabeddin ismi zikredilmektedir. Bununla birlikte cümle içerisinde merhum olarak bahsedilen Muhammed Tahir ismi kitabın başka hiçbir yerinde geçmemektedir. Aktarılan bölümde Şeyh Hüsam Efendi'nin öğrencisi olarak zikredildiği için *Sefine-i Evliyâ*'da Şeyh Hüsam Efendi'nin isminin yer aldığı bölümler de incelenmiş fakat Muhammed Tahir ismine rastlanmamıştır.

Tarihî kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamayan Muhammed Tahir Safveddin, kaleme aldığı divanında genel anlamda hayatıyla ilgili somut bilgileri

³² Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatcı, “Hüseyin Vassâf”, *DİA*, C. 19, İstanbul 1999 s. 18.

³³ Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, (Haz: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), Kitabevi, C. 5, İstanbul 2006, s. 441.

³⁴ Vassâf, C. 5, s. 442.

³⁵ Vassâf, C. 4, s. 337.

işlememişse de ipucu olabilecek bazı bilgilere yer vermiştir. Şairin hayatıyla ilgili en önemli bilgiler, “benim ceddım Şehabeddin” redifiyle yazılmış olan gazel nazım şeklindeki 5 beyitlik şiirde yer almaktadır:

Bu ‘aşrın şāh-ı sertācı benim ceddım Şehābe’ d-dīn
Göründü vech-i mehtābı benim ceddım Şehābe’ d-dīn

Serāpā nūr[a] ğark olmuş yürür pīrān ile her dem
Dilimde feyz-i nāyābı benim ceddım Şehābe’ d-dīn

Giyip pīrlık libāsını Hızır İlyās ile aķdem
Merātib kıldı seyrānı benim ceddım Şehābe’ d-dīn

Hūsāme’ d-dīn-i ‘Uşşākī Muhammed Zūhdī yā ceddı
‘Aliyyū’l-Vaşfī Tefvīkī benim ceddım Şehābe’ d-dīn

Anın feyz-i ziyāsıyla erişdi menzile Tāhır
Bulunmaz şimdi aķrānı benim ceddım Şehābe’ d-dīn (Ş.115)

Şairin seçtiği “benim ceddım Şehabeddin” redifi ve bilhassa şiirin dördüncü beytinde geçen Hüsameddin Uşşaki, Muhammed Zühdü, Aliyyü’l-Vasfî ve Tefvîkî isimleri şairin hayatı hakkında divanda yer alan en somut ipuçlarıdır. Muhammed Tahir Safveddin, dördüncü beyitte tarikatın Zühdiyye koluyla alakasına işaret etmiştir. Beyitte zikredilen isimler Şahabeddin Efendi (ö. 1898/1899) hariç sırasıyla tarikatın günümüze ulaşan silsilelerinde yer alan isimlerdir.³⁶ Beyitteki isim sıralaması, tarikatın Zühdiyye kolunun

³⁶ Tarikatın Zühdiyye kolu Muhammed Zühdü Efendi ile süren koldur. Beyitte yer alan isimler Şehabeddin Efendi hariç sırasıyla tarikatın günümüze ulaşan silsilelerinde bulunan isimlerdir. Aliyyü’l-Vasfî olarak zikredilen Ali Galib Vasfî Efendi, Muhammed Zühdü Efendi’nin oğludur ve Muhammed Zühdü Efendi’nin vefatından sonra posta geçen isimdir. (Çilli, s. 149.) Şiirde Tefvîkî olarak anılan kişi Ali Galib Vasfî Efendi’nin oğlu olan Muhammed Tefvîk Efendi olmalıdır. (Baş, s. 35.) Muhammed Tefvîk Efendi, Ali Galib Vasfî Efendi’nin vefatından sonra posta geçen isimdir. (Çilli, s. 150.) Tefvîk Efendi’nin Mustafa Fethi Efendi (ö. 1922) ve Ömer Hulûsî Efendi isminde iki halifesi olduğu nakledilmiştir. (Vassaf, C. 4, s. 458.) Muhammed Tahir Safveddin, mezkûr gazelde bu iki halifeden bahsetmemiştir fakat redifte ismen zikrettiği ve ceddım dediği Şehâbeddin Efendi’nin Tefvîk Efendi’den sonra posta oturduğu Bilal Reşit Çilli tarafından tespit edilmiştir. (Çilli, s. 151.) Mehmet Şamil Baş ise İbrahim Güz’ün *Gaybû-Hayat* isimli eserinden Şehabeddin Efendi’nin “*biraderimin postu bana ait değil Ömer Hulûsî Efendi’ye aittir. Aydın’a haber ulaştırın teşrif etsinler.*” dediğini aktarmaktadır. (akt: Baş, s. 42.) Günümüze ulaşan silsilelerin hepsinde Tefvîk Efendi’den sonra Ömer Hulûsî Efendi’nin yer alması bu bilginin daha doğru olduğuna işaret etmektedir. Burada Şehabeddin Efendi’ye atfedilen sözden Şehabeddin Efendi’nin Ali Galib Vasfî

“Nazilli Şeceresi” ile bağlantılıdır. Bilal Reşit Çilli, eserinde “Nazilli Şeceresi” başlığı altında bir şecere nakletmektedir. Şecerenin son kısmı şöyledir:

- ...
- Muhammed Zühdü Efendi
- Ali Galib Vasfi Efendi
- Muhammed Tevfik
- Mehmed Şehabeddin Sadullah
- Mehmed Ziyaeddin (ö. 1917)³⁷

Bu şecerenin Muhammed Tahir Safveddin ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Şeceredeki isim sıralaması Muhammed Zühdü Efendi’den Şehabeddin Efendi’ye kadar şiirdeki sıraya uygunluk göstermektedir.

Muhammed Tahir Safveddin’in Şehabeddin Efendi’yi “ceddim” ifadesiyle anması iki farklı şekilde yorumlanabilir. İlk olarak, “ceddim” ifadesinden bir nesep bağılılığı yorumu yapılabilir. Bundan hareketle Muhammed Tahir Safveddin’in Şehabeddin Efendi’nin oğlu veya torunu olduğu düşünülebilir. Fakat Bilal Reşit Çilli, eserinde Şahabeddin Efendi’nin çocuklarını ve torunlarını isimleriyle zikretmiştir. Bu isimlerde Muhammed Tahir Safveddin ismi yer almamaktadır.³⁸

İkinci olarak “ceddim” ifadesinden manevi anlamda oğul yorumu yapılabilir. Bu yorumun doğru olma ihtimali daha kuvvetlidir. Nitekim çalışmamızın giriş bölümünde “Uşşaki Tarikatında İntisap ve El Alma” başlığında tarikatta el alan kişinin, şeyhinin yaşı ne olursa olsun onun “elden gelen evladı ve müridi” olduğu anlayışının bulunduğu aktarılmıştı. Tarikattaki bu anlayıştan hareketle Muhammed Tahir Safveddin’in

Efendi’nin oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Mehmet Şamil Baş, Şehabeddin Efendi’nin Nazilli’deki posta Ömer Hulûsi Efendi’nin vefatından sonra oturduğu kanaatindedir. (Baş, s. 58.) Böyle olsa da Ömer Hulûsi Efendi’den devam eden silsileler incelendiğinde hiçbirisinde Şehabeddin Efendi’nin isminin yer almadığı görülmektedir. Bu durumda hem Şehabeddin Efendi’nin hem de Ömer Hulûsi Efendi’nin Tevfik Efendi’nin halifesi olduğu söylenebilir. Nitekim Bilal Reşit Çilli’nin “Nazilli Şeceresi” olarak aktardığı şecere bu bilgiyi desteklemektedir. (Çilli, s. 151.) Bütün bu bilgilerden Şehabeddin Efendi’nin, kendisinden sonra posta geçmiş olsa da Ömer Hulûsi Efendi’nin halifesi olmadığı ve Tevfik Efendi’nin halifesi olduğu anlaşılmaktadır. Şehabeddin Efendi’nin Mehmed Ziyaeddin ve Halil isimlerinde iki oğlu olduğu ve kendisinden sonra posta, oğlu Mehmed Ziyâeddin Efendi’nin geçtiği aktarılmıştır. Mehmed Ziyaeddin Efendi, “Nazilli Şeceresi”nin son postnişinidir. (Çilli, s. 151-169.)

³⁷ Çilli, s. 169.

³⁸ Çilli, s. 151.

Şehabeddin Efendi'den el aldığı ve onun müritlerinden -belki de halifelerinden- biri olduğu düşünülebilir.

Buna göre Muhammed Tahir Safveddin'in "ceddim" kelimesini, Şehabeddin Efendi ile neseben bir bağılılığının olmadığı da göz önünde bulundurulduğunda, "ben onun elden gelen evladıyım" anlamında kullandığı anlaşılmaktadır. Şairin, mezkûr gazelin son beytinde Şehabeddin Efendi'nin manevi feyziyle menzile eriştiğinden bahsetmesi de yine ona intisap ettiği ve müridi -belki de halifesi- olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Şehabeddin Efendi de irşadını, Muhammed Zühdü Efendi'den itibaren (Ömer Hulûsi Efendi hariç) devam edildiği üzere, Nazilli'de sürdürmüştür. Şehabeddin Efendi'ye intisap eden Muhammed Tahir Safveddin'in Nazilli'de yaşamış olma ihtimali vardır.³⁹ Yapılan tüm araştırmalara rağmen bu konuda da somut hiçbir bilgiye ulaşılamadığı için bu durumu da sadece bir ihtimal olarak değerlendirmek doğru olacaktır.

Divanda, tarafımızca verilen numara sırasına göre 48 numaralı şiir de şairin hayatına dair bazı ipuçları sunmaktadır. Hece ölçüsüyle kaleme alınmış şiirden, şairin meşrutiyet taraftarı olduğu anlaşılmaktadır.

Meşrutiyet, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde "*anayasalı ve meclisli saltanat-hilafet rejimi*"ne verilmiş olan isimdir.⁴⁰ Şairin siyasi anlayışına işaret ettiği düşünülen 48 numaralı şiir şöyledir:

Cânâ meşrûtiyete dâ'ir olan şartımız muhkemdir
Bilmez misiñ âyâ bu huşûş bizler içün her demdir

Bilmem bu günlerde 'ahdini bozan çoğalmış güyâ
Bozmuş ise tâzelemek o denî içün elzemdir

³⁹ Nitekim Muhammed Zühdü Efendi, Ali Galib Vasfi Efendi, Tevfik Efendi, Şehabeddin Efendi, Ömer Hulûsi Efendi ve Ziyaeddin Efendi gibi tarıkatta posta oturmuş isimlerin mezarları Nazilli'dedir. Bir bilgi edinebilmek amacıyla Muhammed Zühdü Efendi'nin türbesi ve Evranlı Mezarlığı'ndaki Uşşaki büyüklerinin mezarları talebimiz üzerine bölgede yaşayan kişiler tarafından ziyaret edilmiş ve mezar taşları kontrol edilmiştir. Ayrıca, yukarıda isimleri anılan tarikat büyüklerinin torunlarıyla ve bilgisi olabileceği düşünülen kişilerle görüşülmüştür. Fakat Muhammed Tahir Safveddin hakkında hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁴⁰ M. Şükrü Hanioglu, "Meşrutiyet", *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s. 388-393.

‘Ahdiinde kavî olmayanın ‘aklı da olmaz zîrâ
Meşrûtuñ vücûdu şartıñ vücûduna müstelzemdir

İttiḥād ü ittifāk begim mir’ât-ı ḥakîkatdir
İşte o ḥakîkatde söyle[ye]meyenler ebkemdir

Bezm-i ittiḥâdda zümre-i erbâb-ı vefâyız Tâhir
Bu zümreye dâhil olmayan âdem degil sersemdir (§.48)

Aktarılan şiirden hareketle meşrutiyet yanlısı olduğu söylenebilecek olan Muhammed Tahir Safveddin’in “bezm-i ittiḥād” tamlamasıyla da İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne işaret ettiği düşünülebilir. Şiir, Muhammed Tahir Safveddin’in siyasi anlayışının yanı sıra yaşadığı dönemle ilgili bazı ipuçları da sunmaktadır. Meşrutiyet ile ilgili gelişmeler, 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında vuku bulmuştur. Dolayısıyla şairin, bu dönemde yaşadığı ve meşrutiyet çalışmalarını desteklediği anlaşılmaktadır.

Muhammed Tahir Safveddin’in vefatı ve vefat tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Muhammed Tahir Safveddin’in divanından başka bir eser kaleme alıp almadığı bilinmemektedir. Bundan dolayı şairin edebî kişiliği hakkında yapılacak tüm yorumlarda temel kaynak, üzerinde çalışılan divan metni olacaktır.

Muhammed Tahir Safveddin’in tarikat ehli, derviş meşrep bir mutasavvıf şair olduğu söylenebilir. Bu kimlikleri sebebiyle dilinin genel anlamda sade olduğu, divanında öğretici ve irşat edici bir tarzı tercih ettiği görülmektedir. Şiirlerinin çoğunluğu didaktik bir hava taşıırken bazı şiirlerinde lirik söyleyişler kendini belli etmektedir. Şiirlerde kullanılan edebî sanatlar ve iktibaslar şiir dilindeki genel sadeliğe gölge düşürmemiştir.

Çalışmamızın giriş bölümünde aktarıldığı üzere tekke edebiyatı anlayışıyla tertip edilen divanlarda yaratılış, tevhid, peygamberler, tarikata ait ilkeler, usuller ve erkân, tarikat ve tasavvuf yolunun büyükleri, Allah aşkı, vecd, insan-ı kâmil, dünyanın geçici

oluşu, nefsin ıslahı ve terbiyesi, güzel ahlak, zikir, keramet, velayet, sohbet, halvet vb. konular işlenmektedir. Bu konuların neredeyse tamamı, Muhammed Tahir Safveddin'in işlediği konulardır. Bahsedilen konuların, tasavvufi anlayışta önemli bir yere sahip olan, hakikat-i Muhammediyye düşüncesi ve vahdet-i vücud felsefesi ekseninde işlendiği görülmektedir.

Muhammed Tahir Safveddin için ehl-i beytin ve on iki imamın özel bir yeri vardır. Bu durum da yine giriş bölümünde aktarılan “Nazenin-i Uşşaki” adı verilen meşreple alakalıdır. Nitekim divanda yer alan onlarca şiirde ehl-i beyten ve on iki imamdan bahsedilmiştir. Ayrıca, Uşşaki tarikatına ve tarikatın büyüklerine olan bağlılık da şiirlerde sıkça dile getirilmiştir.

Muhammed Tahir Safveddin, divanında iki farklı mahlas kullanmıştır. Üç şiirinde Safveddin mahlasını kullanan şair, yüz altmış şiirinde ise Tahir mahlasını tercih etmiştir. Safveddin mahlasıyla yazılan şiirlerde dil, Tahir mahlasıyla yazılan şiirlere göre daha sadedir.

Muhammed Tahir Safveddin, vezin konusunda tekke şairlerinin genel tavrına uygun hareket etmiştir. Tekke şairleri için söz bir irşat aracıdır ve esas olan mananın aktarılmasıdır. Bu anlayış tekke şairlerini biçim kaygısından uzak tutmuştur. Muhammed Tahir Safveddin'in aruz ölçüsünde kusursuz bir kullanıma sahip olduğu söylenemez. Bununla birlikte ölçünün pek önemsenmediğini söylemek de mümkün değildir. Şair, aruz kusuru kabul edilebilecek kullanımlara sahip olsa da aruzun kusursuza yakın uygulandığı şiirler de kaleme almıştır.

İncelenen yazma eserin 2a-4a sayfaları arasında, divan metninin hemen öncesinde, uzun bir manzume yer almaktadır. Muhammed Tahir Safveddin'e ait olduğu anlaşılan “Hilkatü'n-Nebi” başlıklı manzumede Hz. Peygamber'in yaratılışı ekseninde Hz. Âdem'in yaratılışı ve dünyaya gönderilişi anlatılmaktadır. Dörtlüklerle yazılmış olan manzume, “hakikat-i Muhammediyye” düşüncesiyle kaleme alınmıştır. Hakikat-i Muhammediyye düşüncesinin öncüsü olan kişi Sehl bin Abdullah Tüsteri'dir (ö. 896). Bu düşünceye göre Allah, ilk olarak Hz. Muhammed'i kendi nurundan yaratmıştır.⁴¹

⁴¹ Mehmet Demirci, “Hakikat-i Muhammediyye”, *DİA*, C. 15, İstanbul, 1997, s. 179.

Muhammed Tahir Safveddin, şiirin ikinci dörtlüğünde bu düşünceye doğrudan yer vermiştir:

Ḥaḳ te‘ālā varlığından ibtidā‘

Kendi nūrundan yaratdı Kibriyā

Cümleden aḳdem yaradıldı şehā

Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā (§.1/2)

Hakikat-i Muhammediyye düşüncesi, yaratılışı aşk unsuruna bağladığından dolayı tekke-tasavvuf edebiyatına katkılar sağlamış ve şairlere ilham olmuş bir düşüncedir.⁴² Toplam otuz yedi dörtlükten oluşan bu manzume aslında şairin divan metnine yazılmış bir ön söz gibidir. Divan metninin hemen öncesinde, ilk şiirde, hakikat-i Muhammediyye düşüncesinin işlenmesi şairin edebî kişiliği hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Nitekim şair, divan metninde de bu düşünceye sıkça atıfta bulunmuştur. İlk şiirdeki fikri arka plan adeta divan metninin bütününe yayılmış hâldedir. Şairin düşünce dünyasının ve şiirlerindeki arka planın anlaşılmasında hakikat-i Muhammediyye düşüncesi önemli bir konuma sahiptir. Şiirleri incelendiğinde iyi bir eğitim gördüğü anlaşılan Muhammed Tahir Safveddin, divanında birçok kez iktibaslara yer vermiştir. İktibasların bir kısmı aktarılan hakikat-i Muhammediyye anlayışıyla bağlantılıdır. Divanın muhteva açısından incelendiği bölümde şiirlerdeki iktibaslar detaylıca değerlendirilecektir.

Şairin, edebî kişiliğini ve edebiyat anlayışını yansıtan bazı beyitlere bu bölümde yer vermek doğru olacaktır.

Muhammed Tahir Safveddin, bir beyitte kendisine seslenerek, sözlerinde noksanlık bulunsa da Allah kerimdir, der. Hemen ardından bu sözü işitenlerin gayrıyı abes görmeyeceklerinden bahseder:

Tāhirā nuṭṭuṇda noḳṣān var ise Allāh kerīm

İşbu sözü işidenler gayrıyı görmez ‘abeş (§.24/7)

Bu ifadeler şairin, sözlerinde ve şiirlerinde noksan olabileceğinin, kusurlar bulabileceğinin bir itirafı olarak kabul edilebilir. Bu tavır, klasik divan şiiri anlayışından

⁴² Selçuk Eraydın, “Hakikat-ı Muhammediyye ve İlgili Beyitler”, *Diyanet Dergisi*, S. 4, 1989, s. 131-143. (akt: Demirci, s. 180.)

ziyade tekke edebiyatı olarak isimlendirilen anlayışa uygun düşmektedir. Bu anlayışta söz, hikmetle eşdeğer olarak görülmektedir ve sanattan ziyade hikmet içermektedir.

Şair, şiirinde noksan olabileceği ihtimalini zikretmiş olsa da divanında gerek kendisi gerekse de şiiri için iddialı söyleyişlere yer vermiştir:

Hikmetāmiz sözünü Tāhir duyur ‘āriflere
Cān kulağı işidine dilleri ezkā olur (§.41/5)

Añlamaz nādān olanlar lafzını Tāhir seniñ
Meclis-i hāş-ı sūtūde sözünü ‘irfāna aç (§.26/7)

Tāhiriñ her bir sözünde dürlü hikmet gizlidir
Mürşidinden feyz alan dāreynde sultānın arar (§.50/5)

Tāhirā her bir kelāmıñ mazhar-ı rūhu’l-kudūs
Ol dem-i ‘Īsādaki şādāna erdim şübhesiz (§.65/5)

Derler ise gelmedi nuṭkuñ hesaba Tāhirā
Gizlice **kalbim içinde söyleyen ol ‘izz ü şān** (§.111/7)

Riyāz bir bağçe-i kudret mübārek būyu ‘anberdir
Hakikat bülbulü Tāhir hemān söyler hemān söyler (§.42/5)

Divanda, şairlerin yüzyıllar boyunca yakındıkları bir hakikate de işaret edilmiştir. Şair; bir beyitte sitemkâr bir edayla, sözlerin hikmetle dolu olsa da itibar edilmez ama altın ve gümüşten bahseden sözün büyük tesiri var, demektedir:

Sözleriñ hikmetle memlū olsa yoḡdur i’tibār
Sīm ü zerden bahşeden nuṭkuñ büyük te’şiri var (§.52/1)

Bununla beraber aynı gazelin başka bir beytinde bir sözün madeninin altın olması durumunda üzülmeye gerek olmadığı, böyle bir sözün elbet (söz) kuyumcu(sunun) potasından geçeceği söylenmiştir:

Ma‘deni altın olursa bir sözüñ hiç ğam yeme
Püte-i zergerden elbet geçecegi âşikâr (§.52/6)

Şair, kendisine sözlerinin kaynağı kimdir diye soranlara aşk mektebinden okudum cevabını vermektedir:

Sorarlarsa saña Tâhir bu nuṭkuñ me’ḥazı kimdir
Okudum mekteb-i ‘aşkdan kelāmullah imiş ihlâş (§.72/5)

Bir başka beyitte istifham ve tecahül-i arif yoluyla kendisine sözleri söyletenin aşk olduğundan bahsetmektedir:

‘Aşk değil mi bu kelâmı söyleden Tâhir saña
Hem mürebbîdir bu sırra erdiren hünkâr-ı ‘aşk (§.82/11)

Muhammed Tahir Safveddin; âşıkların sözlerinin, Allah’ın zatının hikmeti olduğunu ifade eder. Söyleyen kim veya söyleten kim diye sorulursa bunların belirli olmadığını söyler:

Hikmet-i zât-ı İlâhdır ‘âşıkânıñ sözleri
Söyleyen kim söyleden kim der iseñ ol bînişân (§.111/6)

Bir başka beyitte de sözlerinin salıklere irşat için olduğunu ifade etmiş ve duyması mümkün olmayan cahillerden gizli olduğunu belirtmiştir:

Tâhirâ sâliklere irşād için nuṭkuñ seniñ
Sem‘-i nâkâbil olan nādâna pinhânız bugün (§.113/7)

Şair, ledün mektebinden ders alan kişinin temiz olacağını tevriyeli bir şekilde ifade etmiştir:

Bu ledünnî mektebinden ders alan Tâhir olur
‘İlm-i zâhirden görenler görmedi cānânını (§.148/5)

Özetlemek gerekirse Muhammed Tahir Safveddin, tekke edebiyatı anlayışıyla divan tertip etmiş mutasavvıf şairlerle birçok ortak özelliklere sahiptir. Tabii ki bağlı bulunduğu tarikatın ve tarikattaki neşvelerin tesiriyle şiir içeriklerinde diğer tekke şairleriyle bazı farklılıklar bulunmaktadır. Şair, şiirlerinde de bahsettiği üzere manayı öncelemiş ve

şairlerini tarikatındaki dervişleri irşat için yazmıştır. Bu anlayış sebebiyle şiirlerde biçim kuralları zaman zaman göz ardı edilmiştir. Şairin, aruz veznini kullanımında tespit edilen kusur fazlalığı, şiirlerde öğretici tavrı ön planda tutmasıyla alakalıdır. Netice olarak şiirlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılan Muhammed Tahir Safveddin'i, 19. yüzyılda divan tertip etmiş tekke şairleri içerisinde değerlendirmek mümkündür.

1.2.1. Etkilendiği Şairler

Muhammed Tahir Safveddin'in hayatı ve edebî kişiliği elimizdeki tek kaynak olan divanından hareketle ele alınmıştır. Bu bölümde de Muhammed Tahir Safveddin'e tesir ettiği düşünülen şairler divan metninden hareketle incelenecektir.

Muhammed Tahir Safveddin, divanında dört kez Yunus Emre'den bahsetmiştir. Şair, divandaki kullanımlarda kendisini Yunus Emre'nin akranı, yârı ve kulu olarak nitelemiştir. Şairin, Yunus Emre ile akran ve yâr olduğunu zikrettiği şiir bölümlerini bir yol, meşrep arkadaşlığı ve dostluğu olarak okumak mümkünse de şairin şiir sahasında kendisine Yunus Emre'yi akran ve dost gördüğü de düşünülebilir. Nitekim şairin dörtlüklerle kaleme aldığı ve hece ölçüsünü tercih ettiği şiirlerin bir kısmında Yunus Emre'nin tesiri okunmaktadır. Şair, bu şiirlerde Yunus Emre'nin arı dilini ve kendine has üslubunu taklit etmeye çalışmıştır. Divanda yer alan 33, 59, 60, 105, 117 ve 127 numaralı şiirlerde Yunus Emre'nin tesiri görülmektedir.

Örneğin, divanda “dervişler safa geldiniz” redifiyle kaleme alınmış olan 60 numaralı şiirde Yunus Emre etkisi kendini belli etmektedir. Şiirin bir dörtlüğü şöyledir:

Dervîşler uludan ulu
Mürşidden içerler tolu
Biziz Hüsâme'd-dîn kulu
Dervîşler şafâ geldiñiz (Ş.60/4)

Bu şiir, Yunus Emre Divanı'ndaki “eve dervişler geldi” redifli şiirle benzer kullanımlara sahiptir. Yunus Emre'nin şiirinin bir dörtlüğü şöyledir:

Dervişler yüzi sulu
Görenler olur delü

Bâtını ‘Arş’ dan ulu
Eve dervişler geldi⁴³

İki şiirde kullanılan hece sayısı farklı olsa da Muhammed Tahir Safveddin’in; ifade tarzı, üslup ve konu işlenişi bakımından Yunus Emre’den etkilendiği görülmektedir.

Muhammed Tahir Safveddin, Peygamber Efendimiz için yazdığı bir gazelle 17. yüzyıl sanatçısı Nabi’nin meşhur “bu” redifli gazelini tanzir etmiştir. Neşredilmiş Nabi Divanı’nda 655. gazel olarak yer alan bu gazel beş beyittir.⁴⁴ Naat nazım türüyle kaleme alınmış olan hayli meşhur bu şiire birçok nazire ve tahmisler yazılmıştır.⁴⁵ Nabi’nin gazelinin matla beyti şöyledir:

Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudadır bu
Nazargâh-ı İlâhîdir makâm-ı Mustafâdır bu⁴⁶

Muhammed Tahir Safveddin’in gazelinin matla beyti şöyledir:

Niçün medhetmeyem cânâ habîb-i kibriyâdır bu
Kelâmı nuṭk-ı mâ evḥâ beşâh-ı enbiyâdır bu (§.124/1)

Her iki şiirde de aynı ölçü kullanılmış, beş beyite yer verilmiş ve aynı konu işlenmiştir. Muhammed Tahir Safveddin, gazeline Nabi’nin gazelindeki bazı kelimelere yer vermiştir. Muhammed Tahir Safveddin’in etkilendiği düşünülen Uşşaki tarikatı şeyhlerinden divan sahibi olan Ömer Hulûsi Efendi de aynı redifle bir gazel kaleme almıştır fakat bu gazel naat nazım türünde yazılmamıştır ve altı beyittir.⁴⁷ Muhammed Tahir Safveddin’in gerek beyit sayısı gerek kelime seçimi bakımından doğrudan Nabi’den etkilendiği söylenebilir.

Türk edebiyatında, “Allah bes baki heves” ifadesinin kullanıldığı şiirler önemli bir yer tutmaktadır. “Allah bes” (Allah yeter) ifadesi Âşık Paşa’nın şiirlerinde kullanılmışken, “Allah bes baki heves” (Allah yeter, gayrısı nefsin istekleri, heva ve heveslerdir) şekli kalıplaşmış hâlde daha sonraki yüzyıllarda kullanılmıştır. Genellikle

⁴³ Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, H Yayınları, İstanbul 2020, s. 449.

⁴⁴ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divanı (2)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 952.

⁴⁵ Ekrem Bektaş, “Nâbî’nin "Bu" Redifli Gazeline Urfalı Şairler Tarafından Yapılan Tahmis ve Yazılan Nazireler”, *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Güz 2008, S. 3, Ankara 2009, s. 51-66.

⁴⁶ Bilkan, s. 952.

⁴⁷ Baş, s. 431-432.

tekke-tasavvuf şiiirlerinde karşılaşılan bu ifade, Aziz Mahmud Hüdayi, Sultan I. Ahmet, Bitlisli Müştak Baba, Abdurrahman Sami Paşa gibi isimler tarafından şiiirlerde kullanılmıştır.⁴⁸ Adeta bu ifadeyle bir gelenek oluşmuş gibidir. Muhammed Tâhir Safveddin de yazdığı bir gazelinde bu ifadeyi redif olarak seçmiştir. Musammat gazel olarak yazılan şiiir, divandaki sıralamaya göre 68. şiiirdir. Tercih edilen redifle, asırlarca devam eden gelenek sürdürülmüştür. Bundan hareketle Muhammed Tarih Safveddin'in, bu ifadeyi kullanan şairlerden ve sürdürdükleri gelenekten etkilendiği söylenebilir. "Allâh bes bâkî heves" ifadesinin kullanıldığı gazelin matla beyti şöyledir:

Zikrim budur her rûz u şeb Allâh bes bâkî heves

Yokdur begim başka taleb Allâh bes bâkî heves (Ş.68/1)

Uşşaki tarikatının günümüze ulaşan silsilelerinde yer alan ve hacimli bir divana sahip olan Ömer Hulûsi Efendi de Muhammed Tahir Safveddin'in şiiir sahasında etkilendiği isimlerden biridir. Bu etki her iki divan metninin karşılaştırmalı okuması yapıldığında çok açık bir şekilde görülmektedir. İki divan metni karşılaştırıldığında tercih edilen birçok redifte benzerlikler göze çarpmaktadır. Somut bir örnek vermek gerekirse Ömer Hulûsi Divanı'nda "arar şaşkın herif" redifi kullanılarak yazılmış bir gazel mevcuttur. Gazel, divan neşrindeki sıralamaya göre 231. şiiirdir ve altı beyitten oluşmaktadır. Gazelin matla beyti şöyledir:

Düşmeden Hakk derdine dermân arar şaşkın herif

Tutmadan kâmil yedin burhân arar şaşkın herif⁴⁹

Muhammed Tahir Safveddin de aynı ölçü ve redifi kullanarak, beş beyitlik bir gazel kaleme almıştır. Gazelin matla beyti şöyledir:

Şeyh nedir bilmez o kim sultân arar şaşkın herif

Hem de nefsin aňlamaz hayvân arar şaşkın herif (Ş.81/1)

İki gazelin bütünü karşılaştırıldığında benzer kelimelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ömer Hulûsi Efendi'nin vefat tarihi 1868⁵⁰ olduğu için Muhammed Tahir

⁴⁸ Kemal Yavuz, "Edebiyatımızda Gezen Nefesler", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, S. 61, İstanbul 1999, s. 40-43.

⁴⁹ Baş, 307.

⁵⁰ Baş, 45.

Safveddin'in Ömer Hulûsi Efendi'den etkilenmiş olma ihtimali daha kuvvetlidir. Bununla birlikte her iki ismin ortak bir kaynaktan etkilenmiş olma ihtimali de değerlendirilmelidir.

Muhammed Tahir Safveddin, her ne kadar Türk edebiyatının bazı büyük şairlerinden etkilenmiş olsa da gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak Uşşaki tarikatına müntesip şairlerin ve tarikattaki şiir geleneğinin etkisinde kalmıştır. Şairin divanındaki redif tercihlerinin Ömer Hulûsi Divanı'ndaki rediflerle benzerliği bu düşüncüyü desteklemektedir. Nitekim Ömer Hulûsi Efendi'nin de kendisinden önceki Uşşaki tarikatına mensup şairlerden etkilenmiş olması tabiidir. Örneğin, Muhammed Tahir Safveddin'in "bize Uşşakiler derler" redifiyle kaleme aldığı musammat gazelini Ömer Hulûsi Efendi'ye nazire olarak yazdığı anlaşılmaktadır. Aynı redif iki divanda da vardır ve iki şiir de musammat gazel şeklindedir. Her ne kadar böyle olsa da "bize Uşşakiler derler" redifi tarikatın ikinci piri kabul edilen Cemaleddin Uşşaki'nin divanında bir gazelde de kullanılmıştır.⁵¹ Bu bilgidan hareketle hem Muhammed Tahir Safveddin'in hem de Ömer Hulûsi Efendi'nin Cemaleddin Uşşaki'den ve tarikattaki şiir geleneğinden etkilendiği kolaylıkla söylenebilir.

Uşşaki tarikatına müntesip şairlerin divanları üzerine yapılacak yeni araştırmalar ve karşılaştırmalı çalışmalar neticesinde bu bilgiler daha belirgin hâle gelecektir.

⁵¹ Kemal Üçüncü, *Cemâleddin Uşşâki Divânı (Metin İnceleme)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 1998, s. 156-157.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED TAHİR SAFVEDDİN DİVANI'NIN ŞEKİL, DİL-ÜSLUP-SANAT VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Muhammed Tahir Safveddin Divanı, bu bölümde şekil, dil-üslup-sanat ve muhteva açısından üç başlık altında incelenecektir.

2.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Muhammed Tahir Safveddin Divanı'nda yer alan 163 şiirin sadece 2 tanesinde başlık bulunmaktadır. İlki, 2a-4a sayfaları arasında yer alan ve murabba-i mütekerrir olarak kaleme alınmış olan “Hilkatü'n-Nebi” başlıklı şiirdir. İkincisi, 38a'da yer alan ve divanın son şiiri olan “Münacat-ı Eimme-i İsna Aşer” başlıklı mededname türünde kaleme alınmış şiirdir. Diğer şiirlerde herhangi bir nazım şekli ya da türü başlık olarak zikredilmemiştir.

Şair, geleneğe uygun olarak kafiye ve rediflerin son harfine göre her harften mutlaka bir şiir kaleme almıştır. Harflere göre yazılan şiir sayıları, kullanım çokluğuna göre şöyledir:

Harf(ler):	Kullanılan Şiir Sayısı:
ی	23
ر	22
ن	17
ا - م - ه	14
ز	12
ب	5
ت - ك - ل	4
ش - ق - و	3
ج - ح - ذ - س - ض - ط - ف	2
ث - خ - د - ص - ظ - ع - غ	1

Muhammed Tahir Safveddin Divanı'nın şekil olarak inceleneceği bu bölümde öncelikle divandaki şiirlerin nazım şekilleri ve türleri değerlendirilecektir. Ardından divan, vezin bakımından incelenecektir. Son olarak da divandaki kafiye ve redif kullanımları ele alınacaktır.

2.1.1. Nazım Şekilleri ve Türleri

Divanda en çok kullanılan nazım şekli gazeldir. Gazel, aşktan bahsetmek, kadınlarla âşıkane sohbet etmek demektir. Bir edebiyat terimi olarak gazel ise ilk beyti kendi içinde kafiyelenen, diğer beyitlerinin ikinci mısraları ilk beyitle kafiyeli olarak genellikle beş-dokuz beyit arasında yazılan nazım biçiminin adıdır.⁵²

Divanda aruz ölçünün kullanıldığı 144 şiirden 141 tanesi gazel nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Bununla birlikte ölçü olarak hece ölçüsünün, nazım birimi olarak da beyitin tercih edildiği bazı şiirlerde gazel tipi kafiye kullanılmıştır.

Bentlerle ve hece ölçüsüyle yazılmış şiirlerin kafiye şemalarında gerek halk edebiyatı gerekse divan edebiyatı nazım şekilleriyle benzer kullanımlara yer verilmiştir. Şair, hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerde genel olarak koşma nazım şeklini ve koşma tipi kafiye kullanmıştır.

Aruz ölçüsüyle yazılan 141 gazelin 82 tanesinde 5 beyit kullanılmıştır. Aruz ölçüsüyle kaleme alınmış gazelerde tercih edilen beyit sayıları şöyledir:

Gazel Sayısı	Kullanılan Beyit Sayısı
82	5 beyit
43	7 beyit
7	6 beyit
3	8 beyit
3	11 beyit
2	9 beyit
1	13 beyit

⁵² M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2011, s. 47.

Divanda, murabba-i mütekerrir, murabba-i müzdevic ve müseddes-i mütekerrir nazım biçimleriyle yazılmış birer şiir bulunmaktadır.

Muhammed Tahir Safveddin, murabba nazım şekliyle iki şiir kaleme almıştır. Murabba; dört köşeli, dörtlü demektir. Bir edebiyat terimi olarak murabba ise aynı vezindeki dört mısralık bentlerden oluşan nazım biçimidir. Murabbalar; eğer son mısraları aynı şekilde tekrarlanıyorsa murabba-i mütekerrir, tekrarlanmıyorsa murabba-i müzdevic olarak isimlendirilir. Murabba-i mütekerrirlerde kullanılan kafiye düzeni aaaA, bbbA, cccA ... şeklindedir. Murabba-i müzdeviclerde ise aaaa, bbba, ccca kafiye düzeni tercih edilir.⁵³ Yazma eserin başında ve divan metninin hemen öncesinde yer alan “Hilkatü’n-Nebi” başlıklı şiir, murabba-i mütekerrir nazım biçimiyle kaleme alınmıştır. 2a-4a sayfaları arasında yer alan bu şiir divan metnine dâhil edilmiştir. Ayrıca divanda 20b-21a sayfalarında yer alan 85 numaralı şiir de murabba-i müzdevic nazım şekliyle yazılmıştır. Her ne kadar ilk dörtlükte farklı bir kafiye düzeni tercih edilmiş olsa da şiirin murabba-i müzdevic nazım şekliyle yazıldığı söylenebilir. Bahsedilen murabba-i mütekerrir ve murabba-i müzdevic nazım şekilleri dâhil divanda toplam 12 şiirde nazım birimi olarak dörtlük kullanılmıştır.

Divanda, 28b-30a varakları arasında Kerbela olayının işlendiği 16 bentten oluşan uzun bir müseddes-i mütekerrir yer almaktadır. Müseddes; altı köşeli, altılı anlamına gelmektedir. Bir edebiyat terimi olarak müseddes, her bendi altı mısradan oluşan nazım biçiminin adıdır. Eğer müseddeslerde son bir ya da iki mısra aynen tekrarlanırsa bu tarz müseddeslere müseddes-i mütekerrir denir. Eğer tekrarlanan mısra(lar) yoksa bu tür müseddeslere müseddes-i müzdevic adı verilir.⁵⁴ Şiirin on beş bendi altı mısradan oluşurken ilk bentte dört mısra yer almaktadır. İlk bentteki son iki mısra her bendin sonunda tekrar edilmiştir. İlk bentte altı mısra yerine dört mısraya yer verilmesi şairin tercihindendir ziyade unutkanlığının veya hatasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Divanda genellikle tekke edebiyatı anlayışına uygun olarak aynı nazım türleri tercih edilmiştir. Münacaat, naat, ilahi, mededname, düvaz, nasihatname, muharremiyye...

⁵³ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 111.

⁵⁴ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 135.

divanda genellikle tercih edilmiş olan nazım türleridir. Bu nazım türlerinin tamamına yakını gazel nazım şekliyle kaleme alınmıştır.

2.1.2. Vezin

Vezin, sözlükte tartı, tartma, tartılma ve ağırlık anlamlarıyla yer almaktadır.⁵⁵ Türk edebiyatı, serbest ölçü ile tanışana kadar bünyesinde iki tür ölçü bulundurmaktaydı. Bunlar hece ölçüsü ve aruz ölçüsüdür.⁵⁶ Hece ölçüsü mısralarda bulunan hece sayısını, aruz ölçüsü ise hecelerin açıklık (kısalık) ve kapalılık (uzunluk) durumlarını esas almaktadır. Hece ölçüsü genellikle halk edebiyatında, aruz ölçüsü ise genellikle divan edebiyatında tercih edilmiştir. Türk edebiyatının klasik olarak kabul edilen en uzun ve en olgun döneminde temel ölçü olarak aruz ölçüsü benimsenmiştir. Her ne kadar böyle olsa da hem hece hem de aruz ölçüsü şiir dilinde ritim bakımından oldukça önemli role sahiptir.⁵⁷

Muhammed Tahir Safveddin Divanı'nda yer alan şiirlerin 144 tanesi aruz ölçüsüyle kaleme alınmıştır. Aruz ölçüsü kullanılan şiirlerin 96 tanesinde remel bahri, 40 şiirde hezec bahri, 8 şiirde de recez bahri tercih edilmiştir. 19 şiirde ise hece ölçüsü kullanılmıştır. Şairin dili, hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerde daha sadedir.

Şiirlerin çoğu aruz ölçüsüyle kaleme alınmış olsa da şair tarafından tercih edilen aruz kalıbı sadece 5'tir. Muhammed Tahir Safveddin, Türk edebiyatında en sık kullanılan aruz kalıplarını tercih etmiştir. Bu tercih, şairin vezin konusunda farklı denemelerde bulunmadığına ve anlamı önceleyen tekke edebiyatı anlayışına uygun davrandığına işaret etmektedir.

Aruz ölçüsüyle yazılan şiirlerde en çok remel bahri tercih edilmiştir ve en çok tercih edilen aruz kalıbı *fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün* kalıbıdır. Bu kalıp 95 şiirde tercih edilmiştir.

Aruz ölçüsüyle yazılmış şiirlerde kullanılan vezinler ve sayıları şöyledir:

⁵⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 1150.

⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lugati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, s. 179.

⁵⁷ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 201.

Kullanılan Vezin	Kullanıldığı Şiir Sayısı
<i>fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün</i>	95
<i>mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün</i>	36
<i>müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün</i>	8
<i>mef'ülü mefā 'ilü mefā 'ilü fe 'ülün</i>	4
<i>fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün</i>	1

Hece ölçüsüyle kaleme alınmış şiirlerde en çok 11'li hece ölçüsü tercih edilmiştir. Hece ölçüsüyle yazılan şiirlerde şairin genel olarak durak kullandığı tespit edilmiştir. Bu şiirlerin bazıları bestelenmeye uygun bir biçimde yazılmıştır. Hece ölçüsüyle yazılan 19 şiirde tercih edilen hece kalıpları ve bu kalıpların kullanıldığı şiir sayıları şöyledir:

Kullanılan Ölçü	Kullanıldığı Şiir Sayısı
<i>11'li hece ölçüsü</i>	7
<i>7'li hece ölçüsü</i>	3
<i>8'li hece ölçüsü</i>	2
<i>16'lı hece ölçüsü</i>	2
<i>14'lü hece ölçüsü</i>	2
<i>10'lu hece ölçüsü</i>	1
<i>12'li hece ölçüsü</i>	1
<i>13'lü hece ölçüsü</i>	1

Divanda, redif olarak tercih edilen bazı tek heceli Arapça kelimeler vezin gereği iki heceli okunacak şekilde kullanılmıştır. Şair tarafından redif olarak tercih edilen “hıfz” ve “rabt” kelimelerinin bulunduğu 75 ve 77 numaralı şiirlerde bu kullanımlar yer almaktadır.

Muhammed Tahir Safveddin'in aruz vezniyle yazdığı şiirlerin bazı mısralarında kusurlu vezin kullanımları tespit edilmiştir.

Vezninde kusur bulunan bazı mısralar şunlardır:⁵⁸

⁵⁸ Vezninde kusur bulunan mısralar koyu renkle vurgulanmıştır. Bu mısralar divan metninde dipnot olarak gösterilmiştir.

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

Buyurdu çün habībullah bu hadīs-i nübüvvetle

Elmu' minu mir'ātu'l-mu' min bil ey sen dilber-i ra'nā (§.7/2)

mef'ülü mefā 'ilü mefā 'ilü fe'ülün

Bir demde gezer āfākı cihāngīr-i zamāndır

Ol vech-i laṭīf ism-i mu'ammā ne güzeldir (§.36/4)

müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

Tāhir sensiz çıkmaz yola rehber gerekdir her kıla

Tenvīr edip sağ u şola yāraneyim şimden geri (§.126/7)

Şiirlerde aruz ölçüsü kullanılırken birçok aruz işlemi uygulanmıştır.⁵⁹ Bu işlemlerin başında imale gelmektedir. İmale, bir kelimedeki ünlü harfi uzun ünlü olarak okumaktır. Başka bir deyişle açık heceyi kapalı hece yerine koymaya verilen isimdir.⁶⁰ İmale işlemi, genellikle bir kusur olarak görülse de bazı durumlarda şiire ahenk katan bir öge olarak da değerlendirilir. Özellikle, Türkçenin aruz ile uyumu sonrasında usta şairler imaleyi bir ahenk vasıtası hâline getirmiştir.⁶¹ Şairin imale uyguladığı bazı örnekler şunlardır:

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

Bir oñulmaz derd midir **bu** yoksa teşhīse bizi

Gel hele tut nabzı**ı** Loḳmāna geldim yā ṭabīb (§.15/2)

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

Biziz **bu** 'ālemiñ kenzi hüviyyetde olup ifnā

Ki biz mir'āt-ı bākīyiz gör im**di** 'ākıl ü dānā (§.7/1)

müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

⁵⁹ Aruz işlemi uygulanan heceler her işlem için verilen örneklerde koyu renkle vurgulanmıştır.

⁶⁰ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 210.

⁶¹ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 211.

Ver mürşide ikrār hemān zikreylesin dā'im zebān

Kalmaz gider dilde gümān Allāh bes bākī heves (§.68/4)

Aruz ölçüsü kullanılırken birçok beyitte med işlemi de uygulanmıştır. Asıl anlamı uzatma olan med, aruz ölçüsünde birleşik hecelerin kendi değerlerinden uzun okunması demektir. Birleşik heceler iki ünsüz ile biten veya bir uzun ünlüden sonra gelen bir ya da iki ünsüzle biten hecelerdir. Med, bu tür hecelerin bir uzun bir kısa hece olarak okunmasıdır. Eğer med uygulanacak hecenin bulunduğu kelimeden sonra, kendisine ulama yapılacak bir sesli harfle başlayan kelime gelirse bu durumda med ortadan kalkabilir. Ayrıca, birleşik hece eğer Farsça tamlamanın ilk kelimesi olursa bu durumda da med ortadan kalkar. Med, bilhassa Arapça ve Farsça kelimelerde bir aruz kusuru olarak görülmez. Tam aksine şiire ahenk katan bir öge olarak değerlendirilir. Türkçe kelimelerde uygulanan med ise Türkçede uzun ünlü olmadığından ve kelimenin dil kurallarına aykırı biçimde şiirde var olması sonucunu doğurduğundan yalnızca vezin gereği uygulanmışsa kusur kabul edilmelidir.⁶² Divanda med işleminin uygulandığı bazı beyitler şunlardır:

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

Tefekkür kııl serāpā **dehr**den seyrān eden hayydır

Temevvüc üzre her bir **bahr**den ceryān eden hayydır (§.49/1)

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

'Ālem-i **āfāk**dan mesrūr olan 'ārif degil

Görmüşüz ezvāk-ı seyri enfüş-i zībālarız (§.64/4)

müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

Zikrim budur her rüz u şeb Allāh bes bākī heves

Yokdur begim başka taleb Allāh bes bākī heves (§.68/1)

Aruz ölçüsüyle yazılmış şiirlerde uygulanan bir diğer işlem zihaf'tır. Zihaf, sözlük anlamı olarak aslından uzaklaştırmak demektir. Aruz terimi olarak zihaf, uzun okunması gereken hecelerin kısa okunması anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, kapalı hecelerin açık hece olarak okunmasıdır. Arapça ve Farsça kelimelerde geçerli olan zihaf

⁶² Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 211-214.

bir kusur olarak kabul edilir fakat tüm zihaf örnekleri aynı oranda kusur sayılmazlar. Bazı zihaf örnekleri metnin edebî değerini düşürmeyebilir ve bir ölçüde hoş görülebilir. Bu tür zihaf'lara med ile okunması gereken kısımları med ile okumamak örnek olarak verilebilir.⁶³ Divanda zihaf işleminin uygulandığı örnek beyitler şunlardır:

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

Ṭāhire merhem **kār** etmez derd-i 'aşk oldu müdām
Vaşl-ı mi 'rāciñ 'aṭā kıl qadr-i burhāndır baña (§.5/7)

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

Pür günāhkār 'āṣī mücrim Ṭāhire sensiñ şefi'
Şıdk ile saña tayandım yā Resūlallāh meded (§.30/6)

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

Leyl-i zulmetde kalanlar ārzūlar nehārını
Yūsufāsā devr ile sulṭāna var sen de ara (§.131/5)

Son olarak incelenecek aruz işlemi vasıldır. Vasılın kelime anlamı ulamak ve bitiştirmektir. Aruz terimi olarak vasıl, sonu ünsüz harfle biten bir kelimeyi vezin uygunluğu için ünlü harfle başlayan kelimeye bağlayarak okumaktır. Vasıl, bir aruz kusuru değildir ve vasıldaki uygulama Türkçenin ses akışına uymaktadır.⁶⁴ Divanda vasıl (ulama) işlemi uygulanan örnek beyitler şunlardır:

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

Bu Ṭāhir lezzet **almış**dır ḥaḳīkat bahre ṭalmışdır
Vişāl-i yāre ḳanmışdır bize 'Uşşākīler derler (§.40/7)

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

Terennümsāz eder gülden haber aldıkca bülbüller
Derāğüş-ı gül **olmuş**ken 'aceb bülbül neden söyler (§.42/1)

⁶³ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 215-217.

⁶⁴ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 208-210.

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

'Ayn-ı tûbâdır hâkîkat müşmiri zât-ı ma'âd

Vuşlat oldur ey 'azîz sîneñdeki ezkârı bul (§.92/3)

2.1.3. Kafiye ve Redif

Kafiye, en az iki mısra sonunda yer alan ses tekrarına verilen isimdir. Mısra sonlarında ses tekrarının bulunduğu kelimelerin ya kendileri ya da anlamları farklı olmalıdır. Kafiye, klasik edebiyat anlayışında vezin ile birlikte şiirde bulunması gereken unsurlardan biridir.⁶⁵ Nitekim şiir “mevzun ve mukaffa söz” olarak tanımlanmıştır.⁶⁶ Kafiye, şiirde ölçüden sonra şiirin musiki ve ses yönünü sağlayan ahenk öğelerinin en önemlisi kabul edilmiştir. Kafiye den sonra tekrarlanan ekler ve kelimelere redif adı verilir. Bu eklerin ve kelimelerin anlam ve fonksiyon bakımından aynı olması gerekir. Redif de tıpkı kafiye gibi şiire ahenk katan öğelerden biridir.⁶⁷

Tekke edebiyatında sanat kaygısı ön planda olmadığından kafiye konusunda da oldukça serbest davranılmıştır. Vezin konusundaki serbestlik kafiye ve redif konusunda da gözlemlenir. Her ne kadar böyle olsa da kafiye ve redifin bu edebiyatta ahenk ve ses güzelliğini yansıtmak amacıyla çok sık başvurulan unsurlar olduğu söylenebilir.⁶⁸

Latin alfabesi ve Arap alfabesindeki farklılıklar sebebiyle günümüzde farklı bir kafiye anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu kafiye anlayışının teferruata girmediği, kafiye örneklerini derinlemesine incelemek yerine, sadece şekil bakımından gruplandığı görülmektedir. Günümüzdeki anlayışa göre kafiye çeşitleri şöyle sıralanabilir: Yarım kafiye; tek ünsüz harfle oluşan kafiye. Tam kafiye; bir ünlü bir ünsüz harfle veya uzun ünlü ile oluşan kafiye. Zengin kafiye ise ikiden fazla harfin benzeşmesiyle oluşan kafiye. Eğer kafiye kelimelerden birisi diğer kelimenin içinde yer alırsa bu tür kafiye denir. Aslında tunç kafiye de bir tür zengin kafiye. Eğer kafiye, aralarında cinas ilgisi bulunan kelimelerle oluşturulursa bu tür kafiye de cinaslı kafiye adı verilir.⁶⁹ M. A. Yekta Saraç, günümüz şiiri için söz konusu olan bu

⁶⁵ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 257.

⁶⁶ Muallim Nâcî, *Lügât-ı Nâcî*, (Haz: Ahmet Kartal), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 638.

⁶⁷ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 257-260.

⁶⁸ Bilgin, “Tekke Edebiyatı”, s. 383.

⁶⁹ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 262.

kafiye isimlendirmelerinin ve tasnifinin divan şiiri için kullanılmasının doğru olmadığını ifade eder. Ayrıca, divan şiiri örneklerindeki kafiyelerin günümüz anlayışına göre tasnif edilmiş kafiye çeşitlerine uygunluk gösterebileceğini söyler. Bu uygunluk sebebiyle, divan şiirinin derinlemesine incelediği kafiye konusunda sunulan bilgi birikimine sarfınazar edilmemesi ve şiirlerin kendi estetik kuralları dışında incelenmemesi gerektiğiyle ilgili uyarıda bulunur.⁷⁰

Divan incelemelerinde kafiyelerin divan şiirindeki kafiye anlayışıyla ele alınması önem arz etmektedir. Günümüzdeki anlayışa göre yapılacak incelemelerde alfabe farklılığı sebebiyle yanlış değerlendirmeler söz konusu olmaktadır. Bundan dolayı bu bölümde divan şiirinin kafiye anlayışı esas alınacaktır. İnceleme sonunda divandaki kafiye tercihlerinin genel olarak günümüzdeki kafiye anlayışına uygunluğuyla ilgili bir değerlendirmeye de yer verilecektir.

Kafiye, sadece kafiye harfi olan revî harfinin tekrarı ile yapılan kafiye (kafiye-i mücerrede) ve revî harfi dışında revî harfinden önceki harflerin de tekrar ettiği kafiye (kafiye-i mürekkebe) olmak üzere ikiye ayrılır. Kafiye-i mürekkebe kendi içerisinde kafiye-i mürdefe, kafiye-i müessese ve kafiye-i mukayyede olarak üçe ayrılır.⁷¹ Kafiye'nin kendisiyle gerçekleştiği harf revîdir. Harekesiz (sakin) olan revî harfine mukayyede revî, harekeli olan revî harfine ise mutlak revî denir. Revî harfi dışında dört ayrı kafiye harfi vardır. Bunlar, te'sis, dahil, ridf ve kayd harfleridir. Te'sis harfi, revî harfi ile arasında harekeli bir harf bulunan elif harfidir. Dahil harfi te'sis harfi ve revî harfi arasındaki harftir. Ridf harfi ise reviden önce bulunan sakın harftir. Bunlar, elif harfi, kendisinden önce zammeli bir harf olan vav harfi ve kendisinden önce kesreli harf bulunan sakın yâ harfidir. Reviden önce bulunan ridf dışındaki harfler kayd harfidir.⁷² Kafiye'de tekrarlanan harflere göre kafiye çeşitleri daha önce bahsedildiği üzere iki başlıkta değerlendirilmiştir:

A- Mücerred Kafiye: Sadece revî harfi ile oluşturulan kafiye.

B- Mürekkeb Kafiye: Revî harfi haricinde ondan önceki harflerin yani birden fazla harfin tekrar ettiği kafiye. Üçe ayrılır:

⁷⁰ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 263.

⁷¹ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 267.

⁷² Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 267-271.

1. **Mürdef Kafiye:** Ridf harflerinin (ā, ī, ū) yer aldığı kafiye. Bu harfler revî harfinden önce bulunur.
2. **Mukayyed Kafiye:** Kayd harfinin kullanıldığı kafiye. Ridf harfleri dışındaki harfler kayd harfidir.
3. **Müesses Kafiye:** Te'sis harfinin bulunduğu kafiye. Bu tür kafiyelerde revî harfinden önce dahil harfi ondan önce de te'sis harfi bulunur.⁷³

Kafiye ve redif, şiirlerde ahengi sağlayan ve şairlerin sıkça başvurduğu iki unsurdur. Muhammed Tahir Safveddin Divanı'nda farklı türde kafiye kullanılmıştır. Divanda mücerred kafiye, yani sadece revî harfi kullanılarak yapılan kafiye, tercih edildiği bazı beyit örnekleri şunlardır:

Cānımı taḥrīk eden cānān-ı 'aşqdır rûz u şeb
Şunsa sāḳī nûr kadeḥden sırr-ı 'aşkı lebbeleb (§.19/1)

Ta'ḳīb ederek fāreyi ḳatletdi muzaffer
Seyfın bilemiş bunca ricāl oldu mükedder (§.46/1)

Alıntılanan ilk beyitte “ب” harfi revî harfidir; ikinci beyitte ise “ز” harfi revî harfidir. Her iki beyitte de sadece revî harfiyle kafiye yapılmıştır.

Muhammed Tahir Safveddin, mürekkeb kafiye de tercih etmiştir. Şairin, mürekkeb kafiye, yani yer verdiği beyit örnekleri şunlardır:

Gel ferāḡat ḳıl sivādan lezzeti bulsun dimāḡ
Ḥaḳ tecellī eylesin ḳalbinde yansın bir ḡerāḡ (§.79/1)

Tā ezel gerḡek dilāverle görüſmek oldu farz (§.74/1)
Ol sebebdan eylemekde cümlesi ḥālını 'arz (§.74/3)

Men beg ü ſāh-ı cihānım sırr-ı emānet bendedir
Toḡm-ı rāz-ı Kerbelāyım pür melāmet bendedir (§.34/1)

⁷³ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 269-273.

Alıntıladığımız ilk beyitte mürdef kafiye vardır. Revi harfi “غ” harfidir. Revi harfinden önce ridf harfi olan “ل” harfi kullanılmıştır. İkinci örnek, bir gazelin farklı mısralarından alıntılanmıştır. Şair, revi harfi olarak “ض” harfini kullanmıştır. Bu harften önce kullanılan “ر” harfi ise kayd harfidir. Böylece mukayyed kafiye oluşturulmuştur. Son alıntılanan beyitte müesses kafiye bulunmaktadır. Beyitte, revi harfi “ت” harfidir. Te’sis harfi “ل” harfidir ve ilk mısrada dahil harfi “ن” harfidir. İkinci mısrada ise dahil harfi “م” harfidir. Müesses kafiyelerde dahil harflerinin farklı olması mümkündür. Nitekim örnek olarak verilen beyitte de böyle kullanılmıştır.

Divanda iç kafiye de kullanılmıştır. İç kafiye’nin tercih edildiği bazı beyit örnekleri şunlardır:

Gel māsivādan çek elin pür nūr ola her dem dilin
Hakka erişsin menzilin Allāh bes bākī heves (Ş.68/2)

Kamu ‘ālem aña muhtāc ki oldur cümleye sertāc
Muhammed kıldı çün mi‘rāc bizātillāh imiş ihlās (Ş.72/4)

Divan şairlerinin en fazla kullandığı kafiye çeşidi mürdef kafiye’dir. Mürdef kafiye’den sonra en çok kullanılan kafiye mücerred kafiye’dir. Daha sonra ise mukayyed ve müesses kafiye’ler kullanılmıştır. Mukayyed ve müesses kafiye’lerin çok az kullanılması bu kafiye türünde kafiye bulmanın zor olmasıyla ilgilidir.⁷⁴

Muhammed Tahir Safveddin Divanı’nda, geleneğe uygun olarak en çok mürdef ve mücerred kafiye kullanılmıştır. Bu kafiye çeşitlerinin günümüz şiiri için söz konusu olan kafiye isimlendirmelerinden genel olarak tam ve zengin kafiye’yi karşıladığı söylenebilir. Nitekim hece ölçüsüyle yazılan şiirlerde de genellikle tam ve zengin kafiye tercih edilmiştir. Ayrıca, bazı mücerred kafiye örneklerinin yarım kafiye’ye işaret ettiğini söylemek de uygun olacaktır. Şiirlerdeki kafiye kullanımları incelendiğinde bazı şiirlerde kafiye kusurlarının bulunduğu tespit edilmiştir. Anlamı önceleyen tekke edebiyatı anlayışında şekil açısından kusursuzluk aranmadığı daha önce belirtilmişti. Şairin kafiye kullanımındaki kusurlarını bu anlayış ile birlikte değerlendirmek doğru olacaktır.

⁷⁴ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, s. 275.

Redif; sözlükte ardı sıra giden, arkadan gelen kimse anlamlarıyla yer almıştır.⁷⁵ Bu kelime, divan edebiyatında bir terim hâline gelmiştir. Redife yer verilerek yazılmış şiirlere “müreddef” adı verilir. Şiirde redifin gerek ek gerek kelime gerekse de mısra olarak hiç değişmeden aynen tekrarlanması genel bir kaidedir.⁷⁶

Muhammed Tahir Safveddin, divanında rediflere de sıkça yer vermiştir. Redifler bazen ek olarak bazen kelime olarak bazen de bir mısranın aynen tekrar edilmesi şeklinde kullanılmıştır. Divanda yer alan bazı redif örnekleri şunlardır:⁷⁷

‘Azîzâ nuṭṭ-ı dervîşân ledün ‘ilmiyle hāmildir

Kitāb-ı kenz-i maḥfîden bilenler aña kâ’ildir (Ş.39/1)

Göründü dildeki esrâr bize ‘Uşşākîler derler

Bilindi cümleten ebrâr bize ‘Uşşākîler derler (Ş.40/1)

Dervîşlerin esmâsı

Lâ ilâhe illallâh

Görünür müsemması

Lâ ilâhe illallâh (Ş.127/1)

Şalâ ey ‘ârif-i billâh Muḥammed Muştafâ bizde

Tulû’-ı şems-i vechinden olan âgâh beḳâ bizde (Ş.136/1)

İlk örnekte redif, ek olarak yer almıştır. Her iki mısrada da bulunan bildirme ekiyle redif oluşturmuştur. İkinci örnekte şair, üç kelimeyi redif olarak seçmiş ve kullanmıştır. Üçüncü örnek, 7’li hece ölçüsü ile yazılmış bir şiirin ilk dörtlüğüdür. Şiirin tüm dörtlüklerinde “La ilahe illallah” mısrası redif olarak aynen tekrar edilmiştir. Son örnekte ise şair “bizde” kelimesini redif olarak kullanmıştır.

Divandaki bütün şiirler incelendiğinde şiirlerin çoğunda redif kullanıldığı tespit edilmiştir. Redif kullanımlarında en fazla kelime(ler) hâlinde redif tercih edilmiştir. Örneklendirildiği gibi ek hâlinde ve mısranın aynen tekrar edilmesi şeklinde redif

⁷⁵ Mertol Tulum, *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s. 305.

⁷⁶ Nurettin Albayrak, “Redif”, *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, s. 523-524.

⁷⁷ Redif olarak kullanılan ekler, kelimeler ve mısralar koyu renkle vurgulanmıştır.

kullanımları da mevcuttur. Bunlarla birlikte şairin redife yer vermediği ve sadece kafiye kullandığı şiirler de bulunmaktadır.

2.2. DİL-ÜSLUP-SANAT ÖZELLİKLERİ

Muhammed Tahir Safveddin Divanı'nda kullanılan dil tekke edebiyatında genel kabul gören anlayışa uygundur. Bu anlayışa göre divan şiirinin süslü ve sanatlı dili kullanılmazken aynı zamanda halk şairlerinin tercih ettiği mahallî dilden de uzak durulmuştur.⁷⁸ Tekke edebiyatı anlayışında şiir, düşüncelerin aktarılması için bir araçtır. Esas olan düşünce olduğu için sanatlı söyleyiş, genellikle, tercih edilmemiştir. Tekke şairleri, halk şairlerinin kullandığı mahallî dil ile divan şairlerinin kullandığı ağdalı dil arasında bir dil anlayışı benimsemişlerdir. Nitekim Muhammed Tahir Safveddin Divanı'nda da böyle bir dil anlayışı tercih edilmiştir. Şairin çok az da olsa mısralarda kelime kalıbı olarak Farsça kullanımlara yer verdiği görülmektedir.⁷⁹ Divandaki şiirlerin büyük çoğunluğu dinî muhtevaya sahip olduğu için Arapça-Farsça kelime ve tamlamaların fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bu kelime ve tamlamaların tarikat çevrelerinde bilindiği ve sıkça kullanıldığı göz önüne alındığında dilin sade yapısına gölge düşürmediği ifade edilebilir. Muhammed Tahir Safveddin, genel olarak sade bir dil kullanmışsa da şiirinin tesirini arttırmak için edebî sanatlara sıkça başvurmuştur.

Bu başlıkta öncelikle şiirde yer alan arkaik kullanımlara değinilecektir. Daha sonra divandaki atasözü, deyim ve ikileme kullanımları değerlendirilecektir. Son olarak da divanda kullanılan edebî sanatlar örneklerle incelenecektir.

2.2.1. Arkaik Kullanımlar

Bu bölümde, divan metninin yazıldığı döneme göre arkaik kabul edilebilecek ek ve kelimeler incelenecektir. Sayıca çok olmasa da divanda arkaik kullanımlara yer verilmiştir.

Divanda, arkaik bir ek olarak değerlendirilen “-ısar, -iser” ekinin kullanıldığı görülmektedir. Ekin kullanıldığı bazı şiir örnekleri şunlardır:

⁷⁸ Bilgin, “Tekke Edebiyatı”, s. 384.

⁷⁹ Örnek kullanımlar için bkz: Ş.84/5 ve Ş.110/4

Çün teferrüd ediser ‘aşk-ı İlāh
 Ol tecellī Hakkıñ Ādem bigünāh
 Bu cihān oldu anıñçün bārgāh
 Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā (§.1/19)

Anıñ çünkü celālinden cemāl-i yār olur peydā
 Ki kıldırır niķābını görenler olısar sekrān (§.109/2)

Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan “-ısar, -iser” eki gelecek zaman ekidir.⁸⁰ Fakat bu ek, Eski Anadolu Türkçesinde çokça kullanıldıktan sonra yerini bugün de kullanılan “-acak, -ecek” ekine bırakmıştır. Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlıcaya geçince “-ısar, -iser” eki unutulmuş ve “-acak, -ecek” eki tek gelecek zaman eki olarak kullanılmıştır.⁸¹ Şair; yukarıda yer verilen örneklerde görüldüğü üzere “ediser” ve “olısar” kelimelerinde, bugün unutulmuş ve arkaikleşmiş olan “-ısar, -iser” gelecek zaman ekine yer vermiştir.

Divanda kullanılan bir başka arkaik ek ise öğrenilen geçmiş zaman anlamında kullanılan “-UpdUr” ekidir. Ekin oluşumuyla ilgili farklı görüşler vardır. Ek, üçüncü şahıslarda geçmiş zamanı belirtmek için kullanılmıştır. Muharrem Ergin, geçmiş zaman için kullanılan bu zarf fiilli şeklin Eski Anadolu Türkçesinden sonra Osmanlıcada tek tük fakat uzun bir süre kullanıldığını ve Osmanlıcanın sonlarında ortadan kalktığını söyler.⁸² Ek, divanda birkaç kez kullanılmıştır:

Gel ey zāhid bu fıkır ile ne añlarsıñ bu ‘ālemden
 Hiṭāb-ı len terāniden bilipdir Hızırı çün Mūsā (§.7/3)

Göründü *semme vechullāh* nazar kıl kāmile gel sen
 Olupdur vech-i ādemle müzeyyen cümleten a‘zā (§.7/6)

Döküpdür kan u hūnābıñ çü deşt-i Kerbelā üzre
 O çekmez her belādan āh Hüseyn-i Kerbelā bizde (§.136/5)

⁸⁰ Faruk Kadri Timurtaş, “Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 18, İstanbul 1976, s. 361.

⁸¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2009, s. 303-304.

⁸² Ergin, 301.

Bir başka arkaik kullanım da “-alı, -eli” zarf fiil ekinin kullanılma şeklinde tespit edilmiştir. Eski Türkçede “-galı, -geli” şeklinde bulunan ek, Batı Türkçesine “-alı, -eli” olarak geçmiştir. Batı Türkçesinde ek, “den beri” anlamında kullanılmıştır. Bu anlamı sebebiyle ekin oluşturduğu zarf fiil, sonuna genellikle “beri” edatını almıştır. Bu edatın yer aldığı bazı kullanımlarda “-alı, -eli” ekiyle oluşmuş zarf fiil, ablatif eki olan “-dan, -den” ekini almaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada bu zarf fiil, “beri” edatı kullanılmadan veya düşürülerek ablatif ekiyle birlikte kullanılmaktaydı. Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada zarf fiil ekinden sonra ablatif eki getirildiğinde zarf fiil ekinde bulunan son hece düşmektedir.⁸³ Divandaki kullanımlarda “-alı, -eli” zarf fiil ekiyle birlikte ablatif ekinin yer aldığı, beri edatının kullanılmadığı ve genellikle son hecenin düşürüldüğü görülmektedir. Bazı kullanımlarda son hece düşürülmemiştir. Örnek beyitler şunlardır:

Tā ezel illā diy**elden** vaşfiniñ hayrānıyız
Nüş edip hem nūr kıadehden biz anıñ mestānıyız (§.55/1)

Biz Nesīmī olmuşuz kerrāt ile selhūhānede
Pīr-i ‘aşka ser ver**elden** yolunuñ kurbānıyız (§.56/5)

Rāhına versem bütün varlığımı etmem fütūr
‘Aksed**elden** şol cemālīñ şu ‘lesi iqbālīme (§.132/2)

Saňa ‘āşık olal**ıdan** bu dil yandı kebāb oldu
Yeter gayrı cefā pīrim Hüsāme’d-dīn-i ‘Uşşākī (§.153/5)

Muhammed Tahir Safveddin, divanında arkaik kelimelere de yer vermiştir. “Olar” kelimesi divanda kullanılan arkaik kelimelerden biridir. Üçüncü çokluk şahıs zamiri, divanda genellikle “anlar” şeklinde yer almışken sadece bir yerde “olar” şeklinde kullanılmıştır. “Olar” kelimesi günümüzde onlar anlamına gelen ve “onlar” şeklinde yazılan üçüncü çokluk şahıs zamirinin eski Türkçedeki hâlidir.⁸⁴ Muharrem Ergin; Eski Anadolu Türkçesinde bu zamirin öncelikle “olar” şeklinde kullanıldığını, sonradan

⁸³ Ergin, s. 342.

⁸⁴ Ergin, s. 266-267.

“anlar” şeklinin ortaya çıktığını ve kelimenin Eski Anadolu Türkçesinden sonra yerini tamamen “anlar” kelimesine bıraktığını söyler.⁸⁵ Divanda, kelimenin kullanıldığı beyit şöyledir:

Gel imdi şimdi ruḥṣatdır bütün ‘uṣṣākı seyreyle

Olar ‘ahdinde ṣābitdir nedir bilmem ḳarārın yok (§.84/4)

Divanda kullanılan bir diğer arkaik kelime “**ergür-**” kelimesidir. Divanda dört farklı yerde kullanılan “ergür-” kelimesi Eski Anadolu Türkçesinde “erişmek, vaktinde yetişmek” anlamlarına gelmektedir.⁸⁶ Divandaki örneklerde şairin kelimeyi bu anlamda kullandığı görülmektedir. Kelimenin geçtiği bir beyit şöyledir:

Vech-i ḥüsnün **ergürenler** oldu ṣādān yā ḥabīb

Hem ziyāsından huveydā ṣems-i tābān yā ḥabīb (§.16/1)

2.2.2. Atasözleri ve Deyimler

Atasözü, sözlü gelenek içerisinde halkın tecrübi yaşantısından doğmuş hüküm bildiren kalıplaşmış ürünlerdir. Nesilden nesile aktarılan atasözleri halkın hafızasında yaşamaya devam etmektedir. Deyimler ise atasözleri gibi hüküm taşımayan, kendi başına cümle yapısı göstermeyen, kalıplaşmış sözlerdir.⁸⁷

Muhammed Tahir Safveddin, divanında sayıca çok olmasa da atasözü ve deyimlerden yararlanmıştır. Şair, bu kullanımların bazılarında “mesel” kelimesine yer vermiştir. Atasözü ve deyim kullanımlarına şu beyitler örnek gösterilebilir:

Bir **meşeldir** söylenir dillerde kim **dünyā yalan**

Bak yalan var evvelinde bir işiñ āhir fenā (§.8/3)

Herkesiñ kārı degildir nefsin **māt eylemek**

Mürşidiñ nuṭḳunu cāndan gūş eden bulur beḳā (§.9/3)

⁸⁵ Ergin, s. 266.

⁸⁶ Fuzuli Bayat, *Orta Türkçe Sözlük (11-16. Yüzyıllar)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020, s. 147.

⁸⁷ Aydın Oy, “Atasözü”, *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 44-45.

Yed vermişiz biz mürşide erişmişiz kurbıyyete
 Ārzū ederseñ vuşlata kıl cānıñı ‘ahde vefā (§.10/2)

Ṭāhir fenādan geçelim **aķı karadan seçelim**
 Āb-ı hayātdan içelim Hākka olalım āşinā (§.10/5)

Bir oñulmaz derd midir bu yoksa teşhīse bizi
 Gel hele **tut nabzımı** Loķmāna geldim yā ṭabīb (§.15/2)

Bir misāfirsīñ bu ilde **yol eri yolda gerek**
*E’r-refīk sümme’-t-ṭarīķ*dir ehl-i dil yārāna aç (§.26/5)

Gel **ayıkla bu pirinciñ taşını** Ṭāhir bugün
 Dediler Aḥmed eḥaddır fark ise bir mīmdedir (§.45/5)

Enbiyānıñ varışidir evliyā hākka’l-yakīn
 Vākıf-ı kenz-i kanā’at **oldu** kim **tağ üstü bāğ** (§.79/4)

Ṭākatim tağ oldu tā kim tende dermān kalmadı
 Feyzyāb olmaķ dilerdim erdi ‘irfānım benim (§.96/2)

Bir **meşeldir** söylenir **şabreyleyen sultān olur**
 Bir ‘aziziñ şöḥbeti kalbinde her ān olmalı (§.149/7)

2.2.3. İkilemeler

İkilemeler, genellikle anlamı kuvvetlendirmek ve güzelleştirmek için kullanılır. Divanda, ikilemelere de başvurulmuştur. Şair, bazen bir bazen de birden fazla kelimeyi art arda tekrar etmiştir. Divanda yer alan bazı ikileme örnekleri şunlardır:

Riyāz bir bağçe-i kudret mübārek būyu ‘anberdir
 Hākīkat bülbulü Ṭāhir **hemān söyler hemān söyler** (§.42/5)

Urdu ol demde ene'l-Haḡ na'rasıñ ol zāt-ı pāk
 Çün semāvāt ü zemīn oldu o demde lerzenāk
Allāh Allāh ismini yād etdiler ma'sūm-ı pāk
 La'net olsun ol Yezīde hem saña der idi ḡāk (§.123/11)
 ...

Ṭarīkat erleri dediler Allāh
 Zikrim budur dā'im hem **vallāh billāh**
 Bu silke girenler oldular āgāh
 Murād alıp veren Muḡammed 'Alī (§.143/4)

2.2.4. Edebî Sanatlar

Edebî sanatlar, asırlar boyunca sözü mana ve lafız bakımından güzelleştirmek için şairler tarafından tercih edilmiştir. Her bir şair, yazma gayesi her ne olursa olsun şiirini etkili kılmak ister. Bunun için edebî sanatlar iyi bir yardımcıdır. Kullanılan sanat, eğer ustaca uygulanmışsa şiire etkileyicilik, şairine de kudret katar. Elbette kullanılacak edebî sanat kadar sanatın şiire kusursuz bir şekilde uygulanması da önemlidir.

Muhammed Tahir Safveddin, divanında birçok edebî sanat kullanmıştır. Teşbih, istiare, telmih, iktibas, tenasüp, mübalağa, tekrar, irsal-i mesel, hüsn-i talil, leff ü neşr, tezat, istifham, tecahül-i arif ve tevriye divanda en çok kullanılan sanatlardır. Şair tarafından tercih edilen edebî sanatlar bunlarla sınırlı değildir. Divanda, çok az sayıda kullanılmış edebî sanatlar da tespit edilmiştir. Muhammed Tahir Safveddin'in, genellikle basit olarak değerlendirilebilecek edebî sanatları tercih ettiği görülmektedir. Elbette bu tercihte tasannu kaygısının olmaması önemli bir etkidir.

Divanda en çok kullanılan sanat teşbihtir. Teşbihin sözlük anlamı kıyas etme, benzetme, benzetmedir.⁸⁸ Edebiyat terimi olarak teşbih ise aralarında bir ya da birden fazla özellikte benzerlik bulunan iki şeyden zayıf olanı güçlü olana benzetmek demektir. Teşbihte benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatı olmak üzere dört unsur vardır. Teşbihin asıl unsurları benzeyen ve kendisine benzetilendir. Eğer bu iki unsurdan

⁸⁸ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 1664.

birisi benzetmeden çıkartılırsa sanat istiare adını alır. Eğer teşbihte sadece benzeyen ve kendisine benzetilen kullanılır, benzetme yönü ve benzetme edatı kullanılmazsa bu tür teşbihlere belîğ teşbih (teşbih-i belîğ) denir.⁸⁹ Muhammed Tahir Safveddin Divanı'nda yer alan bazı teşbih örnekleri şunlardır:

Bir zamān zindān içinde kalmışız Yūsuf gibi
Çün hālāş olduk Züleyhā Mısrınıñ sultānıyız (§.56/2)

Ferhād gibi tağ delmişim
Anda Şīrini bulmuşum
Cānımı fedā kılmışım
Dem bu demdir o dem bu dem (§.123/2)

Sen hākīkat ma'denisiñ külli eşyā zātıña
Oldu çün muhtāc ezelden sūbesū ey müctebā (§.3/6)

Aktarılan ilk örnekte şair, kendisini zindana atılan Hz. Yusuf'a, ikinci örnekte ise Şirin'e ulaşmak için dağları delen Ferhad'a benzetmiştir. Her iki benzetmede de teşbihin tüm unsurları kullanılmıştır. Son örnekte ise teşbih-i belîğ vardır. Peygamber Efendimiz için yazılmış olan bir gazelden alıntılanan bu beyitte Peygamber Efendimiz "hakikat madeni"ne benzetilmiştir. Bu teşbih, benzetme yönü ve benzetme edatına yer verilmediği için teşbih-i belîğ olarak değerlendirilir.

Divanda kullanılan bir diğer edebî sanat da istiaredir. İstiarenin sözlük anlamı bir kimseden borç almak, eğreti almaktır.⁹⁰ Edebiyat terimi olarak istiare, bir kelimeye aralarında bulunan benzerlik sebebiyle temel anlamı dışında yeni bir anlam vermektir. İstiare sanatının temelinde teşbih sanatı vardır. Teşbihteki benzeyen ve kendisine benzetilen asıl unsurlarından birisi eğer kullanılmazsa bu durumda istiare sanatı ortaya çıkar. İstiareye kısaltılmış teşbih denilebilir. İstiare iki başlıkta değerlendirilmektedir. Bunlar açık ve kapalı istiaredir. Benzetmede sadece kendisine benzetilen kullanılırsa bu tür istiarelere açık istiare denir. Eğer benzetmede sadece benzeyen kullanılırsa bu tür

⁸⁹ M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, Gökkuş Yayınları, İstanbul 2011, s. 129-131.

⁹⁰ Çağbayır, s. 766.

istiarelere de kapalı istiare adı verilir.⁹¹ Divanda istiare sanatının kullanıldığı bazı örnek beyitler şunlardır:

Merhabā ey t̄inet-i pāk ma‘den-i gevherfeşān
Dā‘imā kevşer lebinden bahşolur ĩmān baña (§.3/4)

...

La‘net olsun ol Yezīde hem saña der idi hāk (§.123/11)

....

Alıntılanan ilk örnekte şair, Peygamber Efendimiz için “cevher saçan maden” benzetmesi yapmıştır. Bu benzetmede kendisine benzetilen unsur yer alırken, benzeyen unsur yer almamıştır. Bu beyit bir açık istiare örneğidir. İkinci örnekte şair, toprağın dile gelerek lanet okuduğunu söylemektedir. Mısrada, toprağın konuşma yönünden insana benzetilmesi söz konusudur. İnsan, kendisine benzetilen unsur olarak mısrada yer almazken benzeyen unsur toprak zikredilmiştir. Böylece kapalı istiare sanatı kullanılmıştır.

Divanda sıkça kullanılan bir diğer edebî sanat da telmihtir. Telmihın sözlük anlamı sözle imada bulunmak, konuşma esnasında bir hikayeye, nükteye, ayete, hadise, söze, olaya... işaret etmektir.⁹² Edebiyat terimi olarak telmih ise bir şiir içinde herhangi bir ayete, hadise, darb-ı mesele, kıssaya, efsaneye, tarihi bir hadiseye veya bir inanışa işaret etmek demektir. Telmihın iktibas ve irsal-i meselden farkı ayet-i kerime, hadis-i şerif ve atasözü ibarelerinin söylenmemesi, sadece işaret edilmesidir. İktibaslarda ayet-i kerime ve hadis-i şerif metinlerinin ibarelerinden alıntılar yapılır, irsal-i meselde de atasözü metni aktarılır. Telmihte ise metin aktarılmaz ve ibareler söylenmez. Bunlara sadece işaret edilir.⁹³ Muhammed Tahir Safveddin, telmih sanatına sıkça başvurmuştur. Sanatın kullanıldığı bazı örnek beyitler şunlardır:

Nefsimiz berdār edip Manşūrveş Hāk dārına
Söyleriz dā‘im ene‘l-Hāk ‘ālemiñ seyrānıyız (§.56/4)

⁹¹ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, s. 118-120.

⁹² Tulum, s. 205.

⁹³ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, s. 282.

Gel cilālan seyfini al ele İbrāhīm gibi

Bunda nefsin tıglamağdır zebh-i kurbāndan ğaraż (§.73/5)

Alıntılanan ilk beyitte şair, ene'l-Hak dediği için asılarak öldürülen Hallac-ı Mansur'un yaşadıklarını hatırlatmış ve bu yolla telmih sanatına başvurmuştur. İkinci örnekte ise Hz. İbrahim'in puthaneye girerek putları devirmesine işaret edilmiş ve telmih sanatı kullanılmıştır.

İktibas sanatı da divanda sıkça kullanılan sanatlardandır. İktibasın sözlük anlamı ödünç almadır.⁹⁴ Edebiyat terimi olarak iktibas, şiir ya da düzyazı metinlerinde bir ayet-i kerimenin veya hadis-i şerifin tamamını yahut bazı kelimelerinin alıntılanması demektir.⁹⁵ Divanda, iktibas sanatı birçok kez kullanılmıştır. Sanatın yer aldığı örnek beyitler şunlardır:

Nice tavşîf edem cānā seniñ vechindedir *Ṭāhā*

Anı teşrîh için inzāl olundu bunda *mā evḥā* (§.6/1)

Len terānī emridir Mūsāyı telvīn eyleyen

Yā cebel 'ayn-ı ḥaḳīkatdir vücūdu pūr ziyā (§.9/4)

Hırka vü tâcı giyip Mevlā diyen dervîşleriz

Küllü şey'in hālikün illā diyen dervîşleriz (§.57/1)

Mūtū ḳable en temūtū sırrına 'ārifleriz

Geçmişiz zulmet serābın şemsiniñ tābānıyız (§.56/6)

Görüp *elfaḳru fahrī* rütbesiñ esrār-ı vaḥdetde

Bu sırdır cılve-i 'uşşāk müyesser ede Subḥānım (§.103/3)

Örnek olarak aktarılan birinci beytin ilk mısrasında Kur'an-ı Kerim'in yirminci suresi olan Taha suresinin ilk ayetine “طه” yer verilmiştir. İkinci mısrada, elli üçüncü sure olan Necm suresinin 10. ayetinde bulunan “مَا أَوْحَى” ibaresi zikredilmiştir. İkinci örnekte, Hz.

⁹⁴ Çağbayır, s. 722.

⁹⁵ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, s. 274.

Musa'nın Tur Dağı'nda yaşadıklarına telmihte bulunan şair, telmihle beraber Kur'an-ı Kerim'in yedinci suresi olan Araf suresinin 143. ayetinde geçen “لَنْ تُرَينِي” ifadesini şiirinde kullanarak iktibas sanatını uygulamıştır. Üçüncü örnekte şair, Kur'an-ı Kerim'in yirmi sekizinci suresi olan Kasas suresinin 88. ayetinde geçen “كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا” ibaresiyle iktibas yapmıştır. Dördüncü örnekte, “ölmeden önce ölünüz” anlamına gelen “مُوتُوا قَبْلَ أَنْ” hadis-i şerifine şiirde yer verilerek iktibas sanatı kullanılmıştır. Son örnekte de yine bir hadis-i şerif olan “fakirlik övüncümdür” anlamındaki “الْفَقْرُ فَخْرِي” ibaresi kullanılarak iktibasa başvurulmuştur. Divanda, iktibas sanatının sık kullanılmış olması şairin iyi bir medrese eğitimi gördüğüne işaret etmektedir. Divanın muhteva incelemesinde iktibaslar detaylı bir şekilde incelenecektir.

Divanda kullanılan başka bir edebî sanat da tenasüptür. Sözlük anlamı birbirine uygun düşme, uyma, uygunluk olan tenasüp edebiyatımızda sık kullanılan edebî sanatlardandır.⁹⁶ Edebiyat terimi olarak tenasüp, aralarında anlam bakımından tezat dışında bir ilişki bulunan iki ya da daha fazla kelimeyi bir ibarede kullanmaktır.⁹⁷ Muhammed Tahir Safveddin tarafından sıkça tercih edilmiş bir edebî sanattır. Divanda yer alan bazı tenasüp sanatı örnekleri şunlardır:

Şems mäh encüm semāvāt etdi vechiñden zühür

Göñlümün 'irfânı sensiñ yâ Muhammed Muştafâ (§.4/1)

Dervîşlige bel bağladım tevḥîd okur cân **bülbülü**

Elvân giyip zîbâlanır **hâş bağçeniñ gonca gülü** (§.160/1)

İlk örnekte şems (güneş), mah (ay), encüm (yıldızlar) kelimeleriyle gök cisimleri bir arada zikredilmiştir. Böylece tenasüp sanatına başvurulmuştur. İkinci örnekte ise birbiriyle alakalı kelimeler olan bülbül, has bahçe, gonca gül kelimeleri birlikte kullanılarak tenasüp sanatına yer verilmiştir.

Mübalağa da divanda kullanılmış edebî sanatlardan biridir. Mübalağa'nın sözlük anlamı bir şeyi olduğundan çok daha fazla gösterme, abartı, abartmadır.⁹⁸ Edebiyat terimi olarak mübalağa, bir durumu olumlu ya da olumsuz nitelemeye aşırılık göstermek

⁹⁶ Çağbayır, s. 1644.

⁹⁷ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, s. 160.

⁹⁸ Çağbayır, s. 1135.

demektir.⁹⁹ Şairlerin ifadelerini güçlendirmek için çok kez başvurduğu sanatlardan biri olan mübalağayı Muhammed Tahir Safveddin de kullanmıştır. Divanda yer alan bazı mübalağa örnekleri şunlardır:

Dildāre-i ‘aşk yakdı bütün cismimi eyvāh
Erbāb-ı kemāl şabrederek erdi kemāle (Ş.139/4)

Saňa ‘âşık olalıdan bu **dil yandı kebāb oldu**
Yeter gayrı cefā pīrim Hüsāme’ d-dīn-i ‘Uşşākī (Ş.153/5)

İlk beyitte şair, aşk tarafından bütün cismi yakıldığı için eyvah demektedir. Beyitte kullanılan mübalağa sanatı açıkça görülmektedir. Bir diğer mübalağa örneği olan ikinci beyitte şair, şeyhi Hüsemeddin Uşşaki’ye âşık olduğundan beri gönlünün yanıp kebab olduğunu ifade etmiştir. Sevgisinin aşırılığını anlatmak için gönlünün kebab olduğunu söyleyen şair, mübalağa sanatına başvurmuştur.

Divanda karşılaştığımız bir diğer edebî sanat da tekrirdir. Tekrir, sözlükte bir şeyi bir daha yapmak, tekrar etmek anlamlarıyla yer alır.¹⁰⁰ Edebiyat terimi olarak tekrar, bir ibarede kelimelerin aynı anlamda tekrar edilmesidir. Tekrir sanatında maksat ifadenin pekiştirilmesi, tekit edilmesidir. Tekrir sanatı ile ifadeye açıklık kazandırıldığı gibi tekrar edilen kelimeyle muhatabın dikkati çekilir ve bununla sözün tesiri artırılabilir.¹⁰¹ Divanda, sanatın bulunduğu örnek beyitler şunlardır:

Mey **nedir** mīnā **nedir** sākī **nedir** şahbā **nedir**
Añlamaz mı şofī terkībāt-ı ‘unşurdan ‘aceb (Ş.19/3)

Dem **budur** her dem **budur** hem cem **budur** Ādem **budur**
Nüş edip birlik deminden bilmezem ben kāl ü kīl (Ş.90/4)

Aktarılan ilk beyitte şair “nedir” kelimesini düzenli bir sırayla dört kez tekrar ederek tekrar sanatını kullanmıştır. İkinci beyitte “budur” kelimesinin ilk mısradaki dört defa tekrar edilmesiyle tekrar sanatına yer verilmiştir. Aynı mısradaki “dem” kelimesinin iki kere ve

⁹⁹ Saraç, s. 219.

¹⁰⁰ Çağbayır, s. 1634.

¹⁰¹ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, s. 196.

âdem kelimesinin içinde olmak üzere üç kere yer alması da yine tekrar sanatına örnek olarak değerlendirilebilir.

Divanda karşılaşılan bir başka edebî sanat da irsal-i meseldir. İrad-ı mesel olarak da anılan bu sanatta gaye bir düşüncüyü ispat etmek veya desteklemek için bir atasözünü ya da hikmetli bir sözü delil getirmektir. Bu sanat kullanılırken atasözleri, vezin gereği bazı ufak değişikliklere uğrayabilir.¹⁰² Sanatın kullanıldığı örnek beyitler şunlardır:

Bir misâfirsîñ bu ilde **yol eri yolda gerek**
*E'r-refîk sümme 't-tarîk*dir ehl-i dil yârâna aç (Ş.26/5)

Bir meşeldir söylenir **sabreyleyen sultân olur**
 Bir 'azîziñ şöhbeti kalbinde her ân olmalı (Ş.149/7)

İlk beyitte, insanın dünyada misafir olduğu düşüncesini desteklemek için “yol eri yolda gerek” özlü sözü kullanılmıştır. İkinci beyitte, “mesel” olduğu ifade edilerek “sabreyleyen sultan olur” sözüne yer verilmiş ve böylece her iki beyitte de irsal-i mesel sanatına başvurulmuştur.

Hüsn-i talil sanatı da divanda kullanılan bir diğer sanattır. Hüsn-i talil, bir hadiseyi ya da bir durumu söyleyişe güzellik katacak şekilde kendi sebebi dışında başka bir sebebe bağlamak demektir.¹⁰³ Divanda yer alan bazı hüsn-i talil sanatı örnekleri şunlardır:

Hikmet-i zâtîñ bu ilde 'âşıkîñ dilbendidir
 Mâh-ı hüsnüñden tecellî eyledi arz u semâ (Ş.3/2)

Hüsn-i rûyuñdan tezâhür eyledi şems ü kamer
 Hilât-i zâtîñ ziyâsından dü 'âlem müncelî (Ş.141/2)

Her iki beyit de Peygamber Efendimiz için yazılmış gazellerden alıntılanmıştır. İlk beyitte şair, göklerin ve yerin yaratılmasını Peygamber Efendimizin güzelliğine bağlamaktadır. İkinci beyitte de benzer mana vardır. Peygamber Efendimizin yüzünün güzelliğinden güneş ve ayın ortaya çıktığını söyleyen şair, dünya ve ahiret âleminin

¹⁰² Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, s. 277.

¹⁰³ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, s. 231.

parlaklığını da Peygamber Efendimizin zatının yaratılışına bağlamaktadır. Her iki beyitte de hüsn-i talil sanatına yer verilmiştir.

Leff ü neşr sanatı da şair tarafından tercih edilmiş edebî sanatlardandır. Sözlük anlamı dürüp toplamak ve yaymaktır. Bir edebî sanat olarak leff ü neşr, iki ya da daha fazla kelime veya hükmün zikredilmesinden sonra bunlarla aralarında ilgisi bulunan kelime ya da hükümlerin sıralanması demektir. Özetle, anlatımda önce bazı unsurların zikredilmesi daha sonra da bu unsurların her biriyle ilgili başka unsurlara yer verilmesidir. Mürettep ve mürettep olmayan leff ü neşr olarak ikiye ayrılır. Birbiriyle alakalı unsurlar aynı sırada verilmişse mürettep, aynı sırada verilmemişse mürettep olmayan leff ü neşr olarak adlandırılır.¹⁰⁴ Divanda leff ü neşr sanatının kullanıldığı bazı örnekler şunlardır:

Bir oñulmaz **derd** midir bu yoksa **teşhîse** bizi
Gel hele **tut nabzımı Lokmāna** geldim yā ṭabīb (Ş.15/2)

Tende cānımdır **Hasan** hem dilde burhānım **Hüseyn**
Ey ‘azîz **hulku’r-rızā** vü **Kerbelādan** dönmezem (Ş.98/3)

İlk beyitte şair, “derd” kelimesiyle “Lokman” kelimesini; “teşhis” kelimesiyle de “tut nabzımı” kelimelerini bağlantılı olarak kullanmıştır. İkinci beyitte ise “Hz. Hasan” ile “hulku’r-rıza”; “Hz. Hüseyin” ile “Kerbela” kullanımı alakalıdır. Böylelikle leff ü neşr sanatına yer verilmiştir. İlk örnekte unsurlar aynı sırada verilmediği için mürettep olmayan leff ü neşr, ikinci örnekte ise unsurlar aynı sırada verildiği için mürettep leff ü neşr kullanılmıştır.

Divanda kullanılan bir diğer edebî sanat tezattır. Tezatın sözlük anlamı birbiri ile çelişki içinde bulunma, karşıtlık, çelişkidir.¹⁰⁵ Edebiyat terimi olarak tezât ise aralarında anlam bakımından zıtlık bulunan kelimeleri bir ibarede kullanmaktır.¹⁰⁶ Divanda tezât sanatının kullanıldığı örnek beyitler şöyledir:

İşte bu **fānî beḳānıñ** zıllıdır ey nūr-ı ‘ayn
Kim **fenāy**ı añlamış bir ān **beḳā**sız ḳalmasıñ (Ş.88/3)

¹⁰⁴ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, s. 179.

¹⁰⁵ Çağbayır, s. 1675.

¹⁰⁶ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, s. 163.

Ref' edip **zulmet** hicābın şems-i **tābān**ız bugün
 'Alleme'l-esmāya mazhar 'ilm ü 'irfānız bugün (§.113/1)

İlk örnekte, sonsuz olmama anlamındaki “fena” ve sonsuz olma anlamındaki “beka” kelimeleriyle; ikinci örnekte ise karanlık anlamındaki “zulmet” ve parlak, ışıklı anlamındaki “tābān” kelimeleriyle tezat sanatına yer verilmiştir.

Divanda karşılaştığımız bir diğer edebî sanat da tecahül-i arif sanatıdır. Tecahül-i arif, bilinen bir şeyi bilmezlikten gelmek demektir. Edebiyat terimi olarak tecahül-i arif, şiir ya da düzyazı metninde bilinen bir hususun bilinmiyormuş gibi ifade edilmesi demektir. Tecahül-i arif sanatı genellikle istifham yoluyla yapılır.¹⁰⁷ Bu nedenle soru sorma sanatı olarak bilinen istifham için ayrı örnekler verilmeyecektir. Divanda tecahül-i arif sanatının kullanıldığı bazı örnekler şunlardır:

Nedir bülbüldeki zār
 'Āşık ma'şūkuñ arar
 Gülde Hakkıñ sırrı var
 Zār edersin günbegün (§.116/5)

Nedir bu sözdeki ma'nā mu'ayyen eyle gel Tāhir
 Bu bir gizli mu'ammādır ki gā'ibden nidā geldi (§.142/9)

Her iki beyitte de şair, bildiği meseleleri bilmezlikten gelip soru sormuştur. İlk beyitte bülbülün inleyişini soran şair, ikinci mısradaki sorusuna cevap vermektedir. İkinci beyitte de benzer bir durum söz konusudur. Şair, sözdeki mananın ne olduğu sormuş ve cevabı yine kendisi vermiştir. Böylelikle, iki beyitte de istifham sanatıyla birlikte tecahül-i arif sanatına başvurulmuştur.

Divan metninden örneklendirilecek son edebî sanat tevriyedir. Tevriye, sözlükte örtmek ve gizlemek anlamlarıyla yer almaktadır.¹⁰⁸ Edebiyat terimi olarak tevriye, şiirde ve düzyazıda yakın ve uzak anlamlı bir lafzın akla ilk gelen yakın anlamını değil uzak

¹⁰⁷ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, s. 227.

¹⁰⁸ Çağbayır, s. 1673.

anlamını kastetmektir. Tevriyeli kelimenin her iki anlamının da biliniyor ve kullanılıyor olması gerekmektedir.¹⁰⁹ Tevriye sanatının yer aldığı örnek beyitler şunlardır:

Dem tutan Bektāşīdir ney üfleyendir Mevlevī
Cezb eden ‘uṣṣākı her dem işte ol mehpāredir (Ş.54/4)

Kim Muhammed Muṣṭafādan feyz alır Tāhir olur
Muḳtedā-yı ehl-i ‘aşkız vāṣıl-ı Mevlā biziz (Ş.62/6)

Tevriye örneği olarak aktarılan ilk beyitteki “uṣṣak” kelimesinin yakın anlamı “âşıklar”dır. Uzak anlamı ise, “uṣṣaki” şeklindeki okuyuşla, “Uṣṣaki tarikatına mensup kişi”dir. İlk mısırda Bektaşî ve Mevlevî kelimelerine yer verilmesi sebebiyle ikinci mısırda bu kelimeyle kelimenin uzak anlamının kastedildiği anlaşılmaktadır. Böylece tevriye sanatına başvurulmuştur. İkinci beyitte şair, kelimeyi hem sözlük anlamı olan “tahir, temiz” anlamına gelecek şekilde hem de mahlas olarak kullandığı “Tahir” kelimesini karşılayacak şekilde kullanmıştır. Kelimenin mahlasla birlikte bu şekilde kullanılmasına hüsn-i tahallüs adı verilir. Şair, bu kullanımla kelimenin akla ilk gelen yakın anlamını değil uzak anlamını kastederek tevriye sanatına yer vermiştir.

Açıklanan ve örneklendirilen sanatlar divanda çok kez yer verilen sanatlardır. Daha önce belirtildiği üzere bu sanatlarla birlikte divanda az sayıda kullanılmış edebî sanatlar da bulunmaktadır. Divanın bütünü göz önüne alındığında Muhammed Tahir Safveddin’in edebî sanatları yoğun olarak tercih ettiği söylenebilir. Edebî sanatlar, tasannu kaygısından uzak bir şekilde genellikle ifadeyi güçlendirmek ve sözü etkili kılmak için kullanılmıştır.

2.3. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Muhammed Tahir Safveddin Divanı dört başlık altında incelenecektir. Öncelikle divandaki dinî-tasavvufî kavramlar ele alınacaktır. İkinci başlık altında divan metnindeki ayet-i kerime ve hadis-i şerifler incelenecektir. Üçüncü başlıkta divan metninde geçen şahıs isimleri, son başlıkta da yer isimleri değerlendirilecektir.

¹⁰⁹ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, s. 207.

2.3.1. Dinî ve Tasavvufî Kavramlar

Allah: Kâinatın eşsiz yaratıcısının ismidir. Varlığına ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem ile inanılan ve bağlanılan yüce zatın adıdır. Allah, maddi bir varlık değildir. Bundan dolayı maddi varlıklar Allah'ı doğrudan göremezler, görmeye tahammül edemezler. Kur'an-ı Kerim'deki Araf suresinde anlatılan Hz. Musa'nın Allah'ı görmek istemesi üzerine yaşananlar bunun örneğidir. Allah, mutlak varlıktır, mükemmeldir ve yoklukla karışmış değildir. Ezelîdir, ebedîdir. Kur'an-ı Kerim'de Şura suresinin 11. ayetinde “*O’na benzer hiçbir şey yoktur.*” buyrulmuştur. Allah, panteistlerin düşüncesindeki gibi âlemin içinde değildir, yani âlemle karışmış değildir. Allah, kullarına kendisini doksan dokuz ismiyle tanıtmıştır. Esmâ-i Hüsnâ denilen bu isimlerle kulları Allah'ı tanır. Bazı kaynaklara göre bu isimler daha fazladır.¹¹⁰ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de geçen ilahi isimler, esmâ-i hüsnâda yer alan isimlerin üç katından fazladır. Allah'ın sıfatları yaygın olarak tenzihî sıfatlar, sübutî sıfatlar ve fiilî sıfatlar olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.¹¹¹ Divanda, Allah lafzı onlarca kez zikredilmiştir. Bununla birlikte kelimenin başka dillerde yer alan karşılıkları da kullanılmıştır. Örneğin, Farsça olan Yezdan, Hüda gibi kelimeler ve Türkçe olan Çalab kelimesi de divanda tercih edilen kelimelerdir. Yine divanda, Allah'ın isimleri ve sıfatlarına da sıkça yer verilmiştir. Allah lafzına yer verilen bir beyitte şair, Allah'ın Hz. Âdem'i mahlukatın en şerefli kıldığını söylemektedir:

Çünkü yokdan var olupdur külli mevcûdât begim
Cümle maḥlûkâta eşref kıldı **Allāh** âdemi (Ş.162/4)

Ab-ı Hayat: Divanda çok defa zikredilen ab-ı hayat, ölmezlik suyudur. Rivayete göre, İskender-i Zülkarneyn ordusuyla bir memlekete uğramış. Bu memlekette kendisine ileride bir deniz olduğu söylenmiş. Bu deniz geçildiğinde üç ay süren karanlıklar (zulûmat) ülkesinin başladığı ve bu ülkede ölümsüzlük suyu (ab-ı hayat) olduğu haber verilmiş. İskender, yanına veziri olan Hızır'ı da alarak denizi geçmiş ve karanlıklar ülkesine ulaşmış. Bu sırada İlyas da onlarla birlikteymiş. Bu ülkede Hızır ve İlyas ab-ı hayatı bulmuşlar ve kana kana içmişler. O sırada ab-ı hayatı bulduklarından İskender'i

¹¹⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 50-51.

¹¹¹ Bekir Topaloğlu, “Allah”, *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 488.

haberdar etmemeleri konusunda bir İlahi emir geldiği için İskender’e haber vermemişler. Ab-ı hayat, genellikle Hızır ve İskender ile birlikte telmih sanatıyla kullanılır. Ayrıca, bu tamlama “ab-ı beka, ab-ı cavidan, ab-ı hayvan, ab-ı Hızır, ab-ı İskender, ab-ı zindegani, çeşme-i hayat, çeşme-i cihan, çeşme-i hayvan, aynü’l-hayat...” şekilleriyle de şiirlerde yer almıştır. Ab-ı hayat, tasavvufi bir sembol olarak ilahi aşk, manevi neşe, irfan anlamlarında ve ledün ilminden kinaye olarak kullanılmaktadır.¹¹² Divanda da bu anlamlara uygun olacak şekilde çoğu zaman “ab-ı hayat” bazen de “ab-ı hayvan” şeklinde zikredilmiştir. Hızır ve ledün kelimeleriyle birlikte kullanıldığı bir beyitte şair, Hızır gibi sonsuzluk suyunun çeşmesinden içen kişinin saf şekerden daha lezzetli olan ledün ilmiyle konuşacağını söyler:

Hızırveş **ab-ı hayât**ın çeşmesinden nüş eden
Kim ledün söyler lisânı nâb-ı sükkerden lezîz (Ş.31/6)

Ahsen-i Takvim: Ahsen-i takvim ifadesi sözlükte “en güzel kıvamda, en iyi” anlamlarıyla yer almaktadır.¹¹³ Bu ifade, Kur’an-ı Kerim’in doksan dördüncü suresi olan Tin suresinin 4. ayetinde geçmektedir. Ayet-i kerime şöyledir: “*Muhakkak biz insanı ahsen-i takvimde yarattık.*” Ahsen-i takvim, insanın en güzel şekilde yaratılmış olması anlamına gelmektedir.¹¹⁴ Ahsen-i takvim terkibine divanda dört kez yer verilmiştir. Terkibin kullanıldığı bir beyitte şair, insanın ahsen-i takvime mazhar olduğunu ifade eder:

Cümle maḥlūkāt içinde eşref âdemdir bugün
Ahsen-i takvîme mazhar olduğu demdir bugün (Ş.121/1)

Âl-i Aba: Âl, kelimesinin birden fazla anlamı vardır. İlk anlamı ailedir.¹¹⁵ Âl-i aba tamlamasında aile anlamı vardır. Kur’an-ı Kerim’in otuz üçüncü suresi olan Ahzab suresinin 33. ayetinde “*Ey Ehl-i beyt! Allah kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister.*” buyrulmuştur. Bu ayet nazil olduğunda Peygamber Efendimiz Hz. Ali’yi, Hz. Fatıma’yı, Hz. Hasan’ı ve Hz. Hüseyin’i abasının altına almış ve “*Allahım, benim ehli beytim bunlardır. Bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!*” şeklinde dua etmiştir.¹¹⁶ Bu hadis-i şeriften hareketle ayette geçen ehl-i beytin âl-i aba olduğu

¹¹² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 3.

¹¹³ Devellioğlu, s. 18.

¹¹⁴ Süleyman Uludağ, “Ahsen-i Takvîm”, *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 178.

¹¹⁵ Devellioğlu, s. 25.

¹¹⁶ Süleyman Uludağ, “Âl-i Abâ”, *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 306.

söylenmiştir. Âl-i aba, Peygamber Efendimiz dâhil 5 kişi olarak bilinir. Bazen âl-i aba yerine aynı anlamdaki “ehl-i kısa” ya da “penç-i âl-i aba” tamlamaları da kullanılır. Bilhassa Alevi-Bektaşî edebiyatta âl-i abadan çokça söz edilmiştir. Her ne kadar böyle olsa da bütün Müslümanlar tarafından âl-i aba saygıyla anılmış ve isimleri hürmetle zikredilmiştir.¹¹⁷ Âl-i aba ifadesi, Muhammed Tahir Safveddin Divanı’nda 9 kez kullanılmıştır. Bununla birlikte onlarca şiirde âl-i aba olarak anılan Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in isimleri yer almaktadır. Çalışmanın giriş kısmında bahsedilen “Nazenin-i Uşşaki” meşrebiyle bu durumun alakalı olduğu düşünülebilir. Muhammed Tahir Safveddin, Uşşaki tarikatında Bektaşî tarikatının tedahülüyle ortaya çıkmış olan “nazenin” neşvesinin tesirindedir. Şair, dervişlerin diliyle yazdığı bir beyitte Âl-i abanın kölesi olduklarını ve Hz. Ali’yi sultan ve mürşid olarak gördüklerini söylemektedir:

Bende-i **âl-i ‘abā**ız Murtaẓā sultānımız

Ol durur mürşidimiz hālā diyen dervîşleriz (Ş.57/3)

Amenna ve Saddakna: “İnandık ve tasdik ettik” demektir.¹¹⁸ Şair, Arapça olan bu ibareyi divanında bir kere kullanmıştır. Beyit şöyledir:

Anıñ hâkkındadır *Ṭāhā* ve *Subḥānellezī esrā*

De **āmennā** ve **şaddaknā** Muḥammed Muştafādır bu (Ş.124/4)

Beyit, Peygamber Efendimiz için yazılan bir gazelden alınmıştır. İlk mısradaki Kur’an-ı Kerim’den iki iktibasa yer verilmiştir. Şair, ilk mısradaki Kur’an-ı Kerim’de yirminci sure olan Taha suresinin ve on yedinci sure olan İsra suresinin birinci ayetlerinin Peygamber Efendimiz hakkında olduğunu ifade etmiştir. İkinci mısradaki bu aktardığı bilgiye “inandık ve tasdik ettik” denilmesini tavsiye etmiştir.

Arif: Bilgili, bilen, irfan sahibi anlamlarındadır.¹¹⁹ Mutasavvıflar, irfanın Allah vergisi olduğu için ilimden üstün olduğunu söylemişlerdir. Arif, ledün ilmi denen İlâhi hakikatlerin bilgisini, çalışarak değil; ilhamla, hâl ile ve şüphe perdesinin ötesine geçmeyle elde eder. Özetle arif, Allah’ın varlığını idrak edip gerçek olmayan varlıklardan

¹¹⁷ Pala, s. 19-20.

¹¹⁸ Devellioğlu, s. 31.

¹¹⁹ Devellioğlu, s. 38.

geçen ve böylece Allah'ın varlığı ile var olan kişidir.¹²⁰ Divanda “arif, arif-i billah, arifane ve arifan” şeklinde kullanılmıştır. Örnek bir beyit şöyledir:

Bir kişi mürşid eşigini bekledi ‘**ārif** olur
Tā ezelden ‘**ārifāna** eyledik biz ittibā’ (Ş.78/5)

Şair, mürşid eşigini bekleyen kişinin arif olacağını ve kendisinin ezelden beri ariflere tabi olduğunu söylemektedir.

Arş: Çadır, çardak, çatı, taht anlamlarındadır.¹²¹ Allah'ın kudret tecellisinden kinaye olarak dokuzuncu kat semada olduğu tasavvur olunan tahttır.¹²² Allah'ın kudreti ve ululuğu buradan evrene yayıldığı için “Arş-ı Rahman, Arş-ı İlahi, Arş-ı a’zam, Arş-ı mualla, Arş-ı Yezdan” olarak da bilinir. Tasavvufa göre ise arş gönüldür. Özellikle dinî-tasavvufî edebiyatta tevhid, münacaat, naat, miraciye gibi türlerde arştan söz edilir.¹²³ Divanda, “arş-ı azam, arş-ı mualla, arş-ı âlâ, arş-ı Rahman” şekillerinde kullanılmıştır. Şair, Uşşaki tarikatı dervişlerini “Uşşaki gülleri” tamlamasıyla anlattığı bir gazelinde, dervişlerin yüce kalplerde sır olduklarını, arş-ı âlâda bir olduklarını ve tevellada karar kıldıklarını söyler:

Sır olduk kalb-i vâlâda bir olduk ‘**arş-ı a’lâda**
Karâr kıldık tevellâda biziz ‘Uşşākî gülleri (Ş.155/3)

Asfiya: Samimi, saf, tuttuğu yol doğru olan kimseler, samimi dostlar, azizler demektir.¹²⁴ Divanda dört kez kullanılmıştır. Şair, Hilkatü’n-Nebi başlıklı şiirinin ilk dörtlüğünde cümle asfiyanın hamd için yaratıldığını söylemektedir:

Hamd-ı Yezdān edelim gel evvelā
Hamd içün halk oldu cümle **aşfiyā**
Şad şalāt ile selām olsun aña
Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muşafā (Ş.1/1)

¹²⁰ Pala, s. 25-26.

¹²¹ Devellioğlu, s. 39.

¹²² Cebecioğlu, s. 61.

¹²³ Pala, s. 27.

¹²⁴ Devellioğlu, s. 43.

Aşk: Aşk, Arapçada aşırı derecede sevgi anlamındadır.¹²⁵ Divan edebiyatı ve tekke-tasavvuf edebiyatının özünü aşk oluşturur. Tasavvufta da aşk önemli bir yer tutar. Nitekim tasavvufun özünü, “küntü kenzen” hadisi olarak bilinen, “*Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim ve bilineyim diye kâinatı yarattım.*” anlamındaki kudsi hadis oluşturur. Bu hadiste de aşk vardır. İbn Arabi dışındaki mutasavvıflar aşkı, mecazi ve hakiki aşk olarak ikiye ayırmışlardır.¹²⁶ Aşk kelimesi, divanda yüzden fazla kez kullanılmıştır. Ayrıca divanda, aşk kelimesinin redif olarak seçildiği bir gazel de bulunmaktadır. Şair, bir beytinde hakikat incisini bulmak isteyenlere aşk denizini tavsiye etmiştir:

Bulmak isterseñ ḥaḳīḳat dürrünü deryāya dal

Baḥr-i ‘aşḳı boylayanlar cümlesi buldu ğınā (§.11/4)

Ayet: Kur’an-ı Kerim’in herhangi bir cümlesi, alamet, nişan anlamlarına gelir.¹²⁷ Tasavvufta birbiriyle farklı görünen şeylerin hakikat gözüyle bir olarak görünmesidir.¹²⁸ Divanda Kur’an ayetleri iktibas ve telmih yoluyla kullanılmıştır. Ayet kelimesi ise sadece bir yerde zikredilmiştir:

Āyet-i Ḥā Mīm ü Yāsīn Nūn u Ṭāhā dan ḥiṭāb

Ehl-i beyt-i Muştafāyı zikreder Kur’ānımız (§.58/4)

Azazil: Şeytanın meleklerle yaşadığı ve Hz. Âdem’e secde etme emrine isyan etmediği zamanki ismidir.¹²⁹ Divanda iki kez Azazil, üç kez de şeytan kelimesi kullanılmıştır. Kelimenin yer aldığı bir beyitte şair, göz perdesinin kalktığını ve visale erdiğini söylemiştir. Bu hâlde Hakkı görmezse kendisine Azazil denileceğini belirtmiştir:

Gözümüñ perdesi ḳalkdı vişāle ermişim cānā

Eger ben Ḥaḳḳı görmezsem baña derler ‘Azāzildir (§.39/3)

¹²⁵ Cebecioğlu, s. 65.

¹²⁶ Pala, s. 38.

¹²⁷ Devellioğlu, s. 55.

¹²⁸ Cebecioğlu, s. 69.

¹²⁹ Pala, s. 49.

Azrail: Ölüm meleğidir. Canlıların ruhunu almakla görevlidir. Dört büyük melekten biridir.¹³⁰ Divanda sadece bir kez zikredilmiştir. Şair, Azrail'in ölüm meleği olmasına atıfla insanın kendi nefsini öldürmesi ve dizginlemesi tavsiyesinde bulunmuştur:

Nefisiñ kaçdında ol kim dā'im 'Azrā'il gibi
Mürğ-i cānıñ nuş u pend et şūr-ı İsrāfil gibi (Ş.147/1)

Basiret: Seziş, önden görüş anlamlarına gelir.¹³¹ Tasavvufta kutsiyet nuruyla nurlanmış kalbin kuvvetidir.¹³² Basiret kelimesi divanda birkaç kez kullanılmıştır. Bir beyitte şair, aşkın merceğiyle görmek için Allah'a niyazda bulunur ve seyrân için basiret perdesinin açılmasını ister:

Hurdebīn-i 'aşk ile göster baña yā Rabbenā
Aç **başiret** perdemi seyrān içün dā'im saña (Ş.2/1)

Beka: Sözlükte sebat, devam ve önceki hâl üzere kalmak gibi anlamlara yer almıştır.¹³³ Yokluğun (fenanın) zıddı olarak kullanılmaktadır. Allah'ın zatî sıfatlarından biridir. Şiirlerde genellikle varlığın geçiciliği anlatılırken fena kelimesiyle birlikte yer alır.¹³⁴ Kelimenin bulunduğu bir beyitte şair, mürşidin nutkunu candan dinleyenlerin beka bulacağını ifade etmiştir:

Herkesiñ kārı degildir nefsinı māt eylemek
Mürşidiñ nuṭkunu cāndan gūş eden bulur **beḳā** (Ş.9/3)

Bektaşî: Hacı Bektaş Veli'nin tarikatına mensup olan kimse demektir.¹³⁵ Bektaşîlik tarikatı Hacı Bektaş Veli tarafından Anadolu'da 13. yüzyılda kurulmuştur. Bektaşî tarikatı, edebiyatı ve kültürüyle Türklere has bir tarikattır. Özellikle yeniçerilerin resmi tarikatı hâline geldikten sonra Türk kültüründe önemli bir yere sahip olmuştur. Fakat zamanla bozulmuş ve özelliklerini kaybetmiştir. Bektaşîler on iki imama saygı ve hürmet konusunda oldukça titizdir.¹³⁶ Bektaşî tarikatının bir tesiri olarak Uşşaki tarikatı bünyesinde ortaya çıkan "Nazenin-i Uşşaki" meşrebinde de benzer titizlik göze

¹³⁰ Pala, s. 50.

¹³¹ Devellioğlu, s. 72.

¹³² Cebecioğlu, s. 85.

¹³³ Devellioğlu, s. 81.

¹³⁴ Pala, s. 63.

¹³⁵ Devellioğlu, 81.

¹³⁶ Pala, s. 63-64.

çarpmaktadır. Muhammed Tahir Safveddin'in "nazenin" meşrebinden olduğu ve bu vesileyle Bektaşî tarikatından etkilendiği açıktır. Nitekim kendisi, bir beytinde her ne kadar tarikatım Uşşaki ise de Bektaşî sırrı benim demektedir:

Gerçi 'Uşşākī tarīkim sırr-ı **Bektāşī** menem
Ehl-i beytiñ şābiti ra'nā-i meşreblerdeniz (Ş.61/4)

Bende: Kul, köle, esir anlamlarına gelir. Şiirlerde genellikle padişah ile birlikte yer alır. Kelimeyle aynı anlama sahip olan çaker ve gulam kelimeleri de şiirlerde kullanılmaktadır.¹³⁷ Divanda bende, kul, çaker, gulam kelimeleri aynı manada birçok defa kullanılmıştır. Bende kelimesinin geçtiği bir beyitte şair, Hz. Hüseyin'in kölesi olduğunu tevriyeli bir kullanımla ifade ederek ondan iki cihanda şefaata talep eder. Çünkü Hz. Hüseyin, günahkârların şefaataçisi ve dostudur:

Kıl şefâ'at dü cihānda 'abd-i Tāhir **bende**ne
Mücrimīniñ eşfa'ı her bārı sensiñ yā Hüseyn (Ş.107/7)

Beyat: Sözlükte, kabul ve tasdik muamelesi olarak yer alır. Kelime, biat olarak da kullanılır.¹³⁸ Tasavvuf ıstılahında mürşidden el almak anlamındadır.¹³⁹ Divanda sadece bir defa kullanılmıştır. Kerbela olayının anlatıldığı uzun müseddeste, İbn-i Ziyad'ın Hz. Hüseyin'i çağırıp ona, "Kurtuluşa ermek istersen Yezid'e biat et." dediği yer almaktadır. Kelimenin geçtiği mısra şöyledir:

...
Eyle gel **bey'at** Yezīde bulmağ isterseñ necāt (Ş.123/9)

...

Burak: Burak kelimesi berk (şimşek, parıltı) kelimesinden türemiştir. Tasavvufta aşkı ifade etmektedir. Aşk, kulu Allah'a şimşek gibi ulaştırır. Burak da canı ve ruhu Allah'a götüren bir binek yani aşk olarak tarif edilmiştir.¹⁴⁰ Burak, Peygamber Efendimizin miraç gecesinde bindiği bineğin ismidir. Renginin güzelliği ve yıldırım gibi süratli oluşu başlıca özelliklerindendir. Peygamber Efendimiz Burak ile önce Mescid-i Aksa'ya gitmiştir.

¹³⁷ Pala, s. 66.

¹³⁸ Devellioğlu, s. 99.

¹³⁹ Cebecioğlu, s. 99-100.

¹⁴⁰ Cebecioğlu, s. 111-112.

Oradan da arşa yükselmiştir. Burak, dinî-tasavvufî edebiyatta çok kez kullanılmıştır.¹⁴¹ Kelimeye divanda iki kez yer verilmiştir. Şair, kapalı bir anlatımla kaleme aldığı bir gazelinde, Burak kelimesini metafor olarak kullanmıştır. Beyit şöyledir:

Merkebe olacak pederi ‘âlemde ‘ayandır
Ester toğurur cinsi **burāk** olsa da mäder (Ş.46/2)

Burhan: Delil, ispat demektir.¹⁴² Burhan kelimesi, hüccet ve beyyine kelimeleriyle eş anlamlıdır. Divanda birçok kez kullanılmıştır. Şair, bir beyitte zahir ilmiyle burhan arayanların şaşkın olduğunu, buna mukabil ledün ilmini okuyanların Allah’ın zatına mazhar olduğunu ifade etmiştir:

Okuyan ‘ilm-i ledünden ‘ayn-ı zātullāh olur
‘İlm-i zāhirden görüp **burhān** arar şaşkın herif (Ş.81/4)

Cebrail: Dört büyük melekten biridir. Allah tarafından peygamberlere emir ve vahiy götürmekle vazifelidir. Tasavvuf ıstılahında, “akıl” ve “akl-ı Muhammedi”yi ifade etmektedir.¹⁴³ Edebiyatta “Cibril, Cibril-i Emin, Ruh’l-Kuds, Ruh’l-Emin, Tavus-ı Kudsi, Tavus-ı Arş, Tavus-ı Sidr...” olarak da anılır.¹⁴⁴ Divanda Cebrail, Cibril ve Ruh’l-Kudüs kullanımlarıyla yer almıştır. Şair, bir beyitte kendisine Cebrail aleyhissalam gibi Allah’tan alıp insanlara nasihat eylemesi tavsiyesinde bulunur:

Tāhirā incinme nādān eylese tahkīr seni
Hakdan al halka naşihat eyle **Cebra’ıl** gibi (Ş.147/5)

Cehennem: İmansız ölenler ve suçları bağışlanmayan günahkârların ahiretteki azap yurdu. Edebiyatta cehennem kelimesiyle birlikte aynı anlamda tamu, niran, duzah ve cahim kelimeleri de kullanılmıştır. Edebiyatta, aşkın çektiği ayrılık acısı cehenneme benzetilmiştir.¹⁴⁵ Divanda tamu ve niran şeklinde kullanılmıştır:

Nübüvvet hatmoldu velāyet kaldı
Mü’minler bir olup nūra boyandı

¹⁴¹ Pala, s. 76.

¹⁴² Devellioğlu, s. 118.

¹⁴³ Cebecioğlu, s. 119.

¹⁴⁴ Pala, s. 84.

¹⁴⁵ Pala, s. 85-86.

Münkirler gafletle **tamuda** yandı

Yüz sürüp dergāha gelenler gelsin (§.117/2)

Dörtlükte, nübüvvetin tamamlandığı fakat velayetin devam ettiği, müminlerin bir olup nura boyandıkları, münkirlerin ise gafletle cehennemde (tamuda) yandıkları anlatılmaktadır.

Celal ve Cemal: Celal, ululuktur. Allah'ın isimlerinden biri ism-i celal olarak kabul edilmiştir. Zü'l-celal kullanımında kelime hışım ve kızgınlık anlamındadır. Allah'ın gazabından kinayedir. Cemal, yüz güzelliğidir. Allah'ın lutfundan kinayedir. Celal ve cemal Allah'ın sıfatlarıdır.¹⁴⁶ Her iki kelimenin de kullanıldığı bir beyitte, celalden sevgilinin cemalinin peyda olacağı belirtilmiştir:

Anıñ çünkü **celāl**inden **cemāl**-i yār olur peydā

Ki qaldırsa niqābını görenler olısar sekrān (§.109/2)

Cennet: Gölgelek bahçe anlamındadır. Ahirette müminlerin yeridir. İnanişā göre cennet arşın sağındadır. Huld, Me'va, Naim, Aliye, Adn, Firdevs, Daru's-selam ve Hayevan olmak üzere sekiz cennet sıralanmıştır. Divan edebiyatında, "behişt" olarak kullanılırken bazen de kelimenin çoğulu olan "cinan" tercih edilmiştir.¹⁴⁷ Kelime, divanda cennet kelimesinin yanında yukarıda zikredilen cennet isimlerinin bazılarıyla tamlama hâlinde kullanılmıştır. Ayrıca kelimenin çoğulu olan cinan kullanımı da tercih edilmiştir. Şair bir beytinde, Me'va cennetinin insanın kalbinde umulan ve beklenen yer olduğunu söylemiştir:

Niceler āh ü zār etdi bu rāzı bilmeden gitdi

Dilersen **cennetu 'l-me'vā** derün içre o me'müldür (§.43/2)

Çar Anasır (Dört Unsur): Anasır-ı erbaa olarak da bilinir. Dört unsur demektir. Dört unsur olarak kastedilenler toprak, hava, su ve ateştir. Varlık âlemi bu dört unsurdan ibarettir. Divan şiirinde tenasüp yoluyla sıkça kullanılmıştır.¹⁴⁸ Divanda çar anasır ve çar unsur olarak zikredilmiştir. Şair, bir beyitte bir kez anneden bir kez de manadan toplam

¹⁴⁶ Pala, s. 86-87.

¹⁴⁷ Pala, s. 88.

¹⁴⁸ Pala, s. 23.

iki zuhur ettiğini (doğduğunu) söylemiştir. Hemen ardından yaratılıştaki kaynağının dört unsur, tecelli kaynağının ise Hz. Ali olduğunu, leff ü neşr sanatıyla ifade etmiştir:

Eyledim bir kez anadan bir de ma'nādan zühūr
Çār 'unşur ümmehātım cilvegāhımdır 'Alī (Ş.144/3)

Daru'l-Eman: Emniyet yurdu, sığınılacak yer demektir. Bektaşî tarikatında, tarikata girecek kişilerin ikrar verdikleri yerdir. Tarikat mensupları bir kusur işlediğinde burada itiraf ederlerdi. Ayrıca, suçlu kişilerin veya başkasının şerrinden korkanların sığındığı yerlere de daru'l-eman denirdi.¹⁴⁹ Daru'l-eman bir Bektaşî tabiridir. Bu tabir meydan kapısının başka bir adıdır. Başta baba olmak isteyenler ve bütün dervişler bu kapı eşiğinde niyazda bulunurlardı. İkrar veren derviş, ikrarından sonra rehberinin yardımıyla daru'l-eman'a gelir ve orada niyaz ederdi. Bu esnada rehber dervişe şöyle derdi: “*Buna kapı, bu makama da daru'l-eman derler. Bu kapı erenler kapısıdır. Bu kapı, merama ve maksada erişilen yerdir.*” Bu olay, manevi tekamülün sembolüdür.¹⁵⁰ Divanda birkaç kez kullanılmıştır. Tamlamanın kullanıldığı bir beyit örneği şöyledir:

Merķadi **dāru'l-emān**dır evliyālar meskeni
Rūz u şeb şāhım 'Ali Zeyne'l-'abādan dönmezem (Ş.98/4)

Şair, on iki imamdan biri olan Zeynelabidin hazretlerinin mezarının sığınılacak yer ve Allah dostlarının meskeni olduğunu ifade etmiştir. Gece gündüz onun yolunda olduğunu ve bu yoldan dönmeyeceğini belirtmiştir.

Derviş: Kelime anlamı olarak fakir, dilenci, dünyadan yüz çeviren ve kendini Allah'a veren kişi demektir.¹⁵¹ Derviş kelimesi daha çok bir tarikata bağlı olan kimse için kullanılmaktadır.¹⁵² Kelime, Muhammed Tahir Safveddin tarafından pek çok kez kullanılmıştır. Şair bir beyitte, varlığından geçmiş derviş meşhur mutasavvıf İbrahim Edhem hazretlerine benzetir:

Küllü şey'in hālikün remzini Tāhirden işit
Varını yağmāya vermiş **derviş** Edhemdir bugün (Ş.121/5)

¹⁴⁹ Pala, s. 107.

¹⁵⁰ Cebecioğlu, s. 151.

¹⁵¹ Cebecioğlu, s. 159.

¹⁵² Pala, s. 112.

Ebrar: Sözlükte, iyiler, hayır sahipleri, dindarlar, özü sözü doğru olanlar anlamlarıyla yer almaktadır.¹⁵³ Ebrar, Allah’ın sevgili, iyi kulları için kullanılan bir tabirdir. Ahyar ve abdal kelimeleriyle eş anlamlı olduğu ifade edilmiştir. Ebrar, derece bakımından Allah’a yakın veliler anlamındaki mukarrebunun altındadır.¹⁵⁴ Ebrar kelimesi divanda sadece bir kere kullanılmıştır. Şair, ebrar kelimesinin geçtiği beyitte gönüldeki sırların görüldüğünü ve bütün ebrarın bilindiğini söylemektedir:

Göründü dildeki esrār bize ‘Uşşākīler derler
Bilindi cümleten **ebrār** bize ‘Uşşākīler derler (Ş.40/1)

Ehl-i beyt: Âl-i abâ başlığında aktarılan bilgilere ek olarak şunlar söylenebilir: Kelime, Arapçada evin fertleri anlamındadır. Hz. Peygamberin soyundan ve yakınlarından olanlara ehl-i beyt denir.¹⁵⁵ Peygamber Efendimiz, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’den ibarettir.¹⁵⁶ Divanda âl-i aba kavramı gibi ehl-i beyt kavramı da çokça zikredilmiştir. Kerbela olayının anlatıldığı müseddesin mütekerrir beytinde tamlamaya yer verilmiştir. Beyitte, her kim ehl-i beyt soyunu seviyorsa Hz. Hüseyin’in aşkına Yezid’e lanet etsin, denilmiştir:

...
Kim muhibb-i ḥānedān-ı **ehl-i beyt** ise bugün
Ol Hüseyinîñ ‘aşkına Yezîde la‘net eylesin (Ş.123)

Elest: Kelime, “Değil miyim?” anlamındadır.¹⁵⁷ Allah tüm ruhları yarattığında, onlara “*Ben sizin rabbiniz değil miyim?*” diye sormuştur. Ruhlar da “*Evet, sen bizim Rabbimizsin.*” cevabını vermişlerdir. Bu olay Kur’an-ı Kerim’de Araf suresinin 171 ve 172. ayetlerinde anlatılmaktadır. Edebiyatta, genellikle, “elest bezmi” ya da “bezm-i elest” şeklinde kullanılmıştır. Tasavvufta, “en eski meclis” anlamında çoğu zaman telmih yoluyla zikredilmiştir.¹⁵⁸ Divanda “elest bezmi, ezel bezmi, bezm-i elest” şekillerinde kullanılmıştır. Şair, elest meclisinde “kalu”dan haber aldıklarını ve o zaman irşat olan

¹⁵³ Devellioğlu, s. 199.

¹⁵⁴ Cebecioğlu, s. 179.

¹⁵⁵ Cebecioğlu, s. 185.

¹⁵⁶ Pala, s. 136.

¹⁵⁷ Pala, s. 137.

¹⁵⁸ Pala, s. 72.

irfanlarının illâ dediğini belirtmektedir. Beyitte Araf suresinde anlatılan olaya telmih yoluyla işaret edilmiştir:

Tā **elest bezm**indeki *kālūdan* aldık biz haber
Ol zamān illā dedi irşād olan ‘irfānımız (Ş.58/2)

Ene’l-Hak: “Ben Hakk’ım.” anlamına gelen söz, tasavvuf büyüğü Hallac-ı Mansur tarafından söylenmiştir.¹⁵⁹ Bu söz tanrılık iddiasına bulunmak için söylenmemiştir. Hallac-ı Mansur’a göre Allah’tan başka gerçek manada hiçbir varlık yoktur. Bir cezbe anında söylenen bu söz, mutasavvıf şairler tarafından sıkça kullanılmıştır. Şairler sözü, “batıl değilim” manasında yaygın olarak kullanmışlardır.¹⁶⁰ Şair, bir beytinde “ene’l-hak” sırrının mazharı olduğunu ifade eder:

Vecd ederler cümle ‘uşşāk vechimizden zevk alıp
Mazhar-ı rāz-ı **ene’l-Hak** süre-i *Ṭāhā* biziz (Ş.62/4)

Esmā: Esmā, sözlükte adlar anlamındadır.¹⁶¹ Esmā, esma-i şerife, esma-i hüsnā denince Allah’ın isimleri anlaşılmaktadır.¹⁶² Tez çalışmasının giriş bölümünde Uşşaki tarikatındaki talimde yedi esmanın yer aldığı aktarılmıştı. Bu yedi esma tarikattaki dervişlerin nefislerini ıslah etmek için vird olarak tekrar ettikleri zikirlerdir. Uşşaki tarikatında nefis-i emmarenin ıslahı için “la ilahe illallah” zikrine düzenli olarak devam edilir. Emmare nefsin esması “la ilahe illallah”tır. Şair, 7’li hece ölçüsüyle yazdığı bir şiirinde dervişlerin esmasının “la ilahe illallah” olduğunu söylemektedir ve bu zikirde ismi zikredilenin yani Allah’ın görüldüğünü aktarmaktadır. Muhtemelen dörtlükte kastedilen dervişler, tarikata yeni girmiş ve nefis-i emmareyi ıslah etmeye çalışan dervişlerdir:

Dervişlerin **esmā**sı
Lā ilāhe illallāh
Görünür müsemması
Lā ilāhe illallāh (Ş.127/1)

¹⁵⁹ Cebecioğlu, s. 191.

¹⁶⁰ Pala, s. 139.

¹⁶¹ Devellioğlu, s. 234.

¹⁶² Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü -Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı-*, (Haz: Cemal Kurnaz), H Yayınları, İstanbul 2009, s. 176.

Esrar: Sırlar ve aklın ermeyeceği işler anlamlarındadır. Ayrıca uyuşturucu, keyif verici bir maddenin ismidir. Tasavvufi edebiyatta sırrın önemli oluşu sebebiyle sıkça kullanılmış bir kelimedir.¹⁶³ Divanda birçok kez sırlar ve aklın ermeyeceği işler anlamında kullanılmıştır. Kelimeye yer verilen bir beyitte, kâinatın Hz. Peygamber'in nuruyla parladığı ve Hz. Ali'nin tevhid sırlarına mahrem olduğu anlatılmaktadır:

Kā'ināta bir nazar kıl nūr-ı Aḥmed mūncelī
Maḥrem-i **esrār**-ı tevḥīd şīr-i Yezdāndır 'Alī (Ş.162/1)

Evliya: Ermişler, keramet sahibi kimseler demektir. Veli kelimesinin çoğuludur. Kelime çoğul hâldedir fakat tekil olarak da kullanılır. Evliya olarak bilinen kişiler ömürlerini riyazetle, ibadetle ve taatla geçirirler. Kendilerine keramet verilen evliyaya evliyaullah da denir.¹⁶⁴ Velayet kelimesi, veli olma hâlini işaret eder. Divanda, evliya kelimesiyle birlikte veli ve velayet kelimeleri de kullanılmıştır. Bir beyitte şair, Hz. Ali'nin evliyaların önderi ve Hz. Peygamber'in damadı olduğunu ifade etmektedir. Şair, kelimeyi çoğul ekiyle kullanmıştır:

Evliyālar serverisiñ yā 'Aliyye'l-Murtaẓā
Hem de dāmād-ı nebīsiñ yā 'Aliyye'l-Murtaẓā (Ş.12/1)

Farz: Allah tarafından yapılması kesin olarak emredilen din hükümlerine farz denir. Emirlerle uyulmasında ecir, uyulmamasında günah vardır. İki çeşit farz vardır. Herkes için geçerli olan farza farz-ı ayn denir. Bir ya da birkaç kişinin yapmasıyla diğerlerinin yapmasına gerek olmayan farzlara farz-ı kifaye denir.¹⁶⁵ Kelime, divanda iki kez kullanılmıştır. Bu kullanımlardan birisi “farz-ı ayn” şeklindedir. Şair, Kerbela olayını anlattığı uzun müseddesin bir mısrasında Yezid'e lanet etmenin farz-ı ayn olduğunu söyler:

...
Farz-ı 'ayn oldu Yezīde la'net etmeklik hemān (Ş.123/15)
...

¹⁶³ Pala, s. 141.

¹⁶⁴ Pala, s. 143.

¹⁶⁵ Pala, s. 148.

Fena: Arapça, yok olmak anlamındadır. Zıddı bekadır.¹⁶⁶ Kelime, divan şiirinde maddi varlık ve hayat düşüncesi etrafında kullanılmıştır.¹⁶⁷ Fenafillah, kulun zat ve sıfatının Hakk'ın zat ve sıfatında fani olması demektir. Bu durumda kul, dünya ilgilerinden uzaklaşır.¹⁶⁸ Divanda “fena ender fena” kullanımı vardır. Bu kavram “*salikin hiçbir şeye sahip olmaması, hiçbir şeyin de salike sahip olmaması*” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁶⁹ Şair, fenayı bahçeye benzeterek fena (yokluk) bahçesinin süslerinin boş hayal olduğunu belirtir. Kâmil (olgun) insandan kastedilenin ise bu fena (yokluk) bahçesinin süsüne aldanmayan insan olduğunu ifade eder:

Bir hayâl-i hām imiş bāğ-ı **fenān**ın zīneti

Ṭāhirā aldanmamağdır kāmīl insāndan ğarağ (Ş.73/7)

Feyiz: Sözlükte, suyun taşıp akması, bolluk, çokluk, verimlilik, fazlalık, gürlük, ilerleme, çoğalma, ilim ve irfan anlamlarıyla yer almaktadır.¹⁷⁰ İlahi tecelli, feyiz kelimesiyle anlatılmıştır.¹⁷¹ Mutasavvıflara göre feyiz adı verilen bilgi ve ruhi zevk hâli, Hz. Peygamber vasıtasıyla velilere, veliler vasıtasıyla da insanlara ulaştığı için müritlerin feyiz kaynağı mürşidlerdir.¹⁷² Divanda sıkça kullanılmış bir kelimedir. Şair, şeyhi için kaleme aldığı gazelinin bir beytinde kelimeye yer vermiştir:

Anıñ **feyz**-i ziyāsiyla erişdi menzile Ṭāhir

Bulunmaz şimdi akrānı benim ceddim Şehābe'd-dīn (Ş.115/5)

Fi Sebilillah: Allah yolunda demektir.¹⁷³ Divanda sadece bir kez kullanılmıştır. Şair, kendisine seslenerek, eğer Allah yolunda mücahid isen bu sana yeter, demektedir:

Sen mücāhid **fī sebilillāh** iseñ Ṭāhir yeter

Biz cihād seccādesin Allāh için sermişleriz (Ş.66/5)

Gavs: Arapçada imdada yetişme, yardım etme anlamındadır. Bu kelimenin yerine kutup kelimesi de kullanılır. Evliya hiyerarşisinde en yüksek manevi makamdır. Bazı

¹⁶⁶ Cebecioğlu, s. 208.

¹⁶⁷ Pala, s. 150.

¹⁶⁸ Cebecioğlu, s. 209.

¹⁶⁹ Süleyman Uludağ, “Ayn (Tasavvuf)”, *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 256-257.

¹⁷⁰ Devellioğlu, s. 264.

¹⁷¹ Cebecioğlu, s. 214.

¹⁷² Selçuk Eraydın, “Feyiz”, *DİA*, C. 12, İstanbul 1995, s. 514.

¹⁷³ Devellioğlu, s. 925.

mutasavvıflara göre ise kutuptan sonra gelir.¹⁷⁴ Gavs'ın her asırda ancak bir tane olacağı nakledilmiştir. Bu kavram dinî-tasavvufi edebiyatta daha çok kullanılmıştır.¹⁷⁵ Her ne kadar gavs-ı azam tabiri Kadiri tarikatının kurucusu Abdülkadir Geylani'ye verilen lakap olsa da diğer tarikatların şeyhleri için de kullanılmıştır.¹⁷⁶ Kelime, divanda bir kere “gavs-ı azam” şeklinde kullanılmıştır. Muhammed Tahir Safveddin, Uşşaki tarikatının kurucusu Hüsameddin Uşşaki'ye yazdığı bir şiirinde bu kelimeyi kullanmıştır. Şiirde, Hüsameddin Uşşaki, “gavs-ı azam” olarak anılmıştır:

Sen **gavs-ı a'zam**sın 'azîz feyzîñ bize cāndan lezîz

Her emriñe fermānberiz şeyhim efendim pîr Hüsām (Ş.99/3)

Hadis: Sözlükte, “meydana gelen, yeni çıkan” anlamlarıyla yer alır. Terim olarak Peygamber Efendimizin söz, fiil ve ikrarlarına verilen isimdir. Edebiyatta, hadis-i şeriflere özellikle iktibas ve telmih yoluyla sıkça başvurulmuştur.¹⁷⁷ Divanda, hadis kelimesi iki kez, kelimenin çoğulu ehadis ise bir kez kullanılmıştır. Hadis kelimesinin geçtiği bir beyitte şair, Peygamber Efendimizin bir hadis-i şerifine işaret eder. Bu hadis-i şerifin kitapların anası (ana kitap) ve ince anlamlar okulu olduğunu söyler:

Ol durur ümmü'l-kitāb hem de debistān-ı nikāt

Mā 'arefnāke **hadīs**îñ aňlayan buldu felāh (Ş.27/3)

Hakikat: Gerçek anlamına gelen Arapça kelimedir. Sufiler, Allah'a ulaşma yolunda sırasıyla şeriat, tarikat, hakikat, marifet olmak üzere dört mertebe olduğunu söylerler. Bu mertebelerin üçüncüsü hakikattir. Sufiler, bu mertebelerden şeriatın avama (halka), tarikatın havassa (seçkinlere), hakikatin havassu'l-havassa (seçkinlerin seçilmişlerine), marifetin ise ehass-ı havassü'l-havassa (seçkinlerin en seçilmişlerine) ait olduğunu belirtmişlerdir.¹⁷⁸ Kelimenin terim anlamıyla kullanıldığı bir beyit örneği şöyledir:

Cilvegāh-ı enbiyādır çün **hakikat** şübhesiz

Ma'rifet bāğında seyrān eyleyen pîrānımız (Ş.58/6)

¹⁷⁴ Cebecioğlu, s. 225.

¹⁷⁵ Pala, s. 163.

¹⁷⁶ Cebecioğlu, s. 226.

¹⁷⁷ Pala, s. 183.

¹⁷⁸ Cebecioğlu, s. 243.

Şair, hakikat makamını enbiyanın cilvegahı olarak tanımlamış ve tarikat büyüklerinin (piranın) marifet bahçesinde seyrân eylediklerini söylemiştir.

Hamd: Arapçada övmek anlamındadır. Yüceltmeyi ve ululamayı ifade için sena etmek demektir.¹⁷⁹ Kelime divanda birkaç kez kullanılmıştır. Bir beyitte şair, Peygamber Efendimize ve Hz. Ali’ye ittiba ettiğini bildirerek Allah’a hamd eder:

Hamdulillāh Muşafāya eyledik biz ittibā‘

Hem ‘Aliyye’l-Murtazāya eyledik biz ittibā‘ (Ş.78/1)

Hidayet: Sözlükte, doğru yola yöneltme, doğru yol, İslamlık anlamlarıyla yer almıştır.¹⁸⁰ Kelimenin geçtiği bir beyitte şair, Allah’a münacatta bulunarak hidayet talep eder:

Gel **hidāyet** kıl bize yā Rabbenā sensiñ Raḥīm

Raḥmetiñ muḥtācıdır cümle ḫalāyık yā Kerīm (Ş.93/1)

Hilkat: Yaratılma, yaratılış demektir. Ayrıca kelimenin huy, tabiat anlamı da vardır.¹⁸¹ Yazma eserin başlangıcında bulunan Hilkatü’n-Nebi başlıklı şiirde şair, Peygamber Efendimizin ve Hz.Adem’in yaratılışını uzun bir şekilde anlatmıştır. Kelimenin yer aldığı bir beyitte, hüsn-i talil yoluyla hem dünyanın hem de ahiretin Peygamber Efendimizin zatının yaratılış ışıyla parladığı ifade edilmiştir:

Hüsn-i rüyūndan tezāhür eyledi şems ü kamer

Hilkat-i zātın ziyāsından dü ‘ālem müncelī (Ş.141/2)

Hu: O anlamına gelen ve Allah ismi yerine kullanılan zamirdir. Kur’an-ı Kerim’de Allah adının yerine kullanılması sebebiyle tasavvufta özel isim olarak kabul edilmiştir. Hu zamirinin “ism-i azam”¹⁸² olduğu görüşü de vardır. Hz. Ali’nin “ya Hu” diyerek dua ettiği rivayet edilmiştir. Dervişler “Hu Hu” diyerek zikrederler.¹⁸³ Kelimenin yer aldığı

¹⁷⁹ Cebecioğlu, s. 251.

¹⁸⁰ Çağbayır, s. 653.

¹⁸¹ Devellioğlu, s. 370.

¹⁸² Bilgi için bkz. s. 74.

¹⁸³ Pala, s. 210.

deyişler de bulunmaktadır.¹⁸⁴ Şair, bir gazelinde Hu kelimesini redif olarak seçmiştir. Bu gazelde kelimenin üç kez zikredildiği bir beyit şöyledir:

‘Âşıkıñ nâz u niyâzı albi her dem **h  **dadır
H   mak  m-ı m  nteh  dır zıkr-i ‘irf  n oldu **h  ** ( .125/4)

  hlas: Taat, ibadette samimi olmak, gösteriş bırakmak, tam bir doğrulukla kullukta bulunmak, amellerde Allah’tan başkasından kar  şılık beklememek manalarına gelir.   hlas, bir i  i yalnızca Allah için ve Allah’ın rızası için yapmaktır. Bazı mutasavvıflar ihlası, harekette, s  k  nda, ayakta, oturuşta her türlü i  in Allah için olması şeklinde tanımlamışlardır.¹⁸⁵ Kelimeye bir şiirde redif olarak yer verilmiştir. Bir beyitte şair, ikilikten çıktığını ve vahdet meclisine erdiğini söylemektedir. Vahdet meclisine erdi  i için Kur’an’ımın sırrı ihlas oldu demektedir. Beyitte kelime, Kur’an-ı Kerim’deki ıhlas suresini çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır:

  ikilikden çıkdı T  hir erdi vahdet bezmine
 Şimdi **  hl  s**dır ‘az  zim sırr-ı Kur’  nım benim ( .96/7)

  hvan: Arapça kardeş anlamındaki “ah” kelimesinin çoğuludur. Aynı tarikata mensup olanlar birbirleri için bu kelimeyi kullanırlar. Bir beyitte, k  inatı ke  fedenden tarikattaki derv   lerin (kardeşlerin) ihsansız kalmaması istenmiştir:

Çünkü mir’  t-ı vef  dır her cihetden k  ’in  t
 K  ’in  t   ke  fedenden **  hv  n** ‘a  s  z alması  n ( .88/4)

  krar-ı Bend:   krarbend, Alevi olmadığı h  lde Hz. Ali ve on iki imam sevgisini içinde hisseden, söz verip i  ini dökerek Hacı Bekta   Veli’nin yoluna ba  lanan kimse demektir.¹⁸⁶ Divandaki Hz. Ali ve on iki imam sevgisi şairin   krarbend olduğuna işaret etmektedir. Şiirlerde sadece bir kere zikredilen bu kavramın kullanıldığı dörtlük de bu açıdan değerlendirilmelidir. Şair, dörtlükte,   krar-ı bend eyleyerek tarikat yoluna girdiğini söylemektedir:

¹⁸⁴ Cebecioğlu, s. 282-283.

¹⁸⁵ Cebecioğlu, s. 298.

¹⁸⁶ Ahmet G  kb  l, *Ansiklopedik Alevi-Bektaşi Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi. Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019, s. 421.

Lāmekāndan geldik biz de bu ile
 Mürşid ḥaḳ dost deyip gördük erenler
İkrār-ı bend eyleyip ḥaḳ nefis ile
 Tarīkat silkine girdik erenler (§.33/1)

İncil: Dört kutsal kitaptan biridir. Hristiyanların kutsal kitabıdır ve Hz. İsa'ya indirilmiştir. Gerçek İncil bugün elde değildir. Bugün, İncil olarak anılan metinler tahrifata uğramış ve bozulmuş metinlerdir.¹⁸⁷ Kelime, divanda sadece bir kez kullanılmıştır. Beyit şöyledir:

Münderic **İncil** ü Tevrāt hem Zebūr Furḳān bile
 Tāhiriñ ḳalbin tecellī eylemiş Rabb-i Celīl (§.90/7)

İrfan: Biliş, kavrayış, bilme demektir. Tasavvufta batını, ledünni ve İlahi bilgi olarak kullanılır. İrfan bilgisi zahirî ilimden ayrıdır. İrfan, aşkla elde edilir ve aslı insanın kendisini bilmesidir. İrfan sahibine arif denir.¹⁸⁸ Kelimenin kullanıldığı bir beyit şöyledir:

Bir devā ḳıl derdime bulsun şifā 'üzvum tamām
 Baḥş-ı cān edip saña '**irfāna** geldim yā ṭabīb (§.15/3)

İrşad: Rehberlik etmek demektir. Manevi olarak doğru yolu gösterme, aydınlatma ve gafletten uyandırma anlamlarındadır. İnsanları irşat eden, onlara doğru yolu gösteren kişiye mürşid denir.¹⁸⁹ Kelimenin kullanıldığı bir beyitte şair, gece gündüz mürşidin huzurunda bekleyen kişi irşat olur, demektedir:

Rūz u şeb mürşid ḥuzūrun bekleyen **irşād** olur
 Gıll u gişdan fāriğ ü āzādedir ol ḥūbliḳā (§.9/2)

İsm-i A'zam: En büyük isim demektir ve Allah'ın en büyük ismi olarak kullanılır. Allah'ın 1000 isminden 300 tanesinin Tevrat'ta, 300 tanesinin Zebur'da ve 300 tanesinin İncil'de geçtiği nakledilmiştir. Kur'an'da geçen ve 99 tanesi esma-i hüsnâ olarak anılan 100 isminden açık bir şekilde bildirilmemiş olan en büyük ismine ism-i a'zam denir. İsm-i a'zam halktan gizlidir. Eğer bir dua ism-i a'zamla yapılırsa kabul olur. İsm-i a'zamı

¹⁸⁷ Pala, s. 232.

¹⁸⁸ Pala, s. 234.

¹⁸⁹ Cebecioğlu, s. 317.

bilenler çok üstün kudrete sahip olurlarmış. Hz. Süleyman'ın yüzüğünde ism-i a'zamın kazılı olduğu aktarılmıştır. Ayrıca, Peygamber Efendimizin ism-i a'zamı Hz. Ali'ye öğrettiği rivayet edilmiştir. İsm-i a'zam tasavvufta önemli bir yere sahiptir.¹⁹⁰ Divanda sadece bir kez kullanılmıştır. Bu kullanımda sevgilinin yüzü ism-i a'zam olarak anılmıştır. Sevgilinin yüzü ism-i azam olduğu için o yüze bağlanınca bütün sıkıntılar çözülecektir çünkü kurtuluş ve selamet oradadır:

Vech-i yâre düş olunca fetholur her müşkilât

İsm-i a'zam olduğuçün andadır fevz u necât (Ş.22/1)

İsrafil: Dört büyük melekten biridir. Melekler içinde Hz. Âdem'e ilk secde eden odur. Kıyamet gününe kadar levh-i mahfuza bakmakla ve diğer üç büyük meleğe de ne yapacaklarını haber vermekle görevlidir. Kıyamet gününde haşr ve neşrde suru üfleyecek olan melektir. Sura ilk üflediğinde tüm canlılar ölecektir. İkinci kez üflediğinde hesap için dirilme olacaktır. Edebiyatta, genellikle ikinci üfleyiş tenasüp ile konu edilmiştir.¹⁹¹ Divanda iki kez “sur-ı İsrafil” tamlaması kullanılmıştır. Kelimenin yer aldığı bir beyitte şair, İsrafil surunun üflendiğini ve o anda şeref bulduğunu söyler:

Şūr-ı İsrāfil uruldu buldum ol ānda şeref

Şems māh encümle asğar arz bīgāndır baña (Ş.5/4)

Kerremallah: Allah şerefli kılsın demektir. Terkip, “Allah (onun) yüzünü ak etsin.” anlamında “kerremallahu vecheh” olarak kullanılır. Hz. Ali için kullanılan bir ifadedir. Hz. Ali'nin putlara tapmadan Müslüman olması sebebiyle “kerremallahu vecheh” ifadesiyle anıldığı söylenmiştir.¹⁹² Bir beyitte, Hz. Ali'nin şanı için kullanılan kerremallah ifadesinin kudret kalemiyle yazıldığı söylenmiştir:

Şānıña çün *kerremallāh* vechiñ üzre lā fetā

Kilk-i kudretle yazıldı şīr-i Yezdānım 'Alī (Ş.145/2)

Kesret: Çokluk demektir. Tasavvuftaki vahdet kavramının zıddıdır. Vahdet algısında tüm varlıkların varlığı Tanrı varlığında görülür. Kesrette ise varlıkların varlığı

¹⁹⁰ Pala, s. 239.

¹⁹¹ Pala, s. 239.

¹⁹² Ramazan Bıçer, “Kerremallahu Vecheh”, *DİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 297.

kendilerinden bilinmektedir. Âlem-i kesret ifadesi dünya için kullanılmıştır.¹⁹³ Kelime divanda iki kez zikredilmiştir. Bir beyitte, kesret aleminde kalınmaması tavsiye edilmiştir:

Qalma **kesret** 'âleminde âdemi bul âdem ol
Tâhirâ hikmetşinâslık sende bende ne arar (Ş.47/5)

Kevser: Cennette bir ırmağın ismidir. Edebiyatta, tatlı, temiz ve saf şarap anlamlarında kullanılmıştır.¹⁹⁴ Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'in yüz sekizinci suresi Kevser suresidir. Kevser suyunun sütten daha beyaz, baldan daha tatlı, kardan daha soğuk ve kaymaktan daha yumuşak olduğu nakledilmiştir. Kevser'in cennette Peygamber Efendimize verilmiş olan özel bir havuz olduğu da söylenmiştir. Kevser, edebiyatta sevgilinin dudağı ile teşbih bağlantısı kurularak kullanılır. Ab-ı kevser ve şarab-ı kevser şeklinde tamlama hâlinde kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır.¹⁹⁵ Divanda, kevser, ab-ı kevser ve şarab-ı kevser şeklinde kullanılmıştır. Bir beyitte şair, Hüsameddin Uşşaki'nin eşiğine baş koyanların kevser suyundan daha lezzetli bir feyze nail olacaklarını söyler:

Pîr Hüsâme'd-dîn-i 'Uşşākî eşigin Tâhirâ
Baş koyanlar feyz alır kim **âb-ı kevser**den lezîz (Ş.31/7)

Kırklar: Tasavvuf geleneğinde kırk sayısı önemli bir yere sahiptir. Bu önem, Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda Allah'a olan kırk günlük münacatıyla temellendirilir. Veliler zümresinin hiyerarşisinde kırklar, Allah'ın verdiği tasarruf yetkisiyle dünyanın hükümrانlığında aktif rol oynarlar.¹⁹⁶ Kırk sayısı, erbain, çile gibi tasavvuf terimleriyle değerini arttırmıştır. Tekke edebiyatında, özellikle Alevi-Bektaşî şiirlerinde çok kez kullanılmıştır. Kırklar olarak anılan Hak erenleri tasavvufta sıkça geçmektedir. Dünya idaresinde görevli olan kırkların başında kutub veya kutbu'l-aktab bulunmaktadır. Kırkların üçler, yediler gibi üst makamları vardır. Alevi ve Bektaşilerde kırklar meclisi inancı vardır. Bu inanışa göre kırkların başında Hz. Ali bulunmaktadır.¹⁹⁷ Kelime,

¹⁹³ Pala, s. 267.

¹⁹⁴ Onay, s. 286.

¹⁹⁵ Pala, s. 268.

¹⁹⁶ Cebecioğlu, s. 372.

¹⁹⁷ Pala, s. 270.

divanda iki kez kullanılmıştır. Hece ölçüsüyle yazılmış bir dörtlükte şair, kırklardan muradın erenler topluluğu olduğunu söylemektedir:

Erenler cem'idir **kırklardan** murād
Murād alıp veren Muhammed 'Alī
Gerçek erenlerde budur i'tikād
Murād alıp veren Muhammed 'Alī (Ş.143/1)

Kur'an: Allah tarafından Peygamber Efendimize gönderilmiş son ilahi kitaptır.¹⁹⁸ Kur'an-ı Kerim dışındaki kutsal kitaplar belirli bir kavme, Kur'an-ı Kerim bütün insanlığa indirilmiştir. 114 sure ve 6666 ayetten oluşur. Kur'an-ı Kerim için Mushaf, Kitab, Furkan, Nur gibi isimler de kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim divan şiirinin kaynakları içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir.¹⁹⁹ Muhammed Tahir Safveddin de gerek ıktibas yoluyla gerek telmih yoluyla şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'den sıkça istifade etmiştir. Kur'an kelimesi divanda birçok kez, Kur'an-ı Kerim için kullanılan Furkan kelimesi ise divanda bir kez kullanılmıştır. Kur'an kelimesinin kullanıldığı örnek bir beyit şöyledir:

Aña indi bütün **Qur'an** ki inzāl eyledi Sübhān
Şıfâtı zātına burhān çü maḥbûb-i Hudādır bu (Ş.124/3)

La Feta İlla Ali: Arapça bir ifadedir. "Hz. Ali'den başka yiğit yoktur." anlamındadır. Sözün tamamı "La seyfe illa Zülfikar ve la feta illa Ali" şeklindedir. Söz, "(Hz. Ali'nin kılıcı olan) Zülfikardan başka kılıç, Hz. Ali'den başka da yiğit yoktur." anlamındadır. Bu sözü, Cebraile aleyhisselamın Uhud Savaşı'ndaki gayreti sebebiyle Hz. Ali için söylediği nakledilmiştir.²⁰⁰ Divanda iki kez "lâ feta" bir kez de "lâ fetâ illâ Ali" şeklinde kullanılmıştır. Hz. Ali için yazılan bir gazelin ikinci beytinde şair, Hz. Ali'nin yüzüne "La feta illa Ali" ifadesinin yazıldığını söyler:

Haṭ çekildi vechiñ üzre **lâ fetâ illâ 'Alī**
Māhveş sen münclîsiñ yâ 'Aliyye'l-Murtaẓā (Ş.12/2)

¹⁹⁸ Cebecioğlu, s. 383.

¹⁹⁹ Pala, s. 278-279.

²⁰⁰ Cebecioğlu, s. 390.

Ledün: Allah katı ve Allah'ın sırlarına ait manevi bilgi anlamlarındadır. Allah'ın sırlarının ve işlerinin iç yüzünü bilme ilmine ledün ilmi denir. İşlerin gizli olan sebeplerine ledünniyat adı verilir. Bu ilim yalnızca Allah'tadır. Allah, bu ilmi Peygamberlerine öğretir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Hızır'ın ve Hz. Musa'nın ledün ilmi için çıktıkları yolculuk yer almaktadır. Ledün ilmi yalnızca Allah'ın ilhamına mazhar olan mürşidin feyzi ile bilinebilir. Peygamber Efendimiz ledün ilminin sultanı olarak vasıflandırılmıştır.²⁰¹ Kelime, divanda çok kez kullanılmıştır. Bir beyitte, ledün mektebinden ders alan kişinin Tahir olacağı tevriyeli bir şekilde ifade edilmiştir:

Bu **ledünnî** mektebinden ders alan Tâhir olur

‘İlm-i zâhirden görenler görmedi cânânını (Ş.148/5)

Maad: Sözlükte, dönüp gidilecek yer, ahiret, dönüş anlamlarıyla yer alır.²⁰² Maad kelimesi, ahiret için kullanılan bir kelimedir. Zıddı, dünya için kullanılan mebd kelimesidir.²⁰³ Divanda, “akl-ı maad, semt-i maad, zat-ı maad, sırr-ı maad” şekillerinde kullanılmıştır. Şair, sırr-ı maad tamlamasını kullandığı bir beyitte ahiret sırrının her an aranmasını öğütler:

Râz-ı ekberdir cihâd et nefis ile leyl ü nehâr

Tâhirâ **sırr-ı ma’âd**ın zevkını her ân ara (Ş.140/5)

Mantıku’t-Tayr: Kuş dili anlamındadır. Kur'an-ı Kerim'de Neml suresinin 16. ayetinde yer alan bir ifadedir. Mantıku't-tayr, aynı zamanda Feridüddin-i Attar'ın yazdığı tasavvufî mesnevinin adıdır.²⁰⁴ Kuş dili, edebiyatta ledün ilmi karşılığında herkesin anlayamayacağı bir dil olarak değerlendirilmiştir. Divanda, kuş dili anlamında üç kez kullanılmıştır. Şair, kuş dilindeki kelimeleri cahillerin anlamayacağını söylemiştir:

Mantıku’t-tayrın luğâtın aňlamaz nâdân olan

Ol ledün ‘ilmiñ bilenler gayrını görmez ‘abeş (Ş.24/3)

Marifet: Arapçada bilgi anlamındaki kelimedir. Tasavvufta zikredilen dört mertebeden (kapıdan) sonuncusudur. Kişinin, şeriat, tarikat, hakikat mertebelerindeki

²⁰¹ Pala, s. 286.

²⁰² Devellioğlu, s. 556.

²⁰³ Cebecioğlu, s. 416.

²⁰⁴ H. Ahmet Sevgi, “Mantıku’t-Tayr”, *DİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 29.

yaşantısının mana açısından kendisinde ifade ettiği bilgi planındaki sonuca marifet adı verilir.²⁰⁵ Divanda birkaç kez kullanılmıştır. Şair dört kapıyı işlediği bir şiirinde, marifet mertebesinin bahçesinde seyrān eyleyenler pirlerimizdir, der:

Cilvegāh-ı enbiyādır çün hāḳīḳat şübhesiz

Ma'rifet bāğında seyrān eyleyen pīrānımız (Ş.58/6)

Masiva: “Masivallah” kelimesinin kısa hâlidir. Masiva, bir şeyden başka olan her şeye denir. Masivallah, Allah’tan başka sayılan şeyler anlamındadır. Masivadan geçen kişi kendisini Allah’a vermiş kişidir. Sufilere göre gönül, Allah evidir ve orada Allah’tan başka bir şey bulunmaz. Masiva kelimesi siva olarak da kullanılır.²⁰⁶ Divanda hem masiva hem siva olarak kullanılmıştır. Masivadan el çekilirse gönül nurlarla dolacaktır ve böylelikle Allah’a erişilecektir:

Gel **māsivā**dan çek elin pūr nūr ola her dem dilin

Hāḳḳa erişsin menzilin Allāh bes bākī heves (Ş.68/2)

Meded: Arapça yardım anlamına gelen bir kelimedir. Allah’tan yardım istemeye istimdad, velilerin ruhundan yardım istemeye ise meded denir.²⁰⁷ Muhammed Tahir Safveddin’in Peygamber Efendimizden meded istediği bir beyit şöyledir:

Cihān başıma ṭar oldu **meded** kıl yā Resūlallāh

İşim āh ile zār oldu **meded** kıl yā Resūlallāh (Ş.128/1)

Melek: Nurdan yaratılmış varlıklardır. Ferişteler olarak da anılırlar. Erkek ya da dişi değildirler, yemezler, içmezler ve uyumazlar. Allah’ın emirlerini gerçekleştirmekten sorumludurlar. Daima Allah’a ibadet ederek Allah’ın emri ile iş yaparlar. Divan şiirinde en çok sevgiliye benzetilmişlerdir.²⁰⁸ Melaik kelimesi, melek kelimesinin çoğuludur. Kelime divanda, iki kez tekil olarak “melek”, iki kez de çoğul olarak melaik şeklinde yer almıştır. Muhammed Tahir Safveddin, Hilkatü’n-Nebi başlıklı şiirinde Hz. Âdem’e meleklerin secde edişini anlatmaktadır:

²⁰⁵ Cebecioğlu, s. 412.

²⁰⁶ Pala, s. 298.

²⁰⁷ Cebecioğlu, s. 420.

²⁰⁸ Pala, s. 303.

Hem **melâ'ik** aña kıldılar sücūd
 Sāyesiyle māḥaşal cümle vücūd
 Nūr-ı kudret kıldı zātından nümūd
 Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā (§.1/9)

Mevlevi: Hz. Mevlana'nın tarikatına mensup olan kişilere denir. Divanda bir kez kullanılmıştır. Şair, bir beyitte Mevlevilerdenden ney üfleyenler olarak söz eder:

Dem tutan Bektāşīdir ney üfleyendir **Mevlevī**
 Cezb eden 'uşşākı her dem işte ol mehpāredir (§.54/4)

Mi'raç: Miraç, Arapçada merdiven anlamındadır. Peygamber Efendimizin Allah ile görüştüğü geceye miraç gecesi, bu görüşmeye de miraç adı verilir. Miraç olayını anlatan bazı müstakil eserler yazılmıştır. Bu eserler miraciyye olarak anılır.²⁰⁹ Divanda genellikle miraç olayına atıfla kullanılmıştır. Kelimenin kullanıldığı bir beyitte, Peygamber Efendimizin miracının tevhid sırrı olduğu söylenir:

Budur **mi'rāc**-ı peygamber eriş gel sırr-ı tevḥīde
 Nice menzil merātibler geçersiñ anda sultānım (§.103/4)

Mikail: Dört büyük melekten rızık taksimi ile görevlendirilmiş olan melektir. Ayrıca, diğer melekleri idare etmekle de görevlidir.²¹⁰ Divanda bir kez zikredilmiştir. Şair, cana can olmak isteyenlere tevhide devam etmelerini ve Mikail aleyhisselam gibi ahiret mülküne meyletmelerini öğütler:

Cāna cān olmak dilerseñ eyle tevḥīde devām
 Milket-i 'uqbāya meyliñ ola **Mikā'il** gibi (§.147/2)

Mucize: Allah'ın emri ve izni ile peygamberler tarafından gösterilen ve insanları hayrette bırakan olağanüstü hâllerdir. Mucizeler adetle, akılla ve ilimle izah edilemez. Divan edebiyatında, başta Peygamber Efendimizin mucizeleri olmak üzere diğer bazı peygamberlerin mucizeleri telmih yoluyla konu edilmiştir.²¹¹ Kelime, divanda bir kez kullanılmıştır. Şair, birçok peygamberin peygamberlik nuru ile gelip geçtiklerini, nurlar

²⁰⁹ Cebecioğlu, s. 438.

²¹⁰ Pala, s. 320-321.

²¹¹ Pala, s. 327.

ile mucize gösterdiklerini, bu mucizelerin çoğunun açık, bazısının da gizli olduğunu söylemektedir:

Çok nebîler geldi geçdi nûr ile
Mu‘cize gösterdi ol envâr ile
 Çoğu rûşen ba‘zısı esrâr ile
 Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafâ (§.1/33)

Muhabbet: Sevgi, aşk anlamındadır. Tasavvufta muhabbet, âşığın her şeyini sevdiğine bağışlamasıdır.²¹² Kelime, divanda sevgi ve aşk anlamlarında birkaç kez kullanılmıştır. Şair bir beyitte, ehl-i beyti gösterişsiz sevenlerin cennetlere erişeceğini ifade eder:

Kim **muḥabbet** eyler ise ehl-i beyte bîriyâ
 Ol na‘îm olmuş cinânâ ḥubliḳâ ḡāyet lezîz (§.32/3)

Mukarreb: Sözlükte, yaklaşmış ve yakın anlamlarındadır.²¹³ Mukarrebun tabiri Allah’a yakın olan veliler için kullanılır. Ayrıca bu tabir peygamberler ve melekler için de kullanılmıştır.²¹⁴ Divanda bir kez yer almıştır. Şair, kendisinin mukarreblerden olduğunu, cahillerin bunu bilemeyeceğini (anlamayacağını) söylemektedir:

Biz **muḳarreb**lerdeniz ammâ ne bilsin câhilûn
 Bilmeyip ṭa‘n eylemekde dâ‘imâ âgyâr bize (§.129/3)

Mürebbi: Terbiye eden demektir. Manevi olgunlaşma yolunda rehberlik eden şeyhlere ve mürşidlere terbiye eden anlamında mürebbi denir.²¹⁵ Divanda da şeyh ve mürşid anlamlarıyla birkaç kez kullanılmıştır. Şair, mürebbisiz kişinin hakikatlerin ilminden habersiz olacağını söylemiştir:

Mürebbîsiz kişi ‘ilm-i ḥaḳâyıḳdan ḥabîr olmaz
 Lebâleb dest-i mürşidden ḳananlar oldular râsiḥ (§.29/2)

²¹² Cebecioğlu, s. 405.

²¹³ Devellioğlu, s. 678.

²¹⁴ Cebecioğlu, s. 444.

²¹⁵ Cebecioğlu, s. 454.

Mürşid: Doğru yolu gösteren, rehber anlamlarındadır. Tarıkatta, müritlere yol gösteren şeyhlere mürşid denir.²¹⁶ Kelime, divanda çok kez kullanılmıştır. Şair, mürşidin eteğini tutmaları ve izinden gitmeleri için dervişlere öğütte bulunur:

Dāmeniñ tut **mürşidiñ** dermāna erdirdiñ seni
İzle her dem izini Loḡmāna erdirdiñ seni (Ş.156/1)

Nebi: Haber getiren ve peygamber anlamlarındadır. Nebiler, kendilerine ait bir şariat sahibi olmayıp bir başka peygamberin getirdiği şariatla amel eden peygamberlerdir. Nebi kelimesi mecaz-ı mürsel ile Peygamber Efendimiz için de kullanılmaktadır.²¹⁷ Divanda birkaç kez kullanılmıştır. Bir beyitte şair, gönderilen nebilerin Allah'ın birliği yolunda can verdiklerini ve böylelikle aşkın sırlarına eriştiklerini ifade eder:

Bunca **nebi**ler geldiler Hāḡ birliḡin cān verdiler
Esrār-ı 'aşḡa erdiler Allāh bes bākī heves (Ş.68/3)

Divanda, nebi kelimesinin çoğulu olan enbiya kelimesi de kullanılmıştır. Sultan-ı enbiya (nebiler sultanı) ifadesi Peygamber Efendimiz için kullanılmıştır.²¹⁸ Peygamber Efendimiz için yazıldığı anlaşılan bir gazelin üçüncü beytinde, bize nebilerin şahı geldi bu Allah'tan bir işarettir fakat kör olanlar o zatı göremezler, denilmektedir:

Ki şāh-ı **enbiyā** geldi bize Hāḡdan bu bir dāldır
Çün a'mā görmez ol zātı gelip de gitmiş ol güyā (Ş.6/3)

On İki İmam: Bazı tarikatlarda Peygamber Efendimize varis olduğu kabul edilen kişilerdir. On iki imamın hepsi Peygamber Efendimizin soyundandır. İsimleri kronolojik sırayla şöyledir:

- 1 Hz. Ali
- 2 Hz. Hasan
- 3 Hz. Hüseyin
- 4 Ali Zeynelabidin
- 5 Muhammed Bakır

²¹⁶ Pala, s. 342.

²¹⁷ Pala, s. 354.

²¹⁸ Pala, s. 138.

- 6 Cafer-i Sadık
- 7 Musa Kâzım
- 8 Ali Rıza
- 9 Muhammed Takiyyüddin
- 10 Ali Naki
- 11 Hasan-ı Askeri
- 12 Mehdi ²¹⁹

Türk edebiyatında özellikle İmamiyye mezhebine mensup şairlerce ve Bektaşî şairlerce on iki imam düşüncesi sıkça işlenmiştir.²²⁰ Muhammed Tahir Safveddin'in de on iki imama aşırı derecede muhabbet beslediği görülmektedir. Bazı şiirlerinde bahsi geçen imamların hepsinin ismine yer veren şairin, divandaki son şiirine “On İki İmama Münacat” başlığını vermesi de bu sevginin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Divanda “on iki imam” ve “on iki pir” tabirleri kullanılmıştır. Bu kelimelerin zikredilmediği fakat on iki imamın isimlerinin bulunduğu çok sayıda şiir de mevcuttur. Bir dörtlükte şair, on iki imamın evvelinin Hz. Ali olduğunu söyler ve kronolojik sıraya göre 5 imamın ismini zikreder:

On iki imāmın evveli ‘Alī

Hasan hülku’r-rızā Hüseyn belī

‘Alī Zeyne’l-‘abā Bākır Ca‘ferī

Murād alıp veren Muḥammed ‘Alī (Ş.143/5)

Rahmet: Acıma, esgirgeme, bağışlama, koruma anlamlarına gelir. Allah’ın Rahman ve Rahim isimleri rahmet kelimesinden türemiştir. Rahmeten-li’l-âlemin, bütün âlemlere rahmet anlamındadır ve Peygamber Efendimiz için kullanılan bir ifadedir. Bu ifade Kur’an-ı Kerim’deki Enbiya suresinde geçmektedir.²²¹ Divanda “rahmet” kelimesi genellikle Allah’ın rahmeti anlamında kullanılmıştır. Kelime bir kez, Peygamber Efendimiz hakkında “rahmeten li’l-âlemin” şeklinde kullanılmıştır. Her iki kullanımın da yer aldığı bir beyit şöyledir:

²¹⁹ Cebecioğlu, s. 495.

²²⁰ Pala, s. 365.

²²¹ Pala, s. 373.

Sensiñ ancak naşş-ı kâti‘ **rahmeten li’l-‘âlemîn**
 ‘Âlemîne **rahmeti**ñle yarlığa kıl yâ ‘Alîm (Ş.93/6)

Beyitte şair öncelikle Peygamber Efendimizin kesin hüküm olarak âlemlere rahmet olduğunu söyler. İkinci mısırada ise Allah’ı Alîm ismiyle zikrederek âlemleri rahmetiyle bağışlaması duasında bulunur.

Ramazan: Kameri (hicri) dokuzuncu aydır. Ramazan ayında oruç tutmak farzdır. Ramazan ayı hilalin görülmesiyle başlar. Kur’an-ı Kerim bu ayda nazil olmaya başlamıştır.²²² Kelime, divanda sadece bir kez kullanılmıştır:

Zıkr ü fikrim oldu cümle **ramazân** ayı gibi
 Niyyet edince şıyâma yazılır [yüz] biñ şevâb (Ş.18/4)

Reca: Sözlükte ummak ve ümit (etmek) anlamlarıyla yer alır.²²³ Allah’ın lutfuna erişme düşüncesi reca (ümit) duygusuna sebep olur. Bunun tersi de havf (korku) duygusuna neden olur. Kulun, bu iki duygu arasında bulunması gerekir. Allah’tan ümit kesmek büyük günahlardan sayılmıştır.²²⁴ Divanda reca kelimesinin geçtiği bir beyit şöyledir:

Gel kerem kıl ey şehâ Tâhir kuluñ eyler **recâ**
 Şems-i hüsnüñ vuşlatıyla olmak ister pür ziyâ (Ş.3/7)

Peygamber Efendimiz için yazıldığı anlaşılan şiirin son beytinde, Peygamber Efendimize seslenilmiş ve kerem kılması ümit edilmiştir.

Remiz: Sözlükte işaret, işaretle anlatmak, gizli bir surette söylemek anlamlarıyla yer almaktadır.²²⁵ Tasavvufi terim olarak, sözün zahirinin altında yatan ve ehlinden başkası tarafından anlaşılmayan gizli mana demektir.²²⁶ Mutasavvıfların kendi aralarında geliştirdiği ve birbirlerine hitap ettikleri bir dil vardır. Tasavvufta olan sırların yanlış anlaşılması ve sırların açık edilmemesi için böyle bir yol gerekli görülmüştür. Bilhassa şiirlerde remizler kullanılmış ve böylelikle tasavvuf sırları, ehil olmayanlardan uzak

²²² Pala, s. 374.

²²³ Devellioğlu, s. 880.

²²⁴ Cebecioğlu, s. 513.

²²⁵ Devellioğlu, s. 885.

²²⁶ Semih Ceyhan, “Remiz (Tasavvuf)”, *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, s. 558-560.

tutulmuştur.²²⁷ Kelimenin çoğulu rumuzdur. Divanda kelime, çok defa kullanılmıştır. Şair, bir beyitte Kasas suresinin 88. ayetindeki gizli mananın kendisinden işitilmesini söyler:

Küllü şey'in hālikün remzini Tāhirden işit

Varını yağmāya vermiş derviş Edhemdir bugün (Ş.121/5)

Ruhu'l-Kudūs: Cebrail aleyhisselam bu isimle anılır. Bu isimle anılmasına sebep ise Allah'ın emriyle Hz. Meryem'in kaftanının yenine üflemesidir. Bu üfürüşten Hz. İsa dünyaya gelmiştir.²²⁸ Ruhu'l-kudūs kavramı divanda bir kez kullanılmıştır. Şair, her bir sözünün Cebrail aleyhisselamın mazharı olduğunu söyler:

Tāhirā her bir kelāmıñ mazhar-ı **rūhu'l-kudūs**

Ol dem-i 'İsādaki şādāna erdim şübhesiz (Ş.65/5)

Sahib Liva: “Sancak sahibi” demektir. Peygamber Efendimize ait olan şükür sancağının ismi Livaü'l-hamd'dir. Müminler mahşerde bu sancağın altında (gölgesinde) toplanacaklardır.²²⁹ Divanda “sahib liva” tabiri birkaç kez kullanılmıştır. Genellikle on iki imamın anlatıldığı şiirlerde yer alan bir ifadedir. Bir beyitte, on iki imamın dördüncüsü olan Hz. Zeynelabidin'in mahşer gününde sancak sahibi olduğu ifade edilmiştir:

Fahreyledi Zeyne'l-'abā mahşerde ol **şāhib livā**

Bākır efendim mutlakā dāreynde anlar rehnümā (Ş.14/3)

Saki: Kadeh sunan, içki dağıtan anlamındadır. Divan şiirinde meclisin (bezmin) en önemli unsurlarından biridir.²³⁰ Allah için ve mürşidler için saki kelimesi remiz olarak kullanılmıştır.²³¹ Divanda kelimeye, birkaç kez yer verilmiştir. Saki kelimesinin geçtiği bir beyitte şair, tekrar sanatını kullanır ve şarabın, kadehin ve kadeh sunan kişinin ne manaya geldiğini sorar:

Mey nedir mīnā nedir **sākī** nedir şahbā nedir

Añlamaz mı şofī terkībāt-ı 'unşurdan 'aceb (Ş.19/3)

²²⁷ Cebecioğlu, s. 515.

²²⁸ Pala, s. 380.

²²⁹ Pala, s. 290.

²³⁰ Pala, s. 387.

²³¹ Cebecioğlu, s. 538.

Salat: Namaz demektir.²³² Ayrıca kelime Arapçada dua anlamındadır. Peygamber Efendimize dua için hazırlanmış ve bazıları bestelenmiş ibarelere de salat denilmiştir.²³³ Divanda hem namaz hem dua anlamında kullanılmıştır. Bir beyitte şair kendisine seslenerek eğer âşık isen açıkça ve gizlice salat eyle demektedir. Kelime, beyitte tevriyeli olarak kullanılmıştır:

Eger ‘âşık iseñ Tâhir **şalât** eyle hafî zâhir

Huve’l-evvel huve’l-âhîr gönüllerde ziyâdır bu (Ş.124/5)

Sebu’l-Mesani: “Tekrarlanan ve iki kattan ibaret olan yedi” anlamındadır. Nakledilen bazı rivayetlerde sebu’l-mesaninin Kur’an-ı Kerim’in tamamı olduğu yer alırken bazı rivayetlerde ise Fatiha suresi olduğu belirtilmiştir. Sebu’l-Mesani terkibi namazların her rekâtında okunduğu için Fatiha suresinin isimleri arasında yer almaktadır.²³⁴ Divanda iki kez kullanılmıştır. Bir beyitte şair, sebu’l-mesaniideki sırrı anladığını söylemiştir:

Sırr-ı fî **s-seb’u’l-meşânî** hamseyi çün fehmedip

Âhımız eflâke çıkdı bülbülüñ efgânıyız (Ş.55/6)

Ayrıca bu beyitte Uşşaki tarikatındaki ders (talim) usulüne bir atıf olduğu düşünülebilir. Giriş bölümünde Uşşaki tarikatında on iki esmanın talim edildiği aktarılmıştı. Bunlar esma-i seb’a ve beş furuat olarak isimlendirilmekteydi ve toplam on iki taneydi. Şairin, sebu’l-mesani ile esma-i seb’aya yani yedi isme, hamse kelimesiyle de beş furuata işaret ettiği yorumu yapılabilir. Nitekim bunlar zikir için kullanılan esmalardır. Beyitteki, ahımız feleklere çıktı ifadesi de esmaların zikrine bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Sıyam (Savm): Oruç demektir. Oruç kelimesi, Farsça aynı anlama gelen ruze kelimesinin Türkçeleşmiş hâlidir. Sıyam kelimesinin terim anlamı, tan yerinin ağarmasından güneşin batışına kadar oruç ibadetini yerine getirmek niyetiyle yemeden içmeden ve cinsel ilişkiden uzak durmaktır.²³⁵ Divanda bir kez sıyam bir kez de savm

²³² Devellioğlu, s. 916.

²³³ Cebecioğlu, s. 540.

²³⁴ Abdülhamit Birişik, “Es-Seb’u’l-Mesânî”, *DİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 261-262.

²³⁵ Ali İhsan Yitik, “Oruç”, *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 414-416.

kelimesi kullanılmıştır. Kelimeler, art arda gelen beyitler içinde yer almıştır. Şair bir beyinde, oruca niyet edilince yüz bin sevap yazıldığını söyler:

Zıkr ü fikrim oldu cümle ramazân ayı gibi
Niyyet edince **şıyâma** yazılır [yüz] biñ şevâb (§.18/4)

Sufi: Tasavvuf yolundaki kişiye denir. Sufiler ve âlimler arasında yüzlerce yıldır devam eden bir anlaşmazlık vardır. Âlimler akıl ile Allah’a ulaşmayı isterler. Sufiler ise Allah’a aşkla ulaşılabilceğini söylerler.²³⁶ Ayrıca ehl-i tasavvuftan gözüken kimselere de sofi (sufi) denir.²³⁷ Divanda kelime, menfi anlamıyla yer almıştır. Bir beyitte şair, sofinin Allah’ın nurunun feyzi olan didarından habersiz olduğunu söyler. Sofi kelimesi beyitte ehl-i tasavvuftan gözüken kimse anlamında menfi olarak kullanılmıştır. Beyit şöyledir:

Bîhaberdir **sofi** feyz-i nûr-ı Hâk dîdârına
Vâsıl ol ‘âlem-i gaybîde sulţânız bugün (§.113/6)

Sure: Kur’an-ı Kerim’in her bir bölümüne denir. Kur’an-ı Kerim’de toplam 114 sure vardır. Tevbe suresi hariç bütün sureler besmele ile başlamaktadır. Kur’an-ı Kerim’deki sureler Peygamber Efendimiz tarafından tertip edilmiştir.²³⁸ Divanda iki kez tamlama bir kez de kelime olarak kullanılmıştır. Kelimenin geçtiği bir beyitte şair, Fetih suresinin ezberlenip okunmasını tavsiye etmektedir:

Oķu var *İnnâ fetahñā* **sûresin** ezber edip
Şeyhe gönül bağlamakdır ‘ahd ü peymāndan ğaraż (§.73/6)

Şarap: İçilecek şey demektir. Tasavvufta aşk ve muhabbet anlamında kullanılır. İki çeşit şarap vardır. Birincisi alkol ihtiva eden ve içilmesi haram olan maddi, dünyevi şaraptır. İkincisi ise manevi, aşk şarabıdır. Bu, Allah’a sevgiden kaynaklanan zevkin sonucunda ortaya çıkan mest olma hâlidir. Sufilere bundan dolayı içmeden sarhoş olanlar denir.²³⁹ Bade, mey, sahba kelimeleri, şarap kelimesinin yerine kullanılan kelimelerdir. Divanda, bade, mey, sahba ve şarap kelimeleri birlikte düşünüldüğünde içki kavramının

²³⁶ Pala, s. 408.

²³⁷ Onay, s. 498.

²³⁸ Pala, s. 410.

²³⁹ Cebecioğlu, s. 594.

onlarca kez kullanıldığı söylenebilir. Kelimenin kullanıldığı bir beyitte şair, İnsan suresinin 21. ayetine telmihte bulunarak tertemiz şaraptan içenler sarhoş oldular demektedir:

Varıp tahūr **şarāb**ından içenler oldular sermest

Bu ğaflet perdesin kaldır ne sen kalır ne ben cānā (§.7/5)

Şefaat: Günahların ve suçların bağışlanması için aracı olmak demektir. En yüce şefaatçi Peygamber Efendimizdir. Hadis-i şeriflerde belirtildiği üzere Peygamber Efendimiz ümmetinin bağışlanması için kıyamet gününde şefaatte bulunacaktır.²⁴⁰ Kıyamet günündeki şefaate şefaat-i uzma (büyük şefaat) denir.²⁴¹ Divanda “şefaat” ve sıfat hâli “şefi” şeklinde kullanılmıştır. Peygamber Efendimiz için yazılmış bir gazelinmakta beytinde şair, iki cihanda da Peygamber Efendimizden şefaat ister, böylelikle safa bulacağını belirtir:

Kıl **şefā**’at dü cihānda eylesin Tāhir şafā

Hubb-ı zātınla müşerref ehl-i ĩmān yā ḥabīb (§.16/7)

Şehit: Allah yolunda yapılan savaşta ölen kişiye denir. Şehitler, sorgu olmadan cennete gideceklerdir. İlim yolunda vefat edenler, eşkiyalar ve asiler tarafından öldürülen müminler, boğularak ölenler, yanarak ölenler, zelzele esnasında ölenler, bir yerde garip kalıp kimsesi yokken ölenler, kadınlar için doğum esnasında ölenler de şehit sayılırlar.²⁴² Şehit kelimesi divanda altı kez kullanılmıştır. Bu kullanımların hepsi Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesiyle ilgilidir. Muhammed Tahir Safveddin, Yezid’e lanet ettiği bir beyitte Hz. Hüseyin’in şehitlerin padişahı ve önderi olduğunu söyler:

La’net olsun ol Yezīdīñ tavrına eṭvārına

Ol **şehīd**ler şāhı hem serdārı sensiñ yā Hüseyn (§.107/5)

Şeriat (Şer’): Allah tarafından peygamberler aracılığıyla insanlara duyurulan İlahi kanunlara denir. İslam şeriatının dört temeli vardır. Bunlar: Kur’an, sünnet, icma-i ümmet ve kıyastır. Tasavvuf algısında şeriat dış (kabuk) olarak ele alınmıştır. İç (öz) ise hakikattir. Dıştan içe, kabuktan öze giden yola ise tarikat adı verilir. Hakikate erenlerin

²⁴⁰ Pala, s. 423.

²⁴¹ Cebecioğlu, s. 600.

²⁴² Pala, s. 423.

mazhar oldukları sırları gizleyip şeriate uymalarına da marifet adı verilir. Şeriat kelimesinin “şer‘, şer‘-i şerif, şer‘-i mübin” şeklinde kullanımları vardır.²⁴³ Şeriat, dinin zahirî yönüne ait kurallardır yani zahirî fıkıhtır. Tasavvuf ise batını fıkıhtır.²⁴⁴ Divanda şer‘ ve şer‘-i garra şeklinde kullanılmıştır. Şer‘-i garra, şeriat-ı garranın kısaltılmış hâlidir. Parlak ve nurlu şeriat demektir. İslamiyet için kullanılan bir ifadedir. Şair bir beyitte, kendisine parlak şeriattan (İslamiyet’ten) hakikat bahşolduğunu, bunun neticesinde de Hallac-ı Mansur gibi her an canını feda ettiğini, söylemektedir:

Hemîşe **şer‘-i garrâdan** hâkîkat bahşolan Tâhir

Odur Hallâc-ı Manşûrveş fedâ-yı cân eden her dem (Ş.100/5)

Şeyh: Sözlükte, yaşlı adam, ihtiyar manasındadır.²⁴⁵ Tasavvufta ise bir tekkede ya da zaviyede müritlere öncülük yapan kişidir. Pir ve mürşid olarak da anılır.²⁴⁶ Şeyhler, kulu Allah’a, Allah’ı da kula sevdirmek isteyen kişilerdir. Müritlerini hâl ile terbiye ederler ve bir öğretmen görünümündedirler. Şeyhlerin şeriat bilgilerine sahip, fena makamını geçmiş ve güzel (övülen) ahlaka sahip olmaları şarttır.²⁴⁷ Divanda kelime, tarikat önderi anlamında kullanılmıştır. Bir beyitte şair, söz vermekten ve yemin etmekten maksadın şeyhe gönül bağlamak olduğunu söylemektedir:

Oķu var *İnnâ fetahnâ* süresin ezber edip

Şeyhe gönül bağlamakdır ‘ahd ü peymândan garaż (Ş.73/6)

Tarikat: Yol demektir. Terim anlamı, Allah için tutulan tasavvuf yoludur. Dinin dış (şeriat) yüzünden iç (hakikat) yüzüne ulaşmak için tutulan manevi yoldur. Bütün tarikatlarda ortak temel zikirdir. Zikir, tarikatlara göre farklı şekillerde çekilebilmektedir. Her bir tarikatın kendine has usulleri vardır.²⁴⁸ Kelime, şiirlerde genellikle terim anlamıyla kullanılmıştır. Kelimenin tarik ve tarikat şeklinde kullanımları vardır. Bir dörtlükte tarikat erlerinin Allah diyerek zikrettikleri ifade edilmiştir:

Tarîkat erleri dediler Allâh

Zikrim budur dâ’im hem vallâh billâh

²⁴³ Pala, s. 429.

²⁴⁴ Cebecioğlu, s. 607.

²⁴⁵ Devellioğlu, s. 995.

²⁴⁶ Pala, s. 430.

²⁴⁷ Cebecioğlu, s. 609-610.

²⁴⁸ Pala, s. 439.

Bu silke girenler oldular āgāh

Murād alıp veren Muḥammed ‘Alī (Ş.143/4)

Tecelli: Arapçada, açık olmak ve ortaya çıkmak demektir. Gaipten gelen ve kalpte ortaya çıkan nurlara tecelli adı verilir.²⁴⁹ Tasavvuf anlayışında vahdet-i vücuda ermek için tevhid-i efal, tevhid-i sıfat ve tevhid-i zat tecellilerine uğramak gerekir. Sufî, tevhid-i efalde her işi yapanın Allah olduğunu anlar. Tevhid-i sıfatta bütün sıfatların Allah sıfatı olduğunu anlar. Tevhid-i zatta ise her şeyin Allah’ın zuhurundan ibaret olduğunu anlar. Bu tecellilerle vahdet-i vücuda erişir.²⁵⁰ Kelimenin kullanıldığı bir beyitte şair, Allah’ın kalbine tecelli eylediğini ve dört kutsal kitabın da kalbinde bulunduğunu söylemektedir:

Münderic İncîl ü Tivrât hem Zebûr Furkân bile

Tâhiriñ kalbin **tecellî** eylemiş Rabb-i Celîl (Ş.90/7)

Tevella: Sözlükte birine yanaşmak, birini dost tutmak anlamlarıyla yer alır.²⁵¹ Tasavvufî ıstılahta, Hz. Muhammed’i, ehl-i beytini, ehl-i beytinden devam eden soyunu sevmek, onlara bağlanıp itaat etmek, onların yolunu takip etmek ve onları sevenleri sevip onlarla dost olmak demektir. Tevella anlayışı İmamiyye’de, Alevilikte ve Bektaşilikte temel esaslardan biridir. Tevella etmek, ehl-i beyti ve ehl-i beyt soyundan gelenleri ve onları sevenleri sevmek demektir.²⁵² Giriş bölümünde bahsedilen, Uşşaki tarikatındaki Nazenin-i Uşşaki meşrebinin en bariz vasıflarından birisi tevelladır. Nitekim Muhammed Tahir Safveddin bir beytinde tevellada karar kıldığını söylemektedir:

Sır olduk kalb-i vâlâda bir olduk ‘arş-ı a’lâda

Karâr kıldık **tevellâda** biziz ‘Uşşākî gülleri (Ş.155/3)

Tevhid: Birlemek demektir. Edebiyatta, Allah’ın bir oluşunu ve yüceliğini anlatan şiirlere tevhid adı verilir. Tevhid şiirlerinde, Allah’ın büyüklüğü, isimleri, sıfatları, sonsuz kudreti ve kuvveti gibi konular işlenir. Özellikle mutasavvıf şairlerin tevhid türünde yazdıkları şiirlerde vahdet-i vücud felsefesinin işlendiği görülür.²⁵³ Kelime, divanda

²⁴⁹ Cebecioğlu, s. 638.

²⁵⁰ Pala, s. 445.

²⁵¹ Devellioğlu, s. 1101.

²⁵² Gökbel, s. 874-875.

²⁵³ Pala, s. 454.

birçok kez kullanılmıştır. Şair, Allah dostlarının peygamberlere tevhid ile varis olduğunu söyler:

Vâriş oldu enbiyâya evliyâ **tevḥîd** ile
Dildeki mihmân ile esrâr-ı ‘aşka gelmeli (§.151/5)

Divanda vahdet-i vücud düşüncesine atıflar da bulunmaktadır. Şiirlerde kâinatın aslının bir ağaç olduğu belirtilmiş, bütün eşyanın özü ve kaynağı olarak da yine ağaç zikredilmiştir. Nitekim tasavvuf literatüründe “şeceretü’l-kevn” (varlık ağacı) kavramı vardır ve bu kavram yaratılışla ilgilidir. Aynı zamanda vahdet-i vücud düşüncesinin öncüsü olan İbn Arabî’nin bu isimde bir eseri de vardır. Şeceretü’l-kevn kavramı, şairin edebî kişiliğinin incelendiği bölümde açıklanan hakikat-i Muhammediyye kavramıyla da ilgilidir.

İbn Arabî, *Şeceretü’l-Kevn* isimli eserinde tüm kâinatın bir ağaçtan ibaret olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁴ Muhammed Tahir Safveddin’in şecer kelimesini kullanımlarında bu arka planın bulunduğu söylenebilir:

Küllî eşyâ bir **şecer**den çün teferrüd eylemiş
Mecma‘u’l-eşyâ denen insânı bil de et kıyâs (§.67/4)

Bir **şecer**dir kâ’inâtın aşlını bildiñ ise
Ol şecerden zevk alıp Âdem hemân buldu şeref (§.80/3)

Tevrat: Dört büyük kitaptan Hz. Musa’ya indirilmiş olan kitaptır. Bugün, Tevrat olarak anılan metin tahrifata uğramış ve bozulmuş metindir.²⁵⁵ Divanda bir kez kullanılmıştır:

Münderic İncîl ü **Tevrât** hem Zebûr Furkân bile
Tâhiriñ kalbin tecellî eylemiş Rabb-i Celîl (§.90/7)

Tuba: Kelime, Arapçada müjde anlamındadır. Tuba, cennette bulunan bir ağaçtır.²⁵⁶ Cennette bulunan Tuba ağacı divan edebiyatında boyu ve gölgesiyle konu edilir.

²⁵⁴ Hür Mahmut Yücer ve Serhat Küçük, “Tasavvuf Literatüründe Ağaç Sembolizmi ve Muhyî’nin Temsil-i-Şecer İsimli Eseri”, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 1, 2019, s. 13-28.

²⁵⁵ Pala, s. 455.

²⁵⁶ Cebecioğlu, s. 663.

Sevgilinin boyu, Tuba ağacının boyuna benzetilmiştir.²⁵⁷ Şair, Peygamber Efendimizin yaratılış unsurlarının elbisesini giyerek Tuba gibi olduğunu söyler:

‘Anāşır tönunu giymiş hemān **tübā** mişāl olmuş

Yüzün nürdan niķāb tütmuş bu demde mehlikā geldi (§.142/2)

Uşşaki: Uşşaki tarikatına mensup kişiye denir. Uşşaki tarikatı ve Uşşakiler hakkında kapsamlı bilgi tezin giriş bölümünde bulunmaktadır. Divanda kelime sıkça zikredilmiştir. Bir gazelde seçilen redif “bize uşşakiler derler” şeklindedir. Bu gazelin makta beyti şöyledir:

Bu Tāhîr lezzet almışdır ḥaķīkat bahre talmışdır

Vişāl-i yāre ḵanmışdır bize ‘**Uşşākī**ler derler (§.40/7)

Ümmü’l-Kitab: Arapçada, ana kitap (kitabın annesi) demektir. Ümmü’l-kitabın Al-i İmran suresinin 7. ayetinde geçen arşın üstündeki levh-i mahfuz olduğu söylenir. Terkip, ilk akı, zatın özündeki mahiyeti ve hakikatlerin mahiyetlerini simgeler.²⁵⁸ Ayrıca Fatiha suresi “ümmü’l-kitab” olarak anılmıştır.²⁵⁹ Divanda bir kez kullanılmıştır. Şair, “ma arefnake” olarak bilinen hadis-i şerifin ümmü’l-kitap olduğunu söyler:

Ol durur **ümmü’l-kitāb** hem de debistān-ı nikāt

Mā ‘arefnāke ḥadişin añlayan buldu felāḥ (§.27/3)

Zahit: Sözlükteki anlamı kaba sofudur.²⁶⁰ Zahit, Allah’ın emirlerini yerine getiren ve şüpheli şeylerden kaçan kişidir. Her ne kadar böyle olsa da zahit tipi, dinî meseleleri derinlemesine anlayamayan, emirlere şeklen uyan ama emirlerin özüne vâkıf olamayan kişiler olarak işlenir. Şiirlerde zahidin karşısında âşık vardır. Bu iki tip genelde çekişme hâlinindedir. Tek emeli cennete girmek olan zahit güzelliklerden habersizdir ve aşkı inkâr eder.²⁶¹ Bir beyitte şair, zahidin kendisine deli demesine aldırış etmeyeceğini belirtir:

Bu melāmet hırķasında gizlenip ol yār ile

Ķo desin **zāhid** bu mecnūn biz ‘Alī ğilmānıyız (§.55/5)

²⁵⁷ Pala, s. 459.

²⁵⁸ Cebecioğlu, s. 677.

²⁵⁹ Emin Işık, “Fâtiha Sûresi”, *DİA*, C. 12, İstanbul 1995, s. 253.

²⁶⁰ Devellioğlu, s. 1164.

²⁶¹ Pala, s. 488.

Zebur: Dört kutsal kitaptan biridir. Hz. Davud’a indirilmiştir. Zebur’da emirler yerine ilahi ve neşideler yer almaktadır. Zebur da İncil ve Tevrat gibi sonradan bozulmuş ve tahrif edilmiştir.²⁶² Divanda, kelimenin kullanıldığı beyit şöyledir:

Münderic İncîl ü Tevrât hem **Zebûr** Furkân bile
Tâhiriñ kalbin tecellî eylemiş Rabb-i Celîl (§.90/7)

Zikir: Tasavvufta, dervişlerin Allah’ın belirli isimlerini muayyen sayılarda tekrar etmesine denir. Gizli zikir (zikr-i hafi) ve açık zikir (zikr-i celi) olmak üzere iki zikir vardır. Gizli zikir gönülden yapılır. Açık zikir ise dervişlerin topluca bir ağızdan ve yüksek sesle yaptıkları zikirdir.²⁶³ Kelime, divanda sıkça kullanılmıştır. Bir dörtlükte şair, aç ve tok zikrinin “ya Hayy ya Kayyum” olduğunu ifade eder:

Erenleriñ şabrı çok
Anlarda mâsivâ yok
Zikrim budur aç u tok
Derim yâ Hayy yâ Kayyûm (§.94/5)

Tez çalışmasının giriş bölümünde “Uşşaki Tarikatında Talim ve Ders Değiştirme” başlığında Uşşaki tarikatında yedi esma bulunduğu aktarılmıştı. Tarikattaki anlayışa göre bu yedi esma insandaki yedi nefsin ıslahı içindir. Şairin redifte kullandığı “ya Hayy” zikri beşinci nefis olan Radiyye’nin ıslahı, “ya Kayyum” zikri de altıncı nefis olan Mardiyye’nin ıslahı içindir. Şairin bu esmaları redif olarak kullandığı şiirde mezkûr nefis mertebelerindeki hâlleri işlediği anlaşılmaktadır.

Ziya: Arapça ışık anlamındadır. Kelime terim olarak, “*Eşyayı Hakk’ın ayn’ı ile Hakk’ın belirmesi olarak görmek*” şeklinde açıklanmıştır.²⁶⁴ Şair bir beyitte, Peygamber Efendimizin nurunun ziya dolu olduğunu söylemiştir:

Çokları hüsrânda kaldı bilmedi öz zâtını
Pür **ziyâ** nûr-ı Muhammed Muştafâ gâyet lezîz (§.32/3)

²⁶² Pala, s. 489.

²⁶³ Pala, s. 493.

²⁶⁴ Cebecioğlu, s. 732.

2.3.2. Ayet ve Hadis İktibasları

Divanda, ayet-i kerime ve hadis-i şerif iktibaslarına sıkça yer verilmiştir. Atıfta bulunan ayet-i kerimeler ve hadis-i şeriflerdeki çeşitlilik şairin iyi bir medrese eğitimi gördüğüne işaret etmektedir. Bu bölümde, divandaki ayet-i kerime ve hadis-i şerif kullanımları incelenecektir.

2.3.2.1. Ayet-i Kerimeler

Ayet-i kerime kullanımlarında huruf-ı mukattaanın sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Huruf-ı mukattaa, Kur'an-ı Kerim'de yirmi dokuz surenin başında bulunan ve isimleriyle okunan harflerin ortak adıdır. Bu harflerin tefsir edilmesi konusunda İslam âlimleri arasında ihtilaf vardır. Kimi âlimler bu harflerin tefsir edilmemesini savunurken kimi âlimler bu harfleri tefsir etmişlerdir.²⁶⁵ Muhammed Tahir Safveddin'in bu harfleri tefsir ettiği ve bu harflerden manalar çıkarttığı anlaşılmaktadır.

Divanda, Kur'an-ı Kerim'in yirminci suresi olan Taha suresine ve bu surenin birinci ayetine atıflarda bulunulmuştur. Kullanımlarda genellikle ilk ayete yer verildiği görülmektedir. Bir beyitte şair, Taha suresinin ilk ayetinin “طه” Peygamber Efendimiz hakkında olduğunu ifade eder. Bu kullanım huruf-ı mukattaanın bir tür tefsiri gibidir:

Anıñ haqqındadır ***Ṭāhā*** ve *Subḥānellezī esrā*

De āmennā ve şaddaḡnā Muḥammed Muştafādır bu (Ş.124/4)

Divanda işarete bulunan bir başka sure de Kur'an-ı Kerim'in yedinci suresi olan Araf suresidir. Surenin 142 ve 143. ayetlerinde Hz. Musa'nın Allah'ı görme talebi anlatılmaktadır. Divanda, ayette yer alan “لَنْ تَرَانِي” (*beni göremezsın...*) ifadesi hem iktibas hem de yaşanan olaya telmih yoluyla birkaç kez kullanılmıştır. Bir beyitte şair, Hz. Musa'yı “len terani” emrinin yücelttiğini ifade etmiştir:

Len terānī emridir Mūsāyı telvīn eyleyen

Yā cebel 'ayn-ı haḳīkatdır vücūdu pūr ziyā (Ş.9/4)

²⁶⁵ M. Zeki Duman ve Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *DİA*, C. 18, İstanbul 1998, s. 401-408.

Kur'an-ı Kerim'in elli üçüncü suresi olan Necm suresi'nin bazı ayetleri de divanda yer almıştır. Surenin 9, 10 ve 17. ayetlerine atıflarda bulunulmuştur. Beyitler şöyledir:

Bildim anlarsız varılmaz kurb-ı Hâk dâru'l-emân
Kābe kavseyn sırr-ı **ev ednā**yı anda görmeli (§.162/3)

Her kelâmı sırr-ı **mā evhā**yı tefsîr eyleyip
 Baḥşeder kevşer lebinden nuṭṭ-ı Kır'andır bugün (§.122/3)

Dest-i mürşidden gelir ol feyż-i **mā zā ḡa'l-başar**
 Tāhirā terk-i sivāyı gördüñ ammā bilmediñ (§.87/5)

Alıntılanan ilk beyitte, Necm suresinin dokuzuncu ayetinde yer alan “قَابِ قَوْسَيْنِ” (*iki yay kadar...*) ve “أَوْ أَكُنَّي” (*hatta daha yakın*) ibarelerine yer verilmiştir. İkinci beyitte, onuncu ayette geçen “مَا أَوْحَى” (*vahyedeceğini*) ibaresi yer almıştır. Son beyitte ise yine Necm suresinin on yedinci ayetinde yer alan “مَا زَاغَ الْبَصَرُ” (*göz şaşmadı...*) ibaresi zikredilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in yetmiş altıncı suresi olan İnsan suresinin 21. ayetine de divanda işaret edilmiştir. Ayette geçen “سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ” (*Rableri onlara sunmuştur...*) ibaresi doğrudan kullanılmışken aynı ayetteki “شَرَابًا طَهُورًا” (*tertemiz bir içecek*) ibaresine mana olarak yer verilmiştir:

Bu cemde taḡılır şarāb-ı kevşer
Seḳāhum Rabbuhum diyerek Ḥayder
 Muḥammed mürşiddir hem ‘Alī rehber
 Murād alıp veren Muḥammed ‘Alī (§.143/2)

Varıp **ṭahūr şarāb**ından içenler oldular sermest
 Bu ḡaflet perdesin ḳaldır ne sen ḳalır ne ben cānā (§.7/5)

Kur'an-ı Kerim'in ikinci suresi olan Bakara suresinin 115. ayeti divanda işaret edilen ayetlerden biridir. Ayette geçen “فَقَمَّ وَجْهَ اللَّهِ” (*Allah'ın zatı oradadır...*) ibaresi başında “فَ” harfi olmadan iki kez kullanılmıştır:

Göründü *semme vechullāh* nazar kıl kāmile gel sen
Olupdur vech-i ādemle müzeyyen cümleten a‘zā (§.7/6)

Āfitāba vuşlatım tā nūra ğark oldum şehā
*Semme vechullāh*dan ‘irfāna erdim şübhesiz (§.65/3)

Bakara suresinin 31. ayetine de divanda birkaç kez atıfta bulunulmuştur. Ayetin başlangıcı “وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ” (ve Âdem’e bütün isimleri öğretti...) şeklindedir. Divanda, ayete “alleme’l-esmâ” şeklinde işaret edilmiştir. Örnek bir beyit şöyledir:

‘Alleme’l-esmāya mazhar olalım ey nüktedān
Gülşen-i bāğ-ı hüviyyet hārîñız güldür bize (§.133/4)

Kur’an-ı Kerim’de on yedinci sure olan Enfal suresinin 17. ayeti de divanda zikredilen ayetlerden biridir. Ayette geçen “مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ” (attığında sen atmadın...) ibaresi doğrudan bir beyitte kullanılmıştır:

Tāhirā hikmetşinās ol rāzını fāş eyleme
Mā rameyte iz rameyte remzine ol āşinā (§.9/5)

Miraç hadisesinin anlatıldığı ve Kur’an-ı Kerim’in on yedinci suresi olan İsra suresinin ilk ayetine de divanda iki kez işaret edilmiştir. İsra suresinin başında yer alan “سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى” (... götüren Allah kusursuzdur...) ibaresinin aynen kullanıldığı iki beyit şunlardır:

Biz bu vechiñ sırrına mazhar olup ‘ayne’l-yaķın
Sırr-ı *Subhānellezī esrā* diyen dervişleriz (§.57/2)

Anıñ hakkındaır *Tāhā* ve *Subhānellezī esrā*
De āmennā ve şaddaķnā Muḥammed Muştafādır bu (§.124/4)

Divanda, Kur’an-ı Kerim’in kırk sekizinci suresi olan Fetih suresine atıfta bulunmak için surenin başında bulunan “إِنَّا فَتَحْنَا” (elbette biz fetih verdik...) ibaresi zikredilmiştir:

Oķu var *İnnā fetahnā* sūresin ezber edip
Şeyḥe göñül bağlamakdır ‘ahd ü peymāndan ğaraż (§.73/6)

Bir beyitte şair, Kur'an-ı Kerim'deki ellinci sure olan Kaf suresinde “ق”, altmış sekizinci sure olan Kalem suresinde “ن” ve yirminci sure olan Taha suresinde “طه” olarak yer alan huruf-ı mukattalara sırasıyla yer vermiştir:

Hem yazılmış vech[i] üzre *Kāfu Nūn Tāhā* bugün
Yazılan mühr-i Süleymān üstüne ol yazıdır (§.35/4)

Kur'an-ı Kerim'in on beşinci suresi olan Hicr suresinin 29. ayetine de divanda işaret edilmiştir. Ayette yer alan “نَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوحِيْ” (ona ruhumdan üfledim...) ibaresi aynı şekilde bir beyitte kullanılmıştır:

Ki 'İsā batn-ı Meryemden pedersizce zühür etmiş
Nefāhtu fīhi min rūhī kamu söz içre ma'külür (§.43/3)

Bir beyitte şair, Mü'min, Fussilet, Zuhurf, Duhan, Casiye, Ahkaf ve Şura surelerinin başında yer alan ve huruf-ı mukattaadan olan “ح” ayetine yer vermiştir. Bu ayetle birlikte aynı mısra da yine başında huruf-ı mukattaa bulunan Yasin suresinin birinci ayetine “يس”, Kalem suresinin başlangıcındaki “ن” harfine ve Taha suresinin birinci ayetine “طه” yer vermiştir:

Āyet-i *Hā Mīm ü Yāsīn Nūn u Tāhā* dan hitāb
Ehl-i beyt-i Muştafāyı zikreder Kūr'anımız (§.58/4)

Bir başka beyitte şair, yine huruf-ı mukattaanın yer aldığı Şura suresinin birinci “ح” ve ikinci “عسق” ayetlerine yer vermiştir:

Hem de *Hā Mīm ü 'Ayn Sīn Kāf* rumūzun şerh eder
Leyle-i esrā değil mi vechimiñ āyinesi (§.161/2)

Kur'an-ı Kerim'in yirmi sekizinci suresi olan Kasas suresinin 88. ayeti de yine divanda yer alan ayetlerdendir. Ayette geçen “كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ” (her şey yok olacaktır...) ibaresi birkaç kez kullanılmıştır. İbarenin kullanıldığı bir beyit şöyledir:

Küllü şey'in hālikūn remzine kim āgāh olur
Vech-i bākī mektebinden ders alan eyler hıfız (§.77/4)

Divanda yer verilen bir başka ayet-i kerime de Kur'an-ı Kerim'in kırk üçüncü suresi olan Zuhur suresinin 32. ayetidir. Ayette geçen “نَحْنُ قَسَمْنَا” (*biz paylaştırdık...*) ibaresi bir beyitte aynen kullanılmıştır:

Böyle taķsīm eylemiş **naħnū kašemnā**da Hudā

Hamd ü űkrān etmedir kārım benim ez cān ü dil (§.90/3)

Divanda yer alan bir başka beyitte űair, sırasıyla Yasin suresinin ilk ayetine “يَسْ”, Taha suresinin ilk ayetine “طه” ve Duha suresinin ilk ayetine “وَالضُّحَى” (*yemin olsun kuşluk vaktine*) yer vermiştir:

Dilleri **Yāsīn** ü **Tāhā** metn-i űerħ-i **Ve'd-duħā**

Cān atıp űems-i liķāyı gördüñ ammā bilmediñ (§.87/2)

Kur'an-ı Kerim'in elli yedinci suresi olan Hadid suresinin 3. ayeti de divanda yer verilen ayetlerdendir. Bir beyitte, ayetin başında yer alan “هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ” (*O, ilktir ve sondur...*) ibaresine iűaret edilmiştir:

Eger 'āűık iseñ Tāhir űalāt eyle ħafı zāhir

Huve'l-evvel huve'l-āħir gönüllerde ziyādır bu (§.124/5)

Kur'an-ı Kerim'de birden fazla surede Allah lafzı ile birlikte kullanılan “قُلْ كَفَى” (*de ki yeter...*) ibaresi divanda bir kez kullanılmıştır:

Çār 'unűur űeű cihetle ħaűrolduk

Mūtū ħable dedi dīvāna tırduk

űāħım yüz gösterdi **ķul keķā** olduk

Dünyā vü 'uķbāyı geķenlerdeniz (§.59/2)

Kur'an-ı Kerim'de birķok ayette yer alan “هُوَ اللَّهُ” (*O Allah'tır.*) ibaresine de bir beyitte yer verilmiştir. Beyit űöyledir:

Hū Hudānıñ ism-i zātından 'ibāretdir velī

Tāhiriñ zikri **huvalāh** vird-i insān oldu hū (§.125/7)

Kur'an-ı Kerim'de birķok kez zikredilen “كُنْ فَيَكُونُ” (*ol der hemen oluverir...*) ibaresine de divanda atıflarda bulunulmuűtur. Örnek bir beyit űöyledir:

Küllî eşyâ bir şecerden çün huşûle geldi kim
Hem o yüzden *kûn fekāna* eyledik biz ittibâ' (§.78/6)

Kur'an-ı Kerim'in doksan birinci suresi olan Şems suresinin birinci ayetine de atıfta bulunulmuştur. Ayette yer alan “وَالشَّمْسُ” (*yemin olsun güneşe...*) ibaresi Hz. Hüseyin'in anlatıldığı bir beyitte zikredilmiştir:

Vech-i mehtâb-ı hâkîkat sînesi *Ve's-şems*dir
Görmedi a'mâ olanlar kim durur hâlâ Hüseyin (§.119/4)

2.3.2.2. Hadis-i Şerifler

Muhammed Tahir Safveddin Divanı'nda hadis-i şerif iktibasları da sıkça yer almıştır. Şiirlerde yer verilen hadis-i şerifler, genel olarak mutasavvıf şairlerin şiirlerinde kullandığı hadis-i şeriflerdir.

Divanda işaret edilen hadis-i şeriflerden biri, “levlake” hadisi olarak bilinen ve Arapçası “لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاقَ” olan hadis-i şeriftir. “(Ey Habibim) sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım.” şeklinde Türkçeye çevrilebilecek hadis-i şerife divanda beş kez “levlak” kelimesi kullanılarak işaret edilmiştir. Hadis-i şerifin kullanıldığı bir beyit şöyledir:

Hilkatın şânında *levlāk* çün buyurdu zāt-ı Hâk
Cümleden aḳdem şıfâtıñ eyledi rüşen şafâ (§.3/3)

Divanda yer verilen bir diğer hadis-i şerif ise “Mü'min, mü'minin aynasıdır.” anlamına gelen “الْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ” hadis-i şerifidir. Hadis-i şerif metninin aynen kullanıldığı beyit şöyledir:

Buyurdu çün habîbullāh bu ḥadîş-i nübüvvetle
Elmu' minu mir'ātu'l-mu'min bil ey sen dilber-i ra'nâ (§.7/2)

“Nefsini bilen Rabbini bilir.” anlamındaki “مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ” hadis-i şerifine de divanda işaret edilmiştir. Yedi yerde “men aref” şeklinde kullanılmıştır. Bir beyit şöyledir:

Bu ‘ilmiñ bāğına gir gel okuyup **men ‘aref**dersin

Anıñ hikmetnümâsıyla bilegör kendiñi şehā (§.7/4)

“Li ma’allah” hadisi olarak bilinen “لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ لَا يَسْعُنِي فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ” hadis-i şerifine de divanda işaret edilmiştir. “Benim Allah ile öyle anlarım olur ki ne Allah’a yakın olan melekler ne de gönderilmiş bir nebi o yakınlığı elde edememiştir.” şeklinde Türkçeye çevrilebilecek hadis-i şerifin işaret edildiği bir beyit şöyledir:

Lī ma ‘allāh sırrına çün mahrem olmağdır hüner

Nār içinde meskeni gülzār olan añlar bizi (§.154/4)

Divanda işarette bulunulan bir başka hadis-i şerif de “mâ arefnâke” hadisi olarak anılan “مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ” hadis-i şerifidir. “(Ya Rabbi!) Seni hakkıyla tanıyamadık, bilemedik.” anlamındaki hadis-i şerife işaret edilen bir beyit şöyledir:

Ol durur ümmü’l-kitāb hem de debistān-ı nikāt

Mā ‘arefnâke hadīsiñ añlayan buldu felāh (§.27/3)

“Ölmeden önce ölünüz.” anlamına gelen “مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا” hadis-i şerifi de divanda yer verilen hadis-i şeriflerden biridir. Hadis-i şerif, divanda hem işaret edilerek hem de doğrudan alıntılanarak kullanılmıştır. Hadis-i şerifin doğrudan alıntılanarak kullanıldığı bir beyit şöyledir:

Mūtū kable en temūtū sırrına ‘arifleriz

Geçmişiz zulmet serābın şemsiniñ tībānıyız (§.56/6)

“أَلْفَقْرُ فَخْرِي” hadis-i şerifi de divanda yer verilen bir başka hadis-i şeriftir. “Fakirlik övüncümdür.” anlamına gelen hadis-i şerif divanda metin olarak aynen alıntılanarak kullanılmıştır:

Görüp **elfakru fahrī** rütbesiñ esrār-ı vaḥdetde

Bu sırdır cilve-i ‘uşşāk müyesser ede Subhānım (§.103/3)

Kâinatın yaratılışı ile alakalı olan ve “küntü kenz” hadisi olarak bilinen hadis-i şerife de divanda işaret edilmiştir. “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim ve bilineyim diye kâinatı yarattım.” şeklinde Türkçeye çevrilebilecek “كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِياً فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ فَخَلَقْتُ” hadis-i şerifine atıfta bulunulan bir beyit şöyledir:

Küllî eşyâdan mukâddem var olan serdâr-ı ‘aşk

Küntü kenzen sırrını ızhâr kılan ezkâr-ı ‘aşk (Ş.82/1)

“*Henüz Âdem su ve çamur arasındayken ben peygamberdim.*” şeklinde çevrilebilecek “كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ” hadis-i şerifine de divanın başında yer alan Hilkatü’n-Nebi başlıklı şiirde atıfta bulunulmuştur. Nitekim bu şiirde Hz. Âdem’in yaratılışı Secde suresinin 7 ve 8. ayetlerine telmihte bulunularak şöyle anlatılmıştır:

Yaradıldı **mâ’** u **ñinden** bir libās

Cümle maḥlûḳ içre yok aña kıyās

Hem anı mir’ât edindi cümle nās

Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafâ (Ş.1/5)

Şiirin devamında Hz. Âdem’in cennette dolaşırken bir nurani suretle karşılaştığı, bu suretin kime ait olduğunu sorduğu ve bu sırada Cebrail aleyhisselam yanına geldiği anlatılmaktadır. Daha sonra Cebrail aleyhisselam, suretin Hz. Muhammed’e ait olduğunu söylemiş ve Hz. Âdem’e, iki cihanın övüneceği o şerefli zat senin temiz soyundan gelecektir, demiştir:

Gördü bir nūrānî şüret titredi

Ola bu şüret ‘aceb kimiñ dedi

Geldi Cebrâ’îl aña çün söyledi

Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafâ (Ş.1/14)

Dedi bu şüret cenâb-ı Aḥmediñ

Dü cihānıñ faḥri zât-ı emcediñ

Nesl-i pâkiñden gelecekdir seniñ

Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafâ (Ş.1/15)

Anlatılan bu olaylar, “*Henüz Âdem su ve çamur arasındayken ben peygamberdim.*” hadis-i şerifinin manasına uygun düşmektedir.

2.3.3. Şahıs İsimleri

Muhammed Tahir Safveddin, divanında birçok şahıs ismine yer vermiştir. Divanda zikredilen şahısların neredeyse tamamı dinî hüviyetleriyle tanınmış kişilerdir. Şairin genel tercihinin bu yönde olması, kendisinin bir tarikat mensubu olmasıyla doğrudan ilgilidir. Çalışmanın bu bölümünde, divanda ismi geçen şahıslar hakkında bilgiler verilecek ve divan metnindeki örnek kullanımlar incelenecektir.

İsimlerin sıralanmasında ilk olarak peygamberlere yer verilmiştir. Peygamberlerin sıralanmasında öncelikle ülü'l-azm olarak anılan peygamberler incelenmiş, sonrasında peygamberlerin kronolojik sıralamasına uyulmuştur. Peygamberler dışındaki isimlerin sıralanmasında da yine kronolojik sıra esas alınmıştır. Daha sonra mesnevi ve halk hikâyesi kahramanlarına yer verilmiştir.

Nübüvvet, dünya ve ahiret işlerinde Allah ve kulları arasında yapılan elçilik anlamındadır. Nebi, kendisine melek tarafından vahiy getirilen ya da kalbine ilham olunan veya salih rüya ile uyarılan zat anlamındadır. Resul ise nübüvvet vahyinin üstünde özel bir vahiy ile üstün kılınmış ve kendisine Allah'ın Cebrail aleyhisselam vasıtasıyla özel olarak indirdiği kitap ile vahyettiği zat demektir. Resuller, Allah'ın hükümlerini halka ulaştırmak üzere gönderilmiş olan kâmil insanlardır.²⁶⁶ Rivayete göre ülü'l-azm peygamberlerin sayısı beştir. Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed ülü'l-azm peygamberlerdir. Zikredilen beş peygamber bir hadis-i şerifte peygamberlerin seyyidleri olarak anılmıştır.²⁶⁷

Hz. Muhammed: İslam dininin peygamberidir. Son peygamberdir. Miladi 571 yılında doğmuştur. Hz. Âdem'den itibaren soy olarak devam eden son peygamberlik nuru Hz. Muhammed'de sahibine ulaşmıştır. Muhammed ismi, çok övülmüş, pek çok hamd ü sena edilmiş anlamına gelir. Peygamber Efendimize kırk yaşlarında nübüvvet, kırk üç yaşlarında ise risalet gelmiştir. Yirmi üç sene peygamberlik yapmıştır ve miladi 632 yılında vefat etmiştir. İslami Türk edebiyatında Hz. Muhammed, birçok isim ve sıfatlarla anılmıştır. Anıldığı bazı isim ve sıfatlar şöyledir: Ahmed, Mahmud, Mustafa, Resul, Resulullah Habibullah, Mahbub-ı Hüda, İki Cihan Serveri, Ahmed-i Muhtar, Fahr-i

²⁶⁶ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi I*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014, s. 7.

²⁶⁷ Köksal, s. 11-12.

Cihan, İmamü'l-Enbiya, Ümmi... Türk edebiyatında kalem oynatmış her şair onu öven naatlar kaleme almışlardır. Peygamber Efendimiz; karakteriyle, yaşantısıyla, örnekliğiyle, sözleriyle, mucizeleriyle ve bütün üstün özellikleriyle şiirlerde konu edilmiştir.²⁶⁸

Türk toplumundaki peygamber sevgisinin bir neticesi olarak Türk edebiyatında Peygamber Efendimize özel bir naat edebiyatı oluşmuştur. Muhammed Tahir Safveddin de divanında onlarca kez Peygamber Efendimizden farklı isim ve sıfatlarla bahsetmiştir. Divanda, Peygamber Efendimiz için en çok kullanılan isimler “Muhammed, Mustafa, Ahmed, Mahmud” isimleridir. Peygamber Efendimize yer verilen şiirler incelendiğinde Muhammed Tahir Safveddin’in peygamber aşığı bir şair olduğu ifade edilebilir. Şair, birçok şiirinde redif olarak Peygamber Efendimizin ismini kullanmıştır. Divanda Peygamber Efendimizin işaret edildiği ve isimlerinin bulunduğu bazı örnekler şunlardır:

Dedi bu şüret cenâb-ı **Ahmediñ**
 Dü cihânıñ fahrı **zât-ı emcediñ**
 Nesl-i pâkiñden gelecekdir seniñ
Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafâ (§.1/15)

Sen ol **eşrâf-ı maḥlûk**suñ kamu ḥalk içre **maḥbûb**suñ
 İki ‘âlemde **mergûb**suñ meded kıl **yâ Resûlallâh** (§.128/3)

Biz gürûh-ı ‘âşıkânız dertdir ancak yâr bize
 Hem **Muḥammed Muṣṭafâ**nıñ ‘aşkıdır serdâr bize (§.129/1)

Kâ’inâta bir nazar kıl nûr-ı **Ahmed** müncelî
 Maḥrem-i esrâr-ı tevḥîd şîr-i Yezdândır ‘Alî (§.162/1)

Divanda, Peygamber Efendimiz için; bedrû’d-düca, fahr-i âlem ve resulu’s-sekaleyn gibi terkipler de kullanılmıştır. Bedrû’d-dücâ, zifiri karanlıktaki dolunay demektir. Divanda iki kez kullanılmıştır. Fahr-ı âlem, bütün âlemin kendisiyle övündüğü (kişi), demektir. Divanda bir kez kullanılmıştır. Resulu’s-sekaleyn ise cinlerin ve insanların

²⁶⁸ Pala, s. 330-331.

peygamberi anlamında, hadis-i şeriflerde geçen bir ifadedir.²⁶⁹ Bu terkip de divanda bir kez kullanılmıştır. Terkiplerin kullanıldığı örnek beyitler şunlardır:

Mazhar-ı zāt-ı Hudâyı gördün ammâ bilmediñ

Feyz-i Hak **bedrî’ d-dücāy**ı gördün ammâ bilmediñ (§.87/1)

Fahr-ı ‘âlem ‘aşkına tutdum yüzüm dergâhına

Ol Muhammed haqqıçün burhâne geldim yâ tabīb (§.15/5)

Ki sen ceddü’l-Hüseynsiñ ve **resülü’ş-sekaleynsiñ**

Şefâ’at kân-ı kevneynsiñ meded kıl yâ Resûlallâh (§.128/4)

İlk beyitte Peygamber Efendimiz için Allah’ın zatının mazharı, Allah’ın feyzi ve karanlıktaki dolunay ifadeleri kullanılmıştır. İkinci beyitte şair, Peygamber Efendimizin aşkıyla dergâha yüz tuttuğundan söz etmiştir. Alıntılanan üçüncü beyitte ise Peygamber Efendimize, Hz. Hüseyin’in ceddinin, insanların ve cinlerin peygamberisin diye seslenilmiş ve ondan meded (şefa) istenmiştir.

Hz. Nuh: Ülü’l-azm peygamberlerdendir. Meskeninin Irak’ta olduğu nakledilmiştir.²⁷⁰ Hz. İdris’ten sonra putlara tapan insanları uyarmak, onları Allah’a ibadete davet etmek için Peygamber olarak gönderilmiştir. Hz. Nuh kavmine uzun yıllar davetçi oldu. Fakat hanımları, “Sam, Ham, Yafes” isimli oğulları ve pek az kimse kendisine inandı. İnanmayanlar arasında kendi oğlu olan “Yâm” da vardı. Hz. Nuh kavmini davet ettikçe kavmi ona eziyet etmeye ve onunla alay etmeye devam etti. Bütün çabaları sonuçsuz kalınca kavmine beddua etti. Bedduası kabul olundu ve Allah tarafından kendisine gemi yapması vahyedildi. Hz. Nuh gemiyi yaparken de kavmi tarafından alaya alındı. Gemi hazır hâle geldikten sonra tufan alametleri belirdi. Hz. Nuh ve ona inanan müminler gemiye bindiler. Tufan her yeri kapladı. Altı ay kadar süren tufanda yeryüzündeki bütün mahlukat yok oldu. Allah’ın emriyle sular çekilince, gemi Cudi Dağı’nın üzerine oturdu. Tufandan sonra insanlar Hz. Nuh’un gemiye binen üç oğlundan türemiştir. Bundan dolayı Hz. Nuh’a, “ikinci Âdem” denilmektedir. Hz. Nuh,

²⁶⁹ Mustafa Öz, “Sekaleyn”, *DİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 325.

²⁷⁰ Köksal, s. 87.

şiiirlerde tufan ve gemi ile birlikte anılır.²⁷¹ Hz. Nuh'un ismi divanda iki kez zikredilmiştir. İsminin yer aldığı bir beyit şöyledir:

Baħr-i 'aşkı boylamağdır āb-ı ħayvāndan ġaraž
Būlbūlāsā ağlamağdır **Nūħ**-ı tūfāndan ġaraž (Ş.73/1)

Hz. İbrahim: Ülü'l-azm peygamberlerdendir. Lakabı “halil”dir. Hz. İbrahim'in hayatı hakkında Kur'an-ı Kerim'de pek çok bilgi yer almaktadır. Babası Azer, bir rivayete göre put yapıp satan bir kişi, diğer bir rivayet göre de Nemrut'un veziridir. Hz. İbrahim henüz çok küçükken insanlara şaşırır ve putların işe yaramaz ve anlamsız şeyler olduğunu düşünürmüş. Hayatı boyunca putlarla mücadele etmiş ve babasının put satma işinden vazgeçmesini istemiştir. Babası kabul etmeyince babasının yanından ayrılmıştır. Bir gün insanların taptığı putların yer aldığı puthaneye girmiş ve bir balta ile bütün putları devirmiştir. Bu olaydan sonra Nemrut onu cezalandırmak için büyük bir ateş yaktırmış ve Hz. İbrahim'i mancınık ile ateşe attırmıştır. Cebrail aleyhisselam, Hz. İbrahim'i Allah'ın emriyle havada tutmuş ve isteğini sormuştur. Hz. İbrahim, “Ben Allah'ın kuluyum, senden dileğim yoktur. Allah ne dilerse yapsın.” demiştir. Bu olaydan sonra Hz. İbrahim'e, Allah'ın dostu (halilullah) denilmiştir. Günlerce yanan ateş, mucize ile Hz. İbrahim için bir gül bahçesine dönmüştür. Hz. İbrahim bu olaydan sonra Nemrut'u ve insanları Allah'a inanmaya davet etmiş, bu talebi kabul edilmeyince kendine inananlarla birlikte Babil'i terk etmiştir. Hz. İbrahim, eğer sofrasında misafir yoksa yemek yemezmiş. Misafiri olunca da her şey bollaşmış. Bundan dolayı Hz. İbrahim bereket ile birlikte anılmıştır.²⁷² Divanda hem İbrahim ismiyle hem de “halil” lakabıyla birkaç kez zikredilmiştir. Bir beyitte Hz. İsmail'i Allah'a kurban etmesi olayına telmihle anılmıştır:

Baħş-ı cān etdim Ĥudāya tıfl-ı İsmā'ıl gibi
Gördüm **İbrāhīm** yedinde zebħ-i ħurbānım imiş (Ş.71/5)

Hz. Musa: Ülü'l-azm peygamberlerdendir. İsrailoğullarına gönderilmiştir. Kendisine Tevrat indirilmiştir. Edebiyatta, Allah'ı görmek istemesi, Allah ile konuşması, Hz. Hızır ile yolculukları, beyaz el mucizesi, Firavun'u suda boğması ve asasının ejderha olması

²⁷¹ Pala, s. 361.

²⁷² Pala, s. 224-225.

yönleriyle yer almıştır.²⁷³ Divanda yedi kez Hz. Musa'nın ismine yer verilmiştir. Bir beyitte şair Hz. Hızır ile yolculuklarına telmihte bulunmuştur:

Nedir bu sözdeki ma'nā mu'ayyen eyle gel Tāhir
Bilir iseñ ledün 'ilmiñ Hızır **Mūsā**yı bir gözle (Ş.103/5)

Hiz. İsa: Ülü'l-azm peygamberlerdendir. Kendisine İncil indirilmiştir. İsrailoğullarına gönderilmiş olan son peygamberdir. Hiz. İsa, Hiz. Meryem'den mucize olarak babasız doğmuştur. Edebiyatta, Hiz. Meryem'in kendisine babasız bir şekilde gebe kalması, doğumunda ve bebekken yaşanan olağanüstü olaylar, peygamberlik mucizeleri, dokunması ve nefesi ile körlerin görmesine vesile olması, hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, dördüncü kat göğe çekilmesi, dünyaya önem vermemesi gibi farklı yönleriyle anılmıştır. ²⁷⁴ Hiz. İsa, divanda hem "İsa" olarak hem de "Mesih" olarak birkaç kez zikredilmiştir. Bir beyitte, Hiz. Meryem'den babasız olarak doğmasına işaret edilmiştir:

Ki 'İsā batn-ı Meryemden pedersizce zühür etmiş
Nefahtu fihi min rūhī kamu söz içre ma'kūldur (Ş.43/3)

Hiz. Âdem: Hiz. Âdem, Allah'ın yarattığı ilk insan ve ilk peygamberdir.²⁷⁵ Divan metninin başında yer alan Hilkatü'n-Nebi başlıklı şiirde Hiz. Âdem'in yaratılışı ve cennette başına gelen olaylar, dünyaya gönderilişi gibi konular işlenmiştir. Hiz. Âdem'in ismine divanda sıkça yer verilmiştir. Bir beyitte şair, Hiz. Âdem'in üç yüz sene bağışlanma dilediğini söyler:

Herkesiñ 'aklı erişmez 'uqdesin halletmege
Âdeme üç yüz sene zār ettiren cebbār-ı 'aşk (Ş.82/2)

Hiz. Şit: Hiz. Âdem'in ve Hiz. Havva'nın oğullarıdır. "Şis" olarak da anılır. Hiz. Havva, Hiz. Şit'e hamileyken alnında bir nur parlamaya başlamıştır. Hiz. Şit doğduğunda bu nur onun alnına geçmiştir. Hiz. Âdem bu nurdan, Hiz. Şit'in kendisinden sonra peygamberlik yapacağını anlamıştır. Bu nur, Peygamber Efendimize kadar nesilden nesile aktarılacak gelmiştir. Hiz. Âdem'e bir rivayete göre yirmi bir, başka bir rivayete göre on sahife; Hiz. Şit'e de yirmi dokuz sahife gönderildiği aktarılmıştır. Hiz. Şit, sayısı elliyi bulan bu

²⁷³ Pala, s. 334-335.

²⁷⁴ Pala, s. 235.

²⁷⁵ Pala, s. 6.

sahifelere göre amel etmekle mükellef kılınmıştır.²⁷⁶ Hz. Şit'in ismi hadis-i şeriflerde yer almaktadır, Kur'an-ı Kerim'de geçmemektedir.²⁷⁷ Hz. Şit, divanda, bir kez zikredilmiştir. Hz. Şit, "Hilkatü'n-Nebi" başlıklı şiirde, alındaki peygamberlik nuru ile anılmıştır:

Atdı cennet tohumunu arza o dem
Biñ bir oldu bir tohum aña dedem
Şītiñ alında zühūr etdi kerem
Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣtafā (Ş.1/31)

Hz. İsmail: Hz. İbrahim'in oğludur. Hz. İbrahim, bir çocuğunun olması durumunda onu Allah'a kurban edeceğini söylemiştir. Hz. İsmail dünyaya geldikten sonra onu, kurban etmek için hazırlamıştır. Bu süreçte Hz. İsmail, babasına karşı oldukça teslimiyetçi davranmıştır. Hz. İbrahim bıçağı Hz. İsmail'in boynuna sürttüğü hâlde bıçak kesmemiştir. Bu sırada Cebrail aleyhisselam bir koç getirmiştir ve kurban olarak koçun kesilmesini söylemiştir. İslamiyet'te yer alan kurban ibadeti de bu olayın bir hatırasıdır. Hz. İsmail, Kur'an-ı Kerim'de ismi zikredilen ve babasının şeriatıyla amel eden bir peygamberdir. Annesi Hacer'dir. Hz. İbrahim; annesiyle birlikte Hz. İsmail'i Mekke'ye götürmüştür. Hz. İsmail ve annesi Mekke'deyken zemzem suyunu bulmuşlardır. Babası Hz. İbrahim ile birlikte Kâbe'yi inşa etmişlerdir. Edebiyatta genellikle Kâbe, zemzem ve kurban kelimeleriyle birlikte anılır.²⁷⁸ Hz. İsmail'in ismi divanda dört kez zikredilmiştir. Bir beyitte şair, Hz. İsmail'in babası tarafından Allah'a kurban edilirken gösterdiği teslimiyete işarette bulunmuştur:

Her dem İbrāhīm mişāli ni'metiñ olsun keşir
Haḫḫa ḫurbān eyle cānıñ tıbkı İsmā'il gibi (Ş.147/3)

Hz. Yakup: Hz. İbrahim'in torunu ve Hz. İshak'ın oğludur. Lakabı İsrail'dir. Hz. Yakup'un soyundan gelenler İsrailoğulları (Beni İsrail) olarak anılır. On iki oğlu vardır. Hz. İshak vefat ettikten sonra Hz. Yakup Kenan ilinde kalmıştır. Allah tarafından kendisine peygamberlik verilmiştir. Oğlu Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması sonrasında Hz. Yusuf'un hasretiyle hüzünler evi (beytü'l-hazen) adı verilen kulübesinde yıllarca gözyaşı dökmüştür. Çok ağladığı için gözleri kör olmuştur. Yıllar

²⁷⁶ Köksal, s. 67-68.

²⁷⁷ Pala, s. 433.

²⁷⁸ Pala, s. 238.

sonra Hz. Yusuf'un gömleği kendisine ulaştığında gözleri açılmıştır. Şiirlerde genellikle Hz. Yusuf ile birlikte anılmıştır.²⁷⁹ Divanda dört kez zikredilmiştir. Şair, bir beyitte Hz. Yakup'un Hz. Yusuf için ağlamasına telmihte bulunmuştur:

Ya'kūbāsā zār edersin Yūsuf-ı Ken'ân için

Bir haber al Mısr ilinden anda sultān ol yürü (§.146/5)

Hız. Yusuf: Hz. Yakup'un oğlu olan peygamberdir. Kardeşleri tarafından kıskanıldığı için kuyuya atılmıştır. Kuyudan çıkıp başından geçen olaylar neticesinde Mısır sarayında vezirlik yapmıştır. Hz. Yusuf'un kıssası, Kur'an-ı Kerim'de en güzel kıssa (ahsenü'l-kasas) olarak anılır. Hz. Yusuf'a şiirlerde çokça yer verilmiştir. Yüzünün güzelliği, ay ve güneşin ona secde etmesi, kuyuya atılması, köle pazarında satılması, Züleyha ile yaşadığı olaylar, rüya tabir etmesi, Hz. Yakup'tan ayrı kalması, Mısır'a sultan olması ve benzer şekilde hayatı hakkında aktarılan bilgilerle şiirlerde yer almıştır.²⁸⁰ Bir beyitte şair, kendisini Hz. Yusuf'a benzetmiştir ve Hz. Yusuf'un zindandan çıkıp Mısır'a sultan olmasına telmihte bulunmuştur:

Bir zamān zindān içinde kalmışız **Yūsuf** gibi

Çün halāş olduk Züleyhā Mısrının sultānıyız (§.56/2)

Hız. Eyyüp: Hz. İshak'ın torunu, Hz. Yakup'un yeğenidir. Hz. İbrahim'in şeriatıyla amel etmiştir. Sabrın timsali olan peygamberdir. Hayatı boyunca türlü sıkıntılarla imtihan edilmiştir. Evlatlarının ölümü, vücudunda çıkan yaralar, yaralarına kurt düşmesi gibi sebeplerle büyük sıkıntılar çekmiştir. Bütün bu sıkıntılara sabretmiştir. Allah'ın emriyle ayağını yere vurmuştur. Yerden çıkan sudan içmiş ve bu suyla yıkanmıştır. Bunun neticesinde bütün hastalıklarından kurtulmuştur. "Eyyüp sabrı" ifadesi Hz Eyyüp'ün sabrına işaret etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ismi zikredilen peygamberlerdendir. Edebiyatta, genellikle sabır ile birlikte anılmaktadır.²⁸¹ Hz. Eyyüp, divanda dört kez zikredilmiştir. İsmi geçtiği bütün şiirlerde yaralarıyla anılmıştır. Bir beyit şöyledir:

Eyyübün zahmında biñ hikmet görür 'irfān olan

Yokluğun kadriñ bilip hem var olan añlar bizi (§.154/5)

²⁷⁹ Pala, s. 478.

²⁸⁰ Pala, s. 483-484.

²⁸¹ Pala, s. 143-144.

Hızır: Ölümsüzlük suyunu (âb-ı hayatı) içerek ölümsüzlüğe ulaşan kişidir. Hz. Hızır'ın peygamber mi yoksa veli mi olduğu hususu ihtilaflıdır. Kur'an-ı Kerim'deki Kehf suresinde Hz. Musa ile yaşadıkları olaylar yer almaktadır. Edebiyatta, İskender, ölmezlik suyu (âb-ı hayat), zulûmat, Hz. Musa ve ledün ilmiyle birlikte anılmıştır. Tasavvufta, Hz. Hızır'ın ledün ilminden kinaye olduğu söylenmiştir.²⁸² Divanda Hz. Hızır'ın ismi çok kez kullanılmıştır. Bir beyit şöyledir:

Hızırveş sırr-ı hayāta erişen buldu bekā

Sīm ü zer cem 'iñ geçip ihsāna erdim şübhesiz (Ş.65/2)

Hızır İlyas: İsrailoğullarına gönderilmiş bir peygamberdir. Hz. Harun'un torunudur. Tevrat ile amel etmiştir. Hz. İlyas'ın Hz. Hızır ile görüştüğü, her yıl buluşup birlikte hacca gittikleri rivayet edilmiştir. Hz. İlyas'ın kıyamete kadar yaşayacağı ve karada sıkıntıya düşenlere yardım edeceği inanışları vardır.²⁸³ Divanda sadece bir kez Hz. Hızır ile birlikte zikredilmiştir:

Giyip pīrlık libāsını Hızır İlyās ile aqdem

Merātib kıldı seyrānı benim ceddim Şehābe'd-dīn (Ş.115/3)

Hızır Davut: İsrailoğullarına gönderilmiş peygamberdir. Dört kutsal kitaptan biri olan Zebur, Hz. Davut'a indirilmiştir.²⁸⁴ Zebur; nasihat ve ilahilerden oluşan, içinde dinî hükümler bulunmayan bir kutsal kitaptır. Hz. Davut bundan dolayı Hz. Musa'ya indirilmiş olan Tevrat ile amel etmiştir. Hz. Davut, peygamberlik ve sultanlığı şahsında toplamış bir kişidir. Mizmar isimli çalgıyı çok güzel çalabilen Hz. Davut'un demiri yumuşatma mucizesine sahip olduğu aktarılmıştır.²⁸⁵ Kendisine, Allah tarafından çok güzel bir ses verilmiştir. Hz. Davut'tan önce ve sonra hiç kimsenin böyle bir sese sahip olmadığı söylenir. Hz. Davut, Zebur'u okuduğunda bütün kuşların üstüne yığıldığı ve sesinin dağlarda yankılandığı nakledilmiştir.²⁸⁶ “Davudi ses” tabiri Hz. Davut'un Allah tarafından verilen güzel sesine işaretle kullanılmaktadır. Divanda Hz. Davud'un ismi bir kez kullanılmıştır:

²⁸² Pala, s. 204-205.

²⁸³ Pala, s. 230-231.

²⁸⁴ Ömer Faruk Harman, “Dâvûd”, *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 21.

²⁸⁵ Pala, s. 108.

²⁸⁶ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s. 120.

Ol Mesîhâ ibni Meryem hem de **Dâvud**-ı kerem

Bildim ol Mûsâ-yı ‘İmrân Hızır-ı devrânım imiş (§.71/3)

Hiz. Süleyman: Hiz. Davut’un oğludur. Hiz. Süleyman da babası gibi hem peygamber hem de sultandır. Hiz. Süleyman’ın bütün mahlukata hükmettiği aktarılmıştır.²⁸⁷ Hiz. Süleyman’ın cinlere ve rüzgârlara emretme yetkisine sahip olduğu, kuşlarla ve hayvanlarla konuştuğu (kuş dilini bildiği) nakledilmiştir. Hiz. Süleyman’ın veziri ve kâtibi Asaf’tır. Belkıs isimli Sebe ülkesinin melikesi Hiz. Süleyman’ı ziyaret ettiğinde Belkıs’ın tahtını oraya getiren kişi Asaf’tır. Bu olay Kur’an-ı Kerim’de anlatılmaktadır. Belkıs, bu ziyaretten sonra Hiz. Süleyman’ın dinine dâhil olmuştur. Hiz. Süleyman, üzerinde ism-i azamın yazılı olduğu bir yüzüğe sahiptir. Bu yüzük sayesinde kuşlar ve bütün vahşi hayvanlar Hiz. Süleyman’a itaat etmişlerdir. Hiz. Süleyman’ın Hüdhd isimli olağanüstü özelliklere sahip bir kuşu olduğu da aktarılmıştır. Bir gün ordusuyla sefere giderken bir karınca ile konuştuğu da yine nakedilen bilgiler arasındadır. Edebiyatta, yüzük, Hüdhd kuşu, Asaf, karınca ve Belkıs ile birlikte anılmıştır.²⁸⁸ Hiz. Süleyman’ın ismi, divanda birkaç kez zikredilmiştir. Bir beyitte şair, Hiz. Süleyman’ın kuş dilini bilmesine atıfta bulunmuş ve kendisini Hiz. Süleyman’a benzetmiştir:

‘Alem-i ervâha vâşıl olmayan biçâreler

Añlasın nuṭḡ-ı tuiyûru biz **Süleymân**ız bugün (§.113/4)

Hiz. Lokman: Kur’an-ı Kerim’de kendisine hikmet verildiği belirtilmiştir. Hiz. Lokman’ın peygamber olup olmadığı hususunda ihtilaf vardır. Bazı âlimler Hiz. Lokman’ın nebi olduğunu bazı âlimler de hakîm olduğunu söylemişlerdir.²⁸⁹ Türk edebiyatında Hiz. Lokman, Arap edebiyatında öne çıkan hakîm kimliğinden daha çok hekim kimliğiyle ön plandadır. Bundan dolayı “Lokman Hekim” ve “hazık-ı Lokman” olarak sıkça anılmıştır.²⁹⁰ Muhammed Tahir Safveddin, divanında “Lokman” ve “hazık-ı Lokman” kullanımlarına yer vermiştir. Genellikle hekim kimliğiyle konu edilen Hiz. Lokman’ın yer aldığı bir beyit şöyledir:

²⁸⁷ Levend, s. 120.

²⁸⁸ Pala, s. 411-412.

²⁸⁹ Ömer Faruk Harman, “Lokman”, *DİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 205-206.

²⁹⁰ Mustafa İsmet Uzun, “Lokman (Türk Edebiyatı)”, *DİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 206-208.

Beni bir derde şaldıñ kim devāsın bulmadı **Loqmān**
Vişālīñ eyle gel ihsān meded kıl yā Resūlallāh (§.128/3)

Hız. Havva: Hız. Âdem’in eşidir. Hız. Âdem’in sol kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Muhammed Tahir Safveddin bu hususu “Toğdu Havvā şol yanından büyüdü” (§.1/11) şeklinde ifade etmektedir. İnsanlığın annesi (ümmü’l-beşer) olarak anılır.²⁹¹ Divanın başındaki “Hilkatü’n-Nebi” başlıklı uzun manzumede yedi kez, bu şiir dışında da bir kez olmak üzere toplamda sekiz defa Hız. Havva’nın ismine yer verilmiştir. Kullanımların genellikle Hız. Âdem ile birlikte olduğu görülmektedir. Hız. Havva’nın zikredildiği bir dörtlük şöyledir:

Nice yüz biñ hikmetiñ anda görüp
Geldi **Havvā** yanına Âdem dönüp
Yedi buğdayı şecerden bilmeyip
Ahmed ü Maħmūd Muħammed Muştafa (§.1/18)

Züleyha: Züleyha kelimesi Zeliha şeklinde de okunmaya müsaittir. Bundan dolayı şiirlerde her iki şekil de kullanılmıştır. Hız. Yusuf ile karşılaştığında, onun gömleğini yırtmış ve zindana atılmasına sebep olmuştur. Sonradan Hız. Yusuf’un eşi olan kişidir. Züleyha’nın Mısır azizi ile evlendiği fakat Hız. Yusuf ile evlenene kadar eline erkek eli değmediği nakledilmiştir. Edebiyatta genellikle Hız. Yusuf ve Mısır kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır.²⁹² Züleyha ismine divanda dört kez yer verilmiştir. Hız. Yusuf ve Mısır kelimelerinin birlikte kullanıldığı örnek bir beyit şöyledir:

Bir zamān zindān içinde kalmışız Yūsuf gibi
Çün halāş olduk **Züleyhā** Mısrınıñ sultānıyız (§.56/2)

İmran: Hız. Musa’nın ve Hız. Meryem’in babalarının ismidir.²⁹³ Divanda Hız. Musa ile alakalı olarak kullanılmıştır. İmran isminin yer aldığı bir beyit şöyledir:

Derün iklimini bir bir teferrüc eyleyen âdem
Giyip birlik libāsıñı Hızır **İmrān** ile hāzır (§.37/2)

²⁹¹ Pala, s. 199.

²⁹² Pala, s. 490.

²⁹³ Pala, s. 232.

Hız. Meryem: Hız. İsa'nın annesidir. İslamiyet'te üstün özellikleri sebebiyle iffet ve itaat timsali bir şahsiyet olarak anılmıştır.²⁹⁴ Allah, Cebrail aleyhisselamı Hız. Meryem'e göndermiştir. Cebrail aleyhisselam Hız. Meryem'in kaftanının yenine üflemiş ve Allah'ın emriyle Hız. Meryem Hız. İsa'ya gebe olmuştur.²⁹⁵ Edebiyatta, Hız. İsa'yı doğurmuş olması, Cebrail aleyhisselamın üflemesiyle gebe kalması ve iffet timsali olmasıyla ele alınmıştır.²⁹⁶ Divanda iki kez zikredilen Hız. Meryem'in isminin yer aldığı bir beyit şöyledir:

Ki 'İsā batn-ı **Meryem**den pedersizce zuhūr etmiş
Nefāhtu fīhi min rūḥī kamu söz içre ma'kūldur (§.43/3)

Hız. Hamza: Peygamber Efendimizin amcasıdır. Hız. Hamza'nın Müslüman olmasıyla Müslümanlar oldukça kuvvetlenmişlerdir. Uhud Savaşı'nda, sonradan Müslüman olacak olan Vahşi bin Harb tarafından şehit edilmiştir. Hız. Hamza, kahramanlıkları ile tanınmış bir sahabedir.²⁹⁷ Divanda Hız. Hamza'nın ismi bir kez geçmektedir. Bu beyitte şair, Hız. Hamza'nın yiğitliğine atıfta bulunmuştur:

Pehlevānız **Hamzaveş** 'ālemde nācī meşrebiz
Bir ḥaḳīḳat var imiş ādemde ḥākī meşrebiz (§.63/1)

Hız. Fatıma: Peygamber Efendimizin kızıdır. Hız. Hatice'nin dört kızının en küçüğüdür. Hız. Ali ile evlenmiştir. Peygamber Efendimizin soyu, Hız. Fatıma ile devam etmiştir. Hız. Fatıma, aklı, zekâsı, zühdü ve takvası ile meşhur olmuştur. Hız. Fatıma'nın yüzü çok beyaz olduğu için kendisine "Zehra" lakabı verilmiş ve bu lakapla anılmıştır.²⁹⁸ Hız. Fatıma, divanda Fatıma ve Zehra kelimeleriyle anılmıştır. Şairin, Nazenin-i Uşşaki neşvesine sahip olması sebebiyle Hız. Fatıma'nın zikredildiği şiirlerde ehl-i beyte beslediği aşırı muhabbet göze çarpmaktadır. Hız. Fatıma'nın zikredildiği bir dörtlük şöyledir:

İmām-ı 'Alīniñ bindiği düldül
Nisālar içinde **Fātıma** güldür

²⁹⁴ Ömer Faruk Harman, "Meryem", *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s. 236.

²⁹⁵ Levend, s. 125.

²⁹⁶ Pala, s. 307-308.

²⁹⁷ Pala, s. 190.

²⁹⁸ Pala, s. 149.

‘Andelîb Hasandır Hüseyn dir bülbül
Geliñ kardeşlerim Allāh diyelim (Ş.106/1)

On İki İmam: Dinî-tasavvufî kavramların incelendiği bölümde izah edilmiş olan on iki imam kavramı ve imamların isimleri divanda sıkça zikredilmiştir. On iki imamın hepsi Peygamber Efendimizin soyundandır. İsimleri kronolojik sırayla şöyledir:

- 1 Hz. Ali
- 2 Hz. Hasan
- 3 Hz. Hüseyin
- 4 Ali Zeynelabidin
- 5 Muhammed Bakır
- 6 Cafer-i Sadık
- 7 Musa Kâzım
- 8 Ali Rıza
- 9 Muhammed Takiyyüddin
- 10 Ali Naki
- 11 Hasan-ı Askeri
- 12 Mehdi ²⁹⁹

Divandaki 14, 98, 102, 104, 106, 136, 143, 158, 163 numaralı şiirlerde on iki imam kronolojik sıraya uygun olarak birlikte zikredilmiştir. Bütün imamların isimlerinin yer aldığı 14 numaralı gazel şöyledir:

Peygamberimiz Muştafâ mürşidimizdir **Murtażā**
Mağşûdumuz âl-i ‘abā dāreynde anlar rehnümā

Cānım **Hasan** hulku’r-rızā fehmim **Hüseyn**-i Kerbelā
Her ikisi nūru’l-Hudā dāreynde anlar rehnümā

Faḥreyledi **Zeyne**’l-‘abā maḥşerde ol şāhib livā
Bākır efendim muṭlakā dāreynde anlar rehnümā

²⁹⁹ Cebecioğlu, s. 495.

Hem **Ca'fere** iz'ânımız âdâb ile erkânımız
Oldur bizim imâmımız dâreynde anlar rehnümâ

İmâm-ı Kâzım pür vefâ hāmī bize **Mūsā'r-Rızā**
Gel anlara kıl ilticâ dâreynde anlar rehnümâ

İmâm Takī 'ālī cenâb **İmâm Nakī**dir merd-i şâb
'**Asker** yüzün tutmuş niķâb dâreynde anlar rehnümâ

Mehdī on ikinci imâm nuşret bizimdir vesselâm
Tâhir 'ubûdiyyet tamâm dâreynde anlar rehnümâ (§.14)

Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'e on iki imam başlığı altında yer verilmiş olsa da her iki ismin divanda çok sık kullanılması sebebiyle ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi doğru olacaktır. Divanda Hz. Ali, lakaplarıyla birlikte yüzden fazla kez zikredilmiştir. Hz. Hüseyin de ismiyle birlikte işaret edilen kullanımlar dâhil yüze yakın yerde anılmıştır.

Hz. Ali: Dört büyük halifenin sonuncusudur. Peygamber Efendimizin amcasının oğlu ve damadıdır. İslam'ı kabul eden ilk dört kişiden biridir. Henüz 8-10 yaşlarındayken İslam dinini kabul ettiği için ve yüzünü hiçbir zaman putlara döndürmediği için kendisi “kerremallahu vecheh” (Allah onun yüzünü ak etsin) lafzıyla anılır. Künyesi Ebu'l-Hasandır. Ebu Turab, Murtaza, Esedullah ve şir-i Yezdan, şah-ı merdan, merd-i Hüda, Haydar-ı Kerrar, el-Galib, Hayder isimleriyle anılır. Peygamber Efendimizin “*Ben ilmin şehriyim. Ali kapısıdır.*” dediği nakledilmiştir. Edebiyatımızda, gerek ilim yönüyle gerek velilik yönüyle gerekse kahramanlık yönüyle anılmıştır. Hz. Ali'nin atının ismi Döldül, kılıcının ismi de Zülfikar'dır. Hz. Ali'nin bütün Türk edebiyatında köklü bir yere sahip olduğu söylenebilirse de tasavvuf edebiyatında ayrı bir yeri vardır. Bunda birçok tarikat silsilesinin Hz. Ali'ye ulaşmasının tesiri vardır.³⁰⁰ Yukarıda belirtildiği üzere Muhammed Tahir Safveddin, divanında Hz. Ali'den yüzden fazla kez söz etmiştir. Şairin, Hz. Ali'yi bu kadar çok anması hiç şüphesiz ona duyduğu sevginin bir tezahürüdür. Divanda 12 numaralı “ya Aliyye'l-Murtaza” redifli gazelin matla beyti şöyledir:

³⁰⁰ Pala, s. 18-19.

Evliyâlar serverisiñ yâ ‘Aliyye’l-Murtaẓā

Hem de dāmād-ı nebîsiñ yâ ‘Aliyye’l-Murtaẓā (Ş.12/1)

Hız. Hüseyin: Hız. Ali’nin oğlu ve Peygamber Efendimizin torunudur. On iki imamın üçüncüsü, ehl-i beytin de beşincisidir. Hız. Hüseyin, babası Hız. Ali şehit olunca Medine’ye gitmiştir. Hız. Muaviye’nin vefatından sonra, onun oğlu Yezid’e biat etmemiştir. Kufe halkı kendisini halife yapmak için çağırmıştır. Bunun üzerine Hız. Hüseyin 72 kişiyle birlikte Irak’a doğru hareket etmiştir.³⁰¹ Şam’da bulunan Yezid bu durumu öğrenince Irak valisine Hız. Hüseyin’i Kufe’ye sokmamasını emretti. Irak valisi Ubeydullah bin Ziyad ise önce Hür bin Yezid’i Hız. Hüseyin’in üzerine gönderdi. Hür bin Yezid’e Hız. Hüseyin’in kafilesinin müstahkem yerlere sığınmasına engel olmasını ve kafilenin Fırat Nehri’nden uzak tutulmasını emretti. Hız. Hüseyin’in kafilesi Kerbela’ya geldiğinde konaklamaya mecbur edildi. Ubeydullah bin Ziyad, Sad bin Ebi Vakkas’ın oğlu Ömer bin Sad kumandanlığında 4000 kişilik bir orduyu Hız. Hüseyin’i Kufe’ye getirmesi ve ondan Yezid adına biat alması için gönderdi. Hız. Hüseyin, biatı kabul etmeyince geri dönmek veya Yezid’le görüşmek için Şam’a ya da Sugür bölgesine gitme talebinde bulundu. Hız. Hüseyin’in bu talebini Yezid’e iletip gelecek cevaba göre hareket etmeyi düşünen Irak valisi Ubeydullah bin Ziyad, Hız. Hüseyin’in samimi olmadığını düşünerek bu düşüncesinden vazgeçti. Bunun üzerine Ömer bin Sad’a Hız. Hüseyin ve beraberindeki 72 kişinin Kufe’ye getirilmesini, bunu kabul etmezlerse onlarla savaşılmasını emretti. Neticede, 10 Muharrem günü Hız. Hüseyin ve beraberindeki 72 kişi Kerbela’da şehit edildi.³⁰² Özellikle Şii, Alevi ve Bektaşî edebiyatlarında Hız. Hüseyin için özel bir yer ayrılmıştır. Bu çevrelerde Hız. Hüseyin’in şehit edilmesini anlatan makteller kaleme alınmıştır. Muhammed Tahir Safveddin, divanında Hız. Hüseyin’e lafız ve işaretler yoluyla yüze yakın yerde işaret etmiştir. Hız. Hüseyin’in isminin redif olarak kullanıldığı bir gazelin matla beyti şöyledir:

Ehl-i diller bezminiñ mestānı sensiñ yâ **Hüseyin**

Dertli diller derdiniñ dermānı sensiñ yâ **Hüseyin** (Ş.107/1)

Divanda karşılaşılan Hız. Ali, Hız. Hüseyin ve on iki imam sevgisi divanın en karakteristik özelliklerindendir. Şair, Alevi bir tarikata mensup değildir fakat divanda

³⁰¹ Pala, s. 218.

³⁰² Ahmet Turan Yüksel, “Ubeydullah b. Ziyâd”, *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 29-30.

takip edilen usul, Alevi-Bektaşî şairlerin usulüne uymaktadır. Diğer halifeler ve sahabelerin divanda hiç zikredilmemiş olması da bu iddiayı desteklemektedir. Bu tavır, daha önce de belirtildiği üzere Uşşaki tarikatındaki “nazenin” neşveye sahip olmanın tabii bir sonucudur.

Kanber: Hz. Ali’nin, kendisine sadakatle bağlı siyahi kölesidir. Sonraları azat olunmuştur. Hz. Ali’ye bağlılığı ile meşhur olmuştur.³⁰³ Kanber ismi divanda iki kez geçmektedir. İki kullanımda da Kanber’in Hz. Ali’ye bağlılığına işaret edilmiştir. Bir beyitte şair, Hz. Ali’ye seslenerek kölen Kanber gibi lütuflu kapında gece gündüz beklerim demektedir:

Kanberāsā bāb-ı lūṭfūñ beklerim leyl ü nehār
Pūr ziyā eyle derūnum šāh-ı merdānım ‘Alī (Ş.145/8)

Yezid: Hz. Muaviye’nin oğludur. Emevi devletinin ikinci halifesidir. Kerbela olayı Yezid’in halifeliğinde yaşandığı için Alevi-Bektaşiler kendisine düşmandır. Maktel-i Hüseyinlerde ismi sıkça zikredilir.³⁰⁴ Divanda ismi onlarca kez geçen Yezid’e genellikle lanet edilmiştir. Kerbela olayının anlatıldığı uzun müseddesin mütekerrir beytinde Yezid ismi mükerreren lanetle anılmıştır. Şair, her kim ehl-i beyt soyunu seviyorsa Hz. Hüseyin’in aşkına Yezid’e lanet etsin, demektedir:

...
Kim muḥibb-i ḥānedān-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Hüseyinīñ ‘aşkına **Yezīde** la‘net eylesin (Ş.123)

Mervan: Emevi halifesidir. Tam adı Mervan bin Hakem’dir. Hz. Osman’ın şehit edilmesinden sonra halife olan Hz. Ali’ye biat etmemiştir. Mervan bin Hakem, Yezid’in Medine valisine, Yezid’e biat etmeyen Hz. Hüseyin’e karşı kuvvet kullanılmasını tavsiye etmiştir.³⁰⁵ Kerbela mersiyelerinde, Hz. Osman’ın şehit edilmesinden sonra Hz. Ali’ye biat etmeyen, daha sonraları da Yezid’in yanında yer alan Mervan’a lanet edilmiştir.³⁰⁶ Mervan ismi, şiirde “ibn-i Mervan” şeklinde kullanılmıştır. Öyle zannediyoruz ki “ibn-i

³⁰³ Pala, s. 256.

³⁰⁴ Pala, s. 482.

³⁰⁵ İrfan Aycan, “Mervân I”, *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s. 225-227.

³⁰⁶ Hayriye Durkaya, “Kerbela Mersiyelerinde Beddua”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 59, Aralık 2017, s. 189.

Mervan” tamlaması Mervan bin Hakem’e işaret etmektedir. Kerbela mersiyelerinde Mervan bin Hakem’e lanet edilmesi bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Bununla birlikte şiirdeki “ibn-i Mervan” tamlaması ile şairin, hem Mervan bin Hakem’i hem de genel anlamda onun soyundan gelen kişileri kastettiği düşünülebilir. Mervan ismi, divanda hakaretamiz ifadelerle birlikte zikredilmiştir. İsmi yer aldığı mısra şöyledir:

...

İbn-i kuzgun ibn-i mel‘ün **ibn-i Mervān**-ı pelīd (Ş.123/6)

...

İbn-i Ziyad: Tam adı, Ubeydullah bin Ziyad’dır. Kerbela hadisesinin yaşandığı dönemde Emevilerin Irak valisidir. Hz. Hüseyin başlığında aktarılan Kerbela hadisesinde ön plandadır. Hz. Hüseyin’in talebi üzerine halife Yezid’i bilgilendirip, Yezid’in talimatına göre hareket etmediği için Kerbela olayında en büyük sorumluluğun ona ait olduğu söylenmekte ve kendisine lanet edilmektedir.³⁰⁷ Divanda Kerbela hadisesinin anlatıldığı uzun manzumede ismi üç kez zikredilmiştir. İsmi geçtiği bir mısra şöyledir:

...

Dört biñ ‘askerle Hüseyni çağırıp **İbn-i Ziyād** (Ş.123/9)

...

Şimr bin Zi’l-Cevşen: İsim, kaynaklarda “Şemir, Şemr, Şumr, Şumur, Şeber” gibi farklı şekillerde geçmektedir. Şimr bin Zi’l-Cevşen, Kerbela hadisesinde Hz. Hüseyin’e ve yanındaki kişilere saldıran ordunun sol kanat kumandanıdır. Kerbela hadisesi bittikten sonra Hz. Hüseyin’in kesilmiş olan başını Ubeydullah bin Ziyad’ın emriyle Yezid’e götürdüğü nakledilmiştir.³⁰⁸ Şimr, divanda iki kez zikredilmiştir. Kerbela hadisesinin işlendiği şiirde Şimr isminin geçtiği bir mısra şöyledir:

...

Çağırıp yanına **Şimri** eyledi çok ihtirām (Ş.123/5)

...

³⁰⁷ Yüksel, s. 29-30.

³⁰⁸ Onur Aykaç, “Alevi-Bektaşî Kültüründe Bir Aşağılama Sözü Olarak ‘Şimr’”, *IV. Uluslararası Alevilik Ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı I. Cilt*, Ankara 2018. s. 121-123.

İbrahim bin Edhem: Allah dostlarından biridir. Hicri üçüncü asırda Belh'te hükümdarlık yapmıştır. Hükümdarken bir av esnasında başına gelen ilginç olaylar sonucunda tacını tahtını terk ederek derviş olmuştur. Meşhur sufilerdendir.³⁰⁹ Divanda üç kez zikredilmiştir. İsmi yer aldığı bir beyit şöyledir:

Küllü şey'in hâlikün remzini Tâhirden işit

Varını yağmāya vermiş dervîş **Edhem**dir bugün (§.121/5)

Behlül-i Dâna: "Ukala-yı mecanin" adı verilen deli görünüşlü akıllılardan biridir. Abbasi halifesi olan Harun Reşit döneminde Bağdat'ta yaşamıştır. Kaynaklarda Behlül-i Dâna'nın başlangıçta saf ve deli olmadığı, sonradan ilahi cezbeyle kendinden geçtiği nakledilir. Behlül-i Dâna, ilahi cezbeyle yarı deli hâline gelmesine rağmen sözleri gayet anlamlı ve iğneleyici; davranışları da gayet uyarıcı ve anlamlıdır. Hakkında çokça menkıbeler anlatılır.³¹⁰ İsmi, divanda bir kez zikredilmiştir. Şair, masiva sevgisini Behlül-i Dâna gibi terk edenlerin kendisini anlayacağını söylemiştir:

Mâsivânîñ hubbunu kaṭ' eyleyip **Behlül**veş

Hemdem-i 'İsā-yı pürefkār olan añlar bizi (§.154/2)

Hallac-ı Mansur: "Ene'l-Hak" yani "Ben Hakkım." dediği için öldürülmüş bir mutasavvıftır.³¹¹ Hallac-ı Mansur'un her gün bin rekât namaz kıldığı, tasavvuf yolunda ilerleyerek fenafillah makamına ulaştığı ve "Ene'l-Hak" sözünü bu makama eriştikten sonra söylediği nakledilmiştir. Hakkında birçok keramet anlatılmıştır. Mutasavvıfların çoğu Hallac-ı Mansur'un aşk şehidi olduğunu ifade etmiştir. Darağacına asılarak öldürülmüştür. Şiirlerde genellikle "ene'l-Hak", dar ve berdar (darağacına asılmış) ifadeleriyle birlikte kullanılır.³¹² Şair bir beyitte, Hallac-ı Mansur gibi nefsimizi Hak ağacına astık demektedir. Beyitte telmih sanatına yer verilmiştir:

Nefsimiz berdâr edip **Manşûr**veş Hâḫ dârına

Söyleriz dâ'im ene'l-Hâḫ 'âlemiñ seyrânıyız (§.56/4)

³⁰⁹ Levend, s. 145.

³¹⁰ Süleyman Uludağ, "Behlül-i Dâna", *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 352.

³¹¹ Levend, s. 147.

³¹² Pala, s. 185.

Yunus Emre: Hayatı hakkındaki bilgiler, menkıbeler vasıtasıyla öğrenilmektedir. Büyük Türk mutasavvıfı ve şairidir. Gerçek hayatı destansı hayatıyla iç içe geçmiştir. Yunus Emre'nin mürşidi Tapduk Emre'dir. Hangi tarikattan olduğu tam olarak belli değildir. Eski Anadolu Türkçesinin oluşumunda Yunus Emre'nin oldukça büyük katkısı olmuştur. O, kullandığı sade dille ve kendine has üslubuyla Türkçede bir tasavvuf dili meydana getirmiştir. Asırlar boyu dilden dile dolaşan ve geniş topluluklar tarafından bilinen ilahileri onun kendine has üslubunun bir neticesidir.³¹³ Yunus Emre'nin ismi divanda dört defa zikredilmiştir. Bir beyitte şair âşıklar içinde Yunus'un akranı olduğunu ifade eder:

Bekle gel bâb-ı hakikatde eger 'âşık iseñ
Tâhirâ 'uşşâk içinde **Yûnus**uñ akrânıyız (§.56/7)

Nesimi: Hurufi görüşleriyle meşhur olmuş mutasavvıf şairidir. Doğum yeri ve tarihi hakkında çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Aşırı fikirleri sebebiyle cezalandırılmış ve Halep'te derisi yüzülerek öldürülmüştür. Türk edebiyatında özellikle tasavvuf erbabı olan ve hurufi anlayışı benimseyen şairler üzerinde etkili olmuştur.³¹⁴ Divanda ismi bir kez zikredilmiştir. Şair, derisinin yüzülerek öldürülmesine telmihle kendisini Nesimi'ye benzetmiştir:

Biz **Nesîmî** olmuşuz kerrât ile selhâñede
Pîr-i 'aşka ser verelden yolunuñ kurbânıyız (§.56/5)

Hüsameddin-i Uşşaki: Halveti tarikatının alt kolu olan Uşşaki tarikatının kurucusudur. Divanda "Hüsam" ve "Hüsameddin" şeklinde birçok kez anılmıştır. İki gazelde Hüsameddin-i Uşşaki'nin ismi redif olarak kullanılmıştır. İsminin tekrarlandığı bir matla beyti şöyledir:

Meded geldim saña pîrim **Hüsâme'd-dîn-i 'Uşşâkî**
Mürüvvet kıl baña pîrim **Hüsâme'd-dîn-i 'Uşşâkî** (§.153/1)

Muhammed Zühdü Efendi: Nazilli doğumludur. Uşşaki tarikatında üçüncü pir olarak anılan Abdullah Salahaddin Uşşaki'nin yanında yedi sene hizmet ettikten sonra hilafet

³¹³ Mustafa Tatçı, "Yunus Emre", *DİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 600-606.

³¹⁴ A. Azmi Bilgin, "Nesîmî", *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 3-5.

almıştır. Hilafetten sonra Nazilli'ye gelmiş ve burada müftülükle birlikte tarikat faaliyetlerini yürütmüştür.³¹⁵ Tarikatın Zühdiyye kolunun kurucusudur. Bu kol, Ömer Hulûsi Efendi kanalıyla günümüze kadar ulaşmıştır. 1807 yılında vefat etmiştir.³¹⁶ Divanda iki kez anılmıştır. Muhammed Zühdü Efendi'nin ismine işaret edilen bir beyit şöyledir:

Zühdîden vaşf-ı cemâle erişip Tevfîk-i Hakk
Ol cihetden kâ'inâtın 'aynıdır zât u şîfât (Ş.22/3)

Ali Galib Vasfi Efendi: Muhammed Zühdü Efendi'nin oğludur. Babasının vefatından sonra halifesi olarak tarikattaki posta oturmuştur. 1850 yılında vefat etmiştir.³¹⁷ Şairin, tarikattaki "Nazilli Şeceresi"ne işaret ettiği beyitte ismi geçmektedir:

Hüsâme'd-dîn-i 'Uşşâkî Muhammed Zühdî yâ ceddi
'Aliyyü'l-Vaşfî Tevfîkî benim ceddim Şehâbe'd-dîn (Ş.115/4)

Tevfik Efendi: Muhammed Zühdü Efendi'nin torunu, Ali Galib Vasfi Efendi'nin oğlu ve talebesidir. Babasından hilafet almıştır.³¹⁸ Ali Galib Vasfi Efendi'nin vefatından sonra tarikat postuna oturmuştur. 1864 yılında vefat etmiştir.³¹⁹ Tevfik Efendi'nin ismi divanda iki kez zikredilmiştir. Bir beyit şöyledir:

Hüsâme'd-dîn-i 'Uşşâkî Muhammed Zühdî yâ ceddi
'Aliyyü'l-Vaşfî **Tevfikî** benim ceddim Şehâbe'd-dîn (Ş.115/4)

Ömer Hulûsi Efendi: Tevfik Efendi'nin halifelerindendir.³²⁰ Tarikattaki Hulûsiyye kolunun kurucusudur. İrşadına, kendisinden önceki halifelerden farklı olarak Nazilli dışında devam etmiştir.³²¹ 1868 yılında vefat etmiştir.³²² Ömer Hulûsi Efendi'nin ismi divanda bir kez zikredilmiştir. İsmine geçtiği beyit şöyledir:

³¹⁵ Fahamet Onat, *Büyük Türk Mutasavvıflarından Pîr Hasan Hüsameddin Uşşâkî –Kuddise Sırruh- ve Hülefâsı*, Eskin Matbaası, İstanbul 1988, s. 32.

³¹⁶ Çilli, s. 149.

³¹⁷ Çilli, s. 149-169.

³¹⁸ Onat, s. 35.

³¹⁹ Çilli, s. 150-169.

³²⁰ Onat, s. 36.

³²¹ Çilli, s. 165.

³²² Baş, s. 45.

Hulûşî dest-i tâbından verip kevşer şarâbından
Hızır hādî niķâbından bize ‘Uşşākîler derler (Ş.40/6)

Şehabeddin Efendi: Uşşaki tarikatında Muhammed Zühdi Efendi’nin kurucusu olduğu Zühdiyye kolunun “Nazilli Şeceresi”nde halife olarak ismi geçmektedir. Bu bilgiye göre Tefvîk Efendi’den sonra Nazilli’deki posta oturmuştur.³²³ Bazı kaynaklarda posta Ömer Hulûsî Efendi’den sonra oturduğu nakledilmiştir.³²⁴ Vefat tarihi 1898³²⁵ ve 1899³²⁶ olarak zikredilmiştir. Muhammed Tahir Safveddin’in, divanında “ceddim” kelimesiyle andığı kişidir. Bu kullanımın hangi manaları muhtevi olabileceği şairin hayatı bölümünde incelemiştir. Şehabeddin Efendi’nin ismi divandaki bir gazelde redif olarak kullanılmıştır. Gazelin matla beyti şöyledir:

Bu ‘aşrîñ şâh-ı sertâcî benim ceddim **Şehâbe’ d-dîn**
Göründü vech-i mehtâbı benim ceddim **Şehâbe’ d-dîn** (Ş.115/1)

Leyla: Meşhur Leyla ile Mecnun mesnevisindeki kadın kahramanın ismidir. Leyli olarak da anılır. Necid’de bulunan Arap Beni Amir kabilesinden bir kişi olduğu ve Mecnun’un (Kays’ın) akrabası olduğu aktarılmıştır.³²⁷ Genellikle şiirlerde Mecnun ile birlikte kullanılır. Divanda, üç kere “Leylâ” bir kere de “Leylî” şeklinde daima Mecnun ile birlikte zikredilmiştir. Bir beyit şöyledir:

Derd-i **Leylâ** ile Mecnûn dilde dermânın arar
Va‘de-i ferdâya meftûn elde fermânın arar (Ş.50/1)

Mecnun: Leyla ile Mecnun mesnevisindeki erkek kahramanın ismidir. Mecnun, deli demektir. Necid’de bulunan Arap Beni Amir kabilesinden Kays isimli şaire verilmiş olan lakaptır. Bir başka rivayette ise Emeviler devrinde yaşamış Kays isimli bir kişinin lakabı olduğu söylenmiştir.³²⁸ Kelime divanda birkaç kez kullanılmıştır. Bir beyit şöyledir:

Olmuşuz **Mecnûn** mişâli Leylîniñ ‘aşkı ile
Yüce şahrâlarda gezdik biz anıñ hayrânıyız (Ş.56/3)

³²³ Çilli, s. 169.

³²⁴ Detaylı bilgi için bkz: Dipnot 36.

³²⁵ Vassaf, C. 4, s. 337.

³²⁶ Çilli, s. 169.

³²⁷ Pala, s. 288.

³²⁸ Pala, s. 300-301.

Ferhad: Ferhad ile Şirin isimli hikâyenin erkek kahramanıdır. Ferhad, İran padişahının sevgilisi olan Şirin’e âşıktır. Ferhad mimar ve mühendistir. Şirin’in isteği üzerine Bisütun isimli bir dağı deler. Şiirlerde sevgiliye kavuşmak için sıkıntılara katlanan âşığın misalidir. Genellikle Şirin ve Hüsrev’le birlikte şiirlerde yer alır. Bazı şiirlerde Mecnun ile karşılaştırılmıştır.³²⁹ Ferhad ismi divanda üç kez kullanılmıştır. Bu kullanımların hepsinde Şirin kelimesi de yer almıştır. Örnek bir dördlük şöyledir:

Ferhād gibi tağ delmişim
Anda Şîrîni bulmuşum
Cânımı fedâ kılmışım
Dem bu demdir o dem bu dem (Ş.105/2)

Şirin: Ferhat ile Şirin hikâyesinin kadın kahramanıdır. Şirin kelimesi şiirlerde gerçek anlama gelebilecek şekilde tevriyeli olarak kullanılan kelimelerden biridir. Genellikle Ferhad ve Hüsrev kelimeleriyle birlikte zikredilir.³³⁰ Divanda, Ferhad ile birlikte üç yerde zikredilmiştir. Örnek bir beyit şöyledir:

Mağşad-ı **Şîrîne** vâşıl olalım Ferhādveş
Hestî-i mevhûmumuz gel ‘aşk ile deldir bize (Ş.133/3)

2.3.4. Yer İsimleri

Bu bölümde Muhammed Tahir Safveddin Divanı’nda kullanılan yer isimleri incelenecektir. Sayıca çok olmayan yer isimlerinin incelenmesi ve divandaki kullanımlarına örnekler sunulması divanın muhtevası hakkında önemli bilgiler sunacaktır. Yer isimlerinin incelenmesinde alfabetik sıra esas alınmıştır.

Arafat: Mekke’nin doğusunda yer alan ve hac ibadetinin en önemli rüknü olan vakfenin yapıldığı yerdir. Hz. Âdem ve Hz. Havva yeryüzüne gönderildikten sonra Arafat’ta buluşmuşlardır.³³¹ Hilkatü’n-Nebi başlıklı şiirde bu buluşma anlatılırken kelime “Arafat” ve “Arafat Dağı” olarak iki kez kullanılmıştır. Kelimenin geçtiği dördlükler şunlardır:

³²⁹ Pala, s. 152.

³³⁰ Pala, s. 433.

³³¹ Abdullah A. Boks, “Arafat”, *DİA*, C. 3, İstanbul 1991, s. 261-263.

Yok iken kimse cihānı gezdi ol
 Tā ‘**Arafāt** tağına uğradı yol
 Gördü Havvāyı hemān kıldı ‘acül
 Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā (§.1/29)

Ol ‘**Arafāt** üzre kıldılar zifāf
 Maḥrem oldu birbirin dürr ü şadef
 Bil şereflendi o demde *nūn u kāf*
 Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā (§.1/30)

Cidde: Suudi Arabistan’ın Kızıldeniz kıyısında yer alan önemli bir şehridir.³³² Hz. Havva cennetten çıkarıldıktan sonra Cidde’ye gönderilmiştir.³³³ Hilkatü’n-Nebi isimli şiirde bu bilgiye atıfla bir kez kullanılmıştır:

Tā Serendīb tağına Ādem vürūd
 Kıldı Havvā **Ciddeye** ol dem ku‘ūd
 Öyle taḳdīr eyledi Rabbü’l-‘ubūd
 Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā (§.1/21)

Çin: Asya kıtasında yer alan bir ülkedir. Çin kelimesi divanda bir kez kullanılmıştır. Kelimenin kullanıldığı bent şöyledir:

Şīr men ü Yezdān men terk edip akrān men
 Hem Japonya **Çin** men kul eden sultān men
 Pīr men ü pīrān men şeyḥim eyvallāh men (§.112/4)

Dımeşk: İslam dünyası için önem arz eden tarihî şehirlerden biridir. Bugün Suriye’nin başkenti olan yerleşim yeridir. Bu yer, Dımaşk olan ismini tüm Suriye bölgesini ifade etmek için kullanılan Şam ismine bırakmıştır ve bugün Şam olarak anılmaktadır.³³⁴ Kerbela hadisesi anlatılırken kelimeye yer verilen mısra şöyledir:

³³² Mustafa L. Bilge, “Cidde”, *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, s. 523.

³³³ Ömer Faruk Harman, “Havvâ”, *DİA*, C. 16, İstanbul 1997, s. 545.

³³⁴ Cengiz Tomar, “Şam”, *DİA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 311.

...

Küfe halkıyla **Dimeşki** halkı kıldılar oyun (Ş.123/2)

...

Fırat Nehri: Türkiye’de doğup Irak üzerinde Dicle Nehri ile birleşip Basra Körfezine dökülen nehrin ismidir.³³⁵ Fırat kelimesi Kerbela olayının anlatıldığı müseddeste kullanılmıştır. Kerbela olayında Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının Fırat Nehri’nden su almalarına engel olunmuştur. Şair, bu olayı anlatırken kelimeye yer vermiştir:

...

Koıdu biñ ‘asker **Fırāta** seddedip ibn-i Yezīd (Ş.123/8)

...

Japonya: Asya kıtasında yer alan bir ülkedir. Kelime divanda bir kez kullanılmıştır. Kelimenin kullanıldığı bent şöyledir:

Şīr men ü Yezdān men terk edip akrān men
Hem **Japonya** Çīn men kıl eden sultān men
Pīr men ü pīrān men şeyhīm eyvallāh men (Ş.112/4)

Kenan: Hz. Yakup’un memleketidir. Kenan, bugün Filistin ve Suriye topraklarının bir kısmını içine alan bir bölgeye verilen isimdir. Kenan ili, genellikle Hz. Yakup ve Hz. Yusuf ile birlikte kullanılmıştır.³³⁶ Divanda kelime iki kez kullanılmıştır. Kelime, bir beyitte Hz. Yakup ve Züleyha kelimeleriyle birlikte zikredilmiştir:

Bir ‘acāyib derd imiş bu derd-i Ya‘kūbdan beter
Bağ Züleyhā tırmayıp her demde **Ken‘ān**ın arar (Ş.50/3)

Kerbela: Irak’ta bulunan bir bölgenin adıdır. Bugün Irak’ta Kerbela şehri vardır. Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının şehit edildiği yerdir. Hz. Hüseyin’in kabri Kerbela’dadır.³³⁷ Kelimenin yer aldığı bir beyit şöyledir:

³³⁵ Metin Tuncel, “Fırat”, *DİA*, C. 13, İstanbul 1996, s. 31-33.

³³⁶ Pala, s. 266.

³³⁷ Pala, s. 267.

Huṣūṣā mahrem-i esrār olanlar hep Hüseyñdir

Olurlar **Kerbelā** ḥākiñ dökenler anını hemdem (.100/3)

Kufe: Güney Irak'ta yer alan bir şehirdir. Hz. Ömer'in emriyle Sad bin Ebu Vakkas tarafından kurulmuştur. Necef ile Kerbela arasındadır.³³⁸ Kerbela olayının işlendiği uzun müseddeste, kelimenin yer aldığı bir mısra şöyledir:

...

Etmeyip ḥavf Ḥudādan **ūfeniñ** azgınları (.123/10)

...

Mescid-i Aksa: Müslümanların ilk kıblesidir. Kudüs'te Hz. Süleyman tarafından inşa ettirilen caminin yerine yapılmış olan camiye Mescid-i Aksa denir. Miraç gecesinde Peygamber Efendimiz, Mescid-i Haram'dan (Mekke'den) Mescid-i Aksa'ya (Kudüs'e) gitmiştir, Mescid-i Aksa'dan da göğe yükselmiştir.³³⁹ Aksa, Arapçada "uzak" demektir. Mescid-i Aksa'nın Mekke'ye uzaklığı sebebiyle bu isim verilmiştir.³⁴⁰ Mescid-i Aksa, divanda bir kez zikredilmiştir. Şair, Mescid-i Aksa'ya varıp orada tecellilere mazhar olduğunu söylemektedir:

Mescid-i Akṣāya vardım seyr-i dīdār eyledim

Tā ezelden muḳtedāmdır nūr-ı burhānım benim (.96/4)

Mısır: Akdeniz'in kıyısında yer alan bir ülkedir. Ülkedeki Nil Nehri, Mısır için hayat kaynağı olarak görülür. Mısır, edebiyatta sıkça anılan yer isimlerinden biridir. Hz. Yusuf'un Züleyha ile yaşadığı olaylar Mısır ülkesinde geçmiştir.³⁴¹ Kelime, divanda birkaç kez kullanılmıştır. Kelimenin geçtiği bir beyit şöyledir:

Ya 'kūbāsā zār edersiñ Yūsuf-ı Ken'ān için

Bir ḥaber al **Mıṣr** ilinden anda sultān ol yürü (.146/5)

Serendīb: Bugün Hindistan'ın güneyinde bulunan ve Seylan (Sri Lanka) olarak bilinen adanın eski ismidir. Bu ismi Müslümanlar, coğrafya eserlerinde zikretmişlerdir.

³³⁸ Casim Avcı, "Kûfe", *DİA*, C. 26, Ankara 2002, s. 339.

³³⁹ Pala, s. 308.

³⁴⁰ Nebi Bozkurt, "Mescid-i Akṣā", *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s. 268.

³⁴¹ Pala, s. 315.

13. yüzyıldan sonra ada, Seylan ismiyle anılmıştır.³⁴² Rivayetlerin çoğunluğuna göre Hz. Âdem cennetten dünyaya gönderildiğinde Serendib'e (Seylan Adası'na) inmiştir.³⁴³ Serendib kelimesi divanda sadece bir kez Hz. Âdem'in dünyaya gönderilişi anlatılırken kullanılmıştır:

Tā **Serendīb** tağına Ādem vürūd
 Kıldı Havvā Ciddeye ol dem ku'ūd
 Öyle taqdīr eyledi Rabbü'l-'ubūd
 Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā (§.1/21)



³⁴² İsmail Hakkı Göksoy, “Sri Lanka (Tarih)”, *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 425.

³⁴³ Süleyman Hayri Bolay, “Âdem”, *DİA*, C. 1, İstanbul 1988, s. 363.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED TAHİR SAFVEDDİN DİVANİ’NİN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

3.1. NÜSHA TAVSİFİ

Muhammed Tahir Safveddin Divanı’nın tek nüshası tespit edilmiştir. Tez çalışmasında kullanılan bu nüsha Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz A 9121 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Yazma eserin kütüphane katalog bilgilerinde yanlışlık bulunmaktadır. Kütüphane kaydında eser müellifi olarak “*Mekkî-zâde Mehmed Tâhir b. Mehmed Mekkî (öl. 1128/1716)*” ismi yer almaktadır. Fakat divanın müellifi, 17-18. yüzyılda yaşamış olan Mekkîzâde Mehmed Tahir değil 19. yüzyılda yaşamış olan Muhammed Tahir Safveddin’dir. Yazma eserin üzeri kısmen yıpranmış siyah bez kaplı mukavva ciltli, sırtı ise kahverengi meşin kaplıdır. Satır sayısı farklılık gösteren yazma eserin ölçüleri 240x160mm. ve 200x120mm. şeklindedir.³⁴⁴ 40 varaktan oluşan eserde herhangi bir telif ve istinsah tarihi yoktur. Buğday renkli kâğıt kullanılan eserin bazı varaklarında lekeler (vrk: 28, 29, 30) ve yırtıklar (vrk: 38) bulunmaktadır. Metin, rika yazı tipiyle kaleme alınmıştır ve cetvel içerisindedir. Nüshanın zahriyyesinde -latin harfleriyle- “*Satın Alma 2003 Mehmet Sadık Erdağı*” kaydı vardır. 1a’da -latin harfleriyle- “*Hilkat ün-Nebî*”, “*Şeyh Mehmet Tahir Divanı*”, “*Osmanlıca El Yazma*” kayıtları ile birlikte Millî Kütüphane mührü yer almaktadır. 1b’de yazmanın kütüphane demirbaş numarası bulunmaktadır.

Eserin 2a-4a sayfaları arasında Muhammed Tahir Safveddin’e ait olduğu anlaşılan “*Hilkatü’n-Nebî*” başlıklı uzun bir şiir vardır. Divan metni 4b-38a sayfaları arasındadır. Divan metninin başlangıcında “*Hâzâ Dīvān-ı Şeyh Muhammed Tâhir Şafve’d-dīn Bîtarîkat-ı ‘Aliyye-i ‘Uşşâkiyye*” ibaresi yer almaktadır. 38b-40a arası boştur.

Başı:

Hilkatü’n-Nebî

Bismillâhirrahmânirrahîm

³⁴⁴ <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/147347>

Ḥamd-ı Yezdān edelim gel evvelā
Ḥamd içün ḥalk oldu cümle aşfiyā

Sonu:

Bu Ṭāhîr kemter ḳalmasın ebter
Allāhu ekber iḥyā ḳıl beni



3.2. METNİN YAZIMINDA DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR

- 1) Divanın transkripsiyonlu metni oluşturulurken tespit edilen tek nüsha esas alınmıştır.
- 2) Metnin transkripsiyonunda bir sonraki bölümde yer alan transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.
- 3) Transkripsiyonlu metin oluşturulurken varak numaraları kalın (bold) olarak köşeli parantezlerle, [1^a] şeklinde, gösterilmiştir.
- 4) Divanda yer alan şiirler 1,2,3... şeklinde numaralandırılmıştır.
- 5) Şiir vezinleri şiirlerin üstünde eğik (italik) olarak verilmiş, vezin kusurları dipnotta gösterilmiştir.
- 6) Vezin gereği zihaf ve imale uygulanması gereken yerlerde kelime imlası esas alınmış, heceler asli değerlerinde yazılmıştır.
- 7) Divandaki şiirler, kafiye ve rediflerin son harflerine göre alfabetik olarak sıralanmışsa da sadece elif harfi belirtilmiştir. Diğer harfler nüshada belirtilmediği için metin oluşturulurken harf bilgileri gerekli yerlere köşeli parantez içinde eklenmiştir.
- 8) Ayet-i kerime ve hadis-i şerif iktibasları, eğik (italik) olarak verilmiştir. Divanda yer alan bütün iktibaslar 2.3.2. numaralı bölümde incelendiği için iktibas çevirileri dipnotta gösterilmemiştir.
- 9) Metinde tamlamalar dışında, Arapça ve Farsça kelimelerdeki ön-son eklerde ve birleşik kelimelerde, “-” işareti kullanılmamıştır.
- 10) Divan metninde Türkçe kelimelere ek olarak getirilen zarf fiil eki için “b” ünsüzü kullanılmışsa da transkripsiyonlu metinde bugünkü dil özellikleri dikkate alınarak “p” şekli tercih edilmiştir.
- 11) Edat ve bağlaç olarak farklı görevlerde kullanılan “ile”nin yazımında vezin esas alınmıştır. Vezin gereği iki hece okunması gerektiğinde önceki kelimedden ayrı olarak ve daima “ile” şeklinde yazılmıştır. Vezin gereği tek hece okunması gerektiğinde önceki kelimeyle bitleştirilerek “-le, -la” şekillerinden uygun olanı tercih edilmiştir.
- 12) Farsça kelimelerde yer alan “vav-ı madule”ler, “ḥāce, ḥāb” örneklerindeki gibi ~ işaretiyle gösterilmiştir.

- 13) Bugün “için” şeklinde kullanılan edat ve bu edatla oluşturulmuş kelimeler tek heceli kullanımlarda “çün” iki heceli kullanımlarda “içün” şeklinde yazılmıştır.
- 14) Yanlış yazıldığı düşünülen kelimelerin transkripsiyonunda, kelimelerin tahmin edilen doğru imlası verilmiş, yanlış olduğu düşünülen imla dipnotta gösterilmiştir.
- 15) Metinde, bazı kelimelerdeki (*taht, hırka, hürmen, haslet, hürrem, hayme, hayran, züleyha, zerre, ziba... vb.*) harf kullanımları kelimelerin sözlükteki şeklinden farklıdır. Özellikle “ح” - “خ” ve “ج” - “ڭ” harflerinde karşılaşılan bu farklılıklarda kelimelerin sözlük kullanımları esas alınmış, divandaki kullanımlar ayrıca gösterilmemiştir.
- 16) Metin tamiri amacıyla beytin anlamı ve vezni dikkate alınarak eklenen heceler ve kelimeler köşeli parantez içinde gösterilmiştir.
- 17) Yardımcı fiillerle oluşturulan birleşik fiillerin yazımında TDK esas alınmıştır.
- 18) Metinde okunan fakat emin olunmayan kelimelerin yanına parantez içerisinde soru işareti (?) konulmuştur.
- 19) Transkripsiyonu sunulan metin 19.yy metni olduğu için eklerin yazımında mümkün mertebe günümüz imlası esas alınmıştır.

3.3. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Harf	Transkripsiyonu	Harf	Transkripsiyonu
آ - ا	a, ā	ص	ş
أ - ا	a, e, ı, i, u, ü	ض	z, d
ب	b, p	ط	t
پ	p	ظ	z
ت	t	ع	‘
ث	s	غ	ğ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	k
ح	h	ك	k, g, ñ
خ	h	اڭ	ñ
د	d	ل	l
ذ	z, d	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ü, o, ö, ū
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ş	ی	y, ı, i, ī
		ء	’

3.4. TRANSKRİPSİYONLU METİN

[2^a]

Hilkatü'n-Nebî

Bismillāhirrahmānirrahīm

1

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1 Hamd-ı Yezdān edelim gel evvelā
 Hamd içün halk oldu cümle aşfiyā
 Şad şalāt ile selām olsun aña
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā

2 Hāk te'ālā varlığından ibtidā'
 Kendi nūrundan yarattı Kibriyā
 Cümleden aḳdem yaradıldı şehā
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā

3 Hilkat-i zāt hem sezā dense Şamed
 Maḥvolunmaz pertev-i nūru ebed
 Hāk anı kıldı ezelden mu'temed
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā

4 Gel gör imdi aşl u fer'i berbeyān
 Edeyim zāt ü şıfāt olsun 'ayān
 Şem'a-i aḳdes odur kim ey civān
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā

5 Yaradıldı mā' u tīnden bir libās
 Cümle maḥlūk içre yok aña kıyās
 Hem anı mir'āt edindi cümle nās

Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

- 6 Cennet içre ḥalk olundu ol libās
 Aḥsen-i takvīm ile oldu esās
 Zīrā taḳdīrātda yokdur iḳtibās
 Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

- 7 Çār ‘anāşır nāmını verdi Hudā
 Ādem oldu nām ü şānı muṭlaḳā
 Söylenir dillerde kim Ādem ata
 Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

- 8 Ḥazret-i Ādem diyü buyurdu Ḥaḳ
 Hem ḥalīfe eyledi Rabbu’l-felaḳ
 Olmuş idi hem serāpā nūra ğarḳ
 Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

[2^b]

- 9 Hem melā’ik aña kıldılar sūcūd
 Sāyesiyle māḥaşal cümle vūcūd
 Nūr-ı ḳudret kıldı zātından nūmūd
 Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

- 10 Gör ki Ādem cennet içre neyledi
 Ferd-i vāḥid dā’imā gezer idi
 Gördü tenhā bir refīḳ olsa dedi
 Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

- 11 Geldi bir ğaflet o demde uyudu
 Hem de taḳdīr-i İlāhī bu idi
 Toĝdu Ḥavvā şol yanından büyüdü

Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

12 Uyanıp Ādem dedi Rabbü'r-Raḥīm

Gördü Havvāyı dedi fazl-ı Kerīm

Luṭf u iḥsānıñ büyükdür yā 'Azīm

Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

13 Ol zamān cennet içinde bīfütür

Gezer iken sağ u sola bīkuşūr

Cennetü'l-Firdevse vardı şāfī nūr

Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

14 Gördü bir nūrānī şūret titredi

Ola bu şūret 'aceb kimiñ dedi

Geldi Cebrā'il aña çün söyledi

Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

15 Dedi bu şūret cenāb-ı Ahmediñ

Dü cihānıñ faḥri zāt-ı emcediñ

Nesl-i pākiñden gelecekdir seniñ

Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

16 Ol zamān Ādem tefekkür eyledi

Hem feraḥından firāvān ağladı

Ḥikmet-i Ḥaḳḳa teşekkür eyledi

Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

17 Ƙalbine naḳşoldu nūru ey civān

Titredi 'użv ile cānı bir zamān

[3^a]

'Āşık olmuşdur o zāta bil hemān

Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

18 Nice yüz biñ ḥikmetiñ anda görüp
Geldi Havvā yanına Ādem dönüp
Yedi buğdayı şecerden bilmeyip
Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

19 Çün teferrüd ediser ‘aşk-ı İlāh
Ol tecellī Ḥaqqıñ Ādem bīgünāh
Bu cihān oldu anıñçün bārgāh
Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

20 Dedi Cibrīl Ādeme etdiñ kuşūr
İrtikāb etdiñ ḥarāmı bīfütūr
Bil seyāḥat eyledi sende zuhūr
Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

21 Tā Serendīb ṭağına Ādem vürüd
Kıldı Havvā Ciddeye ol dem ku‘ūd
Öyle taqdīr eyledi Rabbü’l-‘ubūd
Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

22 Açdı ol dem gözünü zulmet durur
Zulmet içre bilmedi nerde yürür
Görmüş iken cennet içinde sürür
Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

23 Ol zamānda zār zārī inledi
Ḥāl-i Havvā ne ola ‘aceb dedi
İşbu firḳat ne idügüñ añladı
Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

24 Tā'ib ü müstağfır oldu hāline
 İhtilāfı vardır ol üç yüz sene
 Nutq-ı Cebra'ıl gelince kalbine
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā

25 Biñ şehādet kıldı Ḥaqqıñ zātına
 Hem şefā'at kānı ol mir'ātına
 Oldu vākıf kendi seyyi'ātına
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā

[3^b]

26 Bil kabūl oldu du'āsı ol zamān
 Ḥaḡ kabūl etdi niyāzıñ bīgümān
 Destgır oldu aña çün 'izz ü şān
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā

27 Ref' olup zulmet şafaḡ sökdü hemān
 Gördü Ādem secdeye vardı o ān
 Şems toḡdu nūra ḡarḡ oldu cihān
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā

28 'Aşḡ u şevḡ ile hemāndem yürüdü
 Şevḡ-i Havvā kalbi içre bürüdü
 Hem lisānı Ḥaḡḡa zikreder idi
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā

29 Yok iken kimse cihānı gezdi ol
 Tā 'Arafāt taḡına uğradı yol
 Gördü Havvāyı hemān kıldı 'acūl
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā

30 Ol ‘Arafāt üzre kıldılar zifāf
 Maḥrem oldu birbirin dürr ü şadef
 Bil şereflendi o demde *nūn u kāf*
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafa

31 Atdı cennet toḥmunu arza o dem
 Biñ bir oldu bir toḥum añla dedem
 Şītiñ alnında zuhūr etdi kerem
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafa

32 Kim aña kıldı muḥabbet ehl-i dil
 Böyledir rāh-ı ḥaḳīkat selsebīl
 Anda qarār etdi ol nūr nice yıl
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafa

33 Çok nebīler geldi geçdi nūr ile
 Mu‘cize gösterdi ol envār ile
 Çoḡu rūşen ba‘zısı esrār ile
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafa

34 Erdi İbrāhīm ü İsmā‘īle hem
 Başdı Aḥmed tā nihāyet hoş kadem
 [4^a]
 Anda zāhir oldu çok faẓl u kerem
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafa

35 Tayyib ü tāhirdir ol nūr-ı kadīm
 Vaşf-ı zātıñ etmege yok kudretim
 Dilde zikrim kalbde fikrim ‘ādetim
 Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafa

36 Ehl-i beytiñ hürmetiçün yâ Resûl
 Ümmetiñdir Tâhiri kılma melûl
 Rûy siyâh kâpıña geldim kıl kabûl
 Aḥmed ü Maḥmûd Muḥammed Muştafâ

37 Diyelim bir kerre ‘aşk ile şalât
 Bulalım hem Ḥazret-i Ḥaḳdan necât
 İsm-i pâkin zikreden bulur ḥayât
 Aḥmed ü Maḥmûd Muḥammed Muştafâ

[4^b]

Hâzâ Dîvân-ı Şeyḥ Muḥammed Tâhir Şafve’-d-dîn Bîtarîkat-ı ‘Aliyye-i ‘Uşşâkiyye

Ḥarfu’l-Elif

2

fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün

- 1 Ḥurdebîn-i ‘aşk ile göster baña yâ Rabbenâ
 Aç başiret perdemi seyrân içün dâ’im saña
- 2 Cübbe-i ğafletle tezyîn eylemişsiñ ‘âlemi
 Kendiñi işbât içündür bu şu’ünât muṭlaḳâ
- 3 Ba‘iş-i Ḥavvâ degildir Âdemiñde yâ nedir
 Ya ḥaḳîkatdan mecâza şaldıran kimdir aña
- 4 Bülbulün feryâd u zârı gül degil bilmem nedir
 Tılsımâtıñ cümleñiñ teşhîridir dersem sezâ
- 5 Nûr-ı ‘aynım seyr içün Tâhir göründüm ‘âleme
 On sekiz biñ ‘âlemi ızhâr eden kimdir baña

3

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Elmeded ey nā'il-i sırr-ı Hudā-yı bāsafā
Elmeded ey vāşıl-ı kenz-i haķıķat pür vefā
- 2 Hikmet-i zātın bu ilde 'āşıkın dilbendidir
Māh-ı hüsnünden tecellī eyledi arz u semā
- 3 Hilķatin şānında *levlāk* çün buyurdu zāt-ı Haķ
Cümleden aķdem şıfātın eyledi rüşen şafā
- 4 Merhabā ey tīnet-i pāk ma'den-i gevherfeşān
Dā'imā kevşer lebinden bahşolur imān baña
- 5 İlticāgāhımdır ancaķ hāk-i pāyiñ ey habīb
Başķa bir bāba ķul etme bizleri ey rehnümā
- 6 Sen haķıķat ma'denisiñ külli eşyā zātına
Oldu çün muhtāc ezelden sūbesū ey müctebā
- 7 Gel kerem ķıl ey şehā Tāhir ķuluñ eyler recā
Şems-i hüsnün vuşlatıyla olmak ister pür ziyā

[5^a]

4

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Derdimiñ dermānı sensiñ yā Muḥammed Muştafā
Nuţķumuñ burhānı sensiñ yā Muḥammed Muştafā
- 2 Mürdeler ihyā olur kevşer lebiñden yā habīb
Çeşmimin seyrānı sensiñ yā Muḥammed Muştafā

- 3 Şems mäh encüm semāvāt etdi vechiñden zühür
Göñlümñ 'irfānı sensiñ yā Muḥammed Muştafā
- 4 Cümle maḥlūkāt seniñçün ḥalk olundu ey şefi'
Rızkımnıñ iḥsānı sensiñ yā Muḥammed Muştafā
- 5 Ṭāhiriñ dā'im lisānı ism-i pākiñ zikreder
Ḳalbimiñ mihmānı sensiñ yā Muḥammed Muştafā

5

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Görünen elvān-ı rengiñ reng-i bîşandır baña
Nefsi terk Allāhı bir bil ceng-i 'irfandır baña
- 2 Çıkıp ol emmārelikden 'iyd-ı vaşla eregör
Şarınıp zībā yeşili vaşl-ı insandır baña
- 3 Nice mest olmaz bu 'ālem 'arş-ı Raḥmāndır behişt
Ebyaz-ı a'lāda gördüm zıkr-i zîşandır baña
- 4 Şūr-ı İsrāfıl uruldu buldum ol ānda şeref
Şems mäh encümle asgar arz bîgandır baña
- 5 Bağla tevḥîd kisvetini zıkr-i izhār et müdām
Görünür a'lā vü esfel mişl-i dūr kândır (?) baña
- 6 Bunca deryālar tolaşdım bulmadım āb-ı ḥayāt
Raḥmetiñ Bārī kerem kı l kaṭre 'ummāndır baña
- 7 Ṭāhire merhem kār etmez derd-i 'aşk oldu müdām
Vaşl-ı mi'rāciñ 'aṭā kı l ḳadr-i burhāndır baña

6

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Nice tavşîf edem cānā seniñ vechindedir³⁴⁵ *Ṭāhā*
Anı teşrîḥ içün inzāl olundu bunda *mā evḥā*
- 2 Nasıl ta'rîf edem 'ibret gözüyle görmemiş kimse
Ki ta'rîf eyle hem setret bilinmez dīdesin bil hā
- 3 Ki şāh-ı enbiyā geldi bize Hāḫdan bu bir dāldır
Çün a'mā görmez ol zātı gelip de gitmiş ol güyā

[5^b]

- 4 Şıfāt bir köhne elbise anıñla setrolur ol zāt
Bilenler 'ārif-i billāh sivā ehli ṭurur a'mā
- 5 Gel ey Ṭāhir tevekkül ol eriş bunda sen ol zāta
Sevenler sevdi sev sen de sevilen hem seven a'lā

7

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Biziz bu 'ālemiñ kenzi hüviyyetde olup ifnā
Ki biz mir'āt-ı bākīyız gör imdi 'āḳil ü dānā
- 2 Buyurdu çün ḥabībullāh bu ḥadīṣ-i nübüvvetle
Elmu'minu mir'ātu'l-mu'min bil ey sen dilber-i ra'nā³⁴⁶
- 3 Gel ey zāhid bu fīkr ile ne añlarsıñ bu 'ālemden
Ḥiṭāb-ı *len terāniden* bilipdir Hızırı çün Mūsā

³⁴⁵ vechindedir: vechindendedir

³⁴⁶ Bu hâliyle mısranın vezni kusurludur.

- 4 Bu ‘ilmiñ bāğına gir gel okuyup *men ‘aref* dersin
Anıñ hikmetnümāsiyla bilegör kendiñi şehā
- 5 Varıp ṭahūr şarābından içenler oldular sermest
Bu ğaflet perdesin kaldır ne sen kalır ne ben cānā
- 6 Göründü *semme vechullāh* nazar kıl kāmile gel sen
Olupdur vech-i ādemle müzeyyen cümleten a‘zā
- 7 Varıp mürşid huzūruna ayağıñ ileri çekme
Ṭahāret ma‘deni oldur seni Ṭāhir eder Mevlā

8

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Geç begim bu māsivādan yok durur zerre vefā
Pek kapılma dām u tezvīrātına ey mehlikā
- 2 Hırkapūş ol Hākka düş ol bulasın bākī hayāt
Saltanat kaydından āzād olayım derseñ şehā

[6^a]

- 3 Bir meşeldir söylenir dillerde kim dünyā yalan
Bağ yalan var evvelinde bir işiñ āhir fenā
- 4 Zehrini bal sandılar anıñ bu ilde ğāfilün
Eñ soñu devleti başa yağıdırır seng-i kazā
- 5 Oynama Ṭāhir anıñla aldadır ol pīrezen
Zikr-i tevḥīde müdām ol olma gel Hākdan cüdā

9

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Tırma gel tevḥīde bağla özüñü ey mehlīkā
Kim ikilikde qalır sa arama anda vefā
- 2 Rūz u şeb mürşid ḥuzūrun bekleyen irşād olur
Gıll u gışdan fāriğ ü āzādedir ol ḥūblikā
- 3 Herkesiñ kārı degildir nefsiñi māt eylemek
Mürşidiñ nuṭkunu cāndan gūş eden bulur bekā
- 4 *Len terānī* emridir Mūsāyı telvīn eyleyen
Yā cebel 'ayn-ı ḥaḳīkatdir vücūdu pūr ziyā
- 5 Tāhirā ḥikmetşinās ol rāzını fāş eyleme
Mā rameyte iz rameyte remzine ol āşinā

10

müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

- 1 Biziz Muḥammed ümmeti hep varımız kıldık fedā
Qalbimize ünsiyyeti erince olduq pūr şafā
- 2 Yed vermişiz biz mürşide erişmişiz ḳurbiyyete
Ārzū ederseñ vuşlata ḳıl cānıñı 'ahde vefā
- 3 Hızır nebīden iç şarāb cigeriñi eyle kebāb
Ḳıl cismiñi dā'im turāb āḥir maḳāmıñ muṭlaḳā
- 4 Ma'nā yüzünden cennete erişelim ol devlete
Müşṭāḳ olur cem'ıyyete her dem diyelim merḥabā

- 5 Tāhir fenādan geçelim aķı ķaradan seçelim
 Āb-ı hayātdan içelim Hāķķa olalım āşinā

[6^b]

11

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Hālli müşkil bir hāķīķatdır kelām-ı aşfıyā
 Kim āña vāķıf olursa andadır zevķ u şafā
- 2 Herkesē ihsān olunmaz sūkker-i lebrīz-i 'aşķ
 Zevķ alırlar āşinā-yı tūtī-i her dü serā
- 3 Cümle 'uşşāķ meclisi hāş sūtūde neş'eyāb
 Hālişāne vecde gelmiş 'āşıķa ermez bahā
- 4 Bulmak isterseñ hāķīķat dürrünü deryāya dal
 Baķr-i 'aşķı boylayanlar cümlesi buldu ğınā
- 5 İttifāķ etmiş nazār ķıl Tāhirā erbāb-ı 'aşķ
 Hüsn-i hāl üzre küşāde dā'imā bāb-ı rızā

12

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Evliyālar serverisiñ yā 'Aliyye'l-Murtażā
 Hem de dāmād-ı nebīsiñ yā 'Aliyye'l-Murtażā
- 2 Hāķ çekildi vechiñ üzre *lā fetā illā 'Alī*
 Māhveş sen mūncelīsiñ yā 'Aliyye'l-Murtażā

- 3 Enbiyānıñ vārīşisiñ mazhar-ı ‘ayne’l-yakīn
Sen hidāyet mahzenisiñ yā ‘Aliyye’l-Murtaẓā
- 4 Zāhirā toğduñ anadan āhirī merd-i Hudā
Kūlli nāsıñ aqdemisiñ yā ‘Aliyye’l-Murtaẓā
- 5 Bāb-ı luṭfuñdan ayırma Tāhiri her rüz u şeb
Bīnevālar mükrimisiñ yā ‘Aliyye’l-Murtaẓā

13

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Ferd-i vāhidsiñ ‘azīzim ey ferīd-i bāşafā
Hem eḥad burcun teşādūf eylemiş ismiñ şehā
- 2 Ḥayderāsā pür şecā‘at ṭavr ü eṭvārıñ seniñ
Māh-ı vechiñde nümāyān oldu sırr-ı Murtaẓā
- 3 Kāmetiñ ru’yet edenler ‘ākıbet dembestedir
Ru’yet-i bezm-i elestden bir nişān oldu baña
- 4 Şāf olan mir’āt-ı ḳalbe mun‘akis feyż-i İlāh
Ol sebeb mir’āt edindi Muşafāyı Kibriyā
- 5 Tāhiriñ ‘aklı perişān olduğı ‘ayb olmasın
Böyledir ‘aşḳ-ı ḥaḳīḳat böyledir ḥubb-ı Hudā

[7^a]

14

müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün

- 1 Peyğamberimiz Muştafâ mürşidimizdir Murtażā
Maķşūdumuz āl-i ‘abā dāreynde anlar rehnümā
- 2 Cānım Ḥasan ḥulķu’r-rızā fehmin Ḥüseyn-i Kerbelā
Her ikisi nūru’l-Ḥudā dāreynde anlar rehnümā
- 3 Faḥreyledi Zeyne’l-‘abā maḥşerde ol şāḥib livā
Bāķır efendim muṭlakā dāreynde anlar rehnümā
- 4 Hem Ca‘fere iz‘ānımız ādāb ile erkānımız
Oldur bizim imāmımız dāreynde anlar rehnümā
- 5 İmām-ı Kāzım pūr vefā ḥāmī bize Mūsā’r-Rızā
Gel anlara kıl ilticā dāreynde anlar rehnümā
- 6 İmām Takī ‘ālī cenāb İmām Nakīdir merd-i şāb
‘Asker yüzün tutmuş niķāb dāreynde anlar rehnümā
- 7 Mehdī on ikinci imām nuşret bizimdir vesselām
Ṭāhir ‘ubūdiyyet tamām dāreynde anlar rehnümā

[Ḥarfu’l-Bā]

15

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 ‘Abd-i mücrim kemterim iḥsāna geldim yā ṭabīb
Sen devā bul derdime dermāna geldim yā ṭabīb
- 2 Bir oñulmaz derd midir bu yoksa teşḥīse bizi
Gel hele tut nabzımı Loķmāna geldim yā ṭabīb

- 3 Bir devā kıl derdime bulsun şifā ‘uzvum tamām
Bağ-ı cān edip saña ‘irfāna geldim yā ṭabīb
- 4 Cümle eşhāş derdine senden bulur elbet devā
Eyle bir çāre baña imkāna geldim yā ṭabīb
- 5 Faḥr-ı ‘ālem ‘aşkına tutdum yüzüm³⁴⁷ dergāhına
Ol Muḥammed ḥaḳḳıçün burhāna geldim yā ṭabīb
- 6 Bir meşeldir söylenir dertli olan mecnūn olur
Derdime dermān diyü sulṭāna geldim yā ṭabīb
- 7 Ṭāhire merhem kār etmez derdidir ancak devā
Şem‘a-i ‘aşkın ile pervāne geldim yā ṭabīb

[7^b]

16

fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn

- 1 Vech-i ḥüsnüñ ergüenler oldu şādān yā ḥabīb
Hem zīyāsından huveydā şems-i tābān yā ḥabīb
- 2 Mūnkirānıñ gözüne inkārıdır ḥā’ il olan
Vuşlatıñ ārzū edenler kıldı seyrān yā ḥabīb
- 3 Olmasa teşrīfıñ olmazdı cihānıñ zerresi
Varlığından zevk alır kim ḳalb-i ‘irfān yā ḥabīb
- 4 Şānına *levlāke levlāk* çün buyurdu zāt-ı Ḥaḳ
Şems-i rūyuñla nümāyān bāğ u bostān yā ḥabīb

³⁴⁷ tutdum yüzüm: yüzüm tutdum

- 5 ‘Aşk ü şevkiñle hemîşe devreder şems ü kamer
Bağşeder arza ziyâsın nûr-ı burhân yâ habîb
- 6 Tâ ezel kıldıñ kulüb-ı evliyâyâ sen nazar
Ol sebebden şâd u hürrem pîr ü pîrân yâ habîb
- 7 Kıl şefâ‘at dü cihânda eylesin Tâhir şafâ
Hubb-ı zâtıñla müşerref ehl-i îmân yâ habîb

17

fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün

- 1 El yuyup zill-i fenâdan kılagör tahtîr-i kalb
Yol bulup bunda beķâyâ kılma gel başķa taleb
- 2 Yol verilmez bunda cānā etmeden terk-i vücūd
Meyledenler bu fenâyâ cehl odun yanmaķda heb
- 3 Sür çıkar aķyārı dilden görsün ol cānān seni
Zikr-i tevḥīde müdāvim fehmedenler rûz u şeb
- 4 Ergürüp mürşid eşigin kan da gel vahdet meyin
Anda gör dīdār-ı Hāķķı lāl dil mestāne leb
- 5 Gel erenler meclisine yüz sürüp Tâhir gibi
Bir mürebbī bul sen anda eyle aña rabṭ-ı kalb

[8^a]

18

fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün

- 1 Çek tūlū‘ etsin niķābıñ baħr-ı dilden āfitāb
Teşne lebler şu‘lesiyle ‘iyd günü içsin şarāb
- 2 Zūlmet-i hicriñ bu rāha sedd-i İskender midir
Mürdeler iħyā olur şevvāle erse māhitāb
- 3 Ehl-i hāl ehl-i muħabbet cem‘ olunca Hū çeker
Lezzeti degse dimāğa fetħolur yetmiş niķāb
- 4 Zıkr ü fikrim oldu cümle ramazān ayı gibi
Niyyet edince şıyāma yazılır [yüz] biñ şevāb
- 5 Bende-i āl-i Resūlūñ eşrefi Tāhir bugün
Haşlet-i şavm u şalātdır görünen rüy üzre āb

19

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Cānımı taħrīk eden cānān-ı ‘aşkdır rüz u şeb
Şunsa sākī nūr (?) kadeħden sırr-ı ‘aşkı lebbeleb
- 2 Dest-i mürşidden füyūzāt-ı haķāyık aħzedip
Sūkker-i lebriz-i ‘aşka ol durur elbet sebeb
- 3 Mey nedir mīnā nedir sākī nedir şahbā nedir
Añlamaz mı şofī terkībāt-ı ‘unşurdan ‘aceb
- 4 Kaynadı ‘aşkıñ kıvāmı geçmek üzredir begim
Sen bu ‘aşkdan biħabersin çekme gel bari ta‘ab
- 5 Tāhirā erbāb-ı ‘aşkdan bir ħaber aldın ise
Eyle taħhīr ħalbini tā olasıñ ‘ālī neseb

[Harfu't-Tā]

20*

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Bağışla cürmümü yâ Rab iki 'âlemde mesrûr et
Günâhım çok yüzüm kara beni 'afvîñla mağfûr et
- 2 Baña zulmeyledi nefsim ki kaldım nevm-i ğafletde
Bırakma nâr-ı fırkatde hemân 'aşkıñla pür nûr et
- 3 Şeb ü rûz eyleyem kulluk yolunda ey Ğanî Şübhân
Ayırma tâb-ı zülfünden ziyâ bahşıñla me'sûr et
- 4 Ne deñli eylesem kulluk erişmez tâkatim bunda
Vişâl-i rahmetiñ muhtâcıym lutfuñla me'cûr et
- 5 Yıkılmış çün harâb olmuş derûnu Tâhiriñ yâ Râb
Kamunuñ hâlıkısıñ sen anı feyziñle ma'mûr et

21

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Saña ben benligim verdim beni 'âlemde 'irfân et
Sevâdın pâk edip cismim hemân lutfuñla sultân et
- 2 Tükenmez bu fenâ ender fenânıñ miñnet ü zevki
Bugün ilhâmıñı bahşet yarınki günde şādân et
- 3 Gülistân-ı cihânıñ bir kuru sevdâ imiş bildim
Teraḥḥum kıl baña yâ Rab rızâ bâbında mihmân et

* Bu şiir, yazma içerisinde ٢ harfiyle kafiyeli şiirler arasında da yer almıştır.

- 4 Nedir ārzū nedir kaygı tükenmez bir kuru ğavġā
Hemān kenz-i ḥaḳīkatden dilerim luṭf u iḥsān et
- 5 Bu Ṭāhir söylese kimse nedir ḥālīñ diyü şormaz
Bilirsīñ ḥālīni elbet dü ‘ālemde Süleymān et

[8^b]

22

fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilātūn fā ‘ilūn

- 1 Vech-i yāre dūş olunca fetholur her müşkilāt
İsm-i a ‘zam olduġuĉūn andadır fevz ü necāt
- 2 Metn-i tevḥīd-i Ḥudānīñ şerḥidir yüz dört kitāb
Ol metinden feyz alır görmez misiñ eşcār nebāt
- 3 Zühdiiden vaşf-ı cemāle erişip Tevfīk-i Ḥaḳḳ
Ol cihetden kā’ inātīñ ‘aynıdır zāt u şifāt
- 4 Keşfedip fārūḳ-ı ‘aşḳdan bulmuş ol rüşen sebīl
İşte zātından hüveydā muḥteşem bāb-ı ḥayāt
- 5 Her umūruñ fethiĉūn Ṭāhir ḥuzūr-ı pīre var
Feyz-i Ḥaḳdır her kelāmı mürşidiñ eyle şebāt

23

mef‘ülū mefā ‘ilū mefā ‘ilū fe ‘ülūn

- 1 Bir vech-i leṭāfetle göründü bize re‘fet
Her bir göñüle esdi bugün bād-ı meserret

- 2 Teşrîfî anıñ altısıdır şehir-i nîsânıñ
Görmez misiñ ardınca zuhûr eyledi rahmet
- 3 Zâhir görünür ‘âleme erbâb-ı kemâlât
Ta‘ân ediyor anda olan nûr-ı meziyyet
- 4 Erbâb-ı suhan belli olur meclis-i hâşda
Bir lahza da çün ehl-i hüner buldu hüviyyet
- 5 Tâhir saña keşfoldu ise zât-ı keremkâr
Erbâb-ı diliñ mazharıdır ehl-i revîyyet

[Harfu’s-Sâ]

24

fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün

- 1 Vech-i yâre düş olanlar gayrıyı görmez ‘abeş
Sırr-ı ‘aşka ergürenler gayrıyı görmez ‘abeş
- 2 Ol hakîkat gencini mürşidde buldu ‘ârifân
Eşigine yüz sürenler gayrıyı görmez ‘abeş
- 3 Mantıku’t-tayrîñ lügâtıñ aňlamaz nâdân olan
Ol ledün ‘ilmiñ bilenler gayrıyı görmez ‘abeş
- 4 İncidip incinme bunda kimseyi görme hakîr
Küllî nâsı bir görenler gayrıyı görmez ‘abeş
- 5 Yek vücûd ol Hâk ile gel yok durur başka vücûd
Cümle varından geçenler gayrıyı görmez ‘abeş

- 6 Şey'-i vāhiddir bu 'ālem bilmez imiş cāhilūn
Bunda öz nefsin bilenler ğayrıyı görmez 'abeş

[9^a]

- 7 Tāhirā nuṭkuñda noḳşān var ise Allāh kerīm
İşbu sözü işidenler ğayrıyı görmez 'abeş

[Ḥarfu'l-Cīm]

25

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Vücūd-ı ādeme āgāh iseñ ṭurma ḳabādan geç
Bütün varlığını maḥvet hemān zerḳ u riyādan geç
- 2 Fenā ender fenānıñ zevḳine aldanma gel ey dil
Vücūd-ı Ḥaḳdır öz cāna sen ol ğayrı likādan geç
- 3 Vücūduñ zenbini taḥhīr edip şāfī maḳām ol gel
Saña raḥmeylesin Raḥmān rızāyı bul recādan geç
- 4 Ḳo ḥaḳkıñ ta'n u teşnī' iñ ḥalāyıkdan ümīdiñ kes
Yüzüñ ṭut rızḳ-ı Raḥmāna çü ḥaḳḳ-ı bīvefādan geç
- 5 Bu maḥlūḳāt u mevcūdāt saña 'āşıḳdır ey Tāhir
Şıfāt u zātıñı añla ki ğayra ilticādan geç

26

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Gel begim nādāna baḳma dīdeñi merdāne aç
Ḳalb-i ṭāhir pāk dāmen bir ulu sultāna aç

- 2 Nice dānālar gelip deryā-yı ‘aşkda maḥvolur
Tut yediñ Hızırñ hemāndem ‘ahd ile peymāna aç
- 3 Kaṭreler cem ‘ olsa bārān devredip deryā olur
‘Ārif ol pāzār-ı ‘aşkda ḳalbini burhāna aç
- 4 Çār ‘anāşır ümmehātıñ nüh felek atañ seniñ
Sen bu dehrıñ tıflısın kim var yürü devrāna aç
- 5 Bir misāfırsıñ bu ilde yol eri yolda gerek
E’r-refik şümme’ṭ-ṭarīḳdir ehl-i dil yārāna aç
- 6 Pādişāhlar ḳulluḡunda bir mülāzımsıñ şehā
Pek yapış ādāblar erkānını şāhāne aç
- 7 Añlamaz nādān olanlar lafzını Ṭāhir seniñ
Meclis-i ḥāş-ı sūtüde sözüñü ‘irfāna aç

[9^b]

[Ḥarfu’l-Ḥā]

27

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Mürşid-i kāmīl eşigin bekleyen buldu felāḥ
Ḥizmetin anda ḥaḳīḳat ergüren buldu felāḥ
- 2 Bāb-ı ‘aşḳı beklemekden dest-i dāmendir ġarāz
Ol sebebdan mürşidinden feyz alan buldu felāḥ
- 3 Ol durur ümmü’l-kitāb hem de debistān-ı nikāt
Mā ‘arefnāke ḥadīşıñ añlayan buldu felāḥ

- 4 Rāh-ı ‘aşkdır feyz-i lāhūt-ı vişālîñ menzili
Ol vişālîñ lezzetinden mest olan buldu felāh
- 5 Bekledi ehl-i kanā‘at bil rızāyı şübhesiz
Nüş edip şahbā-yı zātı kāmīlān buldu felāh
- 6 Bulmadı ehl-i feşāhat menzil-i nāsūtunu
Mevc urup deryā-yı ‘aşkda ‘ārifān buldu felāh
- 7 Kim bilir sırr-ı beḳādan menzil-i bālāsını
Erişip Tāhir bu sırra vāşılān buldu felāh

28

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Tā ezel vech-i beḳādan buldu ĩmānım felāh
Kim görüp şemsi liḳādan buldu ‘irfānım felāh
- 2 Nūr ḳadehden sırr-ı ‘aşkı sundu kim nüş eyledim
Bir velīñiñ hoş yedinden buldu peymānım felāh
- 3 Çokları hayretde ḳaldı bilmedi ‘anḳāsını
İzleyip mürşid izini buldu seyrānım felāh
- 4 Lāmekān mülkünde çün seyrānı var ‘āşıḳlarıñ
Seyredip seyrān içinde buldu imkānım felāh
- 5 Hem Muḥammed Muştafāyı ḳıldı dīdem hoş nazar
Ergürüp vech-i ziyāsıñ buldu devrānım felāh
- 6 Bu oñulmaz derde kim düşdü ise bulmaz devā
Ol durur yārānım ancaḳ buldu dermānım felāh

- 7 İster iseñ derdine bir çäre Tâhir sen eger
Ehl-i beyt-i Muşafâdan buldu sulţânım felâh

[10^a]

[Harfu'l-Hâ]

29

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

- 1 Fuyûzât-ı haķâyıķdan bilenler oldular râsih
Debistân-ı ma'ârifden görenler oldular râsih
- 2 Mürebbîsiz kişi 'ilm-i haķâyıķdan habîr olmaz
Lebâleb dest-i mürşidden kıananlar oldular râsih
- 3 Huşûşan mebdе' -i 'irfân sivâyı bertaraf etmek
O yolda hâzrete vuşlat edenler oldular râsih
- 4 Küşâd edip hurûfâtı gönül levhin yazan kimdir
Görüp kıanınca esrâra erenler oldular râsih
- 5 Urup şayķal gönül mir'âtını pâk eyle ey Tâhir
Mekândan bîmekâna cân verenler oldular râsih

[Harfu'd-Dâl]

30

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

- 1 Zülmet-i hicrânda kıaldım yâ Resûlallâh meded
Cürm ile 'işyâna kıaldım yâ Resûlallâh meded

- 2 Hüz̃n ü ğam çekmekde dā'im bu dilim pür hūn olup
Hecr ile odlara yandım yā Resūlallāh meded
- 3 Güft ü gū ile zebānım çūn mecāz üzre hemān
Ben bu hālimden uşandım yā Resūlallāh meded
- 4 Ḥāb-ı ğafletde yatarken sem'ime erdi nidā
Ol nidā içre uyandım yā Resūlallāh meded
- 5 Sen şefā'at kânısıñ ey cedd-i şebāb-ı cinan
Tıfl hālimde inandım yā Resūlallāh meded
- 6 Pür günāhkār 'āşī mücrim Tāhire sensiñ şefī'
Şıdk ile saña tayandım yā Resūlallāh meded

[Ḥarfu'z-Zāl]

31

fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilūn

- 1 Zāt-ı Hākka mazhar olmak şems-i enverden lezīz
Sırr-ı 'aşka maḥrem olmak tāb-ı gevherden lezīz
- 2 Bir fakīre bende ol kim anda maḫşūduñ ara
Şeyḫ sevisi ḥubb-ı dilde mīve-i terden lezīz

[10^b]

- 3 Māsivānıñ ḥubbunu dilden tırāş et fāriğ ol
Pür ziyā olsun derūnuñ sīm ile zerden lezīz
- 4 Ehl-i beyt-i Muştafānıñ rāhına cān ü seri
Kim ki teslīm eyler ise bunda bihterden lezīz

- 5 Dāmen-i mürşidde buldu çün bulanlar zātını
Aşlma rāci‘ olanlar misk ü ‘anberden lezīz
- 6 Hızrveş āb-ı hayātın çeşmesinden nüş eden
Kim ledün söyler lisānı nāb-ı sükkerden lezīz
- 7 Pīr Hüsāme’ d-dīn-i ‘Uşşākī eşigin Tāhirā
Baş koyanlar feyz alır kim āb-ı kevserden lezīz

32

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 İşte ifşā eyledim hubb-ı Hudā gāyet lezīz
Muhterem feyz-i bekā zevk u şafā gāyet lezīz
- 2 Çokları hüsrānda kaldı bilmedi öz zātını
Pür ziyā nūr-ı Muhammed Muştafā gāyet lezīz
- 3 Kim muhabbet eyler ise ehl-i beyte bīriyā
Ol na‘īm olmuş cinānā hūblikā gāyet lezīz
- 4 Söylenir dillerde dünyā çün mişāl-i āhīret
Āhīret mülkünde bākī aşfiyā gāyet lezīz
- 5 Bir nazār kıl ādeme Tāhir eger müdrık iseñ
Kalb-i mü’mindir hüviyyet muṭlakā gāyet lezīz

[Harfu’ r-Rā]

33

11’li hece ölçüsü

- 1 Lāmekāndan geldik biz de bu ile
Mürşid haḫ dost deyip gördük erenler

İkrār-ı bend eyleyip ḥaḳ nefis ile
Ṭarīkat silkine girdik erenler

- 2 Özümüz bağıdır mürşide bunda
‘Ahd ü peymān vermiş idik biz anda
Dost bizi biz dostu gördük dīvānda
Ḥaḳ sırrına bunda erdik erenler

[11^a]

- 3 Mürşidiñ ḳadrini bildi erenler
Nice inkār etsin gözü görenler
Bizi yād eylesin cümle yārenler
Dost bāğının gülün derdik erenler
- 4 Dost bāğı bülbülü geldi mi cānlar
Şehbālin taḳınıp yüksek uçanlar
Yezīd oldu bunda ḥaḳdan ḳaçanlar
Cümlesin dergāhdan sürdük erenler
- 5 Kim ki Ḥaḳḳı bildi Ḥaḳ anı bildi
Mü’min olan ḳullar hem secde ḳıldı
Ḥaḳdan eden ibā bil iblīs oldu
Erlige ikrārda tırdıḳ erenler
- 6 Ṭāhir niyāz eder Ḥaḳḳa yalvarır
İstiğrāḳa düşüp mest olur ḳalır
Ḥaḳīḳat bādesiñ mürşid tıldurur
Nūş edip seyrānı gördük erenler

- 1 Men beg ü şāh-ı cihānım sırr-ı emānet bendedir³⁴⁸
Toḥm-ı rāz-ı Kerbelāyım pūr melāmet bendedir
- 2 Zāt-ı Mevlānıñ ḥaḳīkat dürrüne ḳandīl benim
Vāriş oldum enbiyāya çün velāyet bendedir
- 3 Şavurup ḥırmende toḥmu dercedip anbāra men
Ermişim nān-ı na‘īme ol hidāyet bendedir
- 4 Mürğ-i dil ‘anḳā mişāli ārzūlar evṭānını
Farḳ edip asl-ı necātım hem necābet bendedir
- 5 Pek başındı ehl-i beytiñ rāhına Ṭāhir ḡulām
Tācdārım şāh-ı kevneyndir selāmet bendedir

[11^b]

35

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Bir yigit giymiş kuşanmış göñlümün efrāzıdır
İsmi yüz ondur anıñ kim yolumuñ hemrāzıdır
- 2 Ḥüsnüne cümle ta‘aşşuḳ eylemiş ol dilberiñ
Gösterir biñ dürlü şīve sevdiren hem nāzıdır
- 3 Zülfüne bend eylemiş [bu] ‘ālemi ol nevcivān
Çok güzel gördüm cihānda bu gene şehbāzıdır
- 4 Hem yazılmış vech[i] üzre *Ḳāf* u *Nūn Ṭāhā* bugün
Yazılan mühr-i Süleymān üstüne ol yazıdır

³⁴⁸ Bu hâliyle mısranın vezni kusurludur.

- 5 Tā Muḥammed Muṣṭafānın ‘aşkına Tāhir derim
Mücmel-i insān içinde sevdiğim serbāzıdır

36

mef‘ülü mefā ‘ilü mefā ‘ilü fe ‘ülün

- 1 Nevreste fidan kāmēti bālā ne güzeldir
Ol gözleri şehlā rūy-ı ḥamrā ne güzeldir
- 2 Hū çeker o³⁴⁹ vakt-i seher ismiyle müsemmā
Çün ḥulku rızā hem boyu tūbā ne güzeldir
- 3 Lebler tutuşup yandı şehenşāhını gözler
Toldursa meyi eylese i‘tā ne güzeldir
- 4 Bir demde gezer āfākı cihāngīr-i zamāndır³⁵⁰
Ol vech-i laṭīf ism-i mu‘ammā ne güzeldir
- 5 Var şimdi geri bakma beyābānlara Tāhir
Ol gonca sūḥan semt-i mu‘allā ne güzeldir

37

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

- 1 Derūn-ı ādemi baḥre müṣābih gösteren nādir
Geçen mevciñ ḥesābatıñ ‘aceb kimler durur nāzır
- 2 Derūn iklīmini bir bir teferrüc eyleyen ādem
Giyip birlik libāsıñı Hızır ‘İmrān ile ḥāzır

³⁴⁹ o: ol

³⁵⁰ Bu hâliyle mısranın vezni kusurludur.

- 3 Serā-yı sırr-ı mābeyne varınca oldu dil ebsem
Ta‘alluḡ eyleyip çün kil rumūzun eyledi zāhir
- 4 Yazar dil levhiniñ şerhin izin aldıḡa ḥazretten
Anı nazma koyup söyler anıñçün dediler şā‘ir
- 5 Keşemkeşden berī olsun ki fikriñ mevc-i deryādan
Sülūk et sırr-ı tevḥīde saña vaşfeylesin Ṭāhir

[12^a]

38

14’lü hece ölçüsü

- 1 Nevbahār eyyāmıdır bülbüller feryādıdır
Mor menekşe açılır güller göñül şādıdır
- 2 Bülbul ṭālib-i Ḥaḡdır her seher uyanıḡdır
Şīrīn bir ṭomurcuḡdur bülbüller Ferḥādıdır
- 3 Bülbul her seher öter ‘aceb gülden ne ister
Ḥaḡḡıñ sırrın bilmeyen diller gülüñ ḡārıdır
- 4 Bülbul bugün ben oldum gülüñ dalına ḡondum
Gül aradım ḡār içre dallar ḡaberdārıdır
- 5 Güller Ḥaḡḡa vāsi‘dir bülbul üftādesidir
Ṭāhir Ḥaḡḡa yār olan ḡullar cefākārıdır

39

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

- 1 'Azīzā nuṭḡ-ı dervīṣān ledün 'ilmiyle ḥāmildir
Kitāb-ı kenz-i maḥfīden bilenler aña ḡā'ildir
- 2 Tevellüd eyledi Mehdī bi'avnillāh-i Rabbānī
Anı görmez başİretsiz bu bir ince mesā'ildir
- 3 Gözüümüñ perdesi ḡalkdı viṣāle ermişim cānā
Eger ben Ḥaḡḡı görmezsem baña derler 'Azāzildir
- 4 Varıp ḡāk eylesin benlik ḡicābın tırmayıp 'āṣıḡ
Viṣāl-i bezm-i lāhūta erişmez ise ḡāfildir
- 5 Naẓar ḡıl tūr-ı Mūsāda görünen vech-i lāyefnā
Gören Ṭāhir başİretidir bu gözler aña ḡā'ildir

40

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Göründü dildeki esrār bize 'Uṣṣāḡiler derler
Bilindi cümleten ebrār bize 'Uṣṣāḡiler derler
- 2 Merātib menzilimiz var ki verdik mürşide iḡrār
Müsem mā özleriz her bār bize 'Uṣṣāḡiler derler
- 3 Cihād eder ḡamu 'uṣṣāḡ tebeddül eyleriz aḡlāḡ
Derün iḡlīmine ilḡāḡ bize 'Uṣṣāḡiler derler
- 4 Şoyunduk ten libāsından sivānıñ kir ü pasından
Bu nefsiñ dilrübāsından bize 'Uṣṣāḡiler derler
- 5 Ḥūsāme'd-dīn-i 'Uṣṣāḡi hem oldur bizlere sāḡi
Derūnum derd[i] tiryāḡi bize 'Uṣṣāḡiler derler

- 6 Hülûşî dest-i tâbından verip kevşer şarâbından
Hızır hādî niķābından bize ‘Uşşākîler derler
- 7 Bu Tâhir lezzet almışdır haķîkat bahre talmışdır
Vişāl-i yāre ķanmışdır bize ‘Uşşākîler derler

[12^b]

41

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Biz bu rāhın serveriyiz ser veren serdār olur
Manşūrāsā dembedem Hāķ dārına berdār olur
- 2 Şoyunup benlik tönundan şanki bir abdāl olur
Tā nihāyet bir maķāma erişir hünkār olur
- 3 Zāhirā bilmek muhāldir aña bir mürşid gerek
Küllî varından geçerse tóbtolu esrār olur
- 4 Bu haķîkat genciniñ āvāresidir ‘āşıkān
Cān verir cānān bulanda ‘āķıbet dildār olur
- 5 Hikmetāmîz sözüñü Tâhir duyur ‘āriflere
Cān ķulağı işidince dilleri ezķār olur

42

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

- 1 Terennümsāz eder gülden haber aldıkca bülbüller
Derāğüş-ı gül olmuşken ‘aceb bülbül neden söyler

- 2 Çemenzâr üstüne şebnem döker eflâk leîâfetle
Bahârîñ haşşası oldur güle hoşbûy-ı hâl eyler
- 3 Seherde ol gül-i hamrâ leb-i dendânını açmış
Hemîşe yanmada bûlbûl vişâl eyyâmını gözler
- 4 Meger nevrûz imiş bildim haķîkat bûlbûlûñ virdi
Demekdir gül degil sünbûl seher şeb tâ amân söyler
- 5 Riyâz bir bağçe-i kudret mübârek bûyu ‘anberdir
Haķîkat bûlbûlû Tâhir hemân söyler hemân söyler

43

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün

- 1 Cihân bâğın temâşâ kıl haķîkat gülşeni oldur
Bırak ferdâyı fikrinden merâtib bir ulu yoldur
- 2 Niceler âh ü zâr etdi bu rāzı bilmeden gitdi
Dilersen *cennetu ‘l-me ‘vā* derûn içre o me’ mûldür
- 3 Ki ‘İsâ batn-ı Meryemden pedersizce zuhûr etmiş
Nefahtu fihi min rūhî kamu söz içre ma‘kûldur
- 4 Şehâ kandîl-i mi‘râcım uyandı şem‘a-i Haķdan
Vişâl-i hâzrete nâ‘il olanlar cümle maķbûldür
- 5 Eger âvîze-i pûrtâb ararsañ nuţķ-ı Tâhirde
Yapış kim dâmen-i destin haķîkatle o meşgûldur

[13^a]

13'lü hece ölçüsü

- 1 Bāde berbād eder insānı ki ġammāzdır
Bāde 'ulviyyete bādī olan üstāzdır
- 2 Bāde bir bāhire-i cūr'a-i şehvādır
Bāde gülzār-ı muḥabbetdeki hemrāzdır
- 3 Bāde bir keyfiyyet-i mīnā-yı elestdir
Nādān nice zevk alsın ol sırr-ı melāzdır
- 4 Nādānları pūr neş'e eder bāde-i şūrī
Ya bāde-i ma'nā ise nāz ü niyāzdır
- 5 Ṭāhir ne yaman bāde imiş mey ü mīnā
Nāehle ḥarām lākin erbāba mücāzdır

45

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 'Ālemi tenvīr eden tevḥīd benim destimdedir
Şu'lesiyle çarḥ urup devrān eden fehminimdedir
- 2 Herkese olmaz naşīb envār-ı vechiñ şu'lesi
Şems-i zātıñ mazḥarı kimler ise zihnimdedir
- 3 Hem kemāle ermedi eşyā anı görmeksizin
Bīnaşīb a'mādır ancak ol ziyā dīdemdedir
- 4 Biñ gözü olsa göremez çün başiretdir gören
Bu mu'ammā 'ālem içre ya başiret kimdedir

- 5 Gel ayıkla bu pirinciñ taşını Tāhir bugün
Dediler Aḥmed eḥaddır fark ise bir mīmdedir

46

mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün

- 1 Ta'ķīb ederek fāreyi katletdi muzaffer
Seyfin bilemiş bunca ricāl oldu mükedder
- 2 Merkeb olacak pederi 'ālemde 'ayāndır
Ester toğurur cinsi burāk olsa da māder
- 3 Gīsūya heves eyler imiş kaplama keller
Hiç çāre mi var günde tırāş eylese berber
- 4 El urma şaķın her delige darb-ı meşeldir
Ya nuşḥ ile pend etdigimi etmedi ezber
- 5 Bir kimse eger nefsi ile Rabbini bilmez
Nefs 'askeridir ol olamaz mālīk-i ejder

[13^b]

6. Tāhir saña kim bende ise oldu muzaffer
Nefsin bilecek Rabbine öylece mazhar

47

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 Etse pervāz evc-i bālāya gurāb yok i'tibār
Ric'at eyleser zemīne lāşeye lābūd konar

- 2 Ya arınca ise arāda yzn hāke urup
Dāne-i himmet in hzmet eder leyl  nehār
- 3 Hāzin-i ur'ān odur kim dāneye vāıf ola
Al u fer'ı alayanlar nuk-ı Ādemden anar
- 4 Hābbeni cennet iinde devri dā'imdir 'azz
Cmle eyā cnbiinde yok tebeddl barār
- 5 alma keret 'āleminde ādemi bul ādem ol
Tāhirā hkmetināslk sende bende ne arar

48

16'lı hece ls

- 1 Cānā mertiyete dā'ir olan artmz mukemdir
Bilmez misi āyā bu h bizler in her demdir
- 2 Bilmem bu gnlerde 'ahdini bozan oalm gyā
Bozmu ise tāzelemek o den in elzemdir
- 3 'Ahdinde av olmayan 'alı da olmaz zrā
Mertu vcdu art vcduna mstelzemdir
- 4 İttiādd  ittiā begim mir'āt-ı hākatdir
İte o hākatde syle[ye]meyenler ebkemdir
- 5 Bezm-i ittiādda zmre-i erbāb-ı vefāyz Tāhir³⁵¹
Bu zmreye dāil olmayan ādem degil sersemdir

49

³⁵¹ Bu hāliyle mısranın vezni kusurludur.

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Tefekkür kıl serāpā dehrden seyrān eden hayydır
Temevvüc üzre her bir baḥrden ceryān eden hayydır
- 2 O kimdir ya fenā içre beḳā remzin olan āgāh
'Aḳıllar anda ḳāşırdır hemān iḳān eden hayydır
- 3 Temellük eylemiş gördüm behiştin bāğını cānā
Bu bir hükm-i ma'ānīdir anı her ān eden hayydır
- 4 Bilinmez *lā fetā* sırrı ḥuṣūṣā sırr-ı *mā evḥā*
Begim her bir lisān üzre bilip tibyān eden hayydır
- 5 Nedir bu güft ü gū cānım mu'ammā sözlü sulṭānım
Anın Ṭāhir mezāyāsın erip i'lān eden hayydır

[14^a]

50

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Derd-i Leylā ile Mecnūn dilde dermānın arar
Va'de-i ferdāya meftūn elde fermānın arar
- 2 Cünbiṣ-i ṣaḥrāya var baḳ bülbulün feryādına
Her seḥer nālān u zārī gülde ḥandānın arar
- 3 Bir 'acāyib derd imiş bu derd-i Ya'ḳūbdan beter
Baḳ Züleyḥā ṭurmayıp her demde Ken'ānın arar
- 4 Eyyübün derdine merhem oldu tevḥīd-i Ḥudā
Ḳıldığı ṣabra muḳābil tende Loḳmānın arar

- 5 Tāhiriñ her bir sözünde dürlü hikmet gizlidir
Mürşidinden feyz alan dāreynde sultānın arar

51*

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Cihānıñ kıl ü kālinden geçenler cümle 'ārifdir
Demiş ki ol dedim ben de deyip tırmağ erācifdir
- 2 Cehālet dedigñ cānā riyākārılıkla ref' olmaz
O bir emrāz-ı vicdānī tedāvīsi ma'ārifdir
- 3 Debistān-ı ma'ārifden tefeyyüz etmek isterseñ
Hemān sa'y etmeli zīrā bu bir gizli 'avātıfdir
- 4 Gel imdi 'ilm-i vicdāna ḥaḳīḳat baḥşem ez tevḥīd
Nemīdānem bu taşvīri diyenler hep muḥālifdir

52

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Sözleriñ hikmetle memlū olsa yokdur i'tibār
Sīm ü zerden baḥşeden nuṭṭuñ büyük te'şīri var
- 2 Añlamaz nādān olanlar bunda me'mūriyyetiñ
Nefsin[i] bilmeklige etmezler aşlā ihtiyār
- 3 'Āhd ü mīşāḳ-ı ezelden kim ḥaberdār olmadı
Cān gözü a'mādır anlar edemez nefsin şikār

* Bu gazel beş beyittir fakat sonraki şiir, gazeldeki beşinci beytin üzerine yapıştırıldığı için beşinci beyit okunamamaktadır.

- 4 Şoyunup bed hūylarından hulk-ı ahsenle yürü
Âdeme lâıık mıdır ferdāya etmek intizār
- 5 Bir tārıke girmeyince lezzet alınmaz begim
Mürşide hizmet edenler oldular ‘ālī tebār
- 6 Ma‘deni altın olursa bir sözüñ hiç gam yeme
Püte-i zergerden elbet geçecegi āşıkār
- 7 Tāhirā şabret huzūra gelecek bir merd-i tām
Beklerim gelsin bize ol derd-i yār dermān-ı bār

[14^b]

53

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

- 1 Cihānıñ mihver-i zātı huşuşıyyetle ādemdir
Anıñcündür ki ādemler bütün eşyādan aqdemdir
- 2 Meḥāsin şer‘-i ğarrā eyledi tevlīd-i ādemden
Tevāzun eyleyip ‘aql-ı ma‘ād anda mücessemdir
- 3 Erişmez fikri her ferdiñ bu bir tavr-ı ma‘ānī kim
‘Akıldır mihver-i kudret o kudret cisme maḥremdir
- 4 Tefeyyüz eyler elbet ‘aql-ı külden dā’imā ma‘ād
Hüviyyet zāt-ı muṭlaqdır o muṭlaq cānda mübhemdir
- 5 Bu tertīb üzre devreyler bütün ecsām behey Tāhir
‘Akıldır baḥr-i bīpāyān temevvüc eyleyen demdir

54

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Ey gözüm nūru sözüm birdir ḥaḳīḳat dānedir
Nūr-ı ḳudret şem'ası 'ālem aña pervānedir
- 2 Bil şināsān-ı cihān añlar anıñ keyfiyyetin
Fem-i dilberden tereşşuḥ eyleyen dürdānedir
- 3 Gerçi söz çokdur velākin aşlı bir cevher durur
'Ūd ile ney ü kemāna ses veren telzānedir
- 4 Dem tutan Bektāşīdir ney üfleyendir Mevlevī
Cezb eden 'uşşāḳı her dem işte ol mehpāredir
- 5 Çünkü maṭlab bir durur ammā rivāyet muḥtelif
Cümle mest olmuş bu 'ālem Ṭāhirā sevdā nedir

[Ḥarfu'z-Zā]

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Tā ezel illā diyelden vaşfınıñ ḥayrānıyız
Nüş edip hem nūr ḳadeḥden biz anıñ mestānıyız
- 2 'Ahdımız muḥkem durur ilelebed mürşid ile
Fāriğiz hem şeş cihetden vechiniñ 'irfānıyız
- 3 Neyleyim zühed-i riyānıñ bunda gallāş olduguñ
Ḍarb-ı zıkr ile müdāmız bedliḳā düşmānıyız
- 4 'Ār u nāmūs şışesin çāk eyleyip Edhem gibi
Tāc ü taḥt elden bırağıp dilerübā mihmānıyız

- 5 Bu melāmet hırkasında gizlenip ol yār ile
Ko desin zāhid bu mecnūn biz ‘Alī gılmānıyız
- 6 Sırr-ı fī’s-seb‘u’l-meşānī hamseyi çün fehmedip
Ahımız eflāke çıkdı bülbülün efgānıyız

[15^a]

- 7 Şad hezārān fen ile çekmiş yüzüne dost niķāb
Tāhiri efsāne şaldı bil ki şākirdānıyız

56

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Tā ezelden farķa geldik zümre-i ‘Uşşākīyız
Görmüşüz vech-i cinānı hüsünün müştākıyız
- 2 Bir zamān zindān içinde kalmışız Yūsuf gibi
Çün hālāş olduk Züleyhā Mısrınıñ sultānıyız
- 3 Olmuşuz Mecnūn mişālī Leylīniñ ‘aşķı ile
Yüce şahrālarda gezdik biz anıñ hayrānıyız
- 4 Nefsimiz berdār edip Manşūrveş Hāķ dārına
Söyleriz dā’im ene’l-Hāķ ‘ālemiñ seyrānıyız
- 5 Biz Nesīmī olmuşuz kerrāt ile selhḥānede
Pīr-i ‘aşķa ser verelden yolunuñ kurbānıyız
- 6 *Mūtū kable en temūtū* sırrına ‘ārifleriz
Geçmişiz zulmet serābın şemsiniñ tābānıyız
- 7 Bekle gel bāb-ı hāķīķatde eger ‘āşık iseñ
Tāhirā ‘uşşāk içinde Yūnusun akrānıyız

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Hırka vü tacı giyip Mevlā diyen dervīşleriz
Küllü şey'in hālikün illā diyen dervīşleriz
- 2 Biz bu vechiñ sırrına maẓhar olup 'ayne'l-yaķīn
Sırr-ı *Subhānellezī esrā* diyen dervīşleriz
- 3 Bende-i āl-i 'abāyız Murtaẓā sultānımız
Ol durur mürşidimiz hālā diyen dervīşleriz
- 4 Öyle ikrār eyledik kim 'ahdimiz ġāyet metīn
Mürşidiñ nuṭku bize kimyā diyen dervīşleriz
- 5 Muştafā vü Murtaẓāyı bir bilip olduk yaķīn
Nokṭayı āġāhız illā bā diyen dervīşleriz
- 6 Ol mürebbīdir hemīşe tālibe feyzeyleyen
Her cihetden tāli'im 'anķā diyen dervīşleriz
- 7 Ṭāhirā dervīş demek şāfīce mü'minlik demek
Kim ki īmān etmedi a'mā diyen dervīşleriz

[15^b]

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 'Aşķ içinde derdliyim dermān içün efġānımız
Māsivādan el çekip gel der bize Loķmānımız

- 2 Tā elest bezmindeki *ḳālū*dan aldık biz haber
Ol zamān illā dedi irşād olan ‘irfānımız
- 3 Devr-i Ādemden beri bil kim teselsül vech ile
Görünür aḥsen şifātdan bir ulu sulṭānımız
- 4 Āyet-i *Hā Mīm ü Yāsīn Nūn* u *Ṭāhā* dan ḥiṭāb
Ehl-i beyt-i Muşṭafāyı zikreder Ḳur’ānımız
- 5 Kim şeri‘at başımıñ tācı der ise eşşalā
Bir ḥaber alsın ṭarīḳat içre ol burhānımız
- 6 Cilvegāh-ı enbiyādır çün ḥaḳīḳat şübhesiz
Ma‘rifet bāğında seyrān eyleyen pīrānımız
- 7 Ṭāhirā cem‘e erişen cāmi‘u’l-eşyā olur
Tā ezel *ḳālū belā*dan böyledir erkānımız

59

11’li hece ölçüsü

- 1 Kırklar meclisine vardık otuzdan
Ḥaḳīḳat şerbetin içenlerdeniz
On iki pīrāna gülbang yetirdik
*Men ‘aref*remzini seçenlerdeniz
- 2 Çār ‘unşur şeş cihetle ḥaşrolduk
Mūtū ḳable dedi dīvāna ṭurduk
Şāhım yüz gösterdi *ḳul kefā* olduk
Dünyā vü ‘uḳbāyı geçenlerdeniz
- 3 Hüseyniñ ‘aşkıyla şem‘ada yandık
Lāmekān şehriniñ mihrini bulduk

Şāh Zeyne'l-‘abādan icāzet aldık
Şefā‘at sancağıñ açanlardanız

- 4 On iki pīrānıñ evveli ‘Alī
Cem olup birlikde demişiz belī
Aña tābi‘ olan şübhesiz velī
Münkiriñ sitemin (?) çekenlerdeniz

- 5 Tāhir der ki gelip geçen erenler
Haḳīḳat cem‘ini bunda görenler
Ma‘rifet bāğıñıñ gülüñ derenler
Bir olup cihānı biçenlerdeniz

[16^a]

60

8’li hece ölçüsü

- 1 Dervīşleriñ yüzü aḳdır
Alnında yanan ırāḳdır
Bize mihmān olan Haḳdır
Dervīşler şafā geldiñiz
- 2 Dervīşler yola giderler
Birbirini medhederler
Leyl ü nehār zikrederler
Dervīşler şafā geldiñiz
- 3 Dervīşler ehl-i muḥabbet
Yollarında yokdur zaḫmet
Haḳ anlara eder şefḳat
Dervīşler şafā geldiñiz

- 4 Dervîşler uludan ulu
Mürşidden içerler  olu
Biziz H s me'd-d n  ulu
Derv  ler şaf  geldiğiniz
- 5 Derv  lere vardır  m n
G zedirler 'ahd   peym n
 alblerinde yokdur g m n
Derv  ler şaf  geldi iniz
- 6 şafve'd-d ni  y dig r 
ş dik Y nus an  y r 
Severiz biz mihm nlar 
Derv  ler şaf  geldi iniz

61

f  'il t n f  'il t n f  'il t n f  'il n

- 1 Bilmek isterse  bizi 'an  -i meşreblerdeniz
K h-   af   h kimi Mevl -i meşreblerdeniz
- 2 Dest alıp t  dest-i H  dan 'ahd u i r r eyledik
Metn-i 'aş    ş ri i d n -i meşreblerdeniz

[16^b]

- 3 Ger i 'Uşş    t r  im sırr-  Bekt ş  menem
Ehl-i beyti  ş biti ra'n -i meşreblerdeniz
- 4 Bilmiş ol ezcümle a'l  gördüğüm z tım bugün
Keşreti  hem r fi'i yekt -i meşreblerdeniz
- 5 T hir  fikrimce ' lem ba r-i 'ilmi  zerresi
Birleyip emv c n  dery -i meşreblerdeniz

62

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Añla zāhid kūh-ı kâfi seyreden 'anķā biziz
Rūz u şeb devrinde dā'im maṭlab-ı a'lā biziz
- 2 Bîhaberdir devrimizden cān gözü a'mā olan
Okunan 'ilm-i ma'ānī 'alleme'l-esmā biziz
- 3 Nūr-ı kudret şemsveş 'aql-ı ma'ādīñ zātıdır
'Aql-ı külden behremendiz sırr-ı ev ednā biziz
- 4 Vecd ederler cümle 'uşşāk vechimizden zevk alıp
Maṣhar-ı rāz-ı ene'l-Haḳ sūre-i Ṭāhā biziz
- 5 Dört kitābıñ metnini şerh eyledik lā harf u şavt
Bunca tefsīr ü eḥādīs ādem-i ma'nā biziz
- 6 Kim Muḥammed Muştafādan feyz alır Ṭāhir olur
Muḳtedā-yı ehl-i 'aşkız vāşıl-ı Mevlā biziz

63

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Pehlevānız Ḥamzaveş 'ālemde nācī meşrebiz
Bir ḥaḳīḳat var imiş ādemde ḥākī meşrebiz
- 2 Bil ḥaḳīḳat ka'besin kıldı ṭavāf bīştibāh
Nūr-ı beytullāh ile her demde ḥacī meşrebiz
- 3 Renk alınmaz vechimizden çünkü bīreng olmuşuz
Görünen her şırçanıñ renginde şāfī meşrebiz

- 4 Dostu dost bildik ‘azîzim yok ki düşmenden h  zer
‘Ahd    m      eyledik bir demde b     meşrebiz
- 5 Biz mu  ibb-i Mu  ta  y  z T  hir   ez c  n    dil
Zümre-i n  c  leriz hem de du‘  c   meşrebiz

[17^a]

64

f   ‘il  t  n f   ‘il  t  n f   ‘il  t  n f   ‘ilün

- 1 T   ezelden vech-i y  ri seyreden edn  lar  z
Varm    z semt-i ma‘  da vaşl-   dil ma‘n  lar  z
- 2     te ref‘ etdik fen  n  n zev  k  n     z  dey  z
‘Azm-   r  h  z sırr-   vaşla b  cihet ‘an    lar  z
- 3 Biz kuy  d  n-   v  c  du ge  mi    z l   harf u   avt
‘Adl    d  d  z hem   r  t üzre giden d  n  lar  z
- 4 ‘  lem-i   f    dan mesr  r olan ‘  rif degil
Görmüşüz ezv    -   seyri enf    -   z  b  lar  z
- 5 H  rmen-i z  t  m görenler boyladı ‘a     ba  rine
H    p  y-   y  ra erdik T  hir   hemp  lar  z

65

f   ‘il  t  n f   ‘il  t  n f   ‘il  t  n f   ‘ilün

- 1 Z  t-   H       erg  r  p derm  n   erdim     bhesiz
K  lbim  n   indeki L    m  n   erdim     bhesiz

- 2 Hızırveş sırr-ı hayāta erişen buldu bekā
Sīm ü zer cem' iñ geçip ihsāna erdim şübhesiz
- 3 Āfitāba vuşlatım tā nūra ğark oldum şehā
Semme vechullāhdan 'irfāna erdim şübhesiz
- 4 Bir kıgılcım düşdü kalbim içre yandım çāre yok
Baħr-i 'aşka cān atıp 'ummāna erdim şübhesiz
- 5 Tāhirā her bir kelāmıñ mazhar-ı rūhu' l-ķudūs
Ol dem-i 'İsādaki şādāna erdim şübhesiz

66

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Tali' -i nāşāddan maġlūb olup gelmişleriz
Leyl ü zulmet berdevām olsa 'aceb ne işleriz
- 2 Bir zamān ceddım taşarruf eylemiş bu 'arşayı
Şimdi biz muhtāc-ı himmet bīnevā dervişleriz
- 3 Semt-i Mecnūndan beter girdāb-ı Leylādır vaţan
Çār ü nāçār biz o girdāb sırrına ermişleriz
- 4 Gülmemek mümkün değil ya ağlamak mümkün müdür
İzţırāb-ı dehrden bir köhne şāl giymişleriz
- 5 Sen mücāhid fī sebīlillāh iseñ Tāhir yeter
Biz cihād seccādesin Allāh için sermişleriz

[17^b]

[Harfu' s-Sīn]

67

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Nokta-i Nūn u Kāf ve 'l-Kur'ānı bil de et kıyās³⁵²
Cümleye cān nefheden sultānı bil de et kıyās
- 2 Nūr-ı Aḥmedle 'Alīniñ sırrını idrāk edip
Şeyḥ ile rehber denen Loḳmānı bil de et kıyās
- 3 Mantıḳu't-ṭayrıñ luḡātın bilmege 'ārif gerek
Taḥt-ı dilde nuṭkeden miḥmānı bil de et kıyās
- 4 Külli eşyā bir şecerden çün teferrüd eylemiş
Mecma'u'l-eşyā denen insānı bil de et kıyās
- 5 Gel kıyās üzre kıyās et Ṭāhiri ey mehlikā
Dīn bir īmān bir yārānı bil de et kıyās

68

müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

- 1 Zıkrım budur her rüz u şeb Allāh bes bākī heves
Yokdur begim başka taleb Allāh bes bākī heves
- 2 Gel māsivādan çek elin pür nūr ola her dem dilin
Ḥaḳḳa erişsin menzilin Allāh bes bākī heves
- 3 Bunca nebīler geldiler Ḥaḳ birligin cān verdiler
Esrār-ı 'aşḳa erdiler Allāh bes bākī heves

³⁵² Bu hâliyle mısranın vezni kusurludur.

- 4 Ver mürşide ikrār hemān zikreylesin dā'im zebān
Kalmaz gider dilde gümān Allāh bes bākī heves
- 5 Tāhir çevir Hākka yüzün pāk eylesin her dem özün
Tevhīd olur cümle sözün Allāh bes bākī heves

[Harfu'ş-Şîn]

69

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Nār-ı hicrānıñla yandım āb-ı hayvānım yetiş
Bir 'aceb rengen boyandım şāh-ı hūbānım yetiş
- 2 Çok cefālar eylediñ bilmem ki netdim ben saña
Ol cefākār bīnevāyım cānda cānānım yetiş
- 3 Nīm nigāhıñ yok nazarda uğradı dil tahtına
Şarşılıp bilcümle ebdān dīnim īmānım yetiş
- 4 Sīnemi göz göz delince iñledi ol yāreler
Gel tīmār eyle bu zahmı gizli Loḡmānım yetiş
- 5 Teşne leb yandı tutuşdu şuşadım ez cān ü dil
Āb-ı gülfāmıñla kandır Hızr u 'İmrānım yetiş
- 6 Āsib (?) iḡbālīm şatışdı fitneler çārşūsuna
Sen selāmetler kerem kıl derde dermānım yetiş
- 7 Kanberāsā eyledi rāhıñda Tāhir terk-i cān
Bāb-ı luṭfuñdan ayırma şāh-ı merdānım yetiş

[18^a]

70

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Göñül mir'ât-ı şâfindan tecellîsiñ beyân kılmış
Bu dil levhîn beyân içün lisânı tercümân kılmış
- 2 Niceler devredip gezer teferrüc 'âlemin bilmez
Ki gördüm bu fenâ içre nicesi terk-i cân kılmış
- 3 Bu bir baħr-ı haķâyıķdır ulu'l-ebşār olan bildi
Bu baħriñ ka'rına ğavvāş olanlar şâf-ı cân kılmış
- 4 Tıutup bir mürşidiñ destin göñül āyīnesin şâf kıl
Tayanma 'ucb ile kibre niceler çok ziyān kılmış
- 5 Bu dersi kimden aldıñ sen eger derlerse Şafve'd-dīn
Efendim mürşidim pīrim Hüsāme'd-dīn 'ayān kılmış

71

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Bilmez idim aşl-ı zātım 'ilm ü 'irfānım imiş
Añladım zāt u şıfātım sırr-ı burhānım imiş
- 2 Bir zamān ma'nā içinde seyredip öz zātımı
Naķşı zāhir kendi ahfā cānda cānānım imiş
- 3 Ol Mesīhā ibni Meryem hem de Dāvūd-ı kerem
Bildim ol Mūsā-yı 'İmrān Hızr-ı devrānım imiş
- 4 Kırtarıp mekr-i Züleyhādan hemān cān Yūsufu
Dīde-i Ya'ķūbda mestūr Mısr-ı sultānım imiş

- 5 Baḥş-ı cān etdim Hudāya tıfl-ı İsmā‘īl gibi
Gördüm İbrāhīm yedinde zebḥ-i kurbānım imiş
- 6 Hem Muḥammed Muştafāyı kıldı dīdem hoş nazar
Vech-i pākinde müzeyyen nūr-ı ĩmānım imiş
- 7 Tā ‘Aliyye’l-Murtaẓāya erdi destim Tāhirā
Görünen her bir şıfatdan şāh-ı merdānım imiş

[Ḥarfu’ş-Şād]

72

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

- 1 Ayırma ḳalbiñi Ḥaḳdan ḥayātullāh imiş iḥlāş
Seni var eyledi yokdan necātullāh imiş iḥlāş
- 2 Dilerseñ vuşlat-ı Ḥaḳḳı kırā’at eyle iḥlāşı
Bu esmānın müsemması şalātullāh imiş iḥlāş
- 3 Bütün Ḳur’ānı cāmi’dir ki vuşlat anda maḥfīdir
Bu nuṭḳum aña naḥvīdir şıfātullah imiş iḥlāş
- 4 Ḳamu ‘ālem aña muḥtāc ki oldur cümleye sertāc
Muḥammed kıldı çün mi’rāc bizātillāh imiş iḥlāş
- 5 Şorarlarsa saña Tāhir bu nuṭḳuñ me’ḥazı kimdir
Okudum mekteb-i ‘aşḳdan kelāmullah imiş iḥlāş

[18^b]

[Ḥarfu’ḍ-Ḍād]

73

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Baħr-i 'aşkı boylamaqdır āb-ı ħayvāndan ğaraż
Bülbülāsā ağlamaqdır Nūh-ı tūfāndan ğaraż
- 2 'Ārif ol pāzār-ı 'aşkıñ gencine vīrānede
İşbu sırrı añlamaqdır 'ilm ü 'irfāndan ğaraż
- 3 Gel ziyālandır göñül mir'ātına şaykal urup
Çün derūnuñ yıkamaqdır nūr-ı ĩmāndan ğaraż
- 4 Māsivānıñ perdesin çāk eyle sen tevħid ile
Dilde Ħaqqı bulmamaqdır işte ħayvāndan ğaraż
- 5 Gel cilālan seyfini al ele İbrāhīm gibi
Bunda nefsin tığlamaqdır zebħ-i kurbāndan ğaraż
- 6 Oķu var İnnā fetahñā sūresin ezber edip
Şeyħe göñül bağlamaqdır 'ahd ü peymāndan ğaraż
- 7 Bir ħayāl-i ħām imiş bāğ-ı fenānıñ zīneti
Tāhirā aldanmamaqdır kāmīl insāndan ğaraż

74

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Tā ezel gerçek dilāverle görüşmek oldu farż
Yek nazarda hoş göründü gözüme ol bīmaraż
- 2 Ħüsn-i reftārıñ görenler oldular mecnūn gibi
Tā ezelden böyledir şun'-ı ħakīķi elĝaraż

- 3 'Āşıkı vecde düşüren ma'şūkuñ güftārıdır
Ol sebebdan eylemekde cümlesi hālını 'arz
- 4 Böyledir maḥbūb-ı dīlcū 'āleme gelmiş degil
Ben ḥaḳīḳat ḳaşrını mihmān edindim bīgaraz
- 5 'Āşıka ma'şūḳ gerekse Ṭāhiriñ ezḳārı Ḥaḳ
Ṭālib-i şādık olanlar nice etsin i'tirāz

[Ḥarfu't-Ṭā]

75

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Mürşidiñ nuṭḳundaki burhānı gel eyle rabıṭ
Nüşa-i kübrā denen īmānı gel eyle rabıṭ
- 2 Tā ezel *ḳālū belādan* çün bilen iḳrārını
Ma'rifet iḥsān eden sulṭānı gel eyle rabıṭ
- 3 Nokṭa-i rāz-ı ene'l-Ḥaḳ sırrına āgāh olup
Hem lisānın hıfzeden 'irfānı gel eyle rabıṭ
- 4 Sen seni bil senligindir seni merdūd eyleyen
Cümle varından geçen yeksānı gel eyle rabıṭ
- 5 Ol ezel bezminde illā söyleyen şeksiz imiş
Ṭāhiriñ ḳalbindeki mihmānı gel eyle rabıṭ

[19^a]

76

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Bugün mürşid yedin tıtdum alaldı elim merb t
Tem     eyledim vechin ki mest oldu dilim merb t
- 2 Bu bir ikmet imiş bilmez idim a   ne   l oldu
V c dum titredi oldum tevecc hde belim merb t
- 3 Ba  a derler idi c     bu bir gizlice ikmetdir
Nedir ikmet bu bir ayret g     de b  b  l m merb t
- 4 G            imiş bildim hem  n b  b  l fi    n eyler
       n sem  -i c   n etdim der ol bunda g    m merb t
- 5 Nedir b  b  l nedir ol g   l bilem derse  eger T    ir
Mu  ammed Mu        derler o      a k      m merb t

[     ' -   ]

77

f        n f        n f        n f        n

- 1 Le     -i ubb-          n       alan eyler ıfız
       n andan h           n bilen eyler ıfız
- 2 Ol       at gencini                       n
Mi        n dilde ru  yet eyleyen eyler ıfız
- 3 T  rd eder dilden siv     ubb-        etse z     r
D              n ol mi      n olan eyler ıfız
- 4 *K           'in h       n* remzine kim         olur
Vech-i b      mektebinden ders alan eyler ıfız

- 5 Tāhirā fāş eyleme rāz-ı nihān-ı nükteyi
Kim bu sırrı remz içinde söyleyen eyler hıfız

[Ḥarfu'l-'Ayn]

78

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Ḥamdulillāh Muştafāya eyledik biz ittibā'
Hem 'Aliyye'l-Murtażāya eyledik biz ittibā'
- 2 Bunda nefsin bilmeyenler bilmedi Rabbisini
Men 'aref sırrında aña eyledik biz ittibā'
- 3 Bir kişi 'ārif olunca kāmiliñ kadriñ bilir
Ol sebebdan kāmilāna eyledik biz ittibā'
- 4 Çok güzeller geldi geçdi bulmadı zerre hayāt
Ol hayāt-ı cāvidāna eyledik biz ittibā'
- 5 Bir kişi mürşid eşigiñ bekledi 'ārif olur
Tā ezelden 'ārifāna eyledik biz ittibā'
- 6 Külli eşyā bir şecerden çün huşūle geldi kim
Hem o yüzden *kün fekāna* eyledik biz ittibā'

[19^b]

- 7 Der[ler] ise mezhebiñ kim Tāhirā nuṭkuñ nedir
Ehl-i beyt-i ḥanedāna eyledik biz ittibā'

[Ḥarfu'l-'Ġayn]

79

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Gel ferāgat kıl sivādan lezzeti bulsun dimāğ
Hak tecellī eylesin kalbinde yansın bir çerāğ
- 2 Niceler dünyāya mā'il oldular kerkes mişāl
Nāzenīn 'ömrüñ geçirdi kılmadı anlar ferāğ
- 3 Gir erenler rāhına sen tırmayıp Edhem gibi
Bunda maḳşūda erenler dü cihān buldu belāğ
- 4 Enbiyānıñ varışidir evliyā haḳḳa'l-yaḳīn
Vāḳıf-ı kenz-i ḳanā'at oldu kim tağ üstü bāğ
- 5 Zevḳyāb olmak dilerseñ bunda Tāhir sen eger
Mürşid-i kāmīl yüzünden olmasın ḳalbiñ ırağ

[Harfu'l-Fā]

80

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Hak te'ālā kūn buyurdu dü cihān buldu şeref
Var olunca cümle eşyā bīnişān buldu şeref
- 2 Kim bezendi 'arş-ı a'zam şems ü mālḥ kıldı ḳarār
Sāyelendi külli eşyā bu mekān buldu şeref
- 3 Bir şecerdir kā'inātıñ aşlını bildiñ ise
Ol şecerden zevḳ alıp Ādem hemān buldu şeref
- 4 Bürünüp ten cübbesine kıldı mestūr zātını
Farḳa geldi 'aşḳ içinde ol zamān buldu şeref

- 5 Hem cülûs etdi ‘anâşır tahtına ol zât-ı pāk
Secde kıldı cümle ervāḥ bīgümān buldu şeref
- 6 Bunca mürseller özünden eyledi ancaḡ zuhūr
Bilmedi iblīs olanlar ‘ārifān buldu şeref
- 7 Çoklarıñ ārzûsu biñ bir Ṭāhiriñ maḡşûdu bir
Ḳalbim içre yā Muḡammed söyleyen buldu şeref

[20^a]

81

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Şeyḡ nedir bilmez o kim sulṭān arar şaşkın ḡerīf
Hem de nefsin añlamaz ḡayvān arar şaşkın ḡerīf
- 2 Bir kişi ‘irfān olursa kāmiliñ ḡadrin bilir
Ṭutmadan kāmil yedin ‘irfān arar şaşkın ḡerīf
- 3 İ ‘tirāf etmezse kendi cürmünü iblīs odur
Kendisinden biḡaber şeyṭān arar şaşkın ḡerīf
- 4 Okuyan ‘ilm-i ledünden ‘ayn-ı zātullāḡ olur
‘İlm-i zāhirden ḡörüp burhān arar şaşkın ḡerīf
- 5 Bāb-ı mürşidde ḡaḡīḡat bekleyen Ṭāhir olur
ḡörmeden mürşid yüzün pīrān arar şaşkın ḡerīf

[Ḥarfu’l-Ḳāf]

82

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Külli eşyâdan muḳaddem var olan serdâr-ı ‘aşḳ
Küntü kenzen sırrını ızhâr kılan ezḳâr-ı ‘aşḳ
- 2 Herkesiñ ‘aḳlı erişmez ‘uḳdesin ḥalletmege
Âdeme üç yüz sene zâr ettiren cebbâr-ı ‘aşḳ
- 3 Ğamdan âzâd eyleyen Nûḥuñ seffîne ḳalbini
Bil ki tûfândan hüveydâdır hemân ḳahhâr-ı ‘aşḳ
- 4 Ya ‘ḳûbuñ Yûsuf yüzünden ḳıldığı âh u enîn
Ḳoḳlayıp ḳaftânını ol zûr alan bîmâr-ı ‘aşḳ
- 5 Gör serâpâ zaḥm içinde Eyyûbe tākāt veren
Şihḥatıñ Ḥaḳdan teselli bulduran tîmâr-ı ‘aşḳ
- 6 Hem Ḥalîliñ nâr içinde yerini gülzâr edip
Maḥrem-i sırr-ı *ma ‘allâh* eyleyen eṣmâr-ı ‘aşḳ
- 7 Taḥt-ı sekînden ḥalâsıñ kim sebep İsmâ‘îliñ
Nâr-ı firḳatde rızâyı gösteren dildâr-ı ‘aşḳ
- 8 ‘Aşḳ imiş çün Tûr-ı Mûsâda tecellî eyleyen
Hem daḥi anı *enallâh* söyleyen esrâr-ı ‘aşḳ
- 9 Kim Mesîḥiñ sırrını ifşâ eden ey zâhidâ
Tâ semâvâtdan nişânıñ bildiren envâr-ı ‘aşḳ
- 10 Ol Muḥammed Muştafâya dü cihânıñ varlığın
Zât-ı nûrundan tecellî baḥşeden dîdâr-ı ‘aşḳ
- 11 ‘Aşḳ degil mi bu kelâmı söyleden Tâhir saña
Hem mürebbîdir bu sırra erdiren ḥünkâr-ı ‘aşḳ

[20^b]

83

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Gel göñül nādāna bakma luṭf ile sultāna bak
Derdiñe tiryāk odur kim ḥāzık-ı Loḫmāna bak
- 2 Hāk buyurdu küllü şeyin hālikün bilmez misiñ
Vech-i muṭlak görünen im 'ān ile Raḥmāna bak
- 3 Hayfā [kim] bīçāre düşmüş çokları 'ilme'l-yaḫīn
Haṭṭ-ı ḥüsnünden oḳu 'ayne'l-yaḫīn insāna bak
- 4 Aḥsen-i taḳvīm ile mevşūf olan ey nüktedān
Maḥrem-i kenz-i ḥaḳīḳat ol durur merdāna bak
- 5 Bunda gelmekden murādıñ ne idüğün bilmediñ
Dest-i Hāḳdır tut yedin bir mürşidiñ imkāna bak
- 6 Bībaşar ferdāda görmeklik diler cānānını
Cān gözüñ aç rabṭ-ı ḳalb et sen bugün cānāna bak
- 7 Ermeyen bilmez bu ilde vuşlata a 'mā gibi
Rabbimiñ iḥsānıdır Ṭāhir saña gufrāna bak

84

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Nedir bu ḳīl ü ḳāl ey dil cefādan ḡayrı kāriñ yok
Murādıñ bermurād olmaḳ velākin hiç şı 'ārıñ yok

- 2 Seherde blbln virdin işit gel andan ‘ibret al
Gl in zre dşmşdr seni ise fiġnn yok
- 3 Seni hicrna dşmekden mermn yra ermekse
Vişli ġayrı terk eyle gnlden başka yrin yok
- 4 Gel imdi şimdi ruşsatdır btn ‘uşşk seyreyle
Olar ‘ahdinde şbitdir nedir bilmem karrn yok
- 5 i mġy ‘aceb Thir deyip fikreyle ey cnım
Eriş gel bezm-i lhta ki andan zge ren yok

[Ĥarfu’l-Kf]

85

f ‘iltn f ‘iltn f ‘iltn f ‘iln

- 1 Kldı gnlm glşen-i ĥsnnde ey ĥr melek
Bir bozuġ bostna dndrdn dernum ey felek
İstemem şimden geri versen de Mışrı bir pula
Sırrımı fş etmezem gel yok yere ekme emek
- 2 Getirip ketm-i ‘ademden ‘aşka ilĥk eyledin
Gh rzgr  b  nr hem de toprak eyledin
Mrşid-i kmil yznden beni burk eyledin
Beni yokdan var eden Subĥnımı kldım dilek
- 3 b-ı kevşer řĥibinden klma maĥrm Thiri
‘şıkım şh-ı Ĥseyrin ben de oldum Ca‘fer

[21^a]

şh-ı merdnn ġuluyum evvel v ĥiri
Yemezem ben ol velnin ‘aşkına nn u nemek

86

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Derdimiñ dermānı şāhım Muştafā sen neredesiñ
Āsumāna çıkdı āhım hūblikā sen neredesiñ
- 2 Şem'alar yandı derūnum içre ıhasretle bugün
Vechiñiz dīdemde māhım mehlikā sen neredesiñ
- 3 Derd-i yār dermān-ı yār oldu saña 'āşık olan
Hāk-i pāyiñ bārigāhım bāşafā sen neredesiñ
- 4 Derdime dermān olur luţfuñ hemīşe ey şehā
Göñlüm içre cilvegāhım muţlakā sen neredesiñ
- 5 Pür ziyā olsun derūnu Tāhiriñ luţfeyle gel
Sen kerem kıl pādişāhım pür 'atā sen neredesiñ

87

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Mazhar-ı zāt-ı Hudāyı gördüñ ammā bilmediñ
Feyz-i Hāk bedrū' d-düçāyı gördüñ ammā bilmediñ
- 2 Dilleri *Yāsīn* ü *Tāhā* metn-i şerh-i *Ve'd-duhā*
Cān atıp şems-i likāyı gördüñ ammā bilmediñ
- 3 Girmediñ pāzār-ı 'aşka zümre-i 'uşşāk ile
Melce'-i şāhiblivāyı gördüñ ammā bilmediñ
- 4 *Küllü şey'in hālikün* remzini mürşid bildirir
Cevher-i her dü serāyı gördüñ ammā bilmediñ

- 5 Dest-i mürşidden gelir ol feyz-i *mā zā ğa'l-başar*
Tāhirā terk-i sivāyı gördüñ ammā bilmediñ

88

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Biz vefâyız sevdiğim yārān vefāsız kalmasıñ
Bīvefālar şöyle kim her ān cefāsız kalmasıñ
- 2 Pür vefā olmak erenler kārıdır bīştibāh
Dilerim şādık vefādārān şafāsız kalmasıñ
- 3 İşte bu fānī beķānıñ zıllıdır ey nūr-ı 'ayn
Kim fenāyı añlamış bir ān beķāsız kalmasıñ
- 4 Çünkü mir'āt-ı vefādır her cihetden kā'ināt
Kā'inātı keşfeden ihvān 'atāsız kalmasıñ
- 5 Tāhirā her derde merhem muṭlaķā şān u şeref
Ol vefā derdin düşen sulṭān devāsız kalmasıñ

[21^b]

[Ḥarfı'l-Lām]

89

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Nevresīde bir fidansıñ sevdiğim gülşāna gel
Açılıp sūnbül mişālī ser çekip reyḥāna gel
- 2 Būlbülün ārzusu güldür dā'imā eyler figān
Mest olup bilmez vişālī vaşl ile şādāna gel

- 3 Tā ezel bezminde gördüm bir güzel Ẕur'ān okur
Gizli ma'nāsıñ işitdim sen de ol burhāna gel
- 4 Nice dānālar gelip geçdi bu sırrı bilmedi
Ol Muḥammed Muṣṭafānıñ nuṭkudur³⁵³ ĩmāna gel
- 5 Çokları āvāre düşdü görmedi cānānını
Ol durur anı *enallāh* söyleyen cānāna gel
- 6 Muḥteffidir kimse bilmez istiḳāmetle yürü
Mustakīm ol her sözüñde mürşid-i merdāna gel
- 7 'Ālem-i ervāḥda Ṭāhir zātıñı gördüñ ise
Başka bir renge boyanma şāf olup Subḥāna gel

90

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Kerbelā fikrim düşelden gülmedi bir dem bu dil
Dīdem ağlar iftirāk u ḥüzn ile ḳalbim melīl
- 2 Ḳalbimiñ çün taḥtgāhıñ dāğ urup sūzu'l-Ḥüseyn
Açılıp her kūşesinde işbu rāh-ı selsebīl
- 3 Böyle taḳsīm eylemiş *naḥnü ḳasemnāda* Ḥudā
Ḥamd ü şükrān etmedir kārım benim ez cān ü dil
- 4 Dem budur her dem budur hem cem budur ādem budur
Nüş edip birlik deminden bilmezem ben ḳāl ü kīl

³⁵³ nuṭkudur: nuḳṭudur

- 5 ‘Aşk u şevkiyle Hüseyniñ pîr Hüsâma ermişim
Zümre-i ‘uşşâk içinde cümleye oldum delîl
- 6 Pîr ü pîrân ‘aşkına sâkî olup devreylerim
Hânedânîñ mazharıym Hakkâ ben oldum halîl
- 7 Münderic İncîl ü Tevrât hem Zebûr Furkân bile
Tâhiriñ kalbin tecellî eylemiş Rabb-i Celîl

91

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün

- 1 Bahâr eyyâmıdır şimdi hemân eyle figân bülbül
Seher şeb tâ amân eyle gönüllerde nihân bülbül
- 2 Şitâ geçdi bahâr geldi saña gizlice yâr geldi
Bugün âh ile zâr geldi ki hicrânda kalan bülbül
- 3 Güle ‘âşık iseñ her dem dediler vuşlata bir dem
Olasıñ ol güle mahrem niyâz eyle hemân bülbül
- 4 Sen eyleseñ fedâ-yı cân işiñ oldu bütün efgân
Güle vuşlat içün her ân derûn içre yanan bülbül

[22^a]

- 5 Bugün işrâk-ı vâkı oldu cihân zîbâya ğark oldu
Bütün eşcâr nebât oldu gel imdi mihribân bülbül
- 6 Hâkîkat bülbülü sensiñ ki mürğ-i cân belî sensiñ
Bütün ‘âşıklara cânıñ nişândan bînişân bülbül
- 7 Saña Tâhir olalı yâr tezâhür eyledi esrâr
Nedir bu sendeki işrâr bugün vuşlat uyan bülbül

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Luṭfederseñ ey begim ḳalbiñdeki eşcārı bul
Cennet-i 'irfāna var kim andaki eşmārı bul
- 2 Tut ḳulağıñ şoḥbet-i mürşidden ol kim āşinā
Lezzet-i dünyāya bakma sendeki esrārı bul
- 3 'Ayn-ı tūbādır ḥaḳīḳat müşmiri zāt-ı ma'ād
Vuşlat oldur ey 'azīz sīneñdeki ezḳārı bul
- 4 Bülbülüñ feryādını işitmek isterseñ eger
Gülşen-i firdevse var bābındaki ḥünkārı bul
- 5 Bir mu'ammādır murādı Tāhiriñ fehmeyle gel
Gir vücūduñ içre dil bābındaki dīdārı bul

[Ḥarfu'l-Mīm]

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Gel hidāyet ḳıl bize yā Rabbenā sensiñ Raḥīm
Raḥmetiñ muḥtācıdır cümle ḥalāyık yā Kerīm
- 2 Külli eşcār u nebātāt senden isterler necāt
Hem vuḥuş hem de tuyūrāt der Kerīm ü yā Raḥīm
- 3 Olmasa senden hidāyet istikāmet rāhına
Kim bilir vechi ḥaḳīḳatde saña yā Müstaḳīm

- 4 Bāb-ı luṭfuñdan hidāyet isteyen mücrimleriz
Rāh-ı zulmetden ḥalāş kıl cümlemiz olduḡ saḡīm
- 5 Kevşer i‘ṭā eylediñ maḥbūbuña maḥzūz içün
Ḳaṭresin i‘ṭā kılındı bizlere sen yā Ḳadīm
- 6 Sensiñ ancaḡ naşş-ı ḡāṭi‘ raḡmeten li‘l-‘ālemīn
‘Ālemīne raḡmetiñle yarlıḡa kıl yā ‘Alīm
- 7 Bu günahkār ‘āşī mücrim Ṭāhire sensin penāh
Dīdesi seylāba döndü merḡamet kıl yā ‘Azīm

[22^b]

94

7’li hece ölçüsü

- 1 Gel gör ey ḡöñül noldu
Ḥaḡdan hidāyet oldu
Cihān nūr ile ṭoldu
Derim yā Ḥayy yā Ḳayyūm
- 2 Ṭurma gel imdi söyle
Gece gündüz zikreyle
Yatma ḡafletle böyle
Derim yā Ḥayy yā Ḳayyūm
- 3 Dervīşleriñ sözüdür
Erenleriñ özüdür
Muḡammediñ yüzüdür
Derim yā Ḥayy yā Ḳayyūm

4 Erenler meclisinde
Hem kadir gecesinde
Ḥaḳīkat ka‘besinde
Derim yā Ḥayy yā Ḳayyūm

5 Erenleriñ şabrı çok
Anlarda māsivā yok
Zikrim budur aç u tok
Derim yā Ḥayy yā Ḳayyūm

6 Dervişleriñ imānı
Dā‘im gizlerler anı
‘Arş üstünde mekânı
Derim yā Ḥayy yā Ḳayyūm

7 Tāhir gel sen fikreyle
Turma hemān şükreyle
Dā‘im Ḥaḳḳa zikreyle
Derim yā Ḥayy yā Ḳayyūm

95

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

- 1 Derūnum sūzināk oldu yetiş imdādıma pīrim
Vücūdum külli ḥāk oldu yetiş imdādıma pīrim
- 2 Ki kaldım ḥāb-ı ğafletde buñaldım nār-ı fırkatde
Bütün ‘uzvum ḥarāretde yetiş imdādıma pīrim
- 3 Enīsım mūnisım yoḳdur benim bu dār-ı ğurbetde
Bırakma nār-ı hicretde yetiş imdādıma pīrim

- 4 Ki sensiñ pīr-i ‘Uşşākī derūnum derdi tiryāķi
Vişāliñ feyz-i lāhūtī yetiş imdādıma pīrim
- 5 Muḥammed Muştafā ḥaķķı ‘Aliyye’l-Murtazā ḥaķķı
Hemān Zehrā nisā ḥaķķı yetiş imdādıma pīrim
- 6 Ḥasan ḥulķu’r-rızā ḥaķķı Ḥüseyn-i Kerbelā ḥaķķı
Bütün āl-i ‘abā ḥaķķı yetiş imdādıma pīrim
- 7 Kerem eyle beni ḳandır vişāliñ şem‘ine yandır
Bugün Ṭāhir perişāndır yetiş imdādıma pīrim

96

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Aldı dilden ḳāl ü ḳīlim şāh-ı sultānım benim
Dilde tesbīḥim enīsim ism-i Subḥānım benim
- 2 Ṭākatım ṭaḳ oldu tā kim tende dermān ḳalmadı
Feyzyāb olmaḳ dilerdim erdi ‘irfānım benim
- 3 Şems ü māh encüm semāvāt öyle zāhir oldu ki
Raḥmet-i Raḥmāna vāşıl oldu seyrānım benim
- 4 Mescid-i Aḳşāya vardım seyr-i dīdār eyledim
Tā ezelden muḳtedāmdır nūr-ı burhānım benim

[23^a]

- 5 Erdi seyrānım o demde enbiyā ervāḥına
Nice biñ elvān içinde geldi cānānım benim

- 6 Yek vücūd oldum başiret perdesin çāk eyledim
Bezm-i vaḥdet içre cānā kimdir aḳrānım benim
- 7 İkilikden çıktı Tāhir erdi vaḥdet bezmine
Şimdi ihlāşdır ‘azīzim sırr-ı Kur’ānım benim

97

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Hāl ü şānım kimse bilmez bir ḥarāb ābādeyim
Cünbiş-i rindān içinde sāḳiyā bir bādeyim
- 2 Çünkü taḳşīrātım artar zāhirā ‘ișyān ile
Kim ta‘alluḳdan berīyim ma‘nide āzādeyim
- 3 Bir uşūle uymadı gitdi bizim iŧtārımız
Gonca-i gūlfāmīden kim mest olan ūftādeyim
- 4 Merd-i tām olan bu ilde bilmedi dünyā nedir
Gelmişim dünyāya ammā bil ki ben ‘uḳbādayım
- 5 Sen bu remzi söylediñ Tāhir taşavvufdan mıdır
Ol taşavvuf ‘ilmi içre öñ gelen irşādeyim

98

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Mazḥar-ı zāt-ı Hudā ol Muştafādan dönmezem
Verdim iḳrārım ezelden Murtażādan dönmezem
- 2 Bil ḥaḳīḳat şehrini vechinde gördüm lā naẓīr
Ben ḳarībim Fāṭıma ḥayru’n-nisādan dönmezem

- 3 Tende cānımdır Hasan hem³⁵⁴ dilde burhānım Hüseyn
Ey ‘azīz hulkū’r-rızā vü Kerbelādan dönmezem
- 4 Merḳadi dāru’l-emāndır evliyālar meskeni
Rūz u şeb şāhım ‘Ali Zeyne’l-‘abādan dönmezem
- 5 Ol İmām-ı Bāḳırın rāhında cān vermek sezā
Ca’fer-i Şādık imām-ı rehnümādan dönmezem
- 6 Mūsā-yı Kāzım efendim dilde tābımdır Rızā
Hem Taḳī vü bā Naḳī şāhib livādan dönmezem
- 7 Çün Hasanü’l-‘Askerīdir ḥāce-i ezkār-ı Hāk
Zevḳim andandır hemīşe muḳtedādan dönmezem
- 8 Mehdī-i şāhibzamānıñ emrine fermānberim
Ṭāhirā bilmez misiñ āl-i ‘abādan dönmezem

[23^b]

99

müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün

- 1 Ey şāhib-i luṭf u kerem sensin baña vālā himem
Oldu füyüzātın ehem şeyḥim efendim pīr Hüsām
- 2 Bilmem kime etsem recā bābından eylerseñ cüdā
Ġayrıya etmem ilticā şeyḥim efendim pīr Hüsām
- 3 Sen ğavṣ-ı a’zamsıñ ‘azīz feyziñ bize cāndan lezīz
Her emriñe fermānberiz şeyḥim efendim pīr Hüsām

³⁵⁴ hem: hem de

- 4 Bābīñ bize oldu na‘īm her rûz u şeb anda muķīm
Biziz saķīm sen müstaķīm şeyhim efendim pīr Hüsām
- 5 Tāhir bu şeb eyler figān göster cemālīñ elamān
Ārzūm vişālīñdir hemān şeyhim efendim pīr Hüsām

100

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

- 1 Cemāl-i yāri görmekle telezzüz eyleyen ādem
Muḥaķķaķ sırr-ı mābeyne erişmiş olmalı aķdem
- 2 Ki zīrā cilve-i ‘uşşāķ hemān esrār-ı mi‘rācdır
Vişāl-i bezm-i lāhūta erişen zāt ile maḥrem
- 3 Huşūşā maḥrem-i esrār olanlar hep Hüseyñdir
Olurlar Kerbelā ḥākiñ dökenler ķanını hemdem
- 4 Kederdīde olur mu hiç fenā bāğından el çekmiş
Velīler bezmine dāḥil olan elbet olur ḥürrem³⁵⁵
- 5 Hemīşe şer‘-i ğarrādan ḥaķīķat baḥşolan Tāhir
Odur Ḥallāc-ı Manşūrveş fedā-yı cān eden her dem

101

mef‘ülü mefā ‘ilü mefā ‘ilü fe ‘ülün

- 1 Ey şāh-ı kerem luţfunu dünyāya değişmem
Geçdim şeref-i ḥālet-i ‘uķbāya değişmem

³⁵⁵ ḥürrem: ḥarem şeklinde yazılmıştır. Kelime, mana gereĝi ḥürrem okunmuştur. Hürrem kelimesinin eserdeki benzer imlası için bkz: Ş.16/6 ve Ş.130/3.

- 2 Gül ruhlerini görmek için dildeki ārzū
Cānım diyü sevdim seni sevdāya degişmem
- 3 Cānlar tayanır mı ki ‘aceb hālet-i vaşla
Tatdım o demiñ zevķini ferdāya degişmem
- 4 Görmek diler isem cānı sensiñ baña mir’āt
Ru’yet edeli rūyuñu rū’yāya degişmem
- 5 Bilmez bu benim hāl-i perīşānımı aġyār
Tāhir bu demiñ kāmını şahbāya degişmem

[24^a]

102

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Çeşmi bir nūr-ı nübüvvet Muşafādır sevdigim
Cismi sertāc-ı velāyet Murtażadır sevdigim
- 2 Maḥrem-i esrār-ı tevḥīd dilde tāb-ı ḥālişān
Serfirāz-ı ḥūriyān ḥayru’n-nisādır sevdigim
- 3 Nāle-i āh u enīni dilde pūrtāb-ı ḥayāt
Mesken-i dāru’l-emān ḥulķu’r-rızādır sevdigim
- 4 Evliyālar serfirāzı ḥāce-i serbāz-ı ‘aşķ
Ḥāmī-i cümle şehīdān-Kerbelādır sevdigim
- 5 Cānını vermek sezādır rāhına ez cān u dil
Sidre-i bedrū’d-dücā Zeyne’l-‘abādır sevdigim

- 6 *Kābe kavseyn-i ḥaḳīkat* vechini naḳşeylemiş
Ol İmām-ı Bākır-ı şāhiblivādır sevdigim
- 7 Muşḥaf-ı ḥüsnüñ kalem tezyīn edip *Ṭāhā* mişāl
Bil İmām Ca'fer-i Şādık-ı Hudadır sevdigim
- 8 Hāzret-i Mūsā-yı Kāzımdır hidāyet rehberi
Mürşid-i 'ilm-i ledün Mūsā'r-Rızadır sevdigim
- 9 Naḳd-i cānım vermişim rāhında hiç etmem fütür
Hem Taḳī vü bā Naḳī āl-i 'abādır sevdigim
- 10 'Askerīdir rüz u şeb feyz-i dile cān bahşeden
Mehdī-i şāhibzamān ol pür vefādır sevdigim
- 11 Ṭāhirā gel ehl-i beytin pāyine yüzler sürüp
Bīriyā ḳurb-ı vişāl olmak sezādır sevdigim

103

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Bu rāhıñ zevḳini ārzū eder iseñ dil ü cānım
Şoyun 'unşur libāsını giyin gel ḥāl-i vicdānım
- 2 Şoñu yok bu fenānıñ çün beḳā remzinden āgāh ol
Sen[i] ebkemlere hemrāh görünce artar efgānım
- 3 Görüp *elfaḳru faḥrī* rütbesiñ esrār-ı vaḥdetde
Bu sırdır cilve-i 'uşşāk müyesser ede Subḥānım
- 4 Budur mi'rāc-ı peygamber eriş gel sırr-ı tevḥīde
Nice menzil merātibler geçersiñ anda sultānım

- 5 Gel imdi saña ruḥṣatdır küşād et perde-i cānı
Ḥaḳīḳat dersin[i] Ṭāhir alanlar oldu cānānım

[24^b]

104

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Ol Muḥammed Muṣṭafāyı sevdigim midir suçum
Ya ‘Aliyye’l-Murtażāyı sevdigim midir suçum
- 2 İçdiği zehri ferāmūş eylemez ‘āşık olan
Vāh Ḥasan ḥulḳu’r-rızāyı sevdigim midir suçum
- 3 Sīne-i hicrānıdır ‘āşıklar dilḥūn eden
Şāh Ḥüseyn-i Kerbelāyı sevdigim midir suçum
- 4 Yetmiş iki pāre olmuştur vücūd-ı nāzenīn
Ol ‘Alī Zeyne’l-‘abāyı sevdigim midir suçum
- 5 Hem İmām-ı Bāḳırın rāhında verdim cān ü ser
Ca‘ferīyim pīşvāyı sevdigim midir suçum
- 6 Mūsā-yı Kāzımdır ancak rehnümā-yı evliyā
Ya ‘Alī Mūsā’r-Rızāyı sevdigim midir suçum
- 7 Gözümlün nūru Taḳīdir başımıñ tācı Naḳī
‘Asker-i şāḥiblivāyı sevdigim midir suçum
- 8 Mehdī-i āl-i Resūlün pāyine yüzler sürüp
Ṭāhir-i āl-i ‘abāyı sevdigim midir suçum

105

8'li hece ölçüsü

1 Dost yedinden içdim şarāb
 Dem bu demdir o dem bu dem
 Cigerimi kıldım kebāb
 Dem bu demdir o dem bu dem

2 Ferhād gibi tağ delmişim
 Anda Şīrīni bulmuşum
 Cānımı fedā kılmışım
 Dem bu demdir o dem bu dem

3 Manşūr gibi çıkdım dāre
 Anda erişmişim yāre
 Cānımı kıldım āvāre
 Dem bu demdir o dem bu dem

4 Seyyāh oldum Mevlā için
 Mecnūn oldum Leylā için
 Ol gözleri şehlā için
 Dem bu demdir o dem bu dem

5 Tāhir Hāḫdan almış naşīb
 Sözlerini gördüm muşīb
 Aña olalım müntesib
 Dem bu demdir o dem bu dem

[25^a]

106

11'li hece ölçüsü

1 İmām-ı 'Alīniñ bindiği düldül
 Nisālar içinde Fāṭıma güldür

‘Andelīb Hasandır Hüseynidir bülbül
Geliñ kardeşlerim Allāh diyelim

2 İmām-ı Zeyneldir nāṭık-ı Kur’ân
Muḥammed Bākırda ḥatmoldu ‘irfân
Zuhūr etdi Ca’fer Şādıkda burhân
Geliñ kardeşlerim Allāh diyelim

3 İmām-ı Kāzımın yedinde ḥüccet
İmām-ı Rızāya kıldık muḥabbet
Aña sem yediren Yezīde la’net
Geliñ kardeşlerim Allāh diyelim

4 İmām-ı Taḳīniñ bir ismi taḳvā
İmām-ı Naḳīdir vārişi ḥaḳḳā
Ḥasanü’l-‘Askerī nūr-ı müctebā
Geliñ kardeşlerim Allāh diyelim

5 Zuhūr etse gerek İmām-ı Mehdī
Aña bāğlı durur cümleñiñ ‘ahdi
Mü’minlere iḥsân etmekdir ḳaşdı
Geliñ kardeşlerim Allāh diyelim

6 Şafve’d-dīn etmişdir medḥ ü şenāyı
Anlara ḳul olan buldu devāyı
‘Āşıḳlar zikreder şubh ile şāmı
Geliñ kardeşlerim Allāh diyelim

[25^b]

[Ḥarfu’n-Nūn]

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Ehl-i diller bezminiñ mestānı sensiñ yā Hüseyn
Dertli diller derdiniñ dermānı sensiñ yā Hüseyn
- 2 Tā ki Ādemden gelipdir cedbeced çün hücceñ
Cān-ı maḥbūb şādıkān fermānı sensiñ yā Hüseyn
- 3 Nūr-ı 'aynı hem ḥabīb-i Muşafādır şöhreñ
Fāṭıma ḥayru' n-nisā kurbānı sensiñ yā Hüseyn
- 4 Zāt-ı kudretden verildi şāniña çün bu ḥiṭāb
Cāvidān-ı mü' minin mir'atı sensiñ yā Hüseyn
- 5 La'net olsun ol Yezīdñ tavrına eṭvārına
Ol şehīdler şāhı hem serdārı sensiñ yā Hüseyn
- 6 Bilmeyip *levlāke* sırrıñ oldular çün bed fi'āl
Ol velāyet şāhınıñ merdānı sensiñ yā Hüseyn
- 7 Kıl şefā'at dü cihānda 'abd-i Tāhir bendeñe
Mücrimīñ eşfā'ı her bārı sensiñ yā Hüseyn

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Bülbulüm gülzār içinde eylerim dā'im fiğān
Her seḥer dil-i derūnum nuṭkeder yā Müste'ān
- 2 Bir serencām-ı ḥaḳīḳat çekdiğim leyl ü nehār
Gonca-i gūlfāma 'āşık olduğumdur bīgümān

- 3 Gül müdür bûlbûl müdür bilmem bu 'aşkıñ tılsımı
Kimse bilmez aňlamaz bu görünen bir imtiñhān
- 4 Aşlımızdır şāh-ı 'ankā çün mu'allakdır vañan
Mürğ-i cānım sem'ine eyler nidā ol her zamān
- 5 Menzil-i bālāda gördüm şems-i zātıñ aşlını
Nūrā müstağrak turur şevk ile dā'im dü cihān
- 6 Fırkamız bir farkımız yok dāde-i lutf-ı İlāh
Muhtefi genc-i Hudādır çün kulūbu'l-'āşıkān
- 7 Gālibā āb-ı hayāt içmiş ola Tāhir bugün
Maşşad-ı akşāya nā'il olduğıñ eyler beyān

109

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Görünür 'ālemi ammā ne bilsin cāhil ü nādān
Tesellī bulmayıp t̄alib anı inkār eder her ān
- 2 Anıñ çünkü celālinden cemāl-i yār olur peydā
Ki kıldırır niķābını görenler olırsar sekrān
- 3 Bu bir feyyāz-ı mutlakdır bilenler zāt ile yektā
Anıñ feyznümāsiyla bilinir hikmet-i Yezdān

[26^a]

- 4 Dilerdim *cennetu 'l-me'vā* aradım bir zamān gökde
Ki vech-i şems-i nūruyla bilirler nokta-i 'irfān
- 5 Kılunum Yūnusā geldim edesiñ zātıña mazhar
Bu Tāhir bendeniñ hāli vü şānı maṭlab-ı ihsān

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Begim 'anķā-yı meşreb ol hevāyı bil de bilmezlen
Görüp ķanınca esrārı verāyı bil de bilmezlen
- 2 Sebāt et her umūruñda şehensāh olmak isterseñ
Bütün keşfeyle eşyāyı hafāyı bil de bilmezlen
- 3 Bu 'ālem bir güzergāhdır teferrüc etmede herkes
Cefā vü zevķini añla şafāyı bil de bilmezlen
- 4 Ne deñli 'ārif ü dānā iseñ bilme bu 'ālemde
Sebaķķān-ı nedānem ol riyāyı bil de bilmezlen
- 5 Girip dersķhāne-i 'aşķa ledünnī dersini öğren
Hāķīkat kenzin āgāh ol beķāyı bil de bilmezlen
- 6 Eger Tāhir hāķīkat sen bilirseñ feyz-i 'anķāyı
Nişin ol dār-ı aķdesde serāyı bil de bilmezlen

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Meşrebim 'anķādır ancaķ tālī'im şems-i cihān
Şu'le bahşeyler derūnum oldu feyz-i āsitān
- 2 Hem hāķīkat bahri içre mevc urur deryā-yı 'aşķ
'Aşķ ile pervāz eder cān mürģü dā'im ey civān
- 3 Mektebim 'ilm-i ledündür mürşidimdir *men 'aref*
Ahzedip feyz-i hāķīķī söylerim ben cāvidān

- 4 Tā ezel *kalū belādan* olduđuün āşinā
Kim Muḥammed Muşafāyī zikreder her dem zebān
- 5 Emrolundu cümle ervāḥ Ādeme kıldı sücūd
Ol elest bezminden aḳdem gördü dīdem bīgümān
- 6 Hikmet-i zāt-ı İlāhdır ‘āşıkānīn sözleri
Söyleyen kim söyleden kim der iseñ ol bīnişān
- 7 Derler ise gelmedi nuṭṭuñ ḥesaba Tāhirā
Gizlice ḳalbim içinde söyleyen ol ‘izz ü şān

[26^b]

112

12’li hece ölçüsü

- 1 Cān men ü cānān men vālih ü ḥayrān men
Nīk ef’āl ü şād men yār ile yārān men
Pīr men ü pīrān men şeyḥim eyvallāh men
- 2 Cāhil ü nādān men bāde-i sekrān men
Nūş eden her ān men ü ta’n men mestān men
Pīr men ü pīrān men şeyḥim eyvallāh men
- 3 Kāfir ü küfrān men cennet ü nīrān men
Ḥūrī vü ḡilmān men dildeki ‘irfān men
Pīr men ü pīrān men şeyḥim eyvallāh men
- 4 Şīr men ü Yezdān men terk edip aḳrān men
Hem Japonya Çīn men ḳul eden sultān men
Pīr men ü pīrān men şeyḥim eyvallāh men

- 5 Tilki vü tavşanla cümle kurd ilan men
Cin men şeytân men hem melek ü insân men
Pîr men ü pîrân men şeyhim eyvallâh men
- 6 Zâkir ü zîkrân men zâhir ü pinhân men
Şâkir ü şükrân men süfre-i mihmân men
Pîr men ü pîrân men şeyhim eyvallâh men
- 7 Söyledi Tâhir bunu fark edince kendini³⁵⁶
Cümle mevcûdâta dâne-i hırmân men
Pîr men ü pîrân men şeyhim eyvallâh men

113

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

- 1 Ref' edip zulmet hicâbın şems-i tâbânız bugün
'Alleme'-l-esmâya mazhar 'ilm ü 'irfânız bugün
- 2 Men 'aref dersşânesinden okuduk Hızır 'ilmini
Çeşme-i âb-ı hayâtız 'ayn-ı 'ayânız bugün
- 3 Mürşidiñ kalbinden i'tâ olunur peymânemiz
Nûş edip şahbâ-yı zâtı sırr-ı burhânız bugün
- 4 'Alem-i ervâha vâsıl olmayan biçâreler
Añlasın nuṭk-ı tuyûru biz Süleymânız bugün
- 5 Hemnişiniz beyt-i dilde pâdişâh-ı 'âlemiz
Kim Muḥammed burcunuñ tahtında mihmânız bugün

[27^a]

³⁵⁶ Bu hâliyle mısranın vezni kusurludur.

- 6 Bîḥaberdîr şofî feyz-i nûr-ı Hâk dîdârına
Vâsıl ol ‘âlem-i ğaybîde sultânız bugün
- 7 Tâhirâ sâliklere irşâd içün nuṭkuñ seniñ
Sem‘-i nâḳâbil olan nâdâna pinhânız bugün

114

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün

- 1 Gel ey ‘âşık saña bir hoş cemâl göstersiñ ol Yezdân
Okuyup *men ‘aref* dersin me’âl göstersiñ ol Sübhân
- 2 Anıñ zât-ı mücellâsıñ gören ‘irfân bilir zâtıñ
Anıñ maḥfûzudur ancak bu levḥde sır olan Qur’ân
- 3 Ki şâh-ı ḳurretu’l-‘aynı kerem kânı Muḥammeddir
Bize maḥrem durur şer‘î ḥaḳâyık baḥridir burhân
- 4 Vücûdca yek olup her dem dü re’s üzre görünen çün
Velâyet şâh-ı Hayderdir eden ‘âşıkları hayrân
- 5 Uyandı çün ziyâ buldu kerem kandîl-i Tâhirde
Edindi vechini miḥrâb tavâf etmekdedir her ân

115

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün

- 1 Bu ‘aşrıñ şâh-ı sertâcı benim ceddîm Şehâbe’ d-dîn
Göründü vech-i mehtâbı benim ceddîm Şehâbe’ d-dîn
- 2 Serâpâ nûr[a] ğarḳ olmuş yürür pîrân ile her dem
Dilimde feyz-i nâyâbı benim ceddîm Şehâbe’ d-dîn

- 3 Giyip pīrlık libāsını Hızır İlyās ile aḳdem
Merātib kıldı seyrānı benim ceddım Şehābe'd-dīn
- 4 Hüsāme'd-dīn-i 'Uşşākī Muḥammed Zūhdī yā ceddı
'Aliyyü'l-Vaşfī Tevfīkī benim ceddım Şehābe'd-dīn
- 5 Anıñ feyz-i ziyāsıyla erişdi menzile Tāhir
Bulunmaz şimdi aḳrānı benim ceddım Şehābe'd-dīn

116

7'li hece ölçüsü

- 1 Būlbūl nevbahār oldu
Güller mevsimiñ buldu
Bilmezem saña noldu
Zār edersin günbegün
- 2 Bahār yazıñ ıapısı
Sun'ı ḳadīm yapısı
Güldeki Hāḳ ḳoḳusu
Zār edersin günbegün
- 3 Vaḳt-i şitā geḳmişdir
Güller çiçek açmışdır
Āb-ı hayāt içmişdir
Zār edersin günbegün
- 4 Gel aḳlama ey göñül
Ḳalbiñ içre māhı bul
Hā'il olunca ḳākül
Zār edersin günbegün

- 5 Nedir bülbüldeki zār
 ‘Āşık ma‘şūkuñ arar
 Gülde Hakkıñ sırrı var
 Zār edersin günbegün

[27^b]

- 6 Külli eşyā ādemde
 Hāzır durur bu demde
 Bahār eyyāmı ğamda
 Zār edersin günbegün

- 7 Tāhır añla bu sözü
 Söylediğñ rumūzu
 Görünen hep Hāk yüzü
 Zār edersin günbegün

117

11’li hece ölçüsü

- 1 Muḥammed Muştafā gürūh-ı nācī
 Şāh-ı merdān erenleriñ sertācı
 Mü’min olanlarıñ odur mi’rācı
 Yüz sürüp dergāha gelenler gelsin
- 2 Nübüvvet ḥatmoldu velāyet ḳaldı
 Mü’minler bir olup nūra boyandı
 Münkirler ğafletle ṭamuda yandı
 Yüz sürüp dergāha gelenler gelsin
- 3 İlelebed dünyā dā’im devreder
 Ğāfiller bilmeyip fānī zanneder
 İki yüzü vardır kimler fark eder

Yüz sürüp dergāha gelenler gelsin

- 4 Bir yüzü bākīdir Raḥmān yüzüdür
 Halka maḥrem olan burhān yüzüdür
 Raḥmetle mübeşşir sultān yüzüdür
 Yüz sürüp dergāha gelenler gelsin

- 5 Bir yüzü fānīdir şeytān yüzüdür
 İçi vesvās ile ḥayvān yüzüdür
 Lu‘b eyler mübtelā ṭuġyān yüzüdür
 Yüz sürüp dergāha gelenler gelsin

- 6 Münāfık bir yere cem‘ olur dā‘im
 Hezeyāndır işleri ğişle kâ‘im
 Hakkı inkār edip olurlar nā‘im
 Yüz sürüp dergāha gelenler gelsin

- 7 Nāsıñ ḥayırlısı istiḳāmetde
 Şerār-ı nās olan gör nedāmetde
 Mü‘minler dīdārda hem kıyāmetde
 Yüz sürüp dergāha gelenler gelsin

- 8 Hakkā giden ‘āşık dā‘im şafāda
 Ğāfilleriñ kalbi her dem cefāda
 ‘Āşıklar zikreder vaqt-i duḥāda
 Yüz sürüp dergāha gelenler gelsin

- 9 Erenler bezminde sürülür bāde
 Dilleri zikreder kalbi ‘uḳbāda
 Şeş cihet rengini verirler bāda
 Yüz sürüp dergāha gelenler gelsin

- 10 Tāhir olmuş erenleriñ yāveri
 Pīr Hüsāme'd-dīndir şāh-ı serveri
 Şādık Yūnus durur pīr ü perveri
 Yüz sürüp dergāha gelenler gelsin

[28^a]

118

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Cüdā düşdü gönül hayfā münīr-i dilrübāsından
 Gözüm bilmez misiñ hicret ki vuşlat ıktizāsından
- 2 Bu demde lezzet alsın kim gönül ayrılmasın bir dem
 Tağılsın mürşidiñ bendin geçip gayrı liķāsından
- 3 İçip tevhiḍ şarābını müzeyyen eylesin vechiñ
 Aña in'ām erişsiñ tā 'Aliyye'l-Murtażāsından
- 4 Gezip şadr-ı semāvātı varıp 'arş-ı mu'allāya
 O dem imdād erişsin hem Muḥammed Muştafāsından
- 5 Bu Tāhir zevkyāb olsun vişālullāh ile dā'im
 Derūnu ḥaşre dek yansın anıñ vech-i ziyāsından

119

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Muşhaf-ı hüsnüñ temāşā eyledim Tāhā Hüseyn
 Burc-ı vahdet bāb-ı vuşlat kurb-ı ev ednā Hüseyn
- 2 Kim velī postunda kā'im oldurur 'ayn-ı 'Alī
 Mażhar-ı dīdār-ı ḥazret cennetu'l-me'vā Hüseyn

- 3 Ehl-i beyt-i Muştafāya ‘āşık iseñ gel beri
Keşkül-i himmetnişīn-i dervīş-i mevlā Hüseyn
- 4 Vech-i mehtāb-ı ḥaḳīkat sīnesi *Ve’ş-şemsdir*
Görmedi a‘mā olanlar kim durur ḥālā Hüseyn
- 5 Kıl bu dergāh-ı ḥaḳīkat rāhına Tāhir nazar
Farḳa gel bāb-ı ‘Alīde kenz-i lāyefnā Hüseyn

120

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Biz hümā-yı āsumānız dilde tābımdır Hüseyn
Derc kılınmış vechi üzre dört kitābımdır Hüseyn
- 2 Biz Hüseynlerdeniz ‘ālem Yezīd olsa ne ğam
Erdi fehmin tā ezelden intihābımdır Hüseyn
- 3 Sildi dīdem tozunu ‘ayn ile ‘ayn oldum bugün
Kalmadı zerre gümānım intisābımdır Hüseyn
- 4 Çünkü tevḥīdden murād yek dil vücūd olmak gerek
İşte tevḥīd içre her dem ittisābımdır (?) Hüseyn
- 5 Ol ene’l-Ḥaḳ remzini izhār içün Tāhir hemān
Şemsveş toğmuş ‘ademden māh-i tābımdır Hüseyn

[28^b]

121

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Cümle maḥlūkāt içinde eşref ādemdir bugün
Aḥsen-i taḳvīme mazhar olduğu demdir bugün
- 2 Her şecer elvān içinde eşref eşcār ü nebāt
Her şerāfet bahşeden elbetde şebnemdir bugün
- 3 Katreler cem‘ olsa bārān devredip deryā olur
Başlıca ‘ummān içinde bir ‘azīm yemdir bugün
- 4 Ol ene’l-Ḥaḳ rāzını nefsinde işbāt eylemiş
‘Ārife cān nefheden üstād-ı ekremdir bugün
- 5 *Küllü şey’in hālikün* remzini Ṭāhirden işit
Varını yağmāya vermiş dervīş Edhemdir bugün

122

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Remzeder her dem ḥaḳīkat sırrını nazmeyleyip
Kendi ṭāhir hem muṭahhar kāmīl insāndır bugün
- 2 *Min ledünnī* mektebinden ders alıp olmuş velī
Çün rumūzātın nazar kıll işte cānāndır bugün
- 3 Her kelāmı sırr-ı *mā evḥāy*ı tefsīr eyleyip
Bahşeder kevşer lebinden nuṭḳ-ı Ḳur’āndır bugün
- 4 Ḥüsn-i Yūsufdur temāşā eyle vechiñ dilberiñ
Ma’nī-i *Ṭāhā* yüzünde ‘ayn-ı burhāndır bugün
- 5 Ṭāhirā ḥikmetşinās olmak dilerseñ gel beri
Kim ḥuzūrunda ṭurursa ehl-i īmāndır bugün

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Ey dilā māh-ı Muḥarrem geldi mātendir bugün
Şāh Hüseyniñ Ḥaqqā vāşıl olduğı demdir bugün
Kim muḥibb-i ḥānedān-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Hüseyniñ 'aşkına Yezīde la'net eylesin

[29^a]

- 2 Kūfe ḥalkıyla Dımeşkiñ ḥalkı kıldılar oyun
Da'vet etdiler Hüseyni nāme yazıp gāfilün
Hem ḥayā etmez Muḥammed Muştafādan cāhilün
Ya niçün āh etmeyem ben bu işe ey mü'minün

Kim muḥibb-i ḥānedān-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Hüseyniñ 'aşkına Yezīde la'net eylesin
- 3 'Azm-i rāh etdi o demde ol Hüseyn ibni 'Alī
Zikrederdi dilde Ḥaqqı hem daḥi peygamberi
Kim Hüseyn kimdir Muḥammed bilmez iseñ bilmeli
Mācerāyı fikredip 'ālemde hiç gülmemeli

Kim muḥibb-i ḥānedān-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Hüseyniñ 'aşkına Yezīde la'net eylesin
- 4 Kerbelā deştine geldi şāhrāh-ı evliyā
Meşhed oldu ḥaymegāh naşbetdigi yer ey şehā
Ḥaqqā teslīm-i rızādır her umūr-ı enbiyā
Böyle ifhām etmiş idi mācerāyı Muştafā

Kim muhibb-i hānedān-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Hüseyinîñ ‘aşkına Yezîde la‘net eylesin

- 5 Tâ ki teşrîfin işitdi hâricîler hâş u ‘âm
Hem Yezîde kıldılar ihbâr-ı keyfiyyet tamâm
Mefsedetle kalkdı yerinden Yezîd-i bedmerâm
Çağırıp yanına Şimri eyledi çok ihtirâm

Kim muhibb-i hānedān-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Hüseyinîñ ‘aşkına Yezîde la‘net eylesin

- 6 Hem daği İbn-i Ziyâdı yanına ol dem Yezîd
Çağırıp ‘âlemde devletimle olasıñ mezîd
Al Hüseyinîñ re’sini diyü verip emr-i şedîd
İbn-i kuzgun ibn-i mel‘ûn ibn-i Mervân-ı pelîd

Kim muhibb-i hānedān-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Hüseyinîñ ‘aşkına Yezîde la‘net eylesin

- 7 Aldı fermân-ı şeyâtini hemândem ol Ziyâd
Şimr-i Zü’l-Cevşene³⁵⁷ beş biñ ‘askeri kim nâmurâd
Haymegâhıñ karşısında kıldılar çadır küşâd
Hānedān-ı ehl-i beyti bilmedi bîi‘tikâd

[29^b]

Kim muhibb-i hānedān-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Hüseyinîñ ‘aşkına Yezîde la‘net eylesin

- 8 Koydu biñ ‘asker Fırâta seddedip ibn-i Yezîd
Kaşdedip şehzâdegâniñ cânını şusuz şehîd
Raḥmı yok şefkatden ‘ârî yüregi olmuş ḥadîd

³⁵⁷ Zü’l-cevşen: Zü’l-cevşîn

Dīni yok īmānı yok kim ol pelīd ibn-i pelīd

Kim muḥibb-i ḥānedān-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Ḥüseyniñ 'aşkına Yezīde la'net eylesin

- 9 Dört biñ 'askerle Ḥüseyni çağırıp İbn-i Ziyād
Eyle gel bey'at Yezīde bulmaḵ isterseñ necāt
Kim naşīḥat eyledim saña hemān kıl i'tikād
Saltanat şimdi Yezīdiñ olduḡuñ et i'timād

Kim muḥibb-i ḥānedān-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Ḥüseyniñ 'aşkına Yezīde la'net eylesin

- 10 Çaldılar ṭabl-ı beşāret ḥāricī mel'ūnları
Etmeyip ḥavf Ḥudādan Kūfeniñ azḡınları
Neyledi görmez misiñ it birṭaḵım ma'sūmları
Hiç yaraşmaz bu ḥaḳāret böylece mazlūmları

Kim muḥibb-i ḥānedān-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Ḥüseyniñ 'aşkına Yezīde la'net eylesin

- 11 Urdu ol demde ene'l-Ḥaḳ na'rasıñ ol zāt-ı pāk
Çün semāvāt ü zemīn oldu o demde lerzenāk
Allāh Allāh ismini yād etdiler ma'sūm-ı pāk
La'net olsun ol Yezīde hem saña der idi ḥāk

Kim muḥibb-i ḥānedān-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Ḥüseyniñ 'aşkına Yezīde la'net eylesin

- 12 Karşı vardı birbiri ardınca çün şehzādegān
Ġulgule düşdü cihāna titredi hem āsumān
Baḳ şehīd oldu bütün āl-i 'abā-yı Müslümān

Bu işiñ tafşılıne hâcet görür mü ‘âşıkân

Kim muhibb-i hânedân-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Hüseyniñ ‘aşkına Yezîde la‘net eylesin

[30^a]

- 13 Teşne leb kavmi Hüseyniñ çün şehîd oldu âyâ
Tâ nihâyet çıkdı meydâna o şâh-ı Kerbelâ
At sürüp der ki işidiñ ey kilâb-ı bîhayâ
Beni da‘vet eyledi ceddî Muhammed Muştafâ

Kim muhibb-i hânedân-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Hüseyniñ ‘aşkına Yezîde la‘net eylesin

- 14 Hayderâsâ tebdî atıñ hâricî üzre hemân
Târumâr etdi Yezîdiñ kavmini hem ol zamân
Ğayrete vardı Yezîdân tîr atıp hâricîyân
Penbe ten yetmiş yerinden yaralandı ol civân

Kim muhibb-i hânedân-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Hüseyniñ ‘aşkına Yezîde la‘net eylesin

- 15 Hatm-i güftâr eyledim dembestedir çünkü zebân
‘Afvedip noķşânımı hem bakmasınlar ‘âşıkân
Yanmada dil-i derûnum teşnedir dâ‘im lisân
Farz-ı ‘ayn oldu Yezîde la‘net etmeklik hemân

Kim muhibb-i hânedân-ı ehl-i beyt ise bugün
Ol Hüseyniñ ‘aşkına Yezîde la‘net eylesin

16 Yâ Resûlallâh hemîşe Hüseyni baña yâr kıl³⁵⁸

Dü cihânda ol Yezîdi dâ'imâ ağıyâr kıl

Ehl-i beytiñ ismini bu dilime ezkâr kıl

Çâkeri olmuş Hüseyniñ Tâhiri ebşâr kıl

Kim muhibb-i hânedân-ı ehl-i beyt ise bugün

Ol Hüseyniñ 'aşkına Yezîde la'net eylesin

[30^b]

[Harfu'l-Vāv]

124

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

1 Niçün medhetmeyem cānā ḥabīb-i kibriyâdır bu

Kelāmı nuṭḡ-ı *mā evḥā* beşâh-ı enbiyâdır bu

2 Kāmu maḥlūka serverdir yüzü şemsden münevverdir

Bize nuṭḡu mücevherdir Resûl-i mütebâdır bu

3 Aña indi bütün Kūr'ân ki inzâl eyledi Sübhân

Şıfâtı zâtına burhân çü maḥbûb-i Hudâdır bu

4 Anıñ ḥaqqındadır *Tâhā* ve *Subḥānellezî esrā*

De āmennā ve şaddaḡnā Muhammed Muştafâdır bu

5 Eger 'āşık iseñ Tâhir şalât eyle ḥafî zâhir

Huve'l-evvel huve'l-âḥir göñüllerde ziyâdır bu

125

fâ 'ilātün fâ 'ilātün fâ 'ilātün fâ 'ilün

³⁵⁸ Bu hâliyle mısranın vezni kusurludur.

- 1 Būlbüle gülzār içinde luṭf u iḥsān oldu hū
Baḥr-i dilde zūbde-i esrāra ḥāḳān oldu hū
- 2 Hū mūnevver ism-i Bārī olduḡu zāhir durur
Kim aña maẓhar olursa anda miḥmān oldu hū
- 3 Zāt-ı muṭlaḳdan ‘ibāret cūmleniñ maṭlūbudur
İşte ol vaşl-ı liḳāya sırr-ı Subḥān oldu hū
- 4 ‘Āşıkıñ nāz u niyāzı ḳalbi her dem hūdadır
Hū maḳām-ı mūntehādır zikr-i ‘irfān oldu hū
- 5 Nūş eden Hızırıñ yedinden bāde-i şahbā-yı zāt
Buldu iṭmi’nān derūnu ‘ayn-ı ‘ayān oldu hū
- 6 Hep gelen gülzār-ı ‘aşḳa hū ile lezzet bulur
Eyyübüñ zaḥmına merhem gizli Loḳmān oldu hū
- 7 Hū Hudānıñ ism-i zātından ‘ibāretdir velī
Ṭāhiriñ zikri *huvallāh* vird-i insān oldu hū

126

müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün

- 1 Cānān-ı ‘aşḳa cān atıp pervāneyim şimden geri
Gündüz gece³⁵⁹ ḳanlar saçıp nālāneyim şimden geri
- 2 Zikrim budur her rūz u şeb yā Rabbenā sensiñ Çalab
Dünyāda hiç çekmem ta‘ab şādāneyim şimden geri

³⁵⁹ gündüz gece: gece gündüz

- 3 Cāndan gelir nuṭkuñ seniñ ya dahli var mı kimseniñ
Baḥşeylediñ vuşlat demiñ her āneyim şimden geri
- 4 Deryā-yı ‘aşka ṭalmışım cānān ilin yol bulmuşum
Cevherlerinden almışım dürdāneyim şimden geri
- 5 ‘Aşkıñ sırātından geçip āyende (?) şāha erişip
Kevşer şarābından içip mestāneyim şimden geri
- 6 Oldu ferişteher refīk rıdvānlar anda müttefīk
Cāndan açıldı bir ṭarīk cānāneyim şimden geri
- 7 Ṭāhir sensiz çıkmaz yola rehber gerekdir her kula³⁶⁰
Tenvīr edip sağ u şola yāraneyim şimden geri

[31^a]

[Ḥarfu’l-Hā]

127

7’li hece ölçüsü

- 1 Dervīşleriñ esmāsı
Lā ilāhe illallāh
Görünür müsemması
Lā ilāhe illallāh
- 2 Her kula lāzım olan
Cümle dillerde dönen
‘Aşkdan lezzeti bulan
Lā ilāhe illallāh

³⁶⁰ Bu hâliyle mısranın vezni kusurludur.

- 3 Gel sivādan fāriğ ol
 Hakkā gider işbu yol
 Sen de ara sen de bul
 Lā ilāhe illallāh
- 4 Dā'im 'uṣṣāk zikreder
 Böylece Hakkā gider
 Sen de isterseñ eger
 Lā ilāhe illallāh
- 5 'Aşkı bulan mu'teber
 Zākir olurmuş meger
 Pīrimden aldım haber
 Lā ilāhe illallāh
- 6 Şemsi ziyālandıran
 Halkı nemālandıran
 Hakkı āşinā kılan
 Lā ilāhe illallāh
- 7 Biñ bir esmānıñ biri
 Cümle eşyādan berī
 Tāhir oldu rehberi
 Lā ilāhe illallāh

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Cihān başıma tar oldu meded kıl yā Resūlallāh
 İşim āh ile zār oldu meded kıl yā Resūlallāh

- 2 Beni bir derde şaldıñ kim devāsın bulmadı Loqmān
Vişālīñ eyle gel ihsān meded kıl yā Resūlallāh
- 3 Sen ol eṣrāf-ı maḥlūksuñ kamu ḥalk içre maḥbūbsuñ
İki ‘ālemde mergūbsuñ meded kıl yā Resūlallāh
- 4 Ki sen ceddü’l-Hüseyinsiñ ve resūlü’ş-şekaleynsiñ
Şefā‘at kāmı kevneynsiñ meded kıl yā Resūlallāh
- 5 Çün olduñ ‘āleme muḥtār devā kıl derdime ey yār
Meded eyle derim her bār meded kıl yā Resūlallāh
- 6 Hemān ārzū eder dīdem vişālīñ olmağa maḥrem
Lisānım zikreder her dem meded kıl yā Resūlallāh
- 7 Bu Ṭāhīr bāb-ı luṭfuñdan bugün in‘ām diler senden
Hemān elṭāf-ı ḥüsnüñden meded kıl yā Resūlallāh

129

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Biz gürūh-ı ‘āşıkānız dertdir ancak yār bize
Hem Muḥammed Muṣṭafānıñ ‘aşkıdır serdār bize
- 2 Muḥtefidir ḥālimiz çün göremez nādān olan
‘Ārifīñ maḥşūduyuz maḥşūd olan dildār bize
- 3 Biz muḥarreblerdeniz ammā ne bilsin cāhilūn
Bilmeyip ta‘n eylemekde dā‘imā āgyār bize
- 4 Gerçi biz ta‘mīre muḥtāc zāhirā vīrāneyiz
Ma‘nīde gülşenserāyız ‘aşk durur ḥünkār bize

[31^b]

- 5 Hoş nazar kılmı' min iseñ mü' miniñ zannında Haq
 'Aşk u şevk ile hemîşe zevk olur ezkâr bize
- 6 Göremez nādān olanlar ehl-i hālîñ zevkîni
 Tāhirā bilmez misiñ hemvār olan huşyār bize

130

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 'Abeş halk etmedi Mevlā bütün eşyayı bir gözle
 Şunū'āt-ı Hudāyı bil dönen icrāyı bir gözle
- 2 Haqīkatde niçün yokdur ki Mevlā eylesin tertīb
 Müzāhir görünür eşyā sen ol ahfāyı bir gözle
- 3 Şerī'at şād ü hürremdir tarīkat rāh-ı mahremdir
 Haqīkat bil mükerrerdir ser-i sevdāyı bir gözle
- 4 Nedir eşyā nedir ahfā nedir bu mahrec-i kübrā
 Eğer 'ārif iseñ cānā bilen a'lāyı bir gözle
- 5 Nedir bu sözdeki ma'nā mu'ayyen eyle gel Tāhir
 Bilir iseñ ledün 'ilmiñ Hızır Mūsāyı bir gözle

131

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Haste dilsin sevdigim dermāna var sen de ara
 Derdine dermān için Loqmāna var sen de ara

- 2 Çok güzel var derd içinde derdine bulmaz devā
Gizli derddir kim bilir ihsāna var sen de ara
- 3 Dost ili pāzārınıñ emtā'ını sen bilmediñ
Gel bu remziñ sırrını 'irfāna var sen de ara
- 4 *Mūtū kable en temūtū* sırrını bilmeklige
Sen yaban ellerdesin imkāna var sen de ara
- 5 Leyl-i zulmetde kalanlar ārzūlar nehārını
Yūsufāsā devr ile sulṭāna var sen de ara
- 6 Kim bilir feyz-i beḳāyı nūr-ı Hāḳ iz'ānını
Şems-i dil envār ile mihmāna var sen de ara
- 7 Söylediñ Ṭāhir kelāmıñ kim bilir ma'nāsını
Olmuş ol üstād-ı kül īmāna var sen de ara

132

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Luṭf u ihsān eyleyip gel kıl teraḥḥum ḥālime
İştıyāḳ-ı ḥasretiñle bakmazam aḥvālime
- 2 Rāhına versem bütün varlığını etmem fütür
'Aksedelden şol cemāliñ şu'lesi iḳbālime
- 3 Çün mecāz üzre görüşmek ister idim her zamān
Bir kıgılcım düşdü iḥrāk eyledi aḳvālime

- 4 Rūberū göster cemāl-i ḥüsnünü ey şūḥ bugün
Gel sebeb olma cihānda böyle izmiḥlālīme
- 5 Dediler iḥsān ararsañ ol muḥibb-i Muṣṭafā
Ḥüsrevān luṭfuñla Ṭāhir eyle gel efʿālīme

133

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Gel saʿādet rāhını inʿām edip bildir bize
Mantıḳuʿṭ-ṭayrı hemān iʿlām edip bildir bize
- 2 Rehnümāsısıñ saʿādet rāhınıñ ey müctebā
Māsivānıñ ḥubbunu dilden bugün sildir bize
- 3 Maḳṣad-ı Şīrīne vāṣıl olalım Ferḥādveṣ
Hestī-i mevhūmumuz gel ʿaşḳ ile deldir bize
- 4 ʿAllemeʿl-esmāya mazḥar olalım ey nüktedān
Gülşen-i bāḡ-ı hüviyyet ḥārıñız güldür bize
- 5 Lebāleb dolsun derūnu Ṭāhiriñ ʿaşḳıñ ile
ʿAşḳ u şevḳiñle hemāndem söyleden dildir bize

134

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Baḳamaz dīdelerim ḥüzn ile dergāha bile
Öyle sermestem ki geçdim o nazargāha bile
- 2 Bilemez daḡ-ı derūnum çekmeyen ḥüzn ile ḡam
Ketm-i esrār ederim sīne-i cāngāha bile

- 3 Beni asretle fiġāna dūřüren řir-i Hudā
Gerçi ceddım odur ammā küsdüm ol řāha bile
- 4 řu‘le-i řems-i derūnumla müzeyyen bu cihān
Diyemem hāl-i derūnum sözüm āġāha bile
- 5 Tāhiriñ kalbi periřān oldu yārān-ı Hüseyn
Sırrımı fāř edemem āh demem Allāha bile

135

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

- 1 řehā bir başka çārem yok za‘fīm dār-ı ġurbetde
Bilirsiñ cümle ef‘ālim bırakma gel mezelletde
- 2 Yarařmaz řāniña řāhım beni me’yūs bırakmaķlık
Degildir řāhlara ‘ādet bırakmaķ bār-ı miħnetde
- 3 Ümīdim kesmezem billāh ħamiyyet kānı perversiñ
Keremler řāhı sultānım mükerrerrem sensiñ elbetde
- 4 Takıldı luřfuña ‘aķlım hemān nāciz ü biçāрім
Yetişmez tāķatım cānā ki ķaldım nār-ı firķatde
- 5 Efendim sizlere elbet bize luşfeylemek ħāřdır
Bu Tāhir sa’y eder her dem ķala tā ‘izz ü devletde

[32^b]

136

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

- 1 Şalā ey ‘ārif-i billāh Muḥammed Muştafā bizde
Tulū‘-ı şems-i vechinden olan āgāh bekā bizde
- 2 Bütün ceng ü cidāli hep künūz-ı şer‘-i ğarrādır
Gören hem görünen ol şāh ‘Aliyye’l-Murtaẓā bizde
- 3 Huşūşā raḥm-ı Raḥmāndır melā’ik cümleten ḥayrān
Feriştehler daḥi hemrāh olan ḥayru’n-nisā bizde
- 4 ‘Adūnuñ zehrini ‘asel muşaffā gibi nūş etmiş
Demez dünyā içün eyvāh Ḥasan ḥulku’r-rızā bizde
- 5 Döküpdür kan u ḥūnābıñ çü deşt-i Kerbelā üzre
O çekmez her belādan āh Ḥüseyn-i Kerbelā bizde
- 6 Ki cism-i pākini yetmiş iki pāre edip düşmān
Odur ehl-i vefā her gāh ‘Ali Zeyne’l-‘abā bizde
- 7 Hemīşe çākeriyim ben Muḥammed Bākırıñ cānā
Derūnu müşfik-i billāh o şāh-ı müctebā bizde
- 8 O şāhım mezhebimdir hem imāmım Ca‘fer-i Şādık
Erip kuṭbiyyete nāgāh derūnu pür ziyā bizde
- 9 Anı şalb eylemek içün ‘adūlar çok cefā çekdi
İmām-ı Mūsā-yı Kāzım ki nesl-i Muştafā bizde
- 10 Yedirdi zehr-i engūru Yezīd-i bedlikā telbīs
Odur mihr-i münīr ü māh ‘Ali Mūsā’r-Rızā bizde

- 11 Takī şāhım Nakī mähım İmām-ı ‘Askerī rāhım
Edindim bābını dergāhım ol şāhib livā bizde
- 12 Eger destinde gördüñse hidāyet mührünü bizzāt
Odur Mehdī Muḥammed şāh begim ol rehnümā bizde
- 13 Muḥammed sofrasın açmış bugün Ṭāhir nişār eyler
Edinmiş cümlesiñ penāh bütün āl-i ‘abā bizde

137

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

- 1 Cemāl-i şem‘ini yāriñ görünce oldum āvāre
Bu bir gizli ḥaḳīḳatdır görenler erdi dildāre
- 2 Eger āgāh olam derseñ bu rāzıñ kāmiliñ gör kim
Saña vaşfeylesin bir bir o görmüşdür bu dīdāre
- 3 Ḥaḳīḳat erleri geçdi dil ü cāndan āyā şāhā
Yoluñ uğruları vardır nedir bilmem o mekkāre
- 4 Nice kāmillere ḥayret verir bu nuṭḳ-ı mā evḫā
Bu sırdır cılve-i mi‘rāc müyesserdir talebdāre
- 5 Begūş Ṭāhir bu sözden ḥişsemend olmaḳsa maḳşūduñ
Anı fehmeyleyen nādir erişmez herkes esrāre

[33^a]

138

16’lı hece ölçüsü

- 1 Sevdāzedeyim cānım nāle-i efğānımı diñle
Gir [de] ҡalb-i perişānımdaki sūzānımı diñle
- 2 Bir ben degilim a gözüm pūte-i ‘aşķda neler var
Yanmaķ ‘aşķ ehline düşdü ise her ānımı diñle
- 3 Kim giydi ise mīrim kisve-i ‘aşķ yakdı serāpā
Şahrā-yı vücūd bītāb āh ile giryānımı diñle
- 4 Gül ruhlerini ҡıldıñsa nażar ol māh-ı münīriñ
Pūr nūr olarak hele gel dildeki nālānımı diñle³⁶¹
- 5 Tāhir dil verme şaķın ehl-i riyā başa belādır
Pīrān eşigin yüz sürdüñ ise dīvānımı diñle

139

14’lü hece ölçüsü

- 1 Cān atdı göñül yine āh semt-i vişāle³⁶²
Mecnūnlar eder āhla vāh bendegī hālime
- 2 Görmezse gözüm görmez olur vech-i hūsnünü
Ru’ yetimi derim māhı geķip uğrasa sālē³⁶³
- 3 Çekemez tağ ile taş cānā fırķati elbet
Hāl ehli bilir hālden geķdim ķil ile ķāle
- 4 Dildāre-i ‘aşķ yakdı bütün cismimi eyvāh
Erbāb-ı kemāl şabrederek erdi kemāle

³⁶¹ Bu hāliyle mısranın vezni kusurludur.

³⁶² Bu hāliyle mısranın vezni kusurludur.

³⁶³ Bu hāliyle mısranın vezni kusurludur.

- 5 Tāhir özenip rāh-ı hākīkatde şebāt et
Tut gözlerini leyl ü nehār hūsn-i cemāle

140

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Kendini bilmekse maṭlab dā'imā ihsān ara
Bil ki ihsān andadır kim ṭurmayıp insān ara
- 2 Öyle bir ḥayru'l-ḥalef olmaḳlıḡa sa'y eyle kim
Dāmenin ṭut mürşidiñ her ḥâlde var sultān ara
- 3 Zikr-i tevḥīdiñ mezāyāsıñ hemān fehmeyleyip
Zevḡ alıp her vech ile ḡalbiñde bir mihmān ara
- 4 Gel hidāyet rāhına her rüz u şeb 'azmeyleyip
Maḡşad-ı a'lāya er kim anda bir 'irfān ara
- 5 Rāz-ı ekberdir cihād et nefis ile leyl ü nehār
Tāhirā sırr-ı ma'ādıñ zevḡını her ān ara

[33^b]

[Ḥarfu'l-Yā]

141

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Māḡaşal seb'u'l-meşānī nūr-ı ḡudret menba'ı
Çün yaradılmışlarıñ sensiñ ezelden eşfa'ı
- 2 Hūsn-i rūyuñdan tezāhür eyledi şems ü ḡamer
Ḥilḡat-i zātıñ ziyāsından dü 'ālem mūncelī

- 3 Berķ urup nūr-ı haķīķat vech-i Ādemde tūlū ‘
Eyledi Haķ aķsen-i taķvīm ile tebşīr anı
- 4 Şānına *levlāke levlāk* oldu taķdīr-i ezel
Ol zamān īmān edindi dīnim īmāndan beri
- 5 Kim ta‘aşşuķ eylemez vechiñ bu ilde bīnazīr
Hūsni-rūyuñ ru‘yetiyle ‘iyd eder cümle velī
- 6 İsm-i pākiñ zikreder Tāhir lisān-ı hāl ile
Kıl şefā‘at mücrimim ey dīnimiñ peygamberi

142

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

- 1 Biḥamdillāh kerem kānı Muḥammed Muşţafā geldi
Müzeyyen vech-i nūrānī o şāh-ı enbiyā geldi
- 2 ‘Anāşır ṭonunu giymiş hemān ṭūbā mişāl olmuş
Yüzün nūrdan niķāb ṭutmuş bu demde mehliķā geldi
- 3 Ezel bezminde ol zātı görenler cümle mest oldu
Görünen vechiñ envārı derūnu pūr ziyā geldi
- 4 Ne ḥikmetdir ki ādemde tecellī eyleyen envār
Şunū‘āt-ı Ḥudādır bil o demde aşfiyā geldi
- 5 Bu rāzı bilmek isterseñ özüñden bir ḥaber ver gel
Şıfātı zātına burhān çü maḥbūb-i Ḥudā geldi
- 6 Teselsül vech-i pākinden nebī mürsel zuhūr eyler
Velī öz şāfını maḥrem ki vāriş evliyā geldi

- 7 Huşûşā pīr ü pīrānīñ merātib menzili oldur
Aña vāşıl olan ādem hemīşe aġniyā geldi
- 8 Ne bilsin lafzını ‘aşkıñ müyesser olmayan insān
Anıñ yoġdur ki idrāki hemān ol bir afa geldi
- 9 Nedir bu sözdeki ma‘nā mu‘ayyen eyle gel Tāhir
Bu bir gizli mu‘ammādır ki ġā’ibden nidā geldi

143

11’li hece ölçüsü

- 1 Erenler cem‘idir kırlardan murād
Murād alıp veren Muammed ‘Alī
Gerçek erenlerde budur i‘tikād
Murād alıp veren Muammed ‘Alī
- 2 Bu cemde taġılır şarāb-ı kevşer
Seāhum Rabbuhum diyerek Hāyder
Muammed mürşiddir hem ‘Alī rehber
Murād alıp veren Muammed ‘Alī

[34^a]

- 3 Penç-i āl-i ‘abā dergāh-ı ‘izzet
Muabbet edenler buldu meziyyet
Īmān ehli andan bilinir elbet
Murād alıp veren Muammed ‘Alī
- 4 Tārīat erleri dediler Allāh
Zikrim budur dā’im hem vallāh billāh
Bu silke girenler oldular āġāh
Murād alıp veren Muammed ‘Alī

- 5 On iki imāmiñ evveli ‘Alī
 Ḥasan ḥulku’r-rızā Ḥüseyn belī
 ‘Alī Zeyne’l-‘abā Bāķır Ca‘ferī
 Murād alıp veren Muḥammed ‘Alī
- 6 İmām-ı Kāzımdır nūr-ı hüviyyet
 İmām-ı Rızāya kıldık muḥabbet
 İmām-ı Taķiyyu’n-Naķī de bizzāt
 Murād alıp veren Muḥammed ‘Alī
- 7 Ḥasanü’l-‘Askerī şāh-ı Ḥorasān (?)
 Muḥammed Mehdīdir cümleye cānān
 Zikreyle anları ‘aşķ ile her ān
 Murād alıp veren Muḥammed ‘Alī
- 8 İşte bu imāmlar gürūh-ı nācī
 Bunlar oldu erenleriñ sertācı
 Tāhir bulam derseñ sırr-ı mi‘rācı
 Murād alıp veren Muḥammed ‘Alī

144

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Dilde tesbīḥim Muḥammed kıblegāhımdır ‘Alī
 Beyt-i dil içre tavāfım secdegāhımdır ‘Alī
- 2 Enbiyālar ḥāteminiñ sırrına mazḥar olup
 Ref‘ edip vech-i niķābım şems ü māhımdır ‘Alī
- 3 Eyledim bir kez anadan bir de ma‘nādan zuhūr
 Çār ‘unşur ümmehātım cilvegāhımdır ‘Alī

- 4 Mīve-i ma'rūf egerçi zübde-i eşcār ise
Hāşılı tūbā nişānım gizli şāhımdır 'Alī
- 5 Şafbeşaf³⁶⁴ ervāḥ-ı mü'min ṭayy-ı dil mir'āt ile
Hānesidir *kün fekānım* pādişāhımdır 'Alī
- 6 Bunca mürsel enbiyā vü evliyānıñ rehberi
Bīnişāndır mihribānım ḥānḳāhımdır 'Alī
- 7 Muşḥaf-ı ḥüsnüñ ziyāsı Ṭāhire revnaḳ verip
Şem'a-i 'aşḳ tercümānım toḡru rāhımdır 'Alī

[34^b]

145

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Tende cānım nām ü şānım elde fermānım 'Alī
Cavidānım mihribānım hem Süleymānım 'Alī
- 2 Şānıña çün *kerremallāh* vechiñ üzre *lā fetā*
Kilk-i ḳudretle yazıldı şīr-i Yezdānım 'Alī
- 3 Ravza-i rıdvān-ı cennet hem debistān-ı nikāt
Melce'-i şāḥiblivāsıñ şāh-ı ḥübānım 'Alī
- 4 Cevher-i nāsūtuñ olmuşdur cihān sermāyesi
Başlıca sermāyem oldur gizli dükkānım 'Alī
- 5 Lü'lü'-i mercān olur her bir kelāmıñ 'ārife
Feyz-i nāyābıñ hemāndem dilde Ḳur'ānım 'Alī

³⁶⁴ Şafbeşaf: Şāfbeşāf

- 6 Ğam yemem dünyāda şāhım sen iken ey şīr-i Hāk
Bülbülüm gülzār içinde bāğ u bostānım ‘Alī
- 7 Āh eder dil-i derūnum māh-ı hüsnuñ ārzūlar
Ol sebebdan der lisānım dīnım īmānım ‘Alī
- 8 Kānberāsā bāb-ı luṭfuñ beklerim leyl ü nehār
Pür ziyā eyle derūnum şāh-ı merdānım ‘Alī
- 9 Çün derūnum iştıyākı günbegün artmaḳdadır
Merḥamet eyler vişālīñ derde dermānım ‘Alī
- 10 Tā ezel kıldım muḥabbet yolunuñ kurbānıyım
Rāh-ı zulmetde bıraḳma şems-i tābānım ‘Alī
- 11 Eyle teşrīf sen derūn-ı Tāhire ārām içün
Sensiz ārām istemem ey cānda cānānım ‘Alī

146

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Kendiñe gel ey göñül ‘ālemde ‘irfān ol yürü
Kādiriñi a‘lā bilip dāreynde şādān ol yürü
- 2 Bir tecellīdir cihānda ādemi eşref kılan
Şöhret ü şānıñ yitir tahtında ḥākān ol yürü
- 3 Tā ezelden ‘aşḳ ile pāzārı var ‘ārifleriñ
Gizlice bey‘ u şirā et de nümāyān ol yürü
- 4 Niceler ārzū eder kim görmege dildārını
Ol göñülde muḥtefīdir gör de şükrān ol yürü

- 5 Ya 'kübāsā zār edersiñ Yūsuf-ı Ken'ān için
Bir haber al Mısr ilinden anda sulţān ol yürü
- 6 Eyyübüñ zaḥmı içinde nice ḥikmet gizlidir
Gel şoyun 'unşur libāsıñ soñra ebdān ol yürü
- 7 Sen Muḥammed Muşţafāyı sevdiñ ise ğam yeme
Ṭāhirā 'aşka süvār ol cānda cānān ol yürü

[35^a]

147

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Nefisiñ kaşdında ol kim dā'im 'Azrā'il gibi
Mürġ-i cānıñ nuş u pend et şūr-ı İsrāfil gibi
- 2 Cāna cān olmağ dilerseñ eyle tevḥide devām
Milket-i 'uqbāya meyliñ ola Mīkā'il gibi
- 3 Her dem İbrāhīm mişāli ni'metiñ olsun keşir
Ḥaḳḳa kurbān eyle cānıñ tıbkı İsmā'il gibi
- 4 Manşūrāsā dembedem Ḥaḳ dārınıñ berdārı ol
Ḥaḳḳa tefvīz et umūruñ olma 'Azāzil gibi
- 5 Ṭāhirā incinme nādān eylese taḥḳīr seni
Ḥaḳdan al ḥaḳḳa naşīḥat eyle Cebrā'il gibi

148

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Bir temāşā eyledim bu kā'inātın hālını
Nokta-i nūn içre gördüm kim Hakkın esrārını
- 2 Hall-i esrār etmegi sen ister iseñ ey şehā
Gel debistān-ı ma'ārif içre gör imkânını
- 3 Çün mürebbīsiz bu 'ilmiñ şehrine yol yok durur
Dāmen-i mürşidde buldu ehl-i dil imānını
- 4 Bu hakikat bahridir herkes aña yol bulamaz
Kim talanlar ka'ına elbet bulur mercānını
- 5 Bu ledünni mektebinden ders alan Tahir olur
'İlm-i zāhirden görenler görmedi cānānını

149

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 Cevr-i yāre katlanıp 'ālemde i'lān olmalı
Hāzmedip her nuṭkunu 'aşrında merdān olmalı
- 2 Tā ezelden böyledir 'aşkıñ yolu gāyet metin
Bağlanıp bir mürşidiñ destinde kurbān olmalı
- 3 Kim demiş varlığını harcetmeden vuşlat yakın
Küllü varın şarf edip rāhında yeksān olmalı
- 4 Hem 'ubūdiyyet nedir bilmek gerek 'āriflere
Bir bilenden ahzedip şadrında 'irfān olmalı
- 5 Çün Züleyhā mişlidir dünyā seni aldar şakın
Yūsufāsā şabr ile zindānda mihmān olmalı

- 6 Cāh-ı Yūsufdur ḥaḳīḳat menzili bilmez misiñ
Her belāya şabredip taḥtında sultān olmalı
- 7 Bir meşeldir söylenir şabreyleyen sultān olur
Bir ‘azīziñ şoḥbeti ḳalbinde her ān olmalı
- 8 ‘Aşrımızda tobtolu olmuş ḥayāl-i zevḳyāb
Terk edip zıll u ḥayāli cānda cānān olmalı
- 9 Gel Muḥammed Muştafāniñ ‘aşḳına Ṭāhir bugün
Faḳr-ı tāma erişip nuṭḳuñda burhān olmalı

[35^b]

150

11’li hece ölçüsü

- 1 Gel ey bülbül bahār geçdi yaz oldu
Seniñ efgānını gül tuymaz oldu
Güle ‘āşık olan ġāfil bulunmaz
Ġāfil olan bunda yol şormaz oldu
- 2 Bahār geçdi ki sen ġāfil bulunduñ
Gül açıldı sen o demde uyurduñ
Güle ‘āşık diyü nāsa tuyulduñ
Seniñ ‘aşkıñ ile gül şolmaz oldu
- 3 Ezel ‘ahd ü vefā etdiñ yār ile
Ki vuşlat etmege ol dildār ile
Sen oynarken gülistānda ḥār ile
‘Aşıklar dīdārda cilvebāz oldu

- 4 Eger ‘āşık iseñ turma fiğān et
Nedir ārzū seher şeb tā beyān et
Güle ‘āşık iseñ turma amān et
Vişāl eyyāmını kim bilmez oldu
- 5 Vişāl bir zevk imiş ammā ne çāre
Aña mazhar olan gūyā āvāre
‘Āşıkā fiğāndır ancak sermāye
Vāşıl olan güle uyanmaz oldu
- 6 Ezelden böyledir hicretle vuşlat
O vuşlat hicretde mestürdür elbet
Anı bilmeklige ister meziyyet
Meziyyetsiz işe ‘aşk uymaz oldu
- 7 Gelen hep ‘aşk ile geçdi fenādan
Haber ver gel baña cevır ü cefādan
Eger ‘ārif iseñ zevk u şafādan
Bunda mest olanlar ayılmaz oldu
- 8 Bu Tāhir olmuşdur bülbüle hemrāz
Vişālullāh ile dā’im eder nāz
Erenler rāhına oldu serfīrāz
İhlāş ile gelen ayrılmaz oldu

151

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Ey begim yārān ile ezkā-ı ‘aşka gelmeli
Dembedem ‘irfān ile serdār-ı ‘aşka gelmeli

- 2 Cümleden aḳdem saña lâzım olan tevḥīd imiş
Yed tıttup ikrār ile huşyār-ı ‘aşḳa gelmeli
- 3 ‘Aşḳ imiş cümle sivāyı tırd u teb‘īd eyleyen
Seyredip seyrān ile dildār-ı ‘aşḳa gelmeli
- 4 Eyledi kim enbiyālar ‘aşḳ ile ḥatm-i maḳāl
Yüz tıttup burhān ile dīdār-ı ‘aşḳa gelmeli
- 5 Vāriş oldu enbiyāya evliyā tevḥīd ile
Dildeki mihmān ile esrār-ı ‘aşḳa gelmeli

[36^a]

- 6 Çün debistān-ı ma‘ārif içredir ḥünkārımız
Fehmedip cānān ile envār-ı ‘aşḳa gelmeli
- 7 Tāhirā ‘aşḳ oldu rehber mürşide varmaḳlıḡa
Cān verip pīrān ile ḥünkār-ı ‘aşḳa gelmeli

152

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

- 1 Ḥilḳat-i zāt-ı Muḥammed Muşṭafāyı bilmeli
Ḥikmet-i şun‘-ı Ḥudā ḳudretnümāyı bilmeli
- 2 Şānına *levlāke levlāk* oldu taḳdīr-i ezel
Ḥükm-i taḳdīr-i mücellā enbiyāyı bilmeli
- 3 Yok iken ervāh-ı ‘ālem var idi nūr-ı Ḥudā
Eyleyen berḳ-i nümāyiş meḥliḳāyı bilmeli

- 4 Olamaz teşbîh o zâta dü cihānda bīnazîr
Maẓhar-ı kenz-i ḥaḳîḳat kibriyâyı bilmeli
- 5 Âdeme lâzım olan bilmek imiş öz zâtını
Melce-i aşl-ı hüviyyet ḥüblîkâyı bilmeli
- 6 Gerçi sen bu kā'inâtın aşlını bildiñ ise
Şaḥne-i bâğ-ı risālet müctebâyı bilmeli
- 7 İsm-i pâkiñ vird eder dâ'im lisānı Tâhiriñ
Dü cihānıñ şems-i zâtı pür ziyâyı bilmeli

153

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

- 1 Meded geldim saña pîrim Ḥüsāme'd-dîn-i 'Uşşākî
Mürüvvet kıl baña pîrim Ḥüsāme'd-dîn-i 'Uşşākî
- 2 Seniñ feyziñ ile 'uşşāk semāvāta 'urûc eyler
Müyesser kıl āyā pîrim Ḥüsāme'd-dîn-i 'Uşşākî
- 3 Ğarîḳ-i lücce-i 'işyān olup geldim saña pîrim
Merāmımdır recā pîrim Ḥüsāme'd-dîn-i 'Uşşākî
- 4 Saña dil vermişim cāndan ayırma tâb-ı zülfüñden
Ümîdimdir 'aṭā pîrim Ḥüsāme'd-dîn-i 'Uşşākî
- 5 Saña 'āşık olalıdan bu dil yandı kebāb oldu
Yeter ğayrı cefā pîrim Ḥüsāme'd-dîn-i 'Uşşākî
- 6 Enîsim mûnisim yokdur ğarîbim ey kerem kânı
Enîsim muṭlaḳā pîrim Ḥüsāme'd-dîn-i 'Uşşākî

- 7 Der-i nāyābıñı me' men edinmiş cümleten 'uşşāk
Yolunda cān fedā pīrim Hüsāme' d-dīn-i 'Uşşākī
- 8 Bu Tāhir feyzyāb olsun cemālīñle müşerref kıl
Umar senden vefā pīrim Hüsāme' d-dīn-i 'Uşşākī

[36^b]

154

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Zāhidā her vār 'aşk dildār olan añlar bizi
Manşūrāsā dār-ı Hāk berdār olan añlar bizi
- 2 Māsivānıñ hubbunu kaṭ' eyleyip Behlülveş
Hemdem-i 'İsā-yı pürefkār olan añlar bizi
- 3 Darb-ı şemşīr-i ḥaḳīḳat 'aşāsıñ Mūsāleyin
Len terānīden çekip pūr nār olan añlar bizi
- 4 *Lī ma 'allāh* sırrına çün mahrem olmaḳdır hüner
Nār içinde meskeni gülzār olan añlar bizi
- 5 Eyyübüñ zaḥmında biñ ḥikmet görür 'irfān olan
Yokluğuñ ḳadriñ bilip hem var olan añlar bizi
- 6 Ḥabl-i 'aşk çekmez bu rāzı nūr-ı Aḥmed sırr-ı Hāk
Vaşl ḥırmānında tā settār olan añlar bizi
- 7 Dāmen-i pīre yapışmış fātīḥ-i Ḥayder gibi
Tāhirā Ḥayder mizāc ḥünkār olan añlar bizi

155

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

- 1 Elā ey t̄alib-i billāh biziz 'Uşşākī gülleri
Hakikat bezmine āgāh biziz 'Uşşākī gülleri
- 2 Kul olduk dergāh-ı 'aşka erişdik hüsn-i ahlāka
Bugün da 'vetciyiz halka biziz 'Uşşākī gülleri
- 3 Sır olduk kalb-i vālāda bir olduk 'arş-ı a'lāda
Karār kıldık tevellāda biziz 'Uşşākī gülleri
- 4 Tarikat menba' ı hādī olup mürşidimiz Mehdī
'Umūm 'āşıklara nādī biziz 'Uşşākī gülleri
- 5 Hakikat erleri Tāhir fenādan oldular dilgīr
Kelāmım aña gel ey pīr biziz 'Uşşākī gülleri

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Dāmeniñ tut mürşidiñ dermāna erdirsiñ seni
İzle her dem izini Loqmāna erdirsiñ seni
- 2 Tıfl-ı dil esrārını tefhīm için mürşid gerek
Dikkat et kim sözünü ihsāna erdirsiñ seni
- 3 Gel ri'āyet eyle dā'im mürşidiñ her nuṭkunu
'Ayn-ı zātullāh odur imāna erdirsiñ seni
- 4 Kābe kavseyn sırrını vechinde gördü 'ārifān
Sırr-ı beytullāhı bil Subhāna erdirsiñ seni

- 5 Tāhirā fāş eyleme rāz u nihān-ı nükteyi
Men ‘aref sırrındaki sulţāna erdirsiñ seni

[37^a]

157

11’li hece ölçüsü

- 1 Saña derim saña ey cānlar cānı
Seniñçün geşt etdim kevn ü mekānı
Göster cemāliñi dilerim anı
Amān Allāh yā Muḥammed yā ‘Alī
- 2 ‘Ārifler geçdiler cümle sivādan
Luţf erdi anlara bār-ı Hudādan
Oğuruz ismini sırr-ı Tāhādan
Amān Allāh yā Muḥammed yā ‘Alī
- 3 Seniñ ‘āşık larıñ geldi cihāna
Zikr ile açdılar anlar dehāna
Nefsini koydular hep imtiḥāna
Amān Allāh yā Muḥammed yā ‘Alī
- 4 ‘Aşık ile uyanır zākiriñ fikri
Zikr ile döğülür ‘āşık ıñ kibri
Ḥaḳḳa yalvar gözüm kesmeyip şükrü
Amān Allāh yā Muḥammed yā ‘Alī
- 5 Tāhir der ki ‘ārif olan erlere
Niyāza varalım cümle pīrlere
Yüz sürelim dā’im o dilberlere
Amān Allāh yā Muḥammed yā ‘Alī

158

müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

- 1 Kimdir bu dehrin serveri āhir zamān peygamberi
İsmi Muḥammed Muṣṭafā oldur Ḥudānīn mazharı
- 2 Dāmād-ı peygamber 'Alī oldur velīler rehberi
Baḥşet aña cān ü seri etmiş temellük kevşeri
- 3 İmām Ḥasan ḥulku'r-rızā oldur kılan 'ahd ü vefā
İmām Ḥüseyn-i Kerbelā oldu şehīdler pişteri
- 4 Bilmez misiñ Zeyne'l-'abā oldur bu dīne muḳtedā
İmām-ı Bākır muṭlaḳā ḳahreyleyen münkirleri
- 5 Görmek dilerseñ Ca'feri oldur cihānīñ miḥveri
Şāyed anı görmez iseñ olduñ hemīşe serseri
- 6 İmām-ı Kāzım mehlikā evlād-ı ḥāş Mūsā'r-Rızā
Kimseye etmez ilticā pīr eyleyen her bir eri
- 7 İmām-ı Taḳī serfirāz verdi Naḳīye imtiyāz
Hem 'Askerīdir dilnūvāz firdevs-i a'lādır yeri
- 8 Mehdī olup āhir İmām geldi cihāna vesselām
Ṭāhir bunu söyler müdām ārzū eden gelsin beri

[37^b]

müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

- 1 Ey gönlümün eglencesi kimdir gören sultānımı
Fetḥeyle gel dil bābını ru'yet için Subḥānımı

- 2 Sil rengini her vech ile sensiñ bize mir'ât-ı Hâk
Cânâ başîret nûrudur tenvîr eden îmânımı
- 3 Bilmem kime şekvâ edem Hâkdır bize bizden yakın
Hâk birliğinden ayrılır iz'âc eden cânânımı
- 4 Tevhîd içündür rûz u şeb feryādımız bilmez misiñ
Nādān olanlar añlamaz bilmem neden i'lânımı
- 5 Kim māsivādan el çeker Tâhir odur 'ālî cenāb
Añlar vücūduñ zenbini taṭhîr eden 'irfânımı

160

müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

- 1 Dervîşlige bel bağladım tevḥîd okur cân bûlbûlü
Elvān giyip zîbālanır ḥāş bağçeniñ gonca gülü
- 2 Kim zikre eylerse devām tā zevke erer ḥāş u 'ām
Ḳalbi hemîşe lâyenām gûlzār olur 'aşkıñ ili
- 3 Pāzār-ı 'aşka girmege mürşid gerek göstermege
Esrār-ı Hâkka ermege rehber olur dostuñ yolu
- 4 Gel gör erenler çārşısıñ āgāhlarıñ aḥvālını
Nāṭık Süleymāndır bize hem dilimizdir ḳuş dili
- 5 Tâhir hemān fikreylesin 'āşıkıñ zikreylesin
Pür nûr olup şükreylesin ḳalbinde mihmāndır 'Alî

161

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

- 1 Sûre-i *Yāsîn* hakîkat hüsnünün sermâyesi
Ol velîdir hem ‘Alîdir kalbimiñ mehpâresi
- 2 Hem de *Hâ Mîm* ü ‘*Ayn Sîn Kâf* rumûzun şerh eder
Leyle-i esrâ degil mi vechimiñ âyînesi
- 3 Muşhaf-ı hüsnünde tevhîd sırrını gördüm ‘ayân
Ol nazargâh-ı Hudâdır gönlümüñ kâşânesi
- 4 Dâ’imâ görmek diler dîdem o şuûn vechini
Artırır biñ dürlü şîve gözümüñ hâş karesi
- 5 Tâhirâ senden yakındır sevdigîñ dilber seniñ
‘Ayn-ı irşâdî göründü cânımıñ dildâresi

162

fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün

- 1 Kâ’inâta bir nazar kıl nûr-ı Ahmed müncelî
Maḥrem-i esrâr-ı tevḥîd şîr-i Yezdândır ‘Alî
- 2 Bâğ-ı firdevs-i hakîkat bülbülü feryâd eder
Mürşide iḥsân olunmuş işte şâhiñ menzili
- 3 Bildim anlarsız varılmaz kurb-ı Hâk dâru’l-emân
Kâbe kavseyn sırr-ı ev *ednây*ı anda görmeli

[38^a]

- 4 Çünkü yokdan var olupdur külli mevcûdât begim
Cümle maḥlûkâta eşref kıldı Allâh âdemi

- 5 *Mūtū kable en temūtu* remzidir maṭlūb olan
Haşr u neşri bunda gördü gizlice her bir velī
- 6 Ṭāhirā fehmeylediñse mürğ-i cān esrārını
Fer‘ini aşla katıp tā kurb-ı Yezdān olmalı

163

Münācāt-ı E'imme-i İsnā 'Aşer

10'lu hece ölçüsü

- 1 Ey ferd-i eḥad dilerim meded
Ceddim Muḥammed iḥyā kııl beni
- 2 İmām-ı 'Alī şübhesiz velī
Demişim belī iḥyā kııl beni
- 3 İmām-ı Ḥasan müştākınım ben
Mürüvvet senden iḥyā kııl beni
- 4 İmām-ı Ḥüseyn ol bañā mu'īn
Şeff'ı'l-kevneyn iḥyā kııl beni
- 5 Yā Zeyne'l-'abā sensiñ muṭlaḳā
Şāhibu'l-'atā iḥyā kııl beni
- 6 İmām-ı Bākıır şāhibu'l-vaḳār
Kalmışım nāçār iḥyā kııl beni
- 7 Ca'fer e's-Şādık her işde fā'ik
Olmuşum lāyık iḥyā kııl beni

- 8 İmām-ı Kāzım sensiñ ol ‘āşım
Mürüvvet lâzım ihyā kıl beni
- 9 İmām-ı Rızā ‘ayn-ı Murtażā
Eylerim recā ihyā kıl beni
- 10 İmām-ı Taķī vārişü’ n-nebī
Saķiyyü’ l-vefī ihyā kıl beni
- 11 İmām-ı Naķī sensiñ muttaķī
Ey ismi ‘alī ihyā kıl beni
- 12 İmām-ı ‘Asker sensiñ mu‘teber
Evlād-ı Hāyder ihyā kıl beni
- 13 İmām-ı Mehdī vermişim ‘ahdi
Sensiñ ol hādī ihyā kıl beni
- 14 Bu Tāhir kemter qalmasıñ ebter
Allāhu ekber ihyā kıl beni

Temmet

SONUÇ

Uşşaki tarikatı, kurulduğu günden bugüne Anadolu coğrafyasında faaliyet gösteren bir tarikattır. Tarikat geleneği içinde birçok şair yetişmiştir. Muhammed Tahir Safveddin, bu gelenek içinde yetişmiş şairlerden biridir. Bu çalışmayla, 19. yüzyılda yaşadığı tespit edilen şair ve tarikat geleneği çerçevesinde kaleme aldığı divanı ilim dünyasına tanıtılmıştır.

Muhammed Tahir Safveddin, edebiyat tarihi kaynaklarında yer edinememiş bir şairdir. Üzerinde çalışılan divan metni haricinde şairle ilgili somut hiçbir kaynağa ulaşılamamıştır. Bununla birlikte şairin hayatıyla ilgili divanda yer alan bilgiler de oldukça sınırlıdır. Doğum ve ölüm tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Muhammed Tahir Safveddin'in yazdığı şiirlerden, 19. yüzyılda yaşadığı, meşrutiyet taraftarı olduğu, Uşşaki tarikatına müntesip olduğu ve tarikatın Nazilli şeceresiyle bağlantısı bulunduğu anlaşılmaktadır.

Muhammed Tahir Safveddin, derviş meşrep bir mutasavvıf şairdir. Bu kimliği sebebiyle dilinin genel anlamda sade olduğu söylenebilir. Divanında iki farklı mahlas tercih eden şair, üç şiirinde Safveddin, yüz altmış şiirinde ise Tahir mahlasını kullanmıştır. Divanda, öğretici ve irşat edici bir üslup benimsenmiştir. Şiirlerin çoğunluğu didaktik bir hava taşımaktaysa da bazı şiirlerde lirizm ön plandadır. Şiirlerde kullanılan edebî sanatlar ve iktibaslar şiir dilindeki genel sadeliğe gölge düşürmemiştir. Divanda sıkça tercih edilen iktibaslar şairin iyi bir eğitim gördüğüne işaret etmektedir.

Tez çalışmasında incelenen ve transkripsiyonlu metni sunulan divanda, toplam 163 şiir yer almaktadır. 144 şiirde aruz ölçüsü, 19 şiirde ise hece ölçüsü kullanılmıştır. Aruz ölçüsüyle yazılmış şiirlerin 141 tanesi gazel nazım biçimiyle kaleme alınmışken 2 şiirde murabba, 1 şiirde de müseddes nazım biçimi tercih edilmiştir. Ayrıca, ölçü olarak hece ölçüsünün, nazım birimi olarak da beyitin tercih edildiği bazı şiirlerde gazel tipi kafiye örgüsü kullanılmıştır. Hece ölçüsüyle yazılan şiirlerde genel olarak koşma nazım şekli ve koşma tipi kafiye örgüsü tercih edilmiştir. Gerek aruz gerek hece ölçüsüyle yazılan bazı şiirlerde kusur olarak kabul edilen ölçü kullanımları bulunmaktadır. Divanda, geleneğe uygun olarak kafiye ve rediflerin son harfine göre her harften en az bir şiir bulunmaktaysa da divan mürettep değildir.

Divanda arkaik ek ve kelime kullanımları bulunmaktadır. Şiirlerde çok sık olmasa da atasözü, deyim ve ikilemelere de yer verilmiştir. Edebî sanatlar ise divanda sıkça tercih edilmiştir.

Divan, ağırlıklı olarak dinî ve tasavvufî muhtevaya sahiptir. Bunda şairin tarikat müntesibi olması önemli bir etkidir. Divan, klasik divan şiiri anlayışından ziyade tekke-tasavvuf şiiri anlayışıyla kaleme alınmıştır. Uşşaki tarikatına ve tarikatın büyüklerine olan bağlılık birçok şiirde ifade edilmiştir. Nazenin-i Uşşaki neşvesiyle alakalı olarak ehl-i beyte ve on iki imama beslenen şiddetli muhabbet de divanda göze çarpmaktadır.

Yeni araştırmalarla Uşşaki tarikatı geleneği içinde yetişmiş diğer şairler ve şiirleri tespit edilerek ilim dünyasına tanıtılacaktır. Böylelikle, her yeni çalışma vesilesiyle birçok yeni bilgi ortaya çıkacak ve eski çalışmalar daha iyi anlaşılabilecektir.

KAYNAKÇA

Akün, Ömer Faruk, “Divan Edebiyatı”, *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 389-427.

Ali Nazîmâ ve Faik Reşad, Mükemmel Osmanlı Lügati, (Haz: Necat Birinci, Kazım Yetiş, Fatih Andı, Erol Ülgen, Nuri Sağlam, Ali Şükrü Çoruk) Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2009.

Albayrak, Nurettin, “Redif”, *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, s. 523-524.

Avcı, Casim, “Kûfe”, *DİA*, C. 26, Ankara 2002, s. 339-342.

Aycan, İrfan, “Mervân I”, *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s. 225-227.

Aykaç, Onur, “Alevi-Bektaşî Kültüründe Bir Aşağılama Sözü Olarak ‘Şimir’”, *IV. Uluslararası Alevilik Ve Bektaşîlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı I. Cilt*, Ankara 2018. s. 121-133.

Baş, Mehmet Şamil, *Aydınlı Bir Uşşâkî Şeyhi Ömer Hulûsî ve Dîvân'ı*, Okur Akademi, İstanbul 2014.

Bektaş, Ekrem, “Nâbî'nin "Bu" Redifli Gazeline Urfalı Şairler Tarafından Yapılan Tahmis ve Yazılan Nazireler”, *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Güz 2008, S. 3, Ankara 2009, s. 51-66.

Bayat, Fuzuli, *Orta Türkçe Sözlük (11-16. Yüzyıllar)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020.

Biçer, Ramazan, “Kerremallahu Vecheh”, *DİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 296-297.

Bilge, Mustafa L., “Cidde”, *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, s. 523-525.

Bilgin, A. Azmi, “Nesîmî”, *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 3-5.

Bilgin, A. Azmi, “Tekke Edebiyatı”, *DİA*, C. 40, İstanbul 2011, s. 381-384.

Bilkan, Ali Fuat, *Nâbî Divanı I-2*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.

Birişik, Abdülhamit, “Es-Seb‘u'l-Mesânî”, *DİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 261-262.

Boks, Abdullah A., “Arafat”, *DİA*, C. 3, İstanbul 1991, s. 261-263.

Bolay, Süleyman Hayri, “Âdem”, *DİA*, C. 1, İstanbul 1988, s. 358-363.

Bozkurt, Nebi, “Mescid-i Aksâ”, *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s. 268-271.

Cebecioğlu, Ekrem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

Ceyhan, Semih, “Remiz (Tasavvuf)”, *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, s. 558-560.

Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

Çilli, Bilal Reşit, *Uşşakilik*, Güneş Ofset, Antalya 2003.

Demirci, Mehmet, “Hakikat-i Muhammediyye”, *DİA*, C. 15, İstanbul 1997, s. 179-180.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Doktor Hüseyin Remzi, *Lugat-i Remzî*, (Haz: Ali Birinci), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2018.

Duman, M. Zeki ve Altundağ, Mustafa, “Hurûf-ı Mukattaa”, *DİA*, C. 18, İstanbul 1998, s. 401-408.

Durkaya, Hayriye, “Kerbela Mersiyelerinde Beddua”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 59, Aralık 2017, s. 185-194.

Eraydın, Selçuk, “Feyiz”, *DİA*, C. 12, İstanbul 1995, s. 513-514.

Eraydın, Selçuk, “Hakikat-ı Muhammediyye ve İlgili Beyitler”, *Diyanet Dergisi*, S. 4, 1989, s. 131-143.

Eren, Sıddık Naci, *Pir Seyyid Hasan Hüsameddin Uşşâkî (K.S.A.)*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul 1990.

Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2009.

Gökbel, Ahmet, *Ansiklopedik Alevi-Bektaşî Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019.

Göksoy, İsmail Hakkı, “Sri Lanka (Tarih)”, *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 425-428.

Harman, Ömer Faruk, “Dâvûd”, *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 21-24.

Harman, Ömer Faruk, “Havvâ”, *DİA*, C. 16, İstanbul 1997, s. 542-545.

Harman, Ömer Faruk, “Lokman”, *DİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 205-206.

Harman, Ömer Faruk, “Meryem”, *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s. 236-242.

Işık, Emin, “Fâtiha Sûresi”, *DİA*, C. 12, İstanbul 1995, s. 252-254.

Kılıç, Mahmud Erol, *Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar II (Halvetî – Uşşâkîler)*, Sufi Kitap, İstanbul 2016.

Kılıç, Mahmud Erol, “Nazenîn-i Uşşâkîler”, *Derin Tarih: Osmanlı Medeniyetinin Özü: Tasavvuf*, Özel Sayı 7, İstanbul 2016, s. 128-132.

Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi I*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014.

Kurnaz, Cemal ve Tatçı, Mustafa, “Hüseyin Vassâf”, *DİA*, C. 19, İstanbul 1999, s. 18-19.

Levend, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.

Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi-Metinler)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

Muallim Naci, *Lügat-ı Nâcî*, (Haz: Ahmet Kartal), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, (Haz: Mürsel Öztürk ve Derya Örs) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

Onat, Fahamet, *Büyük Türk Mutasavvıflarından Pîr Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî –Kuddise Sırruh- ve Hülefâsı*, Eskin Matbaası, İstanbul 1988.

Onay, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü -Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz: Cemal Kurnaz), H Yayınları, İstanbul 2009.

Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ I-V*, (Haz: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul 2006.

Oy, Aydın, “Atasözü”, *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 44-46.

Öz, Mustafa, “Sekaleyn”, *DİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 325-326.

Özdamar, Mustafa, *Hüsameddin Uşşâkî ve Uşşâkîler*, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul 2001.

Özer, Ekrem, *Osmanlı'da Tekke ve Tarikat Islahâtı –II. Mahmud Dönemi ve Sonrası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2011.

Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2011.

Sevgi, H. Ahmet, “Mantiku't-Tayr”, *DİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 29-30.

Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*, (Haz: Paşa Yavuzarslan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010

Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lugati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

Taşkesenlioğlu, Lokman, “Halvetî Şeyhlerden Dört Kuşak Uşşâkî Şair”, *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, 2017, s. 1-10.

Tatçı, Mustafa, “Yûnus Emre”, *DİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 600-606.

Tatçı, Mustafa, *Yûnus Emre Divânı*, H Yayınları, İstanbul 2020.

- Timurtaş, Faruk Kadri, “Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 18, İstanbul 1976, s. 331-368.
- Tomar, Cengiz, “Şam”, *DİA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 311-315.
- Topaloğlu, Bekir, “Allah”, *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 471-498.
- Tulum, Mertol, *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013.
- Tuncel, Metin, “Fırat”, *DİA*, C. 13, İstanbul 1996, s. 31-33.
- Uludağ, Süleyman, “Ahsen-i Takvîm”, *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 178.
- Uludağ, Süleyman, “Âl-i Abâ”, *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 306-307.
- Uludağ, Süleyman, “Ayn (Tasavvuf)”, *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 256-257.
- Uludağ, Süleyman, “Behlûl-i Dâna”, *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 352-353.
- Uludağ, Süleyman, “Halvet”, *DİA*, C. 15, İstanbul 1997, s. 386-387.
- Uzun, Mustafa İzzet, “Lokman (Türk Edebiyatı)”, *DİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 206-208
- Üçüncü, Kemal, *Cemâleddin Uşşâki Divânı (Metin İnceleme)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 1998.
- Ünver, İsmail, “XIX. Yüzyıl Divan Şiiri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 1-2, 1988, s. 131-140.
- Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügati*, (Haz: Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014.
- Yavuz, Kemal, “Edebiyatımızda Gezen Nefesler”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, S. 61, 1999, s. 40-43.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Abdûlmelik b. Mervân”, *DİA*, C. 1, İstanbul 1988, s. 266-270.
- Yitik, Ali İhsan, “Oruç”, *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 414-416.
- Yüksel, Ahmet Turan, “Ubeydullah b. Ziyâd”, *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 29-30.

Elektronik Kaynaklar:

<http://kuran.diyamet.gov.tr>: Ayet-i kerimeler ve mealleri için başvurulmuştur. (Son Erişim Tarihi: 21.02.2021)

<http://www.lugatim.com>: Kubbealtı sözlük uygulaması için başvurulmuştur. (Son Erişim Tarihi: 21.02.2021)

<http://www.yazmalar.gov.tr>: Çalışılan yazma eserin kütüphane katalog kaydı bilgileri için başvurulmuştur. (Son Erişim Tarihi: 14.02.2021)

“El-Mektebetü’ş-Şamile” programı: Hadis-i şerif metinleri için başvurulmuştur.



ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Yunus BAŞAR
Doğum Yeri ve Tarihi	İstanbul / Bahçelievler - 10.09.1993
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı 2011-2015
Y. Lisans Öğrenimi	Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı 2019-2021
Bildiği Yabancı Diller	Arapça (Orta Seviye), İngilizce (Orta Seviye)
Bilimsel Faaliyetleri	-
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Millî Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	yunusbsr@gmail.com